

ר' שלמה יצחקי

(רש"י).

מאת

אליעור מאיר ליפשיץ

מורה בቤת המדרש למורים בירושלים.

הוצאת "תלושיה", ורשה.

. ורשה.

R A S C H I

sein Leben und sein Werk.

von

E. M. LIPSCHÜTZ

Lehrer am Lehrerseminar des Hilfsvereines
der Deutschen Juden zu Jerusalem.

Verlag „Tuschijah“, Warschau.

Печ. въ тип. Бр. Левинъ-Эштейнъ, Павъя 38.
ВАРШАВА. 1914 г.

תְּבִן

א. מבוא.

הביבונרפיה הטעספרת, הפרוגמטית והגנוית. הנROLL והצBOR. נסיוון גנייש וחוקיות טיתורולניות. שני מרכז התרבות אחר חתימת התלמוד בבל ובר אָרֶץ יִשְׂרָאֵל. המרכז הספרדי. המרכז הצרפתי. אישיות תלמידות ובלתי תלמידות. אופי התרבות הצרפתית היישראליות. . . . 5-14

ב. נועורי רשי.

חי התרבות בטרויש. לדתו וראשית תורתו. רבותיו: ר' יעקב בר יקר, ר' יצחק הלוי, ר' יצחק בן יהודה. נשיאת אשה. יהוסו אל מורי. חברו בית דין. מחייתו. משפחתו. 22-14

ג. ד. דמויות אפי.

פשטו חטבנית. ענותו. יראת ההוראה. טוהר רוחו. אהבת השלום. משמעת. אהבת המנהג. אהבת ישראל. יהוסו לנכרים. נתיתו להקל. קנאת האמת. השקפת שלם. אהבת התורה. דעת החאים. שמתת החיים. תאויר החבע. ידיעות כלילות. נבלי אפי. 38-22

ד. הסגנון.

סגנון הצרפתים, אפי סגנון, מליצת, שעירות לשונו. חרושי מלים. השפעת סגנון. 41-38

ז. התלמידים.

חכונתו בתורה טורה. חבתו לתלמידים. קרבת התלמידים. חי היישבה. תלמידיו. 44-42

ז. הדגגה.

מכשורי הכתב בעור נורם רוחני. העתקה. המניחום. הבקת יסוד של הגדות. העתק ריאי. מדרגות הבקורת. הגהותיו על פי כתבי יד, על פי התלמוד, על פי בריאות, על פי ספרי. קדמנים, מהוך סברת עצם. זיהורתו. 50-45

ח. מולדות הקונטרום.

התנאים המזריכים פרוש. התנאים בבל. התקופה הקדומה לציור הקונטרום

טפ

בצורת. התוצאות הקונטראם ומבשירי הכתוב. הספרות האנוגנית. קונגנרטס
מנגנא בתקופת ר' גרשום. התהווות הציבורית של קונטראם מנגנא. ר'
אליעור הנדרל. דור ר' יצחק בן יהודה. קונגנרטס ווורמייז. קונטראם
ישיבות אחרות. קונטראם רומי. עיפות רוחנית ובואר החזין הנה. התיבות
קונטראם מנגנא באשפרא. תוכנות הקבוצית. קונטראם יוסט. תוכנות קונטראם
מנגנא. ר' 63

טו. מהדורות.
התיחסותו אל קונטראם. שלוש מהדורות. מהדורא ראשונה. פרוש ערבי
פסחים. תחילת מהדורא ראשונה בורמייז. פרושים בשם ר' שניין. גם ר'
המהדורא במנגנא. פרושים לתענית, למועד קמן, למעילה. פרושי מכות,
ניר, בכא בתרא. מהדורא שנייה. מהדורא שלישית. השפעת צרכי
ההוראה. חתימת רשי". ר' 78

ט'. יא. המיתודה הפרשנית.
הגדרת הפרוש. המיתודה הפרשנית. אינדוקציון ודידוקציון. דרך הפרשנית
הספרידית. הפרוש המרעה. דרך הפרשנות הצרפתית. הפרוש הטבעי. סבות
ההברל המיתודולוגי. התפתחות הפרוש הטבעי. הפרוש המפרט. המיתודה
של רשי". יצירה חזרות ומפרשינו. רשי" בתרו מפרש. העגל הפרשני.
הדרנת הספרות. נאניותו של המפרש. החוש התלמודי. אובייקטיביות
הפרש. כמות ההבנה ואיכותה. פרגניטו. כל' המקבילים שירויים
הפרשניים: הטסורת, דרך התלמוד, הרומי, הנוגה, בקרת ההשואה,
מקורותיו. ר' 95

יב. יג. פרשו על התלמוד.
פרוש המלות. דמי מקראי ותלמודי. מלים מלאכותיות. נחל הלמוד.
סדור החמר. צורות הבארו: באור של כללים. הכלל ותוכנו. כללים
מקובלים ומוחדרים. דרישת לעתיד. הבארו ההיסטורי. שמיות הגנון
ההיסטוריה. ידיעות תולדותית וארכיאולוגית. הבארו האיש. דרישת להבא.
הbaarו הלמודי. באור הענן אצל רשי". התגבשות דרישות. חלוף הרעינות.
כלומר. הדמי הלמודי. הדמיomi המשלשים. "המפתח". פרושי סתומות. סדרות
נאוגנות. פרוש המשניות בתקן פרוש התלמוד. פרוש האגדה. הבארו האליני.
פרוש דרישות. פסקיים בפרושו. נצנו פלפל בפרושו. ר' 116

יד. חתום הקונטרומים.
העתקה מסימת. העתקה הותמת. גנטה התלמוד. העתקה משלהמת.
רשב"ם. ריב"ן. ר' שמעיה. התוספות. יחים בעלי התוספות אלו:
תקופת המעבר. בקרת הפרוש. השתלשלות התוספות והחותמן הארי:
התקבלות הפרוש לדורות. ר' 124

טו. פעולתו הפסקנית.
פסק והוראה. הטעשות המשפטית וההוראה המפשטה. הוראה חתוכה
וההוראה מوطעם: הקשר שבין המיתורה הפרשנית והפסקנית. מדרגתנו

הפקנית של רשי. אפיו והפסק. תשובי. פסקי בית דין. תזראות על פי מעשה. פסקים נדולים. המשך העבודה הפקנית. • 134–124

טו, יז. **ספריו הפסקים.** התיצירות ספרי הפסקים. עכודת הקבוץ. ספרי הפסקים של ישובת טרויש. סדרים. תוכנת ספרי הפסקים. השפעת הנאים והאלפ. הסדר השמושי וההণוני. התפתחות הסדר השמושי. תלמידיו בעלי הפסקים. ר' שמעיה ואחרים. "חفردס". "לאקוט הפרדס". "האורה". חילק השני של ספר האורה. אסור והיירר. "סדר רשי". "ספר הספרים". השפעתו הפקנית. דוגמא לזרמי ההשפעה: *"תפלין של רשי".* • . 134–153

יח. **הקרה והדרשן.**

הורמים בפרש המקרה. סופרים ומקרים בארץ ישראל. הגנונים. הקראים. ספרי פתרונות. הדרשנות. התלמודים העוסקים במקרה. המפרשים. ר' מנחים בר חלו. ר' משה הדרשן מנרבונא. • . 153–157

יט. **درש ופשט.**

אמת מדה היסטורית. באור משפט–דרש. באור פרשניז–פשט. הברליה. דיקום והמשך. כמוות באוריית ואינטראקטוא משפטית ההשעה הפרשנית וההוראות המשפטית. הטענות הדיניות וקפיקת החומר. הבואר האנדי. התפתחות הפרשנות. הרים המשפטני ביהדות ובגנוזות. הוכחות בתור גורם. הגנודה האמצעית. פשט ומשמעות. הקירירות של המשפט. התפתחות המדרשו רשי. המיתורה הפרשנית בפרש המקרה. פרוש מליה ופרוש משלימים, אחריו רשי. המיתורה הפרשנית והשתנות. דוריימה ופתרוגה. מיתורתו. ייחסו אל לומדי. המרות הפרשניות והשתנות. הדרשנות והתרוגה. הפרשנות הספרדית והשתנות הירושה. התרבותית והתנאנית. המסורות וההתה. גנוזה המקרה שלפניו. ייחסו למתרנדי התלמוד ולנצח. מקורותינו. תרגומים. • . 158–178

כ. **פרושו על המקרה.**

הפשט. פרוש המלוט. הרמו והראיות. פרוש העניין וההמשך. הדרדקוק. הדרש. פרוש שיר השירים. השקפותו ומודרשי אנדרה. הרוחקת הגשמה. הלען הצרפתי. הלעון ברשי. פרוש דברי הימים. פרוש לפך אחרון של איוב. פרוש עזרא ונחמה. תלמידיו: ר' שלמה, רשב"ם, ר' יוסף קרא. בעלי התוספות. ר' יוסף בכור שור. היחס אל פרוש המקרה. השפעתו. פרוש בראשית דב ה. הפיאות. טומ' ימו. • . 178–195

כא. **הערת המחבר.**

496 ? ? *

מבוא.

.א.

תביעותיה המפסדרת, הפרגנטיתו והגנטית. הנגדל והעבר. נסיך גנטי וחיקיות מטודולוגיות. שני מרכזים תרבותיים אחר חתימת התלמוד בבבל ובארץ ישראל. המרכז הספרדי. המרכז הצרפתי. אישיות תולדותית וכליית תלדותות. אופי התרבות הצרפתית והישראלית.

סיבות שונות גרמו, שב恰מת ישראל נטלו מתחלה בראתה תולדות אנשי שם מקומ בראש. הנלות גרמה שהגנומיים מתולדותיהם האחרים היו בהסתור והעלם, רק האישיות הנדולה; לcliffe את הלבבות, וכבוד נדולים נתפתח אצלנו במידה יתרה; ובשעת צמיחת חכמת ישראל, שלטה אף בין חכמי האומות ההשכמה, שעיקר תולדות אומה הן תלדות נדוליה. והbijoupfie עברה אצלנו את שלוש המדינות, אשר בהן עברת ההיסտוריה בכל.

מתחלה היה בעירה ביוגרפיה מסורת, ועיקר בה היו דיזוק ימים ושנים ודיוק המעשים כמו שהם. ואף על פי שאי אפשר לביאוגרפיה בלי זה, הנה לבסוף הרנישו שאין זה עדין הכל, והתחלת הביאוגרפיה האפיתה פרגנטית, ותקופת "המוסות הספרדיות" הגיעה אלינו, והחרזאה היפה ותאור אפים של הנדולים היו לעיקר, וכל המעשים נתבראו מותך אפים. וזהו ביוגרפים אשר התפעלו ויישמו את נושא, "התולדות" למופת בעדות ובמדות, كالו היה מתרה פדגונית לפניהם; וחלומותיו היא הרוח החיה בכל העובדה הספרותית זו. והוא עוד ביוגרפים שחושו אספת מאמרם של מתר גדול על כל השאלות החשובות, המתרידות אותו ואותנו, לביאוגרפיה, שהרי אפשר להכיר מכאן את אפיו ואת השקפותו של הנدول. ובודאי שאף זה חשוב. אך אמרת אפיו של נдол בתורה אדם היה יסוד כל הכרה, ולכל

אדם גדול סגנון המיחדות את אישיותו; אולם העיקר, סוף-סוף, לא השקפותו של תלמידי גדול על האלהות והעולם, שהרי יוכל להיות קטן בתורת מה שלאחר הטבע ונגדל בתורתו הוא. העיקר הוא להכיר את תכנתו במקצע גודלו, ואם יקשה לפרש ואת לעמודים מחוץ למצע, — אין זה פוטרנו. איד-אפשר לבאר גודלה גדול, אם לא נברך, איך ניתן להיות מה שהיה, מה התנאים התולדותיים שהיה נתן בהם, מה מקומו בהשתלשות המאורעות, אין فعل הוא בתוך ההשתלשות לשנותה משכילה המקובלם, או להוסיף עלייה, ואלה הם טימניה של הביוונרפייה הגניתית, המשדרת לנולות את כל החותמים העוברים בין הנדול ובין סביבתו. אין בחפשי לולול בכבוד הביוונרפייה המספרת והאפית-הפרגמטית. שתיהן חשובות יותר, ואולם הנוף הגדול, עיקר הביוונרפייה, הרי זו הביו-גרפיה הגניתית.

אין בחפשי להעריך כאן את פעולת האישים הנדולים בתחום החברה בכלל. האם כל ההשתלשות היא רק כחד-פעולות הנדולים, אוג, להפוך, פעולות הנדולים היא רק בסכום הכלול של ההשתלשות? — אין בחפשי להחליט בשאלת זו, אולם למען הכר וŁמאנן תאר את תכונות מפעליו של אדם גדול, לא די להכיר אותו ואת אפיו. דרוש לראות את הזרמיים שהנדול נלעט בהם, אשר יופיע בעים בוואו את שפעת הרות על ארץ רבה, ושבהם מצא את תפוצתו אשר הפיצ. ואם גם יחשבו את הנל הזה לנל שניו ובא מעולם אחר, אף או אין הנל מפורה ורבה, אלא כשמצא נהר ופלני, לשטוף בתחום חופים שכבר נפרצו על ידי נטפי דורות, והוא אם לא ימצא קרקע מובן, והחריב עלמות או יבלע באדמה תחותה. להכיר את הגאנונים בתחום הנחרות המושכים — זהה תעוזת ביונרפייה גניתית. הרי הכל מודים בפעולה חזורת מן הגאון אל העם. ומן העם אל הגאון. להכיר טיב הפעולה החותרת, וזה שאיפת הביוונרף, ורק זו הפעולה היא החשובה, וזה הנקודת המרכזית בתולדות הנדולים.

הboroi והוא נסיוון למלאות תעוזות אלה של ביונרפייה גניתית לנבי רשי. תעוזות אלה תבריחוני לצתת מנדרי בודה-גרפיה, לא רק לתקור אחריו ההשתלשות הרותנית לפני רשי.

זאתו, אלא גם להזקק לזכירות מיתודולוגיות¹⁾. רגילים אצלו ליחס את המצעות הספרותיים, שיש בוצא בהם בספרות אחרת, משום שכן מוכן ומוגן קנה המדעה אשר בו ימדו המפעלים הספרותיים. קנה המדעה זהה, שהוא פרי עבודה מיתודולוגית וווצרת עצמה, מרחף באוויר ונקלט ברוחות שלא מדעת. ועל כן נטלו אך הפילוסופיה והשירה מקום בראש בתולדות ספרותנו, ואת העובדה הרווחנית המקורית של היהדות הצרפתית לא ידעו להיחס; ואין הושש שמדובר במקרה שהתייחנו בהם, נתגלמה הרוח הלاآמית בכל עזה, בכל תרבויות, ההשתלשות הרווחנית היא פרוצס של קביעת ייחוסים אל העבר ואל ספרותו. בספרותנו נתגלמה עבודה זו ביצירות ספרותיות מיוחרות. וזהו שהבריחני להטען במיתודולוגיות של המצעות החם, ולסקור בהתחנות הספריבת הרווחנית. לנויה של המצעות החם, תדרונה מן החפץ לחקרן, לא תולדות ישראל בנולח. תדרונה מן החפץ לחקרן, רק להדור לתוך שלשת המאוועות, "בזה אחר זה", ואתאריך השניים איננו נולג המעשים. גם "זה אצל זה", זה מול זה" הם כלים נדולים בתולדותינו, ועל החוקר למוד מרתקים ברוחו, וכמה היונות עצומים, שאין לחקרים בתולדות אומה יחידה, אלא בדברי ימי העולם, יגלו בתולדות ישראל. אחד החיונות בהם, הם כל נודוי התרבות ומהלכיה במרחבי ארץות.

באיל הראISON לגלות, התכנסו נפוצות ישראל, בנים רוחניים סביר לשני מרכזי תרבויות: בבל וארכ' ישראל, שהיו שתיהן למרכזי תרבות, כל אחת לארצות רבות. אין לנו עסק בהתחנות המרכזים, דברנו כאן על הזמן שאחר חותם התלמוד, עד שבוט כה המרכזים כליל כמעט בתקופה אחת.

מן המרכז הבבלי קבלו שפעם הרוחני כל הצבורים הישראלים שבמורחה של בבל, מפרם ועד הודו מעבר מוה, וצבורים עצומים במערבה מעבר מוה; וקצתות ההיקף המערבי עד "המערב" האפריקני ועד ספרד הגיעו. סקירה ראשונה תראה, שנכולות השפעת המרכז הבבלי התאימו כמעט לגבולי מלכויות הפרנסים-החדשים תקופה, וממלכות האישלם אחר כך. התאחדות

1) מוכרת אני למסור מודעה, שבophage לסתן בערות, שאף רק עתה מספרן, נבלתי לי נבול, שבדברים שאינם נוגעים ישר לדש". מעטני בערות ככל האפשר, בתוכמי, בידיעת החמר, על דינית היהודים. אולי אוכחה לנוכח גולדות הספרות העברית בתוכנה הצרפתית, ושלמות את העזותי.

הארציות תחת שבט מושלחה אחת, תקל אף ליהודים את קשריהם הרוחניים ואת תנועת תרבויותם. דרך המלך הוא אף שביל רוחני, וסימני גבולים הם ברוב הימים אף תחום תרבותי. היקף לפנים מהיקף קבלו הצבורים היישראליים בארצות הארץ את השפעתם דרך צנורות שונים. בארצות ששמה לא יכלה ההשפעה להגיעה, אלא אחר גלגול מחלות, רפה כМОון הרבה, ונטפי השפע הרוחני לא הספיקו להחיות עם רב, וידלו דלדו רוחני אותם הצבורים, שהעורךם המoilם להם חי רוח בגדייהם. במצב כזה נמצאו כל השבטים מישראל שסבירם הים הכספי ושבהרי קוינו. היו שם מכשורי התפתחות מיוחדים: כה מקורי מ羅בה, חוסר השפעה מעיקה מן החוץ, עמי הארץ מתייחדים, צל של תרות מדינית ושלטון מדיני לפרקם. וכל אלה לא העילו, בשבייל שעל פי השתלשותם הדברים, קבלו השפעתם הרוחנית מבבל הרחוקה והסוגה בשביבם בסכנת דרכיהם¹⁾, ויגרום רחוקם זה מקום חייהם לחולשות ההשפעה, שלא הסיפה שוב להווים ולקיים קיום לאומי פורה.

המרכז הבבלי הצ庭 בשורה יהודית של שליטים "הרודים" את העם במקל וברצעה²⁾, שלשלת של ראשי גלוות וגאנונים, שלא פסקה במרכוז הבבלי, דיניהם שנתחמנן על ידי ראש גולה, ושכחם היה כמעט ככח "מומחים" מפי ביתידין הנדול – דין היה תאר הכבוד הנדול במרכוז הבבלי – "אלופים" ו'חכמים סמוכים", שהם במקום סנהדרי גולה וקטנה³⁾: – כל אותו מסדר דמני נרם להשפע רוח מיוחדת על היקפי המרכוז הבבלי. כבוד גאנונים שנDEL, נרם, שפסקי הלוות וסדריו הלכות נטלו מקום בראש בתיים הרוחניים, שהרי יד המרכוז התקיפה שאפה לסדר את חיים הדתיים, בכל דיקוף שליטותם, כפי משאות הנפש שלטו במרכוז. פסקי הלהבה של גאנונים, ככלא יוכנו ברוב ימים, גם או לא ידתו, ועל כן דוקא בחוג שליטות הגאנונים התאוננו ש"חולים הם מחולוי המנהנים"⁴⁾, והם פסקים דרישו במפנה מסדר גדול שיבוא מדי פעם בפעם. אולם תקיפות

¹⁾ ע' מכתב מלך הבורים לר' חסדי, וסבוב ר' פתיחה שטר על דבר בא מלדים משלחים מבבל למדיינת קרים.

²⁾ תשוכות הגאנונים, ליק נז'. וכיוון לראשונים, תשוכות הגאנונים להחכמה זרביבי, 209, "כל סנהדרי שלגנו".

³⁾ אגרות הרמכ"ס.

השליטה של הנגונים נרמה אף למרד, ותרב התסיסה במחנותיהם. בפרס ובבל רכבה תנועת הכתות, דזוק א' בימי פרוח הנגונות, ומtower מஹמת הכתות יוצאה לבסוף בת הקראים¹⁾.

למרכז הארץ ישראלי לא היה שם תוקף ועו, ויסורי השעבוד תקפו שם ביותר. ונגלגול המטבאות נרם, שנתעלם כמעט כליל מעינינו. מן רב החבו שבימי הנגונים שבתו כליל חי התרבות בארץ ישראל, עד שנודע לנו היום, ששלהלה של ראש ישיבות הورو תורה בארץ ישראל בוה אחר זה, ושכחם הלמודי גדל מאד²⁾, ובחוון שליטות הוכרים בקדיש, ויאמרו, "בחוי ר'" אביתר הכהן³⁾, ראש ישיבת נאון יעקב ובחוי ר' שלמה הכהן אב הישיבה ובחוי ר' צדוק השלישי בחבורה ואל אותו ר' אביתר הכהן הנואן⁴⁾, "ואל שאר ארויות שבירושלים" יצאו שאלות ממרחקים, ועוד בימי רבותיו של רשי הריצו מצרפת ואשכנז שאלות חמורות לפני חכמי ישיבה שבארץ ישראל⁵⁾. עוד חופף שיד מהוד, "הנשיאות" על המרכז הארץ ישראלי, ויש ידים לדבר שעוד בתקופה מאוחרת נכנסו לקדוש החדש ולעbor הענה בארץ ישראל. בימי ר' סעדיה נאון פרצת מחלוקת עצומה בין נאוני בבל ובין בן מאיר ראש ישיבת ארץ ישראל, שנתעزم שرك לו הזכות לחשב תקופות, והגעה המחלוקת לידי כך, שיישראל נחלקו בחשbon, ואלה אכלו חמץ ביום שחיל בו פסח לפיק החשבון אלה. ואפשר שאלמלי אמר בן מאיר זה לשנות מן החשבון המקובל בתפוצות הנולח, לא התנגד איש לוכתו לתה מין יפי כה לחשבון המוסר⁶⁾.

היקף שליטותו של המרכז הארץ ישראלי היה רחב אף הוא. מצרים וערב והארצאות הסמוכות להן מעבר מזה; יון וככל הארץ שסאהריה, ואיטליה וצרפת מעבר מזה. כל הארץ

1) הערות התחמם תרכבי בסוף דבריו ימי ישראל לנץ-שפ"ר בחלק נ' ד'.

2) ע' ספר יהססין לר' אחימצע בסדר החכמים קורות היהודים לא' גיבייאר.

3) פרנס דר' גסטר בספר הוכרן מtower הגינויו ותלה לוד, ר' שנער, גוסחא בקדיש.

4) פרנס, קס"ז.

5) ע' מאמרו של ר' אברם אפשטיין במנטשריפט מ"ז וע' *Revue des etudes juives* 1902, 338, תשובה מרץ ישראל בומר מאוחר. ועוד ידוע על כל העניין הזה בפנים.

6) ע' מאמרו של ברונשטיין בספר היובל של סוקולוב ומאמרו של ר' אברם אפשטיין בתגורון ה'.

הן היו תחת יד רומי מתחילה, ואף כאן יד הנורם זומדני ביצירתה החקפה. רחוק ההיקף נרム אף כאן למעט השפעה. הפלשים שכובש, שהייהם תלויים להם מנגד, שמתחליה קבלו את השפעתם הרוחנית מצרים, ואחר כך קבלו השפעת ארץ ישראל, דרך הציבור היהודי בטימן, הם דלו כמובן ברוחניותם ביותר אף טרם הכבב מימי צנורם כליל¹⁾.

כח שליטתו של המרכז הארץ ישראלי היה כלו למודי ורותני. לא הדין יצא מן המרכז לשופט ולרדות בעם, כי אם המורה נשלחה להורות תורה בארץות החקפה. פסקי הוראות הבאים מן המרכז, היו דבר יקר בלתי נפרץ, באין כת כופה על קיומם. האגדה והמקרא וכל התלו依 בהם נטלו מקום בראש הארץ ישראלי, וכות נבדלת של בעלי מקרא ובעל מוסורה שמרה על הידיעות ההן משכחה. התרבות הארץ ישראלית נשאה עליה חותם הטבעות, חותם השתלשות תקופה. ריח שדותות יהודה טרם נמר כליל מבין השיטין של הספרות המדעית, אשר שם מקום עיריסטה בתקופה ההיא. עוד ביוםיהם מאוחרים רגילים היו באיטליה חכמים הבאים מארץ ישראל המבאים מד深厚的 ואגדות²⁾, ואולם עוד מעט וארץ ישראל חדרה להיות מרובה, להיות מרוגן. מסע הצלב כלו שאritten הפלטה, שלא בה שעובד ביזנץ בקשו המطمטט את הנפש, ויאבך כל שריד אשר לא דל מעצמו בזכוק העטים.

כמעט בעונה אחת כלתה השפעת שני המרכזים, ואין ישראל קדמה לבבל, בהתמעט השפעתה לאט לאט; אולם החרישה והכליזון הגמורים באו כמעט בתקופה אחת. בהפסק תי' מרכז רוחני, מוטל גורל הארץ שינקו השפעתן משד זה בסכנה, ושאשר ימותו צבורים שלמים מיתה רוחנית. הארץות הקרובות לשני המרכזים, רקע על המרכז תי' רוחן, ירדו אחריו אפיקטם. ובזמן מאוחר ימנו סימני הכלילה: "בכל המקומות האלה,— במורת — אבדה תורה מבנים, רוב המדיניות הנגדויות מתות ומעוטן גוכסות וכמו שלשה או ארבעה מקומות חולים. בכל ארץ ישראל ובכל

1) ע' במאוא ספרו המשובח של ר' אברם אפשטיין, "אלדור הדני" על אדות הפלשים ברוחבה, וטלחות ביזנץ ברצותה לחת תקף לרובייה במלבות חמור היתדרה, שלחה דברה ותאים על חכמי טבריה, מטע שיהודי ערב נשמעו לחכמי ארץ ישראל.

2) ע' הקדמה לשכל טוב הוצאה ר' שלמה בובר.

סورية מדינה אחת ושם אחלב, ובה מקטת חכמים ועומדיים בטוריה, אבל אין מתייחסים עצם עליה, ובכל גונלה בב' ומשנער שנים שלשה גרגירים¹⁾. וכך היה מקרה יון והארצאות הסמוכות לה, שהיו שמות דורות רבים, אחורי המוט המרכז הארץ ישראלי, וזה מקרה שאירות יהודי ערב שבו שיכים לפנים למרכו זהה.

הארצאות, שאף בעמוד המרכז על תלן לא קבלו ממשנו זרם רחוב של שפע רוחני, נדלילו כליל; וזה היה מקרה הארץ שסביר חיים הכספי ושבהרי קווקז, השיכות למרכו הרוחני הבבלי. אברים מודלדים נעקרו מגוף האומה, בתודול השפעת המרכז מהגיעה עדיהם, או ככלותה; כך עברו ההמוניים מישראל של גבול הוהו בהרי אפגניסטן מן העולם היהודי. ר' בניין מטוידיאן עוד ידעם, ואחר כך נטמעו כליל בין העמים, ומבני בנהם קנאים המושלים היום. בצתת האישים גבור ומנצח בעולם, גבריה תרבות מתרבות נדח ישראל אלה, שהנידים אשר חברום למרכו חיותם נחתכו. לא נבלעו בין העמים, בני ישראל" שבוזו, אבל חי רוחם תלון ממכים, והקשר שביניהם ובין כל ישראל נקטע, עד אשר נפל בהם ניצוץ ממוקם מרכזם החרב וושבו ויחיו, ומבנדד באה להם היושעה; והרי זה בא ללמד מה גדול כחם של נתיבות היסטריים, אף אחר עידן ועידין. וזה היה אף גורל היהודי בינה, אשר כאיתם בהודו נפרד מן הכלל, וחיוותם אפסה, וربים נטמעו, ואיןמושיע להם עד היום. הפלשים, שהזלת שפעם היה על ידי מ羅בות מארץ ישראל, לא נטמעו אמנים, ישבתם בהמון ותרות מדינות במשך תקופות הנבירה את חייהם הדתיות, אולם נתרפהה תחילה בינם ובין נססת ישראל.

רק הארץ ההן הגיעו לפיראה תרבותית, שהקדימו להשתחרר מן השבודה התרבותי, ויגדו תרבות מיוחדת, בעלת אופי מיוחד, ויספקו מoon רוחם לעצם. סفرد נפתחה למרכו תרבותי. היהדות הספרדית הוציאה בריאות חדשות מיוודות, הביאה למורם השלמות את הסדרנות ההלכותית, הפירה את הפילוסופיה הדתית, כוננה את חזקזוק העברי. הורתה נפלאות בשירה מיוחדת, עמדה בקשרי מלחמה עם תרבות זורה. ובכל

1) ארתור דרטב"ם אל חכמי לניל.

תרבותה נושא חותם ההתנששות זו. מצוחצחה ואבירה יקרה
תרבותה מתוך המלחמה. אולם מתחת לצחכות היוצנו, קצת תהו
ובתו, קצת ערבות, ואין מסכת הארגן הרותני מעור אחד, אלא
מסובכה וمضוללת, ואין רציפות בעבודת הרוח. הנדולים אינם
מושרשים בעם, כי אם כמלוכים מעצם, מעצמת כחם הרותני.
ואף על פי כן, או דווקא בשליל כן, מרותם גדולה על העם,
ואף ההתקוממות הbabelית לא נראית כאן, מלבד שאיפות
פילוסופיות קייניות, שהפילוסופיה המתונה נלחמה בהן.

בין הארץ השיביות למרכז הארץ ישראלי, נתעלנו
איטליה וצרפת ולא לכו בהחרב המרכזו. עוד בזמן קדם
נתכו עבותות הממלכה הרומית, שאחדה את הארץ הנק ואות
ארץ ישראל; ואם גם לא נכרתו מיתרי להשפעה הארץ ישראלית,
אולם נטרופפו ותעבורנה לאת הארץ הנק לדרשות עצמן. השפעת
המרכז הארץ ישראלי מצאה כאן שדה טוב ונוח. אחר נזורי
הימים לא העיקה שום תרבות ורוה על ישראל היושבים בין פרαι
גויים בארץ הנק, ווות התרבות הארץ ישראלית פעל לה עליהם.
איטליה וצרפת ואשכנז נתחדרו במלוכות הפרנקית, ובקיסרות
הרומיית-גרמנית אחריה, וזה פעל הרבה להתקשורות היהודים.
בכ החשתלשות והתקיפות חזק יותר במחניהם, והעם שוכן
היקף לפנים מהיקף סביב לבתי חכמי, ומעורבה בהם ויונק שפעו
מזהם. הם המשיכו את כל העבודה הרווחנית, שקיבלו מארץ
ישראל. הם נתנו את פירוש התלמוד ואת התוספות לישראל,
אחר התפתחות ארכאה, שנראנה בתבור זה, ויצמידו פרשנות
מקראית, המתפתחת באופן טבעי. תומת חסד שפוכה על מעשייהם,
אולם ההדר ותצחצוה לא שרוא עלייהם. תרבות ורוה לא תדריך
אליהם, אף לא בראו במתכונתה.

כשהדרו שני המרכזים מלחיק שפעם לקצוות, בקשו קצת
ארצאות התקשרות אל המרכזים החדשים. «ה מר' ב'» המרוקני,
שהיה שפוף תחת בבל, קיבל מרותם התרבות הספרדית, אף על
פי שמתבלה הייתה מרכקו לפעמים המרוב, שדרך בו עברת
השפעת בבל לספרד. הייתה גם ארץ משותפת בין המרכז הצרפתי
והספרדי, ארץ פרובינצ'א, ותהי כספירה בין שני המרכזים,
ותוריישנו את תרגום ספרי החקירה הספרדית. איטליה
בחתפודה מצרפת, הייתה לבסוף כמנוטלה בין תרבותה

העקריות ובין התרבות הספרדיית, ביחוד ברוב ימים, אחריו באו
שם מונחי ספרד.

כשפסקה להיות המרכזים, הבבלי והארע ישראלי, התחילה
כמה צבורים נספחים והגנספים מתו. אולם רוחם בא ליהדות
מקום אחר, בהתגנש שדות בור, וכמה נירויים שלא נعبدו
טימיהם, הניעו בידי צמיחה ופריחה. ארץ לוטר תוכה בין צדפות.
לא שכנו, והתמודדו ברשות עצמה אחר כך, כהחרב המרכז
הזרפתני, ותמסור היהות לא רצות הצלון, שאף הן עמדו אחר
כך ברשות עצמן. חוסר ההוד והקצב, שהורגן ביידות הזרפתית,
גבר ביהדות האשכנזיות בתה, ולטעה ראה בנכדתה הפולנית.
כהחרב היהדות הספרדיות, היו המנורשים למרכו מטלטל
לכל ארצות המורה. המורה בקש לו מרכו במפגיע, התהיה הו
שבאה לו, לומן קצר, אחר גירוש ספרד, לא העיליה לדורות.
ארץ ישראל התאמצה להיות למרכו, בימי קבלת הארץ וآخر
כך, ולא עלה הדבר; קבוע הגוליות אשר שם לא יכול לקבל
אופי קבוע.

שני המרכזים, הזרפתני והאשכנזי, מובן שלא היו נדירים
זה מוה, כחיקפי המרכזים הקודמים. אולם אף על פי כן זרמו
שני נהרות עצומים, שקו צר של יבשה מפירים, עד שלבסוף
קיבלו אלה מלאה את המועלות שביצירותיהם העצומות.

אין למד את רשי' במדת ספרדים, אין לבאר את מהותו
מתוך התפתחות אחרת, כי אם מתוך הסביבה התרבותית
היהודית בצרפת.

הגדולים שהיו לנורמים בתולדות עםם יבדלו אלה מלאה.
יש גدولים בעלי אופי תולדותי, אשר כל נמי נפשם
קשורים בעבר, ומפעלים התולדות לא יעשה רשם בחודש, אלא
בஹמשך ההתפתחות הקודמת, שהם הצעידה קדימה. ויש
గдолים אשר אופים יודהה בבלתי תולדותי, כיודי,
כאלמנטרי, כאלו יפרצו דרכים חדשות, וכל מעשיהם כהתחלת
וחדוש תולדותי. אמונה התחלת זו היא באמת סך הכל של
קטנות בלתי נכירות מוקטן. אולם יש גدولים שנפשם מושכתם
לנוף תרבותי המלא התחלות כאליה, ויש גدولים אשר נפשם
תשמשם לאחיזה בחוטים שטווה העבר, ו Lagerem במשאות נפשם
לעתיד. גדול ממן האחרון היה רשי', בעל אופי תולדותי.
כל מפעלו היה נוען במפעלי העבר.

ובנדון זה הרבה הסכiba הרותנית גורמת. יש תרבות המندלת על פי רוב גנולים תולדותיים, ויש תרבות המנדلت דוקא אישים בלתי תולדותיים. ביהדות הצרפתית אין פרצים ואין התפרציות, שם נשמעת תדרי נשימת התולדה באטיותה והתמדתה. כל תלטודם היה בהקהל, וכל תורמת בהשתלשות, עבודתם הרותנית הייתה צבורית, וספרותם תולדותית, פרי עבודת דורות, פרי התולדה. מפעלייהם התרבותיים לא היו עיבודין בודדים, כי אם נחרוים במלחמות ומתחברים לשלשת, ושוב בצדקה שלשלת. לאחרת של מאורעות ספרותיים ותרבותיים אחרים, ושוב שלשלת. יש אמונה השפעת גומלין בין הורותים, ויש יינקת תחומיים ביניהם, אבל בכלל לא יעבעתו אורחותם, ולבטח תכל' התפתחותם. האישיות הספרותית תצל' שם בימי-התורה האדר, ודוקא מושם כך יראה הנדול ולא ספריו. הורותם השופעים מאישיותו אינם נתפסים בקלות.

ראשי התאים לסביבתו. רוחו הכספיתו לקלוט את כל ורמי הרות הורותם בסביבתו הרותנית, ולआדרם בשווי ערבי נפלא. ואם בשלשת רוחנית אחת הוא מן התותמים, בשלשת אחרת מפעלו חוליה אמצעית, מעבר להשתלשלות. ואם בורם האחד הוא המשפיע, העובר בראש ויוצא בראש, הנה בורם אחר קלט רק גטפים ולא פלים נתיבות חדשין.

ב.

נעורי רשות¹⁾.

הו התרבות בטרויז. לידעו ואשיות תורתו. רבותו: ר' יעקב בר יקר, ר' יצחק הלוי, ר' יצחק בן-יודה, נשיאת אשה, יושב אל מורי. חברו בבית דין. מתינו. משפחתו

טרויז (Troyes), עיר מולדת ראש, בירת שטפני, רבת מרכולות וטשר היהת, שווקיה פרסמה בארצות, ובירידים הללו

1) מלבד ספרי ראשיו היו לעני המקורות הללו: תולדות ראשיו לר' יוסטאנץ, שבספר השגה לחברת הקולטורה (נרגניות); חקרת ר' יואל פילר ליחסות

צועדו שמה פעמים בשנה סוחרים מכל מדינות צרפת ואשכנז איטליה; לפעמים באו אף סוחרים מארצאות הסלאבים לימי השוק¹⁾. «והיה מנהגם סוחרים הבאים זה מצפון וזה מדרום לא דיו רשאים לעשות סחרה זה עם זה, אלא יושבי העיר לוקטים מוה ומכירים לוּה²⁾», והרבה אומניות מצאו שם מקום, ועושר הארץ מתרבה בתקופה ההיא.

קהילת ישראל קדימה היהת בעיר. נמצאת תשובה שהשיב ר' לאונטין רבו של ר' גרשום ותשובה מאת ר' יוסף טוב עלם לבני הקהלה, «למען ידעו שאין לאנשי עיר אחת להטיל ממון על עיר אחרת»³⁾. קהילת טרויש נתזקקה אם כן על קהלה אחרת מישראל לרודתה ממון, והיוצא מוה שהיתה עדת טרויש קהלה מרכזית. בני ישראל נהנו מן המஸחר שבמדינה, וישתפו את עם הארץ במסחר, וייהיו להם בנינים בשותפות⁴⁾, ויתנו ויקבלו, «בניים בקבולתך»⁵⁾ מן הגוזרים – התקופה היא לפני מסעיהם, ועדין לא פסקה כל התקשרות בין ישראל לגוזרים – הצלב, ויעידין לא פסקה בסוף ויש, «שהיה ממושכן בידי מעשר היוצא מכפרים»⁶⁾; קיבלו שרות וכפרים לפנים מן הזרים והכמרים⁷⁾, זיקבלו פקדונות מנדולי הארץ וימתרו למורחים מהם יוצאים

חכמי צרפת ולותר (תרצ"ל); תלדותו רשי לראייה וויס בבית הלימוד ב'; – תכונת רשי⁸⁾, «תולדות פרושי רשי», «מבט אל תוך בית מלאכתו ורוחניתו של רשי», (גרמנית); «פליטת ספרדים» הקרימה לפירוש רשי עם פרוש, «וכור לאברהם» – כל אלה האחרוגים להחכם ר' אברהם ברלין; מאמר על אדרות פרושי אברהם מגנץ לר' אברהם אפשטיין (גרמנית); הקדמה ר' שלמה בובר לספר «האורה»; ר' טעעה לר' אברהם אפשטיין; «לדרמו הרוחנית של רשי» מעת התהספאי בהשלוח ט"ז; רשי לד"ז אליש' בהגרון ו'. הערך טרויש באנלייא יודאיקה לד"ר גוט, (צורתית), מלבד הנזכר בפניהם. מואי מקומות ברשי לא אביא במלו' כגון רשי ספר פלוני, כי אם שם הספר והפרק; ובஹות שבתוכן תלדותו רשי אנו עוסקים, על הקרא לדעת שהינו רשי, כגון: יחויקל ב' או פסתום ב': על הקרא שלא לעין בגביה או בתלמיד, כי אם בפרש רשי שם.

1) ע' ר' אברהם ברלין, «מבט וכו'».

2) יחויקל ב' נ' ומתאים למנגג עיר.

3) בית האוצר ש"ל וע' תשוכת מהר"ט התק"ט; מדרכי ב' ב' תחת'א; גע' מננטשייפט 69 ואורהות חיים.

4) האורה מא'.

5) האורה ב' נ' ב'.

6) תחצ"ל ל'.

7) תחצ"ל פ"ז, פ"ח.

למדינות הים¹). ואף עבדים היו להם מעמי הפלאים, שמהם היו או רוב העבדים שבאיופה, ובתקופה עבד עולם, עבד בגעני² בלשון ההלכה, נתחלף להם שם התאר בשם האומה, ויחשבו ברור שהפלאים הם מעמי כנען ווהי הקלה שנטקימה בבני של כנען, ואף מושגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען³). אולם רוב עסקם של ישראל במדינה התייא היה בעבודת כרמים ובין. וכן שדות וכתים היו להם⁴). בני ישראל, בוגרא, עסקו בעבודות יין יותר מן הנוצרים, שאך בדורות ההם נאחו בה בחזקה בעורת המושלים והנוראים⁵). ובני ישראל ישבו בתקופה ההיא שליטים ושקטים תחת שלטון הנרף של שמניא — בדור ההוא שם המושל טיבולט הראשון — אף על פי שהיו מעליים מסים וגולגולות לשפטונים יתר על כחם, «וחכמו עליהם המושלים». וכמת פעמים, «הוציאו כלוי ריק»⁶).

אין בידינו ידיעות מפורשות, עד כמה הייתה טרייש עיר של תלמוד תורה, אם הורו שם חכמים ואם הוכנסו לעצם תלמידים, אבל ידים לדבר שהותה תורה מצויה שם, ותלמידים יצאו ממש לישיבות הנגדות שברצ, ואין הדבר צדוק ראה בדור ר' גרשום, כי נתרכתה התורה ותחדור לכל פנות הארץ, והעיר נדולה והציבור הישראלי נכבד וקדום בה.

בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות לפני נולד בטריויש ר' שמאטה בן יצחק. מנהג ימי ביישוב, נקרא אחר כד בראשי תבות — ר' ש"י⁷). אמו הייתה בת טובי, אחיה ר' שמעון בן יצחק היה תלמיד ר' גרשום ותלמיד חכם נדול⁸), אבי רשי אף הוא היה בן תורה⁹.

¹) תחצ"ל צ"ז, צ"ח.

²) בראשית ט' ב'ו, ולשון כנען שבספריו התקופה ההיא סלאבית.

³) תחצ"ל י"ג, צ"ב צ"ה.

⁴) ע' במחברת הנגרת של ר' אברם בוליגר.

⁵) תחצ"ל י"ג.

⁶) שלטה י扎קי. מוחר וויטרי ה"פ צ"ז "רבנו ר' ר' וכן ספר דישר של'ג התקנ"ט, וכן נמצאו בין חביריו ר' ששון ועוד קצורי שמות וברור בניו ונכדו נקיאר כד כלם; ונולד המנגוג, כדי לקער בכתב יד, ועוד נזכר על זה, ור"ש. אי אפשר היה לקזר, ועל כן או שהוסיפו שם אבוי או שהפכו ש"ר — כגון הש"ר מקוצי, מבעלי התוספות.

⁷) שבת פ"ה: ערובין מ"ב: הביא רשי פרושים מושך דורו.

⁸) אבל לא הביאו רשי בפרשיו. ע"ז ע"ה התוספת היא זו מרשכים ממש אבוי.

כמעט מובן מאליו, כי ליחיד אדם נדול שכמותו ענדיה ההנדרה את עטרותיה ושמועה חסר שאבי טובה היה לה ר' יצחק אביו ויחפשו הנוצרים שבעיר ל'קחתה ממנה בדים מרובים ויורקה לאחיך הים, ויחלום תלום בלילה ההוא, כי בן יולד לו, אשר יאיר את עני כל הנולחה¹⁾. ועוד שמעה חסר מעשי נסים שנעשו לאמו בשעת הרונה. ועוד חשבו וימצאו שנולד רשי' בשנה שמת בה ר' גרשום מאור הנולחה—וורה המשמש וכא השטש²⁾.

את ראשית תורתו בודאי קיבל רשי' בעירו. «מנעוריו טרת בכל צדי שיטות השם לישב פרושי רבותיו»³⁾. יש להזכיר אולי כי דודו למדנו תורה או לכל הפחות הלהיבו לתורה. לנער עברי בעל כשרונות מצוינים לא היה כלל ברירה לבחור לו משלחת ידו. מובן מאליו היה, שעלו לעלות מדרגה למדינה עד ישיבה גדרולה קרובה או רחוקה. בכלל מעט הוא אשר ידענו מתולדותינו בנעוריו. «עיקר תולדותיהם של צדיקים—מעשים טובים»⁴⁾, וכבר בחיו שמו בני דורו לבם למעשו ולא למורעותיו. נדולתו הפליאתם ולא החשיבו את פרטי המקרים שהחיו; ספריו ומפעליו הם היו.

רשי' נד בעיר רבת התנועה, ואם גם לא נפליג בהשפעת חי המרכולת עליו, אבל בודאי עזרו להרחבת הונן השקפותן על הרבות ידיעותיו⁵⁾ על ארצות ועממים.

כרכו יסודי תורתו בטרוייש עזב את עירו לכת למקומות תורה בלותר. אף על פי שככל הדרכיהם היו או בחזקת סכנה, הנקל היה לבחורים לנסוע בלוויות סוחרים מישראלי לישיבות במרחקים. נראה הדבר, שמעירו נסע ראשונה לוורמיוא, אשר שם הרבה תורה ר' יעקב בן יקר; תלמיד ר' גרשום היה ותלמידיו הראשונים, וכשבת ר' אליעזר הנדול על כסא ר' גרשום במנציא, קבע הוא ישבתו בוורמיוא. רשי' קרואו «מוריו חזקן»⁶⁾. רשי' העיד על רבו זה ועל מדותיו: «ידעתי מדרתו לבחור לו נדולת

1) סדרה ר' ושה"ק.

2) בדורות ר' אברהム ברלינר רשי'.

3) סוכה מ. על סוגיא שם.

4) בראשית ו' ט. ציטאטם באלה וכיוצא בהם לא הבאת כמבחן לראה, אלא להשתמש ברבויות המקומות של רשי' עצמו.

5) סוכה לה' ו עוד במקומות רבים, ובשעת דבריו על חוקנתרםacci'א יותר צומר על אדות רבותיו.

מכלן, והנהיינ עצמו כאספופה הנדרסת ושם עצמו שיורי שירידים ולא מלאו לבו לערחה הרואיה לו לחדר דבר בדורו¹⁾). «ומעשתה הוה, ששחטו בהמה אחת ר' יעקב בר יקר ור' אליעזר הנדול בשותפות — ואירע בה ספק מרפה — והנה ר' אליעזר הנדול מקובל שלא היה אוכלה, ור' יעקב בר יקר היה אוכלה ומקבול מרבותיו כך. וחתוכה לשני בתרים ור' אליעזר הנדול השליך בתרו לאשפה, ולא רצה לאכלה. וכשהביא ר' יעקב בתרו לבתו, אחר כך חיך ואמר: איןأكل מבהמתה שחיצהמושלת באשפה, ונמנע ולא אכלת"²⁾). ואין לך עונה נדולת מזו וכמה נהנו רעות זה בוהה, תשובות ממנה אין בידינו; נראת חדרם שמתוך עונה נמנע מזה, כי מראה הוראה היה. מעשה שהביא גוי החיות יין לורטיאו והתහיל ר' יעקב להבריה עצמו, כדי שלא ישאלו להורות על היין, ורדפו אחריו רשי ותברו ושאלו את פיו ואמר להם מותר³⁾. רשי קבל הימנו השפעה מרובה, לא רק השפעת תורתו, כי אם גם השפעת נפשו העונתנית.

אחרי פטירת ר' יעקב בר יקר ישב ר' יצחק הלוי בראש ישיבת ורטיאו. גם הוא היה מתלמידיו ר' נרשום ואחריו מותו הוסיף שני ר' יצחק, הוא ור' יצחק בן יהודה חברו, לŁמוד תורה בישיבה לפניו ר' אליעזר הנדול שעלה לנдолה, ולא נכחו מחופתו של חברם הנדול. (סגן לוייה⁴⁾) נקרא בדורו, ועל גדווי לותר נחשב ותסידותו וענותו נדלן מאד. «רבנו הלוי שם לכו לפור בשעת המכנים שהיה דבר ומנהיג לדור, ועל פיו יצאו ויבאו⁵⁾. רשי קיבל הרבה תורה ממנו ויזכיר את רבו הלוי בהרבה מקומות ואף בפרש המקרה⁶⁾.

אולם לכו משכו ללימוד תורה בישיבת מגנץ, במקום שהורתה.

1) מהדור וויטרי שכ"א.

2) פרדס ר"ט. בדרבר הפרדים עלי להעיר שבמה פעמים מראי המקומות לפ"ז הדפוס היישן שונה מעט יטム לנדר עני, וכמה פעמים כפי הדפוס החדש וסימנץ ונקל למצוא אף הסימנים השונים בדפוס החדש וע' בהקדמת ר' שלמה בובר בספר האורה. ואחר שכתבתי לו מראי מקומות, קשה היה לבדוק כלם.

3) נחלת שדר"ל 40.

4) פרדס כס"ח ע' בהשוות ר' אברהם ברלינר בסוף מ"ז תשובה טרש"ג. «בבוד שבע מנוט מאת המלך לנדר ר' יצחק הלוי מאי הקטן שבתלמידים».

5) מהדור וויטרי שכ"א, אור דודע ב' ק"מ.

6) משלוי י"ז כ"ד.

ר' גרשום ועוד רוחו חופפת על בית התורה. ויפן רשי' ניבא למןציא, בהיות שם ר' יצחק בן יהודה לראש, שהיה גם קרובו. בתשובותיו לאחר זמן קראו, חבibi קרובבי¹⁾. ר' יצחק בן יהודה נחשב גם הוא על "זקנינו לותר", וכן צרפת היה מלידה²⁾, וילמד תורה מפי ר' גרשום ומפי ר' אליעזר הגדול, ואחריו הסתלקותו של זה ישב הוא בראש. הרבה תשובות בידינו ממנה רובן באסור והוחר, אבל רוב עסקו היה לפреш תלמוד לתלמידיו, אשר קראווהו "מורה צדק"³⁾. הסידות מופלגת היהת בו ובסוף תשובה אחת, בקש מרשי' תלמידו, "шибקש רחמים עליו"⁴⁾.

עוד כשהбыתו לפני רבותיו, נשא רשי' אישת ומצבו היה דחוק מאד, "וחסר לחים וудרי לבודש ורוחיים בצוואר שמש לפני רבותיו"⁵⁾. ודאי שב ליטי מועד אל עירו ואל ביתו, וכעבור המועד שב אל ישיבת רבותיו.

מפי כל רבותיו אלה, שהיו שלשות תלמידיו ר' גרשום, קבל רשי' את תורה, מאור הנוללה; והידוע מה גדול היה ערכו של ר' גרשום ליהודי צרפת ואשכנז, מה ענקית היהת אישיותו שהטביעה חותמה על כל מעשה קטן, ידע להעריך את חשיבות דבר זה לרשי', וכאלו למד תורה מפיו בחיו. רשי' כנס כל תורה זמנו. אהבת התורה שבו המרציתו למד את כל מה שאפשר למד בזמנו ותהי בו כעין שאיפה טبيعית לכנסם כוה. ותוכנותו זו כאלו היהת לתקלית, לאסוף כל אוצרות הרוח שכנסו הדורות, לבירר ולמסור לבאים אחורי תורה מפוארה. וכל רב. ושלייט במלכת הרוח לא מלא עוד אחריו תעודתו כמותו.

בן עשרים וחמש שנה הייתה בשובו לעיר מולדתו לטרוייש, ומעט אשר שב שמה לא עדמה לו השעה להקביל פניהם של מוריו⁶⁾. אבל לא נתפרדה התבילה ביןו לבין רבותיו, ושאלות תשובות הולכות וbateot בינהם. ורבו אוחבו יצחק הלי שואל בכל עובר ושב שלותו וחניתו וSSH עלי מותתו⁷⁾. וכותב אליו

1) או"ז ב' תל"ג.

2) עמר ב' ס"ג.

3) רשל' בתשובתו כת. יומא ט"ז: "פרש לנו מורה צדקה" יצחק ברבי יהודה".

4) חופש מטמוןין י"ד.

5) שם .

6) שם ב' .

7) שם י' .

אין הדור יתום שאתה שרוּ בתוכו וכמוֹךְ ירבוּ בישראל¹⁾.
בקני בו שהוא בקי אבחורי התורה²⁾.

יחם רשי אל מורי היה יחס של כבוד ומורא גדול. ואף על פי כן עמד על דעתו נס גנדם, ולא חש לחלק על פרושיםם וגם על הוראותיהם. אולם דעתו החלוקה יפרש בעונה והכנעה שאין כמוות. רבו ר' יצחק הליי הורה,بشر בחלב במשחו ננד תלמוד עורך, משומש שכך קבל מריבו ר' אליעזר הנדול ומשומש כבודו. בשבת רשי לפניו רבו לא שם לב לדבר, אולם כשוכו לעירו ובהעטיקו בסוניה נתחוור לו "שבשר בחלב בנונן טעם", וככאו שוב לפניו רבו, דין לפניו והודה לדבריו. כבוד ונודל למורה של תלמיד³⁾. ואת חלק דעות זה זיכיר רשי בתשובה אחרת ובדבר היה וועוף הנצדדים ביום טוב ראשון אם מותר ביום פוב שני של גלוות... מיום הבינותי דברי תלמוד, לבי גומה אחוי המתירים ואת מורי סבבתי תשובה ולא קיבל וגם ראייה אחת לא מצא לדבריו ואני היי בידי כמה טעמי יותר... ואני אני כחולק על ישיבתו של רבוי כי נהגין אסור בהן עד שאוכחה להוויל ולדון לפניו כאשר דנתי לפניו בעסקיו בשר וחלב... והודה לדברי⁴⁾.

וזעט תשובה בעניין אחר תראנו את ייחסו אל רבותיו:
אשר הזקיני לחת לב לסדר המקראות במוספי יום הזכרון אשר הנהיג רבנו – הליי – להזכיר "בראשי הדרישים", ולאחר פטירתו החלוקין להזכיר הדבר ליישנו. ואמרו שיש אסור וחולק בדבר, שהשומע אוכרת ראש חדש ביום שני, סבור אלול מעובר ובא לקלקל את המועדות... ולא שמענו את דברי כת החלוקין ולא להזכיר באתי, כי אני כדי לעשות סעד לדברי הארי, שנ סלאן, גנבעת עולם. אך מעבור על משלחתו אשר הזקיני להודיע מה קבלתי מר' יעקב בר יקר באotta שמועה, אני משיבו, כשהמשתי לפניו לא שמעתי מפי הקדוש באotta שמועה כלום... ועתה שמעתי שהנהיג רבנו הליי להזכיר את מוסף ראש החדש במקראותין, וזה אני את דבריו, ולא בחולק על ר' יעקב בר יקר... ואם ר' יצחק הליי פור בשעת המכנסין מקום הגיתו לו אבותיו להתנדר

1) חופש מטמננים.

2) פרום רלה' בדרום ורשא ובסעיפים שאחד זה ורט"ב וע' חולין ק"ט;
אמרכי בפרק כל הבשר; ותחצ"ל פ"ד ויא.

3) תחצ"ל ייא וביצה כ"ד.

4) מ"ז שכ"א, שבלי הלקט קל"ז, ובסדר רשי ע' אורות שרל.

בו, ועל שנייהם אני קורא ועטך כלם צדיקים, ואת אשר עם לבבי
אני מшиб לנדיבי, כי דבריו נכוונים למבין, ואם באנו לפירוש
מהם כפורים מן החיים¹⁾. וכן מצאנוו עוד פעמיים רבות
זהולק על רבותיו ומכריע ביניהם בענות השקט. ויקצר בדברו
במקומות כאלה „ואין נראה לי“, ולי נראה שאין כן²⁾, ובזה
טעו רבותי³⁾, ולפעמים לא פרש שמותיהם בסתרו דעת רבותיו.
כשוב רשי אל עירו, כמדומה שהכירו בו שאי אפשר
שיהיא הוא מחוץ לבית דין וימנוו לחבר בית דין ובתשובה אחת
זהוא חתום עם חברו ר' זרח בר אברהם, ותברו חתום ראשונה;
כנראה, שהיא גדוֹל בשנים ממןנו⁴⁾. אבל לא על הרבנות היהת
פרנסתו; רשי התפרנס בקרבם מהצוי בני מדינתו מכרמים שהיו
לו, ועסק בבצירה ובדירכת נתות, ובטרד המצו באגور ביקבים⁵⁾
ובמוכר יין, ומאחר שהוא מושבון מהכיות שלו למוכר לנויל לא
הייה שותה ממןנו, והוא מקצין לו מרדייא אחת או שתים מתחלה
לשטיות⁶⁾. ובספריו תראה בקיוטו בכל מעשה היין, בלקיטת
ענבים ובדרייתם⁷⁾. כך פרנס רשי את ביתו, ואינו יכולם
לגדעת אפילו אם בדוחק ולא בשופי.

בנים לא היו לו, רק בנות אשר השיאן לתלמידיו חכמים
גדולים וראו בנים לבנותיו, אשר המשיכו את עבודתו הרווחנית
וזהם גדוֹל תורה בדור הבא. את האחת מרדים השיא לר' יודהה בן נתן (ריבין), ואת האחת יוכבד השיא לר' מאיר בן
שמעואל⁸⁾. ארבעת בניהם נמנעו בין גדוֹל תלמידיו. רשי שמת
באפרוחיו⁹⁾; ופעם אחת היה תינוק – בודאי מבניו – מורה
על כתפיו בבית הכנסת¹⁰⁾. ובתשובות של הלכה ידרוש בשלומם:

1) החצול ס"ט.

2) ברכות יי', שבת טז.

3) טז 269.

4) החצול כ"ח.

5) שם פ"ד.

6) האורה ב' ק"ת, וראיה ברורה היא זו שרשוי התפרנס מן היין ואין צריך

שוב לאייה אחרות.

7) האורה ב' נ"ה, מ"ז פ"ת, וע' עד בראשית מ' יי', ב"ב י"ט: ר"ה ט':

8) ר' א' ברילינר מבניון ב' 45.

9) הבהיר דודך ר' אהרן בימות שני אפרוחיו" איזוב ל"ט כ"ט עליקות

אמנים מן הנדרש).

10) האורה ב' קלגן.

“יהי חתני ר' מאיר לעד ובתי והילדים ינbowן בשיבה ושלום”¹⁾).²⁾ בעוד שאצל אמות העולם אין החיוון נפרץ, שבני גודולים, יגדלו אף הם, הנה רבות אצלנו המשפחות אשר דור אחר דור, כל בניהם ממלאי מקום אבותיהם בגנדות, וכאלו התורה ירושה להם בית הנשיים, משפחות גאנונים, מיטוני, אבוחב, משפחות “צדיקים”) ומעטם כל בניו של רשי מגודלי בעלי התוספות, ואף בדורות הבאים גודלים מהם. נראה שטහות היה המשפה גרמה לכך.

ג.

דמות אבן.

פשטותו הטיבית. ענותו. ראת ההורה. מוחר רוחו. אהבת השלום. משמעת הבית המנתגה. אהבת ישראל. יהומם לנכרים. נטינו להקל. קנאת האמת.

בימים ההם לא ידע ישראל חכמה הנבדלת מן החיים הלוויין חיים שאין החיים מורים כמותן. עוד ביום זהה, לא ידועו המוני עמנו להבחין הבדלים דקים כמו אלה. גאון הריחו מילא גם, “חסיד וצדיק” בעיניהם. הנאנויות לא כתה את בעליה לסור טן החק הנשמר על ידי “הרבים”, כי אם הרבתה לו חובות ודרישות, והדרישה העקרית: שעליינו לדדק בנפשו יתר הרבתה מן הרוב.

1) אסור והיתר, מבוא ר' שלמה בובר לטפר האורה מ”י.

2) והבת השלישית לא ידענו מה היה לה. בכל ספרי הקורות כתוב שלוש בנות היו לו לרשי. כל החוקרים היו כוכבים אחר צוונצ שנסמך על “סדר ההורות”. וزوונצ מצא סמכון לרבר, שמצא בן לבת השלישית. אולם בהגלה ש’ שמעיה לא היה נבר רשי און סנק עוז. וסקורי של בעל “סדר ההורות” היה “שלשת קבללה” שלל ידיעה זו כתוב בו “קבליי” והוא קרא לחנות השלשיות ר' אפרים. ויש שוד מקור אחד: כרמלי הדיע שמצא בכתב יד שם הבית השלישית היה רחל ועל פי שbow בשפדים שקראו שם, ולכן בתוי קראתי מפני שורות הללו”, החשו שהו הכותבת תשיבות על פי הקרהת רשי. ושוב מצא ר' אברדם ברלינר בכתב יד “לבן בתוי קראתי”, ואף סנק זה איננו. וקובלותו של בעל “השלשת” ותגליתו של כרמוני אינן מקור גאנן. ואחר כל זאת יש מקום לפון במציאות הבית השלישית, וב”קורא ההורות” הזכיר רק שתי בנות, ודעתי נטה לכך שאין זכר לדבר – והדבר ציך עין.

כל חי רשי, הריהם כשלשלת אחת של עובדים מוסריים. תורה זו שהוראה לתלמידיו, הנה גם תורה חייו ושורש נשמתו— הוא חי את תורתו. מדות הנקיות לאחרים מן החוץ, אחרי כבישת היוצר, לא היו אצלו אלא חלק מנפשותו, ונוגבות מתחוק פשטויתו הטבעית. בכל דבריו אין אתנפשו להתגנות; ודרך לו פשוט ולקצר תמיד. עדנתה חסידותו הרכה הרי היא כהרמוניא נפלאה של כל כחות نفسه. בעיקר הרי חשוב בשבלנו, להכיר את הנאנונים בנאנונם. יש נאנונים, שבין מעשי גודליהם ובין מעשי חיים הפחותים אין שום קשר. לא בן נaan שגדולתו לא רק במפעלו, כי אם גם במדתו. פשטותו של רשי תנגלה בחיו הפחותים ובמנחני ביתו. לכבוד יום טוב, היה כותש תבלין וטוחן פלפלין¹⁾. והרבה ממנהנו בביתו²⁾ נמסרו לנו, בשבייל, שרבענו הקדוש — דברי תלמידו — נוגב כל מעשו לשם שם³⁾.

כגンドל פשוטתו בן נדליה ענותו. כל ימיו, ראה טוב לפניו להתחבר את ענויים ולהיות אתם של פל רוח⁴⁾. דרכו תמיד לדבר כתלמיד הדון לפני הרוב המשמע דעתו בעלמא ומשיא עצה הונגנת: "אני צערן מנדולי משורת בית אבוי, מшиб לו שלום בתלמידו לרבי, ויראותו לעבור את פיו"⁵⁾, ואני אין כדי להזכיר לו זאת אך מענות על ריבי הווערטה, ודעתן אני מהוות אותם כמו שהראוני מן השמים", "הוקתוני להשב, צריך, ואין גראיך לשנותם מעליים, ואני אחריו בן לכל אשר נורתם עלי כפי הבנת לבוי, ומקובלתי מרבותי... ידעתי כי לא לי הוצרכתם לואת"⁶⁾. עדנה גודלה פנתה אליו בבקשתה להתריר נדי שנתקנדה אחד מבניה, ותהית תשובתו אליהם: "ושכנתבתם עלי שאTier את הנדי, חלילה"⁷⁾.

1) האורה ב' נ"ח. מ"ז צ"א.

2) חי רשי בביתו: "אין ר' מניח לאכול גבינה או חלב על שולחן אחד שהוא מעד עלי בשר, אלא אם כן גוטל מפה על ברכו ואומל לצד אחר שלא על השולחן" (האורה ב' ע"ז); "פעם אחת ערבי בבית רבינו מערב שבת ובכילה שכחו ואכלו השעובי ולא נשתיירה ממנו אלא פרוסה אחת ואומר רבי שמורה לטמץ על חתיכה זו" (מ"ז קג'). "פעם אחת שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן..." (מ"ז ה"פ ע"ד).

3) פרדרם רט"ב.

4) משלו ט"ז ר"ט.

5) תחצול יג. המוציא יהפה לרשי ונראה בדבריו.

6) תחצול כ"ב. אין ב'.

זאת לטול את שם ולעשותי בית דין חשוב. אם היהתי בינוים היהתי נמנה עמהם בהither, אבל מי אני לטול לי שם במקומות אחרים, הנה אני הדל ומני הצעיר, שידי יתומי יתומים, קיבל עליון הדין וירצת את חברו, והתירוזה לו¹⁾. בಗלוות טעות אחרים היה דרכו לחפות על טעםם ולתלות בקוצר הבנת השומעים ודבריו אל הטועה, "שהביא ראה... לא כoon חביבי את דבריו... ואומר אני שהחלה' טשנות"²⁾. אבל על טעמו הוא, היהת תמיד ולא גמנע מלומר: "אני היהתי נזהן בו יותר עד עתה וטועה היהתי", "מכל מקום אני טעתי באוטו פרוש"³⁾. אני כבר נשאלתי על זאת זה כמה שנים והשבתי ושניתי בה, אבל עתה יישר فهو של אחיו יוסוף אומץ שלמדתי מפלפלו, וכן נראה הדברים וחזרני בי מבראשונה⁴⁾. לשונות אלה וכיצא בהם שנורים בכל ספריו ותמיד "יהוד ולא בש" לומר, "לא שמעתי"⁵⁾, "לא ידעת". מлицחה נאה נארה עליון, שאם זכו בית היל שתקבע הלהקה כמותם מפני שענותנים ונוחים היו, מן הדין היה שתתקבלו פרושי רשי בכל תפוצות הגולה, מפני שענותו בענותם⁶⁾.

תמיד נרנש שלא ידע רשי בכלל את גודלו, כפרחים הללו אשר יעמדו את האדמה בשלל צבעיהם שלא מדעת. הוא פור את אוצרות רותו וישק מתרתו לרבים, כנהר זה הנוטן מימיו לכל, בלי לדעת שאי אפשר לעולם בלעדיהם. בכל גודלו, מיראי הוראה היה כל ימי. מעשה ושאלותיו תלמידיו בהלכה אחת, "ולא אמר רבנו בדבר לא אסור ולא יותר"⁷⁾ ושני — התפעמים — היה יודע ומונע עצמו מההורות, מפני לעני שפה, עד שמצא סייג לדבריו מר' דוד הלו' שהורת לו הלהקה למעשה"⁸⁾.

1) תחצ'יל מ"א.

2) פרדס רל"ט.

3) מלא חפנום 36. מ"ז שפ"ב.

4) או"ז ב' שט"ז.

5) יוקרא י' כ'.

6) שכמדומה שאצל גונע קראתי מлицחה נאה זו ואין לקפוץ שבר שראה בגאה, ואין הספר תחת ידי כתת לצין בדיק.

7) האורה ב' ל"ז. מ"ז מ"ב. שח"ל ר"ד.

8) האורה ב' קב"ג.

יש אשר בשנותו מן ההלכה המקובלת יוסיפה: «ואין לפرسم הדבר»¹⁾, וכשם שקבלה בלחישה, כך אמרתיה בלחישה, והמקום יאר עינינו בתורתו לנצח²⁾. מנהגנו של בני אדם שכיוון שפטורין להם שם דבר מהונך דוחק, סוברים בה שהותר מעיקרו, ומקין יותר³⁾. רגיל היה בפיו, כל העושה כן – המברך על היין שבתוכה הסוערת לאחורי – תחול ברכה על ראשו, וכבר ימים מוקדם, – יספרו תלמידיו – עמדנו על שולחן רבנן וחורנו עליו לברך אחר אותו היין, ונראה הלכה למשה, ולא רצתה לטול כתור לפניינו, לקבע הלכה לדורות⁴⁾. אבל יראת ההוראה, לא עברה אצל את הגבול הגנות; ועוד נראתו עומד על דעתו, במקומות שיש חלול השם.

מהונך כל השובותיו, נשקפים ישרו וטוהר רוחו. «מעשה באשה אחת שהפקידה טבעת לבתו הקטנה, ונאבדה הימנה. ובדין הוא, שאין לו להפרע אבדת בתו הקטנה, אלא – שכך אמר – הויאל ועל ידי בני ביתו נזוכה אפרע לה דמי טבעת ולא יותר⁵⁾. אחד מחויק משבון של חברו שלא כדין, ואומר⁶⁾: פישון הגם במדה כפואה מדד, במידה כפואה מדדו לו; ואחד שהיית מחויק בשלי בעוללה, אני בשלך בהיתר... הלב יודע שהוא עקל ועקללות, שהרי עדין לא עמד חברו לדין, ואין אני יודע אם במידה כפואה מדד⁷⁾. ואל כל אדם דבר דבריו יושר, ותמיד דבר רכחות. «והכותב מכתב השאלה, ידעת מי הוא והכרתי כתוב ידו, וירא להזכיר שמו, כי חזدني לאויב לו, ואני לא בן אני עmedi. וגם ברכתו לא תעוכב אצלי חنم, ברכת טוב תבאותו⁸⁾. הקורא את סגנון דבריו בכל מקום ירניש על כrhoו, כי בעל הדברים הללו לא היו בו לא שוא ולא תרמית, וכי תמיד פיו וליבו שווים, ולא שנה אף בקוצו של יוד. תמיד יהיר על השלום ועל האחדות, שנואה המחלקות

1) מדרכי ב"מ של"ח, חולין י"ב. «ואין מפרשניין הדבר».

2) פרדס רכ"ח.

3) שם רמ"ב.

4) מ"ז 39.

5) האורה ב' קל"י.

6) משל תלמודי, יבמות ק"ז.

7) תהילים כ"ט.

8) שם פ"ד.

ונדול השלום¹⁾, «ואתם תננו לבבכם לרודוף שלום, וראו כי בעוננו לכו אוטם שסביבותיכם, מכח נחלה מאד וכבר ווללים בין הגנים, והשלום הוא יגروم לכם לעיר מן הצד, ולא יוכל שטן לשלוות בכם ושנו רבותינו, נדול שלום שננתן בחלקם של צדיקים ולא נתן בחלקם של רשעים,ומי ששמו וברכתו שלום, ישפטות לכם שלום»²⁾. «אם אין שלום אין כלום. מכאן שהשלום שקול בוגר הכל, וכן הוא אומר עוזה שלום ובורא הכל»³⁾. אזהרתנו שהזהיר על השלום, מתוק שלות נפשו נבעה, השפוכה על כל מעשו.

משמעות אהבתנו את האחדות והשלום, הטעיף למושעת בתוך הקהילות. «משפחות המתרגורות זו בו בחרופים ונגאים, ונשמע לקהיל קבלון, ונגורו עליהם שלא ירנו בו כך, וקצתה האחת ונשבעה קודם נורה שלא יכשלו עליהם גורת הקהיל, ולא חדרו מחרופיהם». «לשוא נשבעו את שבועותם, — כך הורה רשי — וכשיצאה מפייהם יצאה לשקר, נשבעו לעבור על המזווה, שלא לשומר חוקי דת עברית, לשמוע בקהל זקניהם גדר ומחוקין סייג. הם צרייכים מלכות משכואה ראשונה ונדי מגורת קהיל שעברו שעל בריהם חלה עליהם»⁴⁾. «ועל מי ששמע שציבור ממשמשין עליו גורתם, וקפן ונשבע שלא לקיים גורתם, ואחר כך גورو עליו... כך ראיתי, שהנשבע לעבור על דבריו צבור נשבע לשוא הוא, ואלו התרו בו חיב מלכות משעת שבואה, וצלל בימים אדריים והעליה חרס בידו. ולא נפטר מגורת צבור... שהרי נשבע לבטל את המזווה... שהרי מושבע מהר סני... ואין בל מזווה שלא נברתו עלייה ארבעים ושמונה בריותות, ושבועת הריאשונים קדמה לשלו... וענוש עולמית. שעה שתום, נשבע לבטל את המזווה והוציא שם שמיים לבטלה, וכותוב: ואת ה' אלהין תורה»⁵⁾. «ומי שנדווה, לאחר שיבדל מקהיל הגולה אם

1) בראשית י"א ט, וב"ג שם.

2) תחצ"ל כ"ג. או"ג ב'. «ובצדיקים נאמר: יבא שלום, וברשעים: אין שלום אמר ה' לרשעים». בספרי.

3) ויקרא כ"ו ו. כונתו לנופח שכברכת יוצר אור, ופרש שבצעותו שלום ברא הכל. ועי' ת"כ שם.

4) תחצ"ל כ"א. או"ג ב' 174.

5) הוארה ב' קל"ט. תחצ"ל כ"ד.

יצרפו הום עמהם — למןין עשרה — היכן היא קללתן ומזה הוועילו
בתקנתן¹⁾. "חשיבות כל עיר — הרוחן כבית דין חשוב — ואין
לנו אלא בית דין של אותו מקום, שם כן אין לדבר סוף, שאין
לך בית דין חשוב שלא יהיה חשוב ממנו בפלג העולם. ואומר:
אל השופט אשר יהיה ביוםיהם הם. וכל שלשה שנחתמו בבית דין
ישראל, הרי הם כבית דין של משה, לענשו נכון וליהות
הפרקן הפרק"²⁾.

גדולה היה חבתו את המנהג, והקפיד מאד על מנהני
ישראל: "שמע בני מופר אביך... נאה הוא לעשות במנהג
הטוב... בכל אלה המנהגות לא נהנו כן בחנם, אלא שראו שהוא
מנהג טוב, ואל תסור ימין ושמאל"³⁾. "ישראל בגוללה ואם אין
גבאים בני נביאים הם, ואין לשנות המנהג הנהה והחגון"⁴⁾.
שאמתיו כל הלכה שהיא רופפת בתלמוד, ואין אתה יודע האיך
גוטה, צא וראה במה הצבור נהנו ונחג... וכן אנו גותנים
בחולכה רופפת למצות רבותינו, כי הוראה זו למדנו ממנהג
אחרונים תורה, וכן נאמר: אל תמוש תורה אמרך"⁵⁾. "אלת
שמותים ונוראים ממנהני ישראל... מה שלא קבלו... כסבורי
הם, שקנו מקום להתנדר בו, ואיןו אלא להתנדר בו, ומהדרים
מנהג בפני עצם, ולא חשבו לשנות מפני המחלוקת, לckett
בדרכיו יושר"⁶⁾. ויש שותר על חמר ההלכה בשבי המנהג
המקובל: "והיודע יודע ואין בידינו להורות שלא ישמעו"⁷⁾.
ונאף אני אם בא לפרש ולהזהר בעצמו על כהה, אל יחווש
להורות אחרים, כי לפי עניון האסור שפרט רואה אני שלא
ייהרו זהנה להם, שייהיו שנגין ואל יהיו מזידין"⁸⁾. וכשפסק פעם
אתה בדי מדיני נשים, נגד הנהוג, הוסיף: "ואין להורות כן
כדי שלא להוציא לעוז על הראשונות"⁹⁾. ובכל חבתו את המנהג

1) האורה ב' ק"ל

2) תחצצ"ל כ"ז.

3) פרדס נ"ז.

4) שם א'.

5) שם ק"ע' בסתמ אבל גראה לי שוה לרשי

6) שם קע"ה.

7) האורה ב' ק"ג.

8) שם ב' ק"ח.

9) שם ב' א'.

יש שהיה מוכחה לצאת נגדו: «נהנו בעיר הזאת ובטלתיה¹⁾». ולפיכך מצוה לשכוח אותו מנהג ולהשפלו ולעשות לו גדר²⁾. בסיס השקפותו על המנהג היא אהבתה ישראלי שבו. «שבני נביים הם», ובנוגלה המנהג מאחדם, ויש להזהר בו, מפני הטחולות³⁾. «כשהיה בן ישראל משנור לו דורון, לא חשש בדבר לבדוק אחריו בשום אסור והיתר, שלא נחשדו ישראל, שפדיים הם⁴⁾. פעם אחת נפטר מות בחולו של טוען ובשעת קבורה היו שם מוחין ואומרים שלא לומר צדוק הדין בחולו של מועד... עמד רשי ואמר לעלו צדוק הדין וקידיש... וכשהור משם נכנס לבית האבל לנחמו לדבר על לבו. והוא יושב על כסאו כשר בני אדם ומקבל תנחומיין, וקשה לו לישב מהרייש, כי מה תנחומיין לשתקה, ופותח ומדבר בדברי תנחומיין».

אהבתו את ישראל הקיפה אף אברים מודללים שבאותה... בשנשאלו על האנושיים, השיב: «חלילה לפרש מינם לביושים, שככל מה שעשו, עשו מפני אבותחת חרב, וימחרו לפרש בכל' יכלתם⁵⁾. «כ焉 שהמיר דתו וחור בתשובה מותר לו לעלות לדוכן ולקרא בתורה ראשון⁶⁾. ובمعنى שבקהל כלון, «קפוץ אחד והזוכר לו — לבעל מחלתתו — שנטמע במי השמד, ועמד אחד ואמר לה, הם מלוחcir, שהרי גנור על כך ועכשו גנודע שנור ר' גרשום על כך». ר' גרשום זכר צדיק וקדוש לברכה, שהAIR עני נולח, וככלנו מפי חיון, וכל בני גלות אשכנז וכities תלמידיו תלמידיו הם. ובדבר זה לכבוד שמות נדה, שהרי מופיע ה' והרנו על כך: לא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים הכתוב בדבר. אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכר מעשי אבותיך... אם בניהם אם היה בן נרים לא יאמר לו זכר מעשי אבותיך... אם בניהם הטעו אבותם לא חטאו בזו, ולא הותר להם לספר אחר מתחם, שהתשובה טגעת עד כסא הכבود, ואפילו צדיקים גמורים אינם עומדים במקום שבعلي תשובה עומדים, שנאמר שלום שלום... לרחוק ולקרוב⁷⁾.

1) האורה ב' ל"ה.

2) שם ב' א. כל סטן זה לר' שמעית, אלם מפי רשי.

3) שם ב' קי'.

4) הפרדס בלוקוטם.

5) שבלי הלקט פ"ז.

6) תחציזל ב"א.

אף את העבריים והמורדים לא הוציא מן הכלל. „עבריון שערר על גורת צבור אם לא נדוחו הצBOR, נמינה הוא למןין עשרה ... אף על פי שהטה ישראל הוא“¹⁾. „אסור ליקח רבית-ישראל משומד, שלא יצא מכלל: לאחדך לא תשיך“. שנאמר: התא ישראל, אף על פי שהטה ישראל קרא לו, וכן לגט ובן להליצה וקדושין ישראל גמור הוא“²⁾. „ואין לנו להלכו מדת ישראל, אלא שאינו נאמן באסוריון הוואיל ונחشد עליהם. אבל קדושיו קדושים גטו גט, כלו של דבר הרי הוא כישראל חדש, שהטומר הרי הוא כישראל לכל דבר. ווצר ישראלי יאיר עינינו במאור תורה“³⁾.

אהבת ישראל היא שקבעה את יתוסו לאינו ישראל. הוא השתדל להקל במשא ומתן עם נכרים משום שצרכ' שעיה בדבר. „בגולה אין אנו יכולים להעמיד עצמנו, מلשה ולתן עליהם שביניהם אנו יושבים, ופרנסתנו מהם ועוד משום יראה“⁴⁾. אבל בכלל אין להכחיש שלא היה דעתו נזחה מהתחבות יתרה עם הנכרים. „פעם אחת נתחיב גוי שבואה לרשי“, והוליכו עד בית תפלו, כאשר רצתה להשיבו, אבל לא היה בלבו להשיבו, ולבסוף נתן לו זמן לשבעתו. ומאתו היום קיבל על עצמו שלא יתן עם הגוי באמונה“⁵⁾. „בני אדם שנחנו בפורים לחלק מתנות לעבדים ולשפות הדורים עם ישראל, והיה הדבר קשה בעיניו בקוצים. שנול אבוני ישראל ודומה כאנו קיים: „ומתנות לאבויונים“, הנאמר בישראל. טוב ממננו הזורק צורר ליום“⁶⁾. ואף על פי כן יש שرون עדינותו יפרוץ לו דרך גם ביחסו לנכרים, ומספר בתוכנות „גבאי ישראל שחם אנשי רחמים ומוכיחים עובדי עבודה ורה לסור מרעתם שהקב"ה פושט יד לרשעים ולצדיקים“⁷⁾.

1) האורה ב' ק"ל.

2) שם ב' קט"ז.

3) תשובות מיטמוני ספר נשים כ"ט. ועוד בת"ט תשובות לרשי. הלכות מכירה ב' ל"ה. ספר קניין כ"ז.

4) עכורה ורה י"א:

5) האורה ב' קנ"ג. שמות כ"ג י"ג. „שלא תעשה שותפות עם גוי וישבע לך בעבודה ורה נמצאת שאתה גורם שיוכר על יך“.

6) מ"ז רמת"ה והנחות מיטמוני הלכות פורים ל'. ושרבתי שני הנוסחות.

7) תהילים ב' א'.

מתוך אהבת ישראל ומתוך חבת המנהג נבעה גם נטיתו לכהלכה. "טוב לו להשミニינו כה דברי המתיר, שהוא סומך על שמועתו, ואני ירא לחתיר, אבל כה האסורים, אינה ראייה, שהכל יכולין להחמיר ואפיו בדבר המותר"¹⁾. דבריהם המותרים ואחריהם נהנו בהם אסור כי אתה רשאי לחתיר בפניהם. טענה אחרונה זו של מהמורות — ... הינו בכחות ובבני מדינה. אבל ישראל בני תורה מותר לחתיר בפניהם דבר היתר²⁾. אל יתא קל בעיניכם לאבד ממון של ישראל שהتورה הקילה עליון³⁾ כל הצורך בדיקה בטריפות ונוטה דעת רבים לומר שאין אנו בומנו בקיים בבדיקה, ולרשוי נראה שאין לו לדין אלא מה שעינו רואות ומותר לסמן עליון שכותב: ואל השופט אשר יהוה בימים ההם, אבל הוא יזהר יפה ולהביא לפניו כל הבקיאים בדבר⁴⁾. וכך כתוב אל רבו: "אל יאריך מורנו ועל יווסף בטריפות כי אי אפשר לקבל שם כן לא כשר עולמית ... ואין כה בידינו למחות לא במחיר ולא בשוחד"⁵⁾. ויש שהחמיר לעצמו, אבל הקיל לאחרים. "ואף על פי שלא אכן בעצמו אותו מאכל הניח תינוקת לאכול ממנו"⁶⁾. רוב עסקם של בני ישראל בצרפת היה בין ובמסחר יין וקשה מאד היה להם דין יין נסך בקשוי, ולא היה לבבו של רשי לאסור עכשו ינים של גוים בהנאה, לפי שאין דרכם לנסך יין לעבודה וריה, אבל אין רוצה להוציאיקו, פן ירנלו ויקלו ריקום בדבר⁷⁾. והשתדל רשי להקל בכל האפשר. **שהתחילו להקל בו לענן היותר הנאה לפי שאין**

1) ביצה ב'.

2) תחכ"ל י"א.

3) בהקדמת ר' זיאל מילר להלכות פסוקות מהדורא ב' בשם רשי מתוך הראב"ת.

4) חולין נ"ב: והתננו לרעת בה"ג, והאחרונים שוב חווו לומר שאין לסמן על בדיקתנו. רוב חומרי טריפות מקורים בצרפת, ביהוד בטריפות הריאה, משום שבערפתה היו בת המוקלן של נברים ולא שחוו כלל בהמת ישראל, וכשנטרפה הבהמה, לא הפסיד ישראל כלום, ואף הנכרי לא הפסיד, ועל כן החמיין נס פנוי טעם רוחק ומפני חשש או מפני שיצא הדבר מפי נדול. ועל כן יראה כאן ב痴ו של רשי, אשר גנד גנית כל גודל צraftת הקיל הרכה בטריפות. וע' בטראה מקום שאחר זה בענין שנוגני, טבחון נים להושיט סכין בלב אחר שהויטה להוציאיא רומה" והתר רשי גנד רבו.

5) פרדס רכ"ח. זע' בהערה הקודמת.

6) האורה א' ק"ט.

7) האורה א' ק"ג, "ושמעתי מפורי".

הנויים שבמקומנו מנסכין יין לعبدות וריה¹⁾). „התורה חופה על ממון ישראל... ועתה בזמנ הוה לא ראיינו ולא שמענו באומה זאת באחד מהם שישכחן בין לعبدות וריה²⁾. גם אסור רבית המכובד על בני ישראל, שעל פי הסדרים הכלכליים של אויא אפשר היה לעמוד באסור זה³⁾, והיה צרך השעה להקל בדבר. ורשוי התיר כמה חומר רבית. „וְהַמּוֹנָעׁ עִצְמוֹ לְקַחْ רַבִּת בְּעֵינֵינוּ זֶה הַרִּי וְהַחֲסִיד שָׁוֹטָה⁴⁾“. „וְמַעֲשָׂה הַיָּה וְאַרְעָע פּוֹרִים באחד בשבת, וקדמו להעתנות בחמיishi שבשבת. ותבא אשה לפני רשי שהיה עליה לרכוב אחר שלטונה, ושאללה אם אפשר שתתענה למתחר ותأكل היום מפני טרת הדך. ויאמר רשי שאין זו תענית צבור קבועה לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים, אלא שנחננו העם כך... מכל מקום אסור לו לאדם להיות פורש מן הציבור... ויש פרושים שאף על פי שמתענין בחמיishi עם הצבור, חזורין ומתענין למתחר, כדי לסמוך התענית לפורים... ורשי קורא עליהם: והכטיל בחשך הולך, מפני שהוא עצמו אינו אלא מנהג שעושין זכר לדבר, והם מחתרין לעשהו כאלו קבוע הוא מן התורה⁵⁾. אין להעריך כלל את שקט נפש רשי הצעואה והשלוחה. כוכור אדם איזה ערב בהיר וצנווע ברחף יונים באoir שקט וקול משק בנפיהם לא ישמע, והיה זה דמיון לרוחו הנוגה של רשי.

ובכל עגנות שלותו, יש שדבר קשות כשרה את האמת בעדרת, כחש עלבון הצדקה ועונות הדין. ואף בדברו משפט יתגלה ויו נפשו והדר אפיו. מעשה באחד, שסדר על בת אחיו ניקימו דבריהם והניחו תשומת יד ביד קבלנים... וחזר בו... תלמיד אחד מסיעו... זעל שדו כי אשה הנהננו הראשונים שלג לבייש בנות-ישראל, ויש מן הדין לנקנו ממן וברדי הגוף. לתלמיד המשייעו אינו חולק כבוד לתורתו להחזיק יד מריע, ומן השמים מנעוו מכבוד, ונככו ממנה גלויזותיה של תורה ומכל שכן שלא יבין ב עמוקה ולטוביחים יنعم ועליהם תבא ברכת

1) בברקטורייסטייק לר' אברהム ברלינר מזור כתב ד.

2) בחוברת הנזכרת מזוק כי.

3) וביחור שהו רבים המפקדים אם מותר להלוות אף לנכרי רבית. ע' ד"ד הופמן בספריו ע"א הש"ע.

4) האורה ב' קב"ג. וע' מרדכי ב"ט של"ח. ורבות קולותיו רבית ובין נסך.

5) מ"ז ופדרס.

טובי^י). «אשה אחת צעקה על בעלה שנרשמה מביתו ואינו נוהג עמה דת יהודית. והוא אומר כדי גרשתיך, שטקה טעות לךחטי בין, והדברים נכרים שאת לוקה בצרעת, זkidim נשואין היהת מרגשת בעצמך מהולי זה. והוא אומרת, לא כי שלמה נכנסתי לחהפה, ועל דבר זה העידו מקצת הקהלה». על זה השיב רשי: «שאין לו עליה טענת מומים, והראאה האיש מעשחו לרעה והראאה עצמו שאינו מורהו של אברהם אבינו, שדרכו לרchrom על הבריות וכל שכן על שארו, אשר בא אתה בבריות, שלאלו נתן לך לקרבה כאשר נתן לך לרחקה, היה נ משך חנה עליו, שכך אמרו רבותינו: חן אשה על בעלה. ואשרהו אם וכיה לוכות בה ולקנות בה חי עולם הבא. שאף בכופרי הקב"ה ראיינו הרבה, שאין מרחוקים נשוטיהם, מתכוונים לחסד לאומים חטא苍, וכן הנשים לבעליהן. וזה הקשיה ליבו בבת אבינו שבשים אשר העיד בינו ובין אשית נעוריו. משפט ודין עליו לנוהג בה כמנהג בנות ישראל, ואם איןנה מקרבה ברוחמים ובכבוד, יגרשנה ויתן לה כל כתובתה²). כך כבש רשי את ענוותנותו ותקף הכרה ונבותות אדם נתגלו בו כשראה עוות הדיון; וזה דעת נפש ודעת התורה בתוך נפשו.

.ה.

דמויות אפיו.

(המשך).

השקיפת עולם. אהבת התורה. דעת החיים. שמחת החיים. תאויר הטבע. ידיעת כלויות. גבולי אפיו.

לא נתמה אם נמצאו חוקרים בשם למצות ולסדר את הסתכלות רשי בעולם. ואלה באו ואמרו לעשותו בעל מסתוריין.

1) תחצ"ל כ"ז.

2) תחצ"ל, מ'. ובתשובות מהר"ס תנ"ג.

זהלה הפתוח להכחיש שלא ידע כלל ממציאות ספרי רומים בעולם¹⁾. אין ספק שבימי של רשי היו בעלי סוד באשכנז, אשר מסתוריהם שונים מקבלת הספרדים²⁾, ואף את השם "קבלה" לא ידעו. הם דרשו כוונה במעשה המצות ובתלמוד תורה, וינויעו למוסריות נפלאה ורוממה, והיו, חסידים, וחו"ם" מצויים בצדפת ואשכנז בתקופת החיים³⁾. מקור סודותיהם, כנראה, היה בכל. וכסבירותם בחוניהם נולדה ספרות המוסר. ועוד חוג אחד של בעלי סוד היה בימיו, שהיתה להם תורת מסתורין אחרת שמקורה בארץ ישראל⁴⁾. בספרי מסורת ובספרי "נקודים" יש רמזים לחכמת נסתרה בלשון מעורפלת, ובבית מדרשו של ר' משה הראשון מרגובנה⁵⁾, נמצא בין הממון ספרים, שהתכוונו שם, גם ספרי סוד, ואין ספק שרשי ידע את "חסידות" ואת שאיפותיהם ואת ספרי הסוד. את "ספר יצירה" ו"פרק רבי אליעזר"⁶⁾ וספריו היכלות⁷⁾ הזכיר. ואולי חדרו גם איזו גרעיניות אשר ברק של מסתורין להם אל תוך ספריו, מבלי שהתעורר עליהם ומבליהם שנחכזון לעומק תכנים. רשי בודאי כבד את למודיו הרומים, מבלי לעסוק בהם⁸⁾. בכלל אין לבקש אצלם הסתכלות-בעולם שלמה ומסויימת. בודאי שלא שאף בכלל לא רוגן מסכת רעינות שכלה נימיה מתאים. השקפות על העולם, היא השקפת האנרגיה התלמודית, הנותה, ולא חדש בעולם הויוני כלום. בהשקפת העולם של

1) ר' משה קוניין בספרו בן יהאי ור' יצחק בר לוינזון ב"בית יהאה" 96.

2) ע' במאמריו המשוחחים של ר' אברהם אפשטיין, "הקבלה האשכנזית" ב"התיקון" ור' יהירה החסיד" ב"הגירון". הספרים אינם תחת ידי לציין בדיק.

3) ביצה ל"ג: החדר רשי את "החסיד מן ברבשתא". ור' שמואל אביו של ר' החסיד נקרא הנביא, וברישיות של מוסורת הקבלה רבים. ובספרות צורת בכלל יש למצואו "חו"ם, נבאים וחסידים".

4) בספר האמנונות לר' שם טוב "ספר הבחו... משכלי ארץ ישראל", חברת החכמים, ישבת ישישים וקדושים ובא מארץ ישראל לחסידים קדמוניים האשכנז. עם למורי המסורה נתארה תורה הסוד, ועל זה ר' אברהם אפשטיין בקדומו למדרשה ובספר הקדמוניות ובמאמר ב"הגירון" של אטלה, ואין הספרות תחת ידי.

5) ע' בקדומה הנזכרת למדרשה תדשא לר' אברהם אפשטיין.

6) בראשית מ"ז נ'; דברים כ"ב כ"ג ברכות ג"ט. מנהות כ"ט: ספר יצירה שבמוקם האחרון הוא ספר יצירה אחר שהיה מצוי באשכנז ושאבך. ע' על אהותי הקבלה האשכנזית" לרא"א. וע' שבת ק"ד .. סנדוריון ס"ז. "ספר היכלות".

7) קדושין ע"א. שם בן י"ב ובן מ"ב לא פרשו לנו" .

האנדרה יש אחדות אם גם לא כאחדות של מערכות היקשים, אבל כאחדות שבהרמונייתם של צבעים ושבسمפוניה של קולות זונגולניים. והדברים הנראים כישנים, חדשים ומשמעותם לרשיי וכוויאן, בו כבויים נתינתם. ורוחו הפשטת והפשטנית לא סבלה כל ערובה, צלילות נפשו הבחירה את כל ערפל. הוא לא מצא קורת רות מדורשים במעשה בראשית ובמעשה מרכבה בפרהמייא, ועמי הארץ שואלים מה למעלה ומה למטה¹⁾. בכל דבריו ומעשיהם תגללה חסידותו המופלגת, ונפשו מלאה יראת שמים ואהבת שמים הנובעת מתוך חוכמו. „שמוראו של מקום נдол וモטל על הבריות“²⁾. בני אדם נדולים שאיןם מכירין את בוראם, הרי דעתם כבמה³⁾, „ה, גודם שנכשל בעבר קלקל את קדושתו“⁴⁾. „ה, הצדיק השרה שכינתו, ולפיכך לא יכול לראות במעשים רעים, ובכל זאת לא יתנו את לבם להתחזק מן הצדיק השוכן בתוכם“⁵⁾. שם — בעולם האמת — נכר מי חשובומי שלפ, לפי שאותה: גודלה גודלה עולם, ואוותה שפלות שפלות עולם⁶⁾. ראייתי בין ספרי החסידים ספר מוסר קטן⁷⁾, שמסודרים בו פסוקים שונים ופרק רשיי עליהם לפי סדר המדאות. לבארה פירוש רשיי רק את המקרא שלפנינו, ורק דברי אנגדה הביא, אבל החום שבדבוריו בספריו בננות החטא ובשבח התורה, מקרין מתוך נפשו הטהורה.

השתי העובר בכל מפעלו והשקפותיו היא אהבת התורה, כל שאינו מתאווה לדברי תורה, אף הטעמים המישובים על הלב אינם חשובים עליו. והמתאווה לה, אפילו דברים הכאים לו במדרונות וביניעה, מתוקים לו⁸⁾. „וההונגה בתורה מוצא בה

1) משלוי כ' ג'. כאן ובמקרים אחרים השתמשתי בקצת טאמרים שרשוי לchrom מן האנדרה ואף עפ"כ יש רשות לעשות זאת — ברירותיו קבועת ברכה לעצמה.

2) יינה ד' ר' י"א.

3) סופה לא.

4) משלוי כ' כ"ה.

5) צפניה נ' ה' ושנחת קצת.

6) איזוב נ' י"ח. אף בהמה וחיה נקראו נפש היה, אך זו שבארם היה שיכולף (בראשית ב' ו'). בחכמים נאמר מיתה שאינם מותים בעולם הזה אלא הנקי בלבד, ובכיסיל ובכער נאמר אבודה שחנוף והגשמה אבודיות" (תהלים ט"ד י"א).

7) כמדומה, סקלהו יעקב" שם הספר ואינו תחת ידי.

8) משלוי כ"ז ו'.

תמיד חדשני טעימים¹⁾). אודיאלו הוא, "תורה באמתה אין דופי שכחה ומחולקת"²⁾. ודרישותיו אף הן נדלות ממד: לטרות על דברי תורה, "כינעה וברעבון"³⁾. "וחזר עליהם ובודק בעמקם, שם יישאלך אדם, לא תצטרך לנמנם אלא שתוכל לומר מיד"⁴⁾.

ובכל חסידותו המופלגת לא היה רחוק מן החיים והרבות מדעת החיים הייתה בו⁵⁾. ועל שמיים שעליו לא היה עול כבו שהכל מרננים בכובד עולו. בכל היוצא מפיו ומעטו נקרים פנימ מAIRות וMbpsירות, שמחת הנפש מבצתת מתוך דבריו: "מי שלבו טוב, כל שעוטיו דומות ימי משתה"⁶⁾. וממי שיש בו רות נבר שהוא גיבור ונינו נתן דאנה בלבו, מקבל כל הבא עליו בשמחה ובשמחה"⁷⁾. "אבל בומנו על המשתה בנון שהוא יום טוב" וגוטל כוס בידו ואומר עליו דברי הגנה ופסוקים מענינו של יום מביא טוביה לעולם"⁸⁾. אפילו צחוק קל והתול נרניש לפעמים בדבריו... בשאלתו תלמידו פעם אחת על כד הין שהיה ביד ישראל ונגע בו נカリ פתאום ורדחפו בכנדו ובגנו עד שיצא מן הין לחוץ... התיר לו וכמצחך אמר לו, מה שנשפק לארץ אסור ומה שנותר בכל מותר"⁹⁾. "נתן בכם עינו. בכם כתוב,

1) קהילת א' ט'.

2) סוטה ט' ט'.

3) איוב כ"ח י"ג.

4) קדושים ל'.

5) תחולות נ"ה י"ד. והדבר הזה ירוע כי הארם קשה עליו הרפת האויב מחרפת האויב, ונאם יכול להסתור טאויבו ולא יוכל להסתור מאהבו בהגנוו לו את כל לבו. "אדם שנганו בו כבוד ולפוד בעשר כל ימו, ויעמוד על המקום ואין לדמים ובוש ישב לבתו בפחוי נפש, יסורי קשיים מיסורים כאלו" (איוב לו"ז כ"א), בן כסיל תמיד הוא עם אמו בביתו, וראית השותה ומצטשת" (טשל' י' א'), "דרבת מלאכה נעשית בשנים שאין יחד מתחילה לבה" (קהלת ד' ח'). "אביון מעונת עוני, אביון האויבה ואני משין מה שנפשו מתחאה לכל טובה" (כ"ט ק"א). "לב מלכים אין תקר שכמה דינים באים לפני וכמה מלחות וצריכים לחת לב לכלהם ואם כל הלשונות מדברים וכל הרים כתובות אינם יכולים לכתוב חלהה של רשות". (טשל' כ"ה נ').

6) טשל' ט' ז' ט"ז.

7) טשל' י"ה י"ד.

8) סנהדרין ק"א.

9) האורה א' ק"ג.

ככלומר, השותה נתן עינו בכוון והחנונו בכיסו של זה¹⁾. עיניו פקוחות על סביבתו, ומה נתמה איך ידע להביט בעולמו של הקב"ה. ויש תאורי הטבע בספרו שכלל לא פלנו להם שם: „דברים רבים מהם תאوة לטראות עיניהם, ממשמים הלב ומצחצחים תונת הלב, כגון גן ירק ונחרות המושכים"²⁾. קרא הקב"ה לבריאה המaira שברא מהוד מעתה לבושו³⁾. „בשהMASTER יורד על הארץ מלאה דשאים והמשם ורחת עליו ומבהיק"⁴⁾. „בשהMASTER ורחת על המים בבלך והם מאדים"⁵⁾. „אור הנראת שחרית על ההרים וכלה והולך"⁶⁾. „כאור ענן בקר הנראת שחרית מלבין על מרחבי בקעה"⁷⁾. ובודאי שרות פוטית מרחת על הדברים.

ראשי הצעין בתוכונה אחת שנוכל לקרוא ממשמעותם מה שב. כל מהשבותיו ברורות הן, כמשמעותן גנד עיניו. תוכונה זו הייתה אם להרצאתו הצלולה בהלכה ובפרש. רק בעל מחשבה בהירה הוא אף בעל הרצתה בהירה. אף שאור ידיעותיו שהשתמש בהן לצורך פרוש ידע להרצות היטב.

VIDIUTYO היו שונות. חכמי התקופות ההן לא שאמרוascaltes הכללית מתוך הקlef כי אם מתוך התיים, ואין למתחה קנה ממתנו על השכלת חכמי ישראל של אzo. אדם שראה הרבה, ושמע הרבה וידע איך לראות, רכש הרבה השכלת, הרבה דעת החיים ודעת אנשים ומדינות. ספרות כללית בשפה ורדה לא הייתה כלל במצויאות בעבור ראשיו; לא יכול אף להעלות על הדעת „שיאמר אדם למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות"⁸⁾. מה שיכלה הספרות העברית המצוייה בצרפת לחת במקצע זה קלט⁹⁾, ומה שיכל נסינו להגיה בידיעות הללו תקן. ומתוך למודיו התלמודיים ידע לבירר ידיעות כלליות. אף אחרים

1) פשליו ב"ג ל"א.

2) שם ט"ז ל'.

3) פסחים א'.

4) ש"ב ב"ג ד'.

5) מ"ב נ' כ"ב.

6) זכריה י"ד ז'.

7) תהילים ל"ז כ'.

8) ויקרא י"ח ד'. וע' ח"כ שם.

9) ספר התהכמוני לר' שבתי דיננו ובריות ומדרשות חי הספרות המדעית הצעייה בצרפת.

קראו בתלמוד ומדרשות ולא מצאו שם מה שמצוּן הוא. התענינותו מקפת ביוטר וכשרון התבוננותו נדול, וישם לבו לדעת ולראות הכל. בעיר מולדתו ובערי רבותיו ראה אמן עולם מלא של מסחר וחימם, אולם אחרים בדורו לא ידרשו לה התבונן במוֹתוֹ. והנסיין נבר בדבריו. כמומה ידבר בטיב כמה מלאכות, טביעת מטבחות¹, מלאכת נפחים², חיקת אבני³, מעשה זוכית⁴, תקוני אניות⁵, ציד עופות⁶, ותביסי מלחה⁷, וט בעצם חיים וחיות⁸, בכללת דגימות ותרבות דבורים⁹. ידיעותיו ממש חפליונו בתקופתו ובביבתו.

drosh lehcher nafat hanbelon shel lafio shel reshie. zrich lezayin

1) משבעות העשויין על ידי רושם (בראשית א' כ''), "וזוים ענלים מוכנים לעז ערלה צורה דוחות (ב' מ' מ') ובבעל משבע במקומוראי עשים כ' (שבת קב').

2) "כשכל מותכת חם ונונת לחוכו צנון מחוקים את הכלוי והוא גמר מלאכת הצורפין, שרתיחת האור מפעבתו וקרוב להשרב, והמים מצרפין פעופעי" (שבת טא).

3) "זרך חוקקי אבן יצבעו בצור ואח' ב' יעכשו עופרת עליהן לתת לאוותה מראה שחוריות... אבל עט של עופרת רך הוא אצל האבן" (אובי יט כ"ד).

4) "כלי זוכות שמעלן ברוחו של אדם שכשוא עשו אותו יש לו שופורת זוגוף לתוכה וכן נשמע מפי האומני" (סנהדרין צא).

5) "הרבה רכבים יושבים על הים ואינט מקום גמל, ואין הספינות יכולות לקרב אליהם" (יחוקאל כ' ג' נ'). "תרן, עץ זקף ונגובה תקווע בספינה שבו תולין המפרנס וכו נקבים בראשו, שהחבל שמשוכין בו הספינה ניכנס וויצו בו. וקרש רחוב בראש השמי של ספינה אל מול התוון וכו מהפכן את הספינה לכל צדקה, ורב החובל אוחו בו ומכוון אותה אל הריך ובשלו משנה קברנית" (יחוקאל כ' ח'). "דוברות רפסורות קורא אותן. קירין העצים והעם והם, ומצעיפן אותן על פני הדמים ומוליכן אותן כמו שמוליכין ספינות" (מ"א ה' ג'נ').

6) "דרך הרשות לקשור חבל ארוך בראשו, והציד בשראה את העופות שוכנים, משך החבל ורשות נופלת על העופות" (זהלים ק' מ' ו'). "העוף כשהוא דודצה לברות הוא עוקר את הפח טמוקמו ובאותה שעה בלבד" (עמוס ג' ה'); 7) "ש' ב' א' כ' א; מ' א' כ' ב' לר'; מ' ב' ט' לב'; שופטים ז' יט'; חבקוק א' י' ; ואורבים ביתר.

8) באלה הצעיון ביהוד, שرك מהתבוננותו יכול לדעת; "גָּלְלֵה הוּא מפְרָה שֶׁל קַוִּצִים וּבְחַנֵּעַ סְטוֹן לְסֻפָּה הַקִּיז הַמְתַגְּפִין מַלְיָה וְהַרְוָת מְפֻרְתִּים וְאֲוֹנוֹ הַגְּפֹנִין עֲשֵׂי בְּמַן גָּלֵל, עֲנוֹלָה כְּמַן הַעֲנָן בָּאֲמַצְעַ וְהַמְשָׁה וְרוּעָתוֹ סְבִיב לְהָ" (ישעה י' ז'). "דרך הארבה והובב והחשיל והילך בעת הקור נדבקים בכתלים וכש-בוא חום הם הם גודרים ממש והולכים להם" (נהום ז' י"ז).

9) "ברכה מקום ננים מיט לחת בו דינים אריך ורחב" (ישעה ה' ל"ו). "תירודה את כורתו, הדבש עשוי על ידי חלות שעווה מרובקות ברכפני הכליל. בכל צדין מדורן לדופן בענול הכליל" (שופטים י"ד ט').

גם מה שלא היה. יש לנו מנהיג שתכונתו תכשירו אותו להנחיות המונים ולעמדו בראש העם, שאט ועוות לו, והולך הוא ופורץ גדרות עולם, כשרכו מסינה לפניו, ויש לנו אשר ימשול במכמי הרוח של דורות, ינשח את הכתובים שכתבו דורות ובכך ימסרנו לנו, אחריו הפכו בברק מהותו את הכל לזהב. אישיות ספרותית כזו היה דשֵׁי. הוא היה טורה לדورو, הוא לא היה פרנס לדورو, לא וועד וועדים ולא תקן תקנות ביטויו. ענותן במותו לא יכול להיות דבר לדoor, הוא לא יכול להטיל אימה על הצבור ולזרוק מריה בתלמידים. הוא לא עבר כסופה בתולדותינו, כי אם במאסף לדורות בא, וימסור לנו תורה דורות. דשֵׁי היה מפוס אידיאלי של היהודי, הוא הגשים בנפשו את כל המדות הטובות שהצטינה בהן היהדות הזרפתית, ויאחדן באתדרות נפשית מהודרת מלאה חן וופי.

ה.

ה ס ג נ ג נ .

סגןן הזרפתים. אפי סגןנו. מיליצה. עשורות לשונו. חדשוי מליס. השפעת סגןנו.

כשם שאמרו „הסגןן הוא האדם“. כך יש זכות לומר כי הסגןן הוא הדור. בדור של ענוונותים יברא סגןן צניע של ענווה; בדור נאים, בדור שמעשים גדולים מתרקמים בו, יولد סגןן שקולו בתרועה ובסערה. בני הדור על פי רוב כלל לא יכירו, שיש סגןן המאחד כל סופי התקופה, אדרבה הם יראו דוקא את התוכנות המבדילות. אבל הרחוק התולדותי מחדד את הסקירה המקיפה, וממשטש את ההבדלים, ולאחר כמה דורות, נתקפות הסגולות המאחדות שבסגןן הדור, ואפשר להכיר אם הסגןן היה לבוש חולם לנפש הדור. והוא מאותו החשוכן הנראה בטבע, אף במלכת הרוח, שאין היחיד מבומו כחות רוחו לברא סגןן לעצמו, אלא לוקח מן המוכן, מן המטבחות. שטבעו בני הדור בלשון. לרוחקים אי אפשר כלל להבחין את

סגנון הבינוניים שבדור. אבל בסגנון הגדולים אף משתקף, ועל כן קשה שיבטל יהוד סגנוןם בתוך סגנון הדור, הם המפתחים והמשפרים את סגנון דורם, בהחליפם מטבחות מוחוקים בחדרים, הם בין היוצרים את סגנון הדור.

הסגנון העברי בצרפת היה סגנון טבעי. הלשון העברית הייתה חייה בעטם. עם כל תרבותם קבלו יהודי צרפת גם את סגנוןם מארץ ישראל. טרם הדלדל כליל הציבור הארץ ישראלי, עוד חי שם הסגנון המדורי. ומתוכו נפתחה הסגנון הרבני בארץ הצרפתים. על ידי הרחוק מן המקור אבדו איזו תכונות המיחודות לסגנון המדרשי, ונוספו בו אחרות. הרחוק המקומי גרם שפהתו בשימוש מילים רומיות ויוניות, ומפניו שרוב עסקם היה בתלמוד בבלי נתרבה השפה בשילים ארמיות בצורתן הארמיות. השפה העברית הייתה שפתם הספרותית הייחודה. לשוניותיהם, הלועים, לא היו שפות ספרותיות, והשפה הרומית הייתה מיוחדת לנוצרים לשימוש דתי, ותהי בעני היהודי, לשון הנוצרים לשון המכרים. כל עסקם הרותני היה בספרות עברית; כל חבריהם, אגרות שלוטים ושאלות ותשובות עברית היו. אפשר שהרו נם תלמוד עברית, ורק מילים בודדות תרגמו בלאו, כי בישיבותיהם נאפסו תלמידים מכל קצות אשכנז ואפ' מארצות הסלאבים. קרוב שהעברית הייתה המתווכת, אף תנועת המשחר לරוחקים גרמה לדיבור עברי. לשונם איננה תרנום מהשבותיהם שכשפה אחרת, המושנים הספרותיים ולהלמודים בודאי כלל לא נתנו להתרגם בשפות. מצין הדבר, שהחסידי צרפת הארכיכתלמודים, קרוביים אליו בסגנוןם ובכלל מהותם, מן היהודים הספרדים המרווים בהשכלה ערבית ויוונית. זה היה נצחותם של היהודות במקום שנתגלתה בטהרה. ויש לשים לב ביחס לזה, שהם בודאי לא התחוונו לעזר סגנוןם.

לפשתות סגנוןנו ולטבחו, רשי' בן הדור; אלום ביפוי סגנוןנו הצעין בדורו. בסגנוןנו כל תכונתו מתגלמת. לא מזמן הוא מתהדר בשום פעם במליצה ריקה, שאין בה אלא הדורה, ושאין כחה אלא להבעית את לב הקורא. פשתונו ובחירותו נפשו נשתקפו בצחות סגנוןנו הצעיל, הקروب לפשוטי פשיטים, «ואין מעלה רוחו נכרת אלא ליהדים»¹⁾. רוחו הקוקה בפתחים דקים,

1) שהג בערטו.

בתוך סגנונו, וכابן שואבת היא לנדווי הרים. סגנונו טהור זך וצנוע, כלבו הטהור המלא ענוה. "לבו מלמדו לדבר צחות"*. וכפשתות סגנונו כן דיווקו. הקדמוניות כבר חקרו, שדקדק מادر בלשונו, שרטמו חדשים בשינויאות². אבל אין הכרור לוכה בשבייל קצورو. סגנונו של רשי, איןנו באחת המועלות הנמנעות לאדם גדול. סגנונו הוא חלק החשוב מנדולתו של רשי, הוא נובע מפנימיות נפשו; ובתפסנו טוב סגנונו, הכרנו את טוב אפיו. בהעתיק רשי בפרש התורה ממדרשי ההלכה, נוכל להבחין היטב בין לשון המשנה ובין הלשון הרבנית של רשי. סגנונו היה דוגמא מהודרה של הסגנון הרבני. ואת חותמו המביע על כל העובר תחת עטו. דרכו להביא דברי סופרים וספרים, בסגנונו; ואף במקומות שהדברים כלשונם, הsofar והוסיף מלה — זכינו על הרבים.

לפעמים נראהו מתבל דבריו במיליצה קלה, ותולה עדיהם בסגנונו הצח³). לפעמים שלב מיליצה מקרית או משנתית בסגנונו, ליפות בה את פשטותו⁴); אבל מעולם לא עבר את הגבול שימוש מליצות. יש שהשתמש במשלים לקווים מן החיים כדי להטעים דבריו⁵). שליט הוא בכל מכוני הלשון המקרית והתלמודית, למליה ולניביה. מוזג בן לברט למדר להבחין בין המלים הנרדפות לקול חיota, ויאהו בחדוש זה בהתפעלות ייעשירותו

(1) משלוי ט"ז כ"ג.

(2) שה"ג בערכו.

(3) יונה אינה נצלת אלא בכונפה, או בורתה או גלחמת בראשי אגפיה (ברכות נ"ג). וראה אל אלהים בזין, יכננו אל עליון" (מק סוף פרוש המבכת) בחורו, ועין תאורי המכע שבפרק הקורם.

(4) "עיר קטנה ואנשים בה מעט" (בראשית י"ט כ'), "מה יום מומאים" (שמות ט' כ"ב), "ויתר משה ידיו באמונה פרושות השם בתפללה נאמנה ונוכנה" (שמות י"ז י"ב), "כִּי בְּנֵי יִסְדָּק הַטְּלָק" (שמות ל' כ"ט), "משפט חרוץ" (ויקרא ט"ז כ"ה ומ"א כ'), "חכוש בטמון". (דברים ל' י"א ואיזב מ') "למען היה לה ברק" (דברים ל"ב מ'), "לטושים ומרטפים למען היה להם בرك" (מל' י' י'), "בתשובה השנה" (מ"ב י"ג כ').

(5) "הראשונים השתמשו בקול והאחרונים בכת קול,adam המכה בפתיש וקול הברה נשמע למרחוק" (אוב ד' ט"). "בשם שטומני חבל מלכידת לעופות" (אוב י"ח י'). "בנהות העומד לפני התנור נכם שונאו חווה גחלים ווורק בו, גנים אהבו מוציא פת חמיה ונונת לו" (אוב ל"ז ל"א ומ庫רו בתנוחותא, בוכר). בכלל רוב המשלים האלה הם מן המדרשים, אלא שידע להשתמש בהם באפנוי.

וירצחו כמה פעמים: "לשון צעקת כל בהמה וחיה לחוד, נהום לארי ולשחל, שוקק לדוב, נעה לשורדים ולעגבים, ערוג לאיל וצחול למס, ונבוח לכלב, נהוק לפרא, והגה וצפצוף לעוף".
כעופות הללו שטפתפטיין בקהלם"¹⁾.

רשי חדש גם מלים, ויש בהןveral שנותארוחו בשפטנו²⁾.
וחמון בטויים בראש, יירב רכוש שפטנו, בעשותו אוצרות חזך
לממלטליים שיד כל אדם ממששת בהם. רביהם מבטויו נכנמו
לلغון העם ושנוריהם בפיו³⁾. כשהתחלנו בומנו לחיות את הלשון
ולגנותה את המליצה שההורישתנו ההשכלת, נגלה ראשית כל הצרך,
להרתיב גבולות הלשון שנבלת המליצה, ולהכנים מלים בלתי
מקראיות, אשר سنרו עד היום ולא נשתמשו בהן. והנה
היי הנביים והבטויים שבלשונו רשי שנוריהם יותר מאשר אוצרות
הלשון, וייחיו אלה מן התבליין חרואשונם שנתבל בהם הסגענו
החדש, וכך קיבלנו אף אנחנו השפעת סגנון רשי.
עוף יש ושמו חול, ולא נקנסה עליו מיתה, שלא טעם
מעץ הדעת, ולבסוף אלף שנה מתחדש וחוור לנערותו⁴⁾, ובחול
זהה אף שפטנו, שבכל דור ודור יקום לה אחד גדול, שבפיו
תחדש ותחוור לנערותה. וכמדורה זו שביה יתרח חחול היה
רשי ללשונו, שנתחדשה תדייר בפיו.

1) חולין נ"ג, משליכ"ה ט"ז, איוב ה' ה', ישועה ח' י"ט, כ"ט ד'.
יואל א' י"ט, והרכבתו. רמוס הוא דרישת האירה כשהאה רעב ואוכלו במקומו,
ושرونף הוא שנושא את המפרק למשנותי בשביל נורחות זלביאותיו ("מיכה ה' א").
2) ניבים, חסין, כהון, קשוש, מצטלין, תנברות, תנברון, רנן,

דחווי, אהליית (ע' מלון בן יהודא), המרכת הלב, שעישות, רוחש, פשרון, חרmeta
(כמובן מרמה זהה שם מקומות), מלקיים לשונם.

3) "חסר של אמת" בטוי זה להמוד הנעשה למתרים ברא רשי בעשותו
מדרש רחב לבטי מדויק. מכור את רבינו ומתכוון למזרון בו" (בראשית א ט)
פנוי הארץ, אלה העשירים" (בראשית מ"א ג"ז), בארגון, פנ".

4) איוב כ"ט ז"ח, ובמדומה שאין הרברט במדרש ואין לדעת מקו^א
רשי ויש קצת דעתין להגדה יוניגת על החפיניכם.

ו.

התלמידים.

תוכנותו בתור מורה, חבתו לתלמידים, קרבת התלמידים, חי
הישיבה. תלמידיו.

אדם נדול בראשי בודאי שפועל על סביבתו ותלמידיו, על
ידי מציאותו ומהותו עצמן. בקרבת נדוליים שכמותו, יגבורו כחות
הנפש וינדלו האנשים.

מתוך פרושיו נובל לשער מה נדל רשי בתור טורה.
 אחת התכונות המצוינות של פרושיו, היא תכונת החוראה
 שביהם. הלומד מפרשיו, לומד מפי פדגוג הידוע להורות. הוא
הוראה את תלמידיו ללמידה עצם, ובפי כלם שנורים הבטויים:
 „וכך פרשנו לפני רבינו“, „וכך נתובחנו עם רבנו ולפניו“.
 ונдолה מזו מצאנו, כך פסקנו לפני רבינו¹⁾. נראה את
 תלמידיו מקשים על דבריו, ומשיבים עליון, ושואלים ממנו ולא
 חשו אף להתנגד לדבריו²⁾. והוא יחם הדדי, כאלו לימדו מורה
 ותלמיד בבת אחת. „כאדם מטעים דבריו לתלמיד, וממתק
 דבריו בטעמים יוסיף לך“³⁾. הילכה בלבד חכם סתומה וכא
 תלמיד נבון ודלה אותה ממיעו⁴⁾.

רשי לא זו כל ימו מחבב את תלמידיו עד שקראמ
 „חביבי“, „אחוי“, „רعي“⁵⁾. „שתלמידו של אדם חביב עליו בגופו“⁶⁾.
תותו תחלה היא כמיים המכונסין וסופ נבעין והולכין⁷⁾.
כשתתפסנה שמעותיו ותגדר תורה על ידו והתלמידים לו

1) רשב"ם בראשית ל'ב ב' ותש"י מר' מרגנברג קנ'ב, ויש לרעץ כמה גוזרו מלhorות ולפסוק לפני רבוותיהם.

2) תחצ"ל פ"ג. שיחה שלמה בין ובין תלמידו ובמג הוכית התלמיד
 ספר שהביא והורה לדרכו המחבר.

3) משלו טז כ"א.

4) שם כ' ה'.

5) תחצ"ל ט"ז. את השואלי קרא „חביבי ורעד“, ואת התלמיד הכתוב
 טפץ – „אחוי“.

6) דברים לא' כ"ט. וע' לקוטיט של ד"ר גיניגט ה', וע' זבור לאברות.

7) משלו ה' טז.

לשם ולכובש הוד והדר¹⁾). כשההעמידם על האמת בחתירם דבר האסור, הפיס דעתם: בטוח אני שלא באה תקלה על ידי בהמתם של צדיקים, כל שכן על ידי צדיקים עצם. מכאן ואילך אל יגהינו כן. וצורנו יעמידנו על האמת והטוב²⁾.

וקרבתה הרוב לתלמידים הייתה בימים ההם כקרבת משפטה. התלמידים שיצקו מים על יד רב גדוֹלָה, היו תמיד בלויתו בבית ובשוק, בכרכם ובנתת, בבית הכנסת ובבית המדרש, כשהבתו לא יכול וכשבתו לדין; את הכל שאלו מפיו, את כל הדבר הקשה לתורה ולמעשה³⁾. חי רbam היו לתלמידים תורה, לא פחות מן תורה שהורה בית המדרש.

ואף תלמידים זה את זה, היו באחוזה ורות, ולא היה מנהג לעזוב את היישיבה מיד כהרגיניהם שכבה עצם ללימוד ולhortות. שנים רבות שמשו לפניהם רבם, ואף אחרי שובם לא נפרדה החבילה ביניהם, ורגילים היו לשוב לעתים לקבל פניו רבם.

והתלמידים לא רק מפי רבם קבלו תורהם, האoir שבבית המדרש תורה הרבה. סדר הלמודים ושיטת ההוראה נקבעו אף מן הסביבה. לא היה הפסיק בין דורות התלמידים היוצאים זוגניים בבית המדרש – שלשת קימת ותבופה. וכן גולדת טין בריה קבועות: היישיבה, בית המדרש. בריה קבועות זו, המקבלת חייתה ממרכזה מן הרב, חייתה כל הימים שבוראה חי. ולפעמים שהשפע הוצאה מן המרכז לעורקים נובר ומכוון את אישיות התלמידים, ולפעמים שהשפעתו נחלשת. וכן הדברים מתגלגלים והולכים, עד התפרק החבילה במות הרב. ולפעמים עוד נשארה דישיבה בתיים, לנמור את עבודות רבם; וכן היה גם אצל רשי, תלמידיו השלימו עבודותו. ולפעמים נשארה בריה קבועות כזו בחיים כמה דורות בשכת אחדים על בסא המידס; וכי או תברא רוח מיוחדת בישיבה, אשר תגבר לבסוף אף על ראשיה המוליכים בה באותה שעה. רשי היה מולן מעצמו, הוא יסד את ישיבתו;

1) משלוי כי כי.

2) תחזוקל טין.

3) ט"ז 270. וכל המעשים שאירעו בבית רשי שהרצית בהערה בתחלת ספר נ' מכוון תלמידיו. ופעמ אחד שאלתי לרבי אם אנו זכאי בהברלה בית הכנסת בין שלא נתכווני בברכת היין, אמר לי הוואיל וגנטכוונת בברכת תברלה רדייך" (ט"ז פ"ט).

לו גם היה בעיר איזה יסוד לישיבה, הוא הנופח בה נשמת חיים .
ו גם עלה בידו , להטיבע חותמו על רוח תלמידיו . והmobחים
שבהם כותבים בסגנוןנו ותיהם בסגנון חייו , אבלו שכן ניצוץ
מנשנתו בהם .

עד מהרה התרבות מספר התלמידים בישיבת רשי ; מכל
ניפות צרפת ואשכנז באו . אף מארצאות הסלאבים היו תלמידים
בישיבתו , והם שהבניטו מלכים פלאביות „מלשון גנען“¹⁾ לתוך
פרושיו . רק תלמידיו הגודלים שהשתתפו במפעלו או פעלו פוללה
עצמית נודעו לנו , ואת אלה נזכיר בראותנו אותם על יד רשי
במפעלו²⁾ . שיירות העברות בארץות ההן , הקלו לתלמידים לנוד
ליישיבות רחוקות . המ撒חר ליותר וצרפת עור הרבה להרחבת
התורה , בקשרו קשרים בין תפוצות ישראל . הדבר לא יתמייהנו ,
בדורות מאוחרים היו הירידים מקום כנום למורים שבדור . בכלל
קרוב שלא באו התלמידים הרחוקים ישר מארצם לשם ישיבת
רשי , אלא באו לארץ יותר , למדוד שם באקסניות של תורה
אשר שם , המפורשות זה דורויות . ושם משכם שמע רשי לtower
ישיבתו .

1) כך קראו לסלאביות או . כ"ג בספר אוד זרוע שישב בארץ סלאביות
ועוד הרבה .

2) תלמידיו הנודעים לנו : חתני ר' מאיר ור' יהודה בן נתן שהיו תלמידי
חברים . ר' יוסף בר יהודה שהיה אף הוא תלמיד חבר (תחכז"ל ט"ז) ומוקני
תלמידיו היו ר' שמעה ור' יהודה בר אברם . נקרו ר' שמואל ור' שלמה ור'
יעחק בני מאיר , ר' שמחה מויטרי , ר' יוסף קרא , ר' יעקב בן שמון שעסק
בחכמת התבונה עד כמה שהוא אפשר בדורו (ע' כתוב תמים והערות ר"א ברלנץ
בסוף מ"ז) , ר' שמון (תשובות ר"א מרוטנבורג) , ר' מותה בן משה מפריז , ר'
שמואל בן פרינורום , ר' עוריאל בן נתן , ר' שמון בר שמואל (תומ' הגינה ב"ז) ,
צ"ה הגבאי וואלי הוא ר' שמון הניל ותשובה ר' בתחכז"ל טמן) . את התלמידים
שהציגנו עוד נזכיר החבר . ר' חם לא למד ממנה , כי אם מפי אביו ומאהיו
שבב"ס ומר' יעקב בר שמון . ועוד תלמיד שנזבר , ר' אשר (תחכז"ל פ"ב
מעשה בא לידי אשר שבדק והשוו יפה" , באמצע הסימן) והרוי זה תלמיד
חד ש לרש"ו . ור' יואל מילר לא הכיר שוה שם תלמיד ולא מנהו בין השמות
הגנוכיות בתשובות רשי .

ג.

ה ה ג ה ה .

מכשורי הכתב בדור טרם רוחני. התעתקה. המונחים. הבקורת
יסור של הגהות. העתק רשי". מדרגות הבקורת. הגהותיו על פי
כתב יד, על פי התלמוד, על פי בריתות, על פי ספרי קדמונם,
מתוך סברות עצמו. והוותו.

גורמים חשובים בתולדות הרוח בדורות קדמונם, הם שימושם
ספרים וספרות שבמייהם. ההרגל בספרי דפוס שלל מאתנו על
פי רוב את אפשרות ההבנה של אותו הזמן, שככל הספרות
היתה אוצרה בקלפים בכתב ידו¹⁾. הקלוּף היה בყוקר גדול,
במחיצות הראשונה של ימי הבינים, ביחוד בצרפת ואשכנז. ספריהם
הכתובים על קלוף היו/non רב, שלקנותם השינה רק יד עשרים.
בשאלות ותשובות של הזמן ההוא רבבו הטענות בדבר ספרים²⁾.
ר' אליעזר הנדול, לא היה שונה כל ימיו מסכת עובודה וורה³⁾,
משמעותו של לא הייתה מצויה בידו. ובטרוייש, לא היו גונגן בשום
יום טוב הוכרת מקראות של מוספין, לפי שאין שנורין בפה⁴⁾.
ומחוור היה אך ביד החון. על שאלה בהלכה ענה גדול הדור
פעם אחת: «אם תשלח קלוף אשיב תשובה»⁵⁾. אדם החפץ
בספר, הוכרה להעתיקו בידו, והוותה זאת עבודה קשה ומינעת.
וכל תלמיד הבא לישיבה, בודאי שהיתה זאת דאגתו הראשונה
להכין ספרי תלמוד לעצמו; ואף את זאת יכולו לעשות רק
האמידים, שידם השינה לקנות קלוף. וכמה פעמים הניחו כתוב יד
משניות, וכשהעתיקו מתוכן בכתב יד, שמו לב לדעת מי הכותבו.
למען הערך על פי זה את השיבתו. מובן, שאינו דומה מעתיק
תלמיד חכם למתיק בור. מה שיעשה היום המוציא ספרים

1) בספרד ואיטליה, ארצות התרבות העתיקה, לא היה הקלוּף בყוקר כלל.
ומשתת힐 שטוש הניר נשנה המכבץ.

2) תחצ"ל כ"ט, וביחוד אפשר לראות בספר "חסדים" שימוש ספרים
בתקופה ההיא ואך על פי שתקופת מאוחרת היא זו וכבר נשנה הרבה למטבח.
3) תחצ"ל פ"ד.

4) ט"ז שב"א.

5) ספר היישר בתשובה ר' תם לר' אפרים בר יצחק, וזה גם הותה זו
מליצה, נס בן חביבה על יוקר הקלוף. המליצה היא חד המצויאות.

יאשנים, זאת עשה כל מעתיק חכם לעצמו. היו גם מעתיקים, שהעתיקם היה מלאכה ועליה פרנסתם¹⁾; ואף על פי שבכՐת ה-ספּרִים ברוב הימים. פלטת הקומלטום של איזה מעתיק נתארחה, בערבה להעתיק אחר, ושבוש גורר אחריו שבוע, בשליל שדוקא במא שלא יובן קרובה הטעות, ואם מתעקן לא קלע אל השערת, עוד הוסיף שנייה. שנים הם המעתיקים הטובים, המעתיק הנאנו, ומהעתיק הבור. המעתיק הבור שניאתו רק מתווך אשננות הכתב: חלופי אותיות ומיללים, שנקל להניהם על פי כתבי יד רבים, שהרי אי אפשר שהכל יטענו טעות אחת. לא בן המעתיק הבינווי, שאין ידיעתו מספיקות להניה כהונן, אולם תספקנה לשנות בהבנת העניין, ולשבש את הספרים מתווך אשננות הלשון, ולהניה בהם מתווך חוסר הבנה, וזקא מעוטי החכמה היו מרבים להניה. וראו גודלי הדורות צורך, להטיל חרם על מגניה ספרדים²⁾. ועוד זאת, רגילים היו לכתב הערותיהם בשולי הנלינות, וכשהלא הגבילים היטב בין הפנים וההערות, הנקל היה למעתיק אחרון להכנסן אל תוך הפנים. וכך קרה בספר, שהועתיק כמה דורות בוה אחר זה, בשתי ארצות בלבד שום נגיעה בין שתיהן, נתנכח בשני גוסחות חלוקים בבחינת מה. הבדילו, למשל, בין "אבות ד' נתן של צרפת" ובין "אבות ד' נתן שחובאו מארץ ישראל"³⁾, בדורות שאחר רשי נגלה ההבדל, שבין גרסות הספרדים ובין גרסות האשכנזים, ובעלי התוספות היו עוסקים בברור הגרסאות ובהכרעה שביניהם. בספריו התלמוד לא הייתה מסורה הסופרת אותיות זתיבות, וספר הנפוץ בעם לא היה עלול כל כך לשבוע, רוב העתיקים תקל את הנחת השבושים, אולם ספרי התלמוד לא נפוצו בדורות שלפני מובן רשי, מפני גודל כמותו⁴⁾, בדרך דשי', וקרוב לפניו, נתרבו העתקות התלמוד משום שהוקלה

:) בספר ואיטליה היה מצב העתיקה יותר טוב, הקלף יותר מעוי והעתקה בשכו רגלה, ושכיחים נדייכים ששכשו מעתיקים שכחטו ספרי תלמוד לרבים, וזה אולי נרム שאף על פי שתלמודם היה פחות אינטנסיבי וכמות הלומדים מועצת, פשלותיהם מצינו.

:) בהקדמה בספר הייר על אדרת הרם ר' נרשום בדבר זה.

³⁾ לע' אבות א' ח'.

⁴⁾ ע' ביטרני של ר' אברהאם ברלינר דבריהם יפט.

השנת הקלף. אף בטרוייש היו בתים עבוד של קלף, ומוצי לטעטיקם בשבייל זה, וזה עיר קצר להפצת התורה ממש. מתקופה לתקופה, גם חכם גדול ו לשם לבו לברר את הנוסח הנקון של איזה ספר, וכמעט שאין לנו מושג נICON מעובודה זו שהיתה הכרחית בומנם. ההנחה העשויה על יסוד הבקורת. העודת הבקרות להחזיר את המקור לאמתו כמו שיצא מיד מהחבר, בברכה את כל מלאה אם תאים לתוכן. הבקרות וההנחה נהוגות היו בישראל מימי קדם, והתלמוד התייחס בברכה אל המשנה¹⁾.

ר' גרשום מאור הנולח עשה עבודה זו לדורו, ויבורר גרסות התלמוד ויירוך נוסח מתוקן. כשהעתיק חכם גדול כמו שהוא את ספרי התלמוד לעצמו, מובן מאליו שהנינה על פי כמה נוסחות, יוסוף להנינה כל ימיו; ותלמידיו הניתנו על פי נוסחו. בימים בהםם הטבע אדם גדול חותם נדולתו, אף על ספריהם שהעתיק לעצמו. וחכם גדול היה בדור ההוא בצרפת, ר' יוסף טוב עלם, שם כל מעניו בעבודה זו, וטרח ליבורר גרסות כמה ספריהם חשובים, ויזכרו המחברים, "חלכות נדלות" ו"סדר תנאים ואמוראים" של ר' יוסף טוב עלם²⁾, שנערכו על פי נוסחו³⁾. וHackma עצמה נדרשה לעבודה כזו, כדי שלא לשבש תחת לתקן. הנה האמתית היא כגבואה קטנה, שرك הנאנויות תבשיר לך. בישיבה בהכרח היה מצוי העתק שלם של כל התלמוד; דבר בלתי נפרק אצל יתדים. אף העתק רשי שבישיבת טרויש, היה מובן לתלמידים להעתיק מתוכו. את העתק הראשון, ערך רשי לעצמו, בשבתו עדין לפני רבותיו, ועל פי נוסח רבו באותה שעה. שאר הנחות ונגרסאות כתוב בשולי הגלוון ובפרושים, בספריו לא הנינה, אשר לא מלאו לבו לעשות כן⁴⁾, ובדרך ומצאו בספריו שלא הונחו מכתיבת ידו⁵⁾. וכל ימיו בכל שעיה שבאה גרסא אהרת לידו, ומצעה חן בעינויו, העתקה לתוך ספרו.

יש מדרגות בהנחה. יש הנחה מוכרכת מתוך המשך, שיש מופתים חותכים עליה מקום אחר, וזהו הנחה אמתית. יש הנחה קרובה לאמת, שיש איזו ראיות עליה, אבל אינה מוכרכת במקומה. ויש הנחה אפשרית שראיותה קלושות, אבל

1) ע' בהקדמת ר' מאיר איש שלום לספרי.

2) ע' בבליא יודאיקה של נרנס בערבו, ובדורות הראשונים, בסוף החלק השלישי, דברים מושכלים. ואין הספר תחת ידי כת עציין ברויק.

3) ר' הם גם השר בהקדמה.

הסברת מסיימת להן. העדות המכרתת ביחוד היא עדותם של כתבי יד דיקנים, בשבייל שאון גרסתם נובעת מהשערת המנין. רשי' בעיקר, הגיה על פי ספרו של רבו¹⁾, או, שמצוין בספר ישן מונח שכותוב בו כך²⁾. יש, שבדק בדף אחד, שהעתק בז הגהות הטסכת מספר רבו מוקדם, וממנו הגיה בספרו³⁾ בהיותו במנגנא, לפרשיות בהעתך כתוב ידו של ר' גרשום⁴⁾. בדעתו שמשמעותי ספרי המשנה לא שמו לב באותה שעה לנרטות התלמוד, ועל כן הגרסאות שבמשניות חילוקות לפעמים, אין, בסדר מונחה ודוקנית⁵⁾. ובכל מקום שלא פרש את טעם הגהתו, קרוב שהגיה מספר מונה.

על מנת ה תלמוד להעוזר ביחסו בתלמוד עצמו, כי הרי תורה ה תלמוד על כמה דברים בכמה מקומות, והיה זה אחד מכל מכשיריו של רשי'⁶⁾. וכך שם לבו גם לספריו הביריות והעמיד לפעמים הנרטא לפיהם, "כשאינו יודע לפרש לשון הספרים כראוי", בשבייל שבריתא זו מושבשת בספרים, ושנויות היא במדרשי הלכה⁷⁾, והנרטא שם מהוננת.

שוב אפשר להעוזר להגאה בצייטאטים שבספריו הקדמוניים שמתוך קרבת הומן, יש לחשוב שמקורותיהם היו בלתי-משובשים. רשי' שם לב לספריו הנאונים וכשמצוין גרסא שונה ב"שאלות" וב"תשובה נאונים"⁸⁾ העיר עליה.

לעתים רוחקות הגיה נם מסברתו ומדעתו, משום "שבלשון הכתוב בספרים אינו יכול להעמידה"⁹⁾, "ואף על פי שהוא בכל הספרים,אמת הדבר שהוא שבוש ולא יש חכם אשר יושיבנו על כנו"¹⁰⁾. ויש שמתוך זהירות נמנע מלהינה, יודע היה

1) זבחים נ"ו:

2) ערכין י"ב ושבועות ל"ו "וכן מצאיו לשון בבלי בספרים י"ט"

3) חופש מממונים י"א.

4) סוכה מ".

5) שבשות לה".

6) זבחים ק"ב "ה"ג בטסכת מעילה והכוי גמי גרסין לה".

7) זבחים קט"ז, ב"מ כ"ד.

8) שבת קל"ה.

9) הגיה י"ט, ערכין י"ז, "ואני שמעתיה כמהות שהוא כתובה בספריהם אין כן שיטת הש"כ".

10) חולין ע"ה, ק"ג, "ולשון שטעתי קשה לי; ביצה ל"ד, "קשה לר' בוגה... ואומר אני שגרסת המשנה שלו בסדר".

שנורסא זו בשבוע וαιנו יודע אמתה¹⁾). במקום שראה, שבסקירה ראשונה אפשר לראות שבוע בגרסת המקובלת, אף על פי שאינו, הוהיר על כך, שלא חטעה לשכש הנרטא שבספרים²⁾, «אני שמעתי מרבותי שהיו גורסים כך וכן בחוב בכל הספרים»³⁾.

מניה הנון יעיר תמיד על מדינת הוראות שהניע אליה בהגנתו. רשי הרצה הנחותיו בוחרות יתרה. לעיתים הביא שתי גרסות⁴⁾ חדשות, על פי רוב הכריע בין גרסת ספרו ובין הגרסת החדש ויפרש טעמי הכרעתו, ולפעמים נמנע מלהכריע⁵⁾. ולפעמים פרש לאיזו גרסה דעתו נוטה, ואת שתיהן כתוב שמא יבואו אחרים והצדיקהו, ויש גם אשר פרש את הגרסת הדוחיה⁶⁾. כמו שהנעה והעמיד גרסה מתוקנת במקומות גרסא משובשת, כך הוכחה למחוק לפעמים מלא או יותר בתלמוד, שלדעתו נשתרבבה לשם בטיעות, ולא מתחקה בתוך הספר, רק בפרשונו הודיע, «גרסא זו הכתובה בספרים משובשת היא, ועל ידי פרשנים טועים, שלא היו בקאים בשמעה, ופרשוה בשבוע לתוך הגרסה»⁷⁾. «תלמיד טועה שהוקשה, כתבה בגלויון ספרו וכתובה הסופרים בתלמוד, והתלמיד טועה»⁸⁾. ויש אשר הכיר שנתהפרה הגרסא: «נראה בעיני שהספרים חסרים כאן ולא ידעת מה, ואם אין תספרן זהו פרשו»⁹⁾ ...

במקומות רבים מתח גנד, «פרש טועה»¹⁰⁾, שלפי טעותו דגניה, וננד, «גרסני שננו את הלשון»¹¹⁾. הגרסנים הללו, כנראה, היו מנחים בקאים מוכנים לקרוא כתבי תלמוד ולהגיהם.

אף בקרה אישית מצאנו, «שקשה בעיניו שם החכם הות ואומר הוא שטויות נדולות היא זו»¹²⁾. וימתוκ את כל המאמר.

1) זבחים ס"ג.

2) יבמות נ': סוכה מ':

3) זבחים ט"ו, «ח'ג ואי גמי ה'ג».

4) קידושין כ"ז ד"ה מעשה.

5) תמורה נ': חולין ד, «לא גרסין ולמן דניות הבי-פרש».

6) כריתות ד'.

7) שביעות ג: זבחים קד: «ותופתת זו גרסת תלמידי תרביתאי ומ"ז».

8) זבחים קט"ז:

9) זבחים קט"ז.

10) שם וע', שיטה מקובצת.

11) שבת נ"ה.

יש שנוסף בתלמוד פסק ההלכה במקום שלא הוכרע הדבר בתלמוד, על בנין זה העיר רשי', שמהלכות נדלות היה¹⁾, ואינה מנוגת התלמוד.

וכך בර רשי' את גרסות התלמוד והעמיד נוסח מתוקן, ולא עבר את הגבול, שאין לכך סכנה נדלה מזו למגיה שאפשר לו שambilי משים יתן ספר חדש במקום המקור. כבר העירונן של ברחן תולדנה בשתי ארץות, שאין גינויו בינוין, גרסות שונות בספרים. הגרסאות העתיקות שבצרפת הניעו לידי ברור על ידו. בדור שלאחריו אוחזת התלמידים והמורים בולטים ההנאה בעוננותינו שכבו, רבנו מנידי ספרים בתלמוד ואין מדקדקין בדבר²⁾. "וסותמים ההנחותיהם, וויש סומכים עליהם וטועם"³⁾. דרכו של רשי' בהנאה הייתה כעין שביל הוהב. לתלמידיו הבאים מקומות הארץ העתיקו את גסותוי וובנישון בתוך ספריהם, ותקבלנה גרסותינו בכל תפוצות הנולדה בהתאם פרושו. הגרסאות הספרדיות לא מצאו להן מבדר אחרון כמותו. רק לרני הכרה הפרוש ייחדור המניה הייטב לרוח הסונייא ורק מותך רוח הסונייא, ורוח התלמוד אפשר להנאה. מצד אחד ההנאה מותנה מן הסונייא, ומצד אחר הסונייא מותנה מן ההנאה, שהרי אין להבין את הסונייא, כל עוד לא הניהו, ואין להנאה אלא על פי פרוש הסונייא⁴⁾. על כן רק המניה המפרש הוא המניה המשובח. והתלמוד היומם בידינו לפי ההעתק המוגנה שבישיבת טרויש.

1) ברכות ל"ו, ל"ח.

2) ספר היישר חק"ט.

3) סחי' תרכ"ד.

4) כבר העיר ר"ת על זה, "על אותן שאינם מפרשים מודיע גלחצ'ו וסבירו להנאה וסבירו להנאה סתם" (סחי' תר"ץ).

ח.

תולדות הקונטרום.

התנאים המעריכים פרוש. התנאים בבל. התקופה הקודמת ליצירת הקונטרום בברפת. התוצאות הקונטרום ומஸורי הכהב. הספרות ואנוניות. קונטרום מגנץ בתקופת ר' נרשות. התהווות הצבודית של קונטרום מגנץ. ר' אליעזר הנזול. דור ר' יצחק בן יהודה. קונגטרם זומריא. קונטרוי ישיבות אחרות. קונטרום תמי. שפות רוחנית ובראורה וחווון הזה. חתימת קונטרום מגנץ באשפרא. תוכנות דקבוציות. קונטרום יומא. תוכנות קונטרום מגנץ.

למען יולד באיוו אַרְצָה הַצָּרֶךְ לְפָרֵשׁ לְהֹהֶה סְפָרוֹת שָׁהוֹרִישׁ העבר, ולמען יברא פרוש באויה ארץ לספרות ההיא, נחוץ שישתחלשו הדברים באופן מיוחד. נחוץ שהה��תוחות התרבותיות בהמשכה, תברא רוחק רוחני בבחינת מה, בין העולם המתפרש ורין העולם המצפה לפרוש; רוחק רוחני ולא נגוע רוחני, כישיש נגוע בין שתי תקופות תרבויות, אם הניעו הדברים לידי כך, שאין ההוה יכול להשיג את העבר ההוא, או כמעט שנגעלו שערי הפרוש. רוחק רוחני יולד, כשההוות הנהו המשך העבר, אבל נתרחק על ידי גלגולי מסככות שונות, מאותו העבר, עד כדי דרישת פרוש. במקום שאין רוחיק כזה, לא יولد כלל ה צורך לפרוש, ואי אפשר שיברא הפרוש, כי בשם שאין המצפה לפרוש יכול לעלות ולהשיג את המתפרש בעלי עורת באור, כך אין המתבאה, המבادر את עצמו, יכול לרדת לדעת מה דורש פרוש, ותמיד יחוור על דבריו ועל מושניו ולא יפרשים.

כך היה המצב בבל. לא נדרש פרוש לתלמוד, למען יובן לבני בבל המדברים בלשונו ושחיו הם עדין והוא בשביבם. ובישיבות שבבל נמשך ההוה התלמודי ומן רב, אף על פי שהוחוץ ליישתיהם כבר שלט עולם אחר, עולם הפוך. מי שנכנס לאויר היישבה ונשתקע בו כלו, הוא לא ה策ך לפרש התלמוד, והעומדים מחוץ שוב לא ה策רכו לפרש התלמוד, כי לא ראו מאורחות מיטיהם. החכמים שעפרשו את דברי התלמוד, בלשונו דברו, על דבריו ומטו שגיו חورو. אף כור המבחן לבקר פרושים, קשה למצא במצב שכזה; אף כשהפרש מגומגם, הוא-

פרש מספיק לתלמידים שכמותם. ובבב' שנותנה את התלמוד
הכברי לישראל, לא נתנה את פרשו לישראל.

התלמוד הכהברי בא ליהודי צרפת ואיטליה דרך ארץ ישראל
מקור כל תרבותם. כל מופס תרבותם וחומר השפעות חיצונית,
הקשרים, שהכח העצום הזה, התלמוד, יחדור לתוכם ומלאם
ברוחו, במשכו את העם שדרה אחר שדרה אל תוך הוקף
שליטתו, ונתהו שם התנאים הנחוצים להתחזות פרוש. ואין
לדומות שהتلמוד הכהברי קפץ ובא לתוכם כחדש נפלא שטרם
ידעו דונמתו. לו היה המצב כך, כי אז אין כאן מקום כניסה
لتלמיד. תלמידי הכם שבוניהם, שההורם דרכם היהם, בודאי
שקלבו בישיבות ארץ ישראל תורה שבבעל פה בתמנונותיה הקודומות
ובסדריה הקודמים. לא כל הנගים שהכתבה השתלשות תורה
שבבעל פה הינו עדים, אבל הר ההשתלשות נגע בהם. אין
לנו ידיעות מומן קדום, מעת בא התלמוד אל הארץ, כדי לדעת,
אם איש השב מישיבת ארץ ישראל הביאו אותו, אם חכמים
הבאים לעתים מארץ ישראל הורוחו ראשונה; אולם כבאו, והנה
לשונו וורה ודורתה פרוש מיד, ודרכו אף היא דורשת פרוש.
זהראשון שהורה תלמוד, היה המפרש הראשוני). תלמיד
שקלב פרוש התלמוד מפי מורהו, מסרו לתלמידיו, והදעת נתנת
שרונות הלמוד היא שהביאה את התלמידים, להיות כרוכים אחרי
לשון רבם. ותלמידים שהשקו מתרות רבם לאחרים, ראו חובה
לעכמים לומר בלשון רבם, שמא יחסרו קרט מתרתו בחסר הלשון.
ואם חדש רב ונadol דבר מה בפרושים, אף את החדשיו קבלו
התלמידים וימסרו באמונה לתלמידיהם; וככה התחיל להתיצר
גוסת, קבוע במידה ידועה, לפירושים הבאים במסורת.

תורה גדולה הייתה הארץ צרפת ואיטליה וחכמים גדולים
כמו שם, אולם עבודתם הרוחנית נשתקעה ומעט שנותיהם
נשתכו. הם לא היו תורה בכתב, אלא מסרו רובי תורה
لتלמידיהם; ושםו תלמידי הכם הייתה הדרך האחת בומן
קדום ההוא, לרכוש דעת התלמוד. עבודה רוחנית כזו, על
ברחה, חסרת שמות היא; אין לתחם תחומיין, בין מה שיש

1) על ברחו שפה עבר הלשון המתווכת בין חכמי ארץ ישראל
ובין צרפת, ואפשר שמתחלת' חותמה שפה עבר שפה הפרוש אם נטהצאנ'.
ראיות לכל תאור זה ימצאו למכבר בדברים שאחר כך על ארות דקונטראטס
הידועים לנו, שרק תוך השקפה א' תhabear לנו מהותם.

הטורה ובין מה שחדש; הכל בא בירושה והכל נתרדש תדר. אין לתהום תהומין בין התורה שהורי שلتלמידיו, ובין התורה שקיבל מהם שנתקדדה ונתספה בשעת ההוראה. הדורות יונקים זה מזה, והתחומין מעורבים.

באותו עמד, כשהפרוש הבא במסורת נتبادل במדה ידועה מנוסאיו, עשה הראשון שהעתיק פרוש רבותו בכתב מעשה רב, מבלי הרנייש בדבר. תלמיד היושב לפני רבו כתוב את הפרוש המקביל, וחברו שנתחבר על ידי דורות היה בידו. אולם הוא לא התכוון בכך, הוא העתיק דברים מועילים לעצמו להשתמש בהם בשעת הצורך, ובעתיק היה בעינו. ואם העתיק מפני רבותו ולא מכתבים, אין הפרש בדבר. ולהעתק כוה קראו יונטרוס, על שם צורתו החיצונית שבנה נכתב, לא על גוף התלמוד, כי אם בקונטראסן מוחדים באפן ארעי.

טום שהתחילה לכתוב קונטראסן, נתעכטה ההפתחות. חבירים שבאו לישיבה ולא הספיקו למלוד כל תלמוד מפני רבם, מצאו קונטראסן ביד חבריהם וייתיקום לעצם למלוד מתוכם. וככהן עוד קונטראסן לאותה מסכת לידם, הכניסו את החדשינם דמועלים שבו לתוך קונטראסן הושן, וכל פרוש חדש ששמעו לא שחדשו הכניסו לתוך קונטראסיהם.

גורם חשוב היו אף כאן מכשורי הכתב ויוקר הקלאף. אי אפשר היה לתלמיד עני לכתוב לו שנים שלשה קונטראסן כל אחד בלבד, אף זמן פניו להעתקה כפולה לא נמצא. קונטראסן היה לו לאוצר, אשר כל ימיו אסף לתוכו כל מרגניות פרושים שימוש, ואדם המעתיק ספר, לעצמו העתיקו, לא כמדפים בומנו שהביבו לרבים. רשי הוא, איפוא, להסר ולהוסיף כישר בעינו¹).

בעיקר הן לא חדרו אף בזמנ מאוחר למלוד על פה, «למד אדם מפני רבו, עד שהיתה נรสת התלמוד ופרושו שנורה בפיו»²). ולכן, כמובן, נתרדשו הקונטראסנים תמיד, שהרי אף שני תלמידים

1) בתקופה הזאת טרם נתרחבה העתקה בשכר. בשחרית הארץ ההעתקה בשכר, נעשו הנסתחות יותר קבועים, כי המעתיק בשכר לא נטל רשות לעצמו לתקן כחפכו, שמא יקפתו שכרו. ואף על פי כן יש אשר מעתיקם בשכר תלמידי הרים, דהיינו מתרומות בשעת העתקה כעין חבר חדש בברם מוחץ כמה ספרים את הגנות בעיניהם.

2) ע"ז יט. ויש כאן אספקלריא לסדר הלמוד בוטנו.

הכותבים שנייהם מפי הרב, לא יכוונו לסנון אחד, על אחד מה וכמה שלא ידמה קונטראס הנכתב מפי הרב, לكونטרום הנכתב מפי תלמיד שהורה אחריו.

האויר שבחווני תלמידי חכמים היה מלא את הפרושים. נוכל לדמות שבסבירה זו העסיק הפרוש את כל המחות. איש כי נפגש ברעהו, ועסקו בפרושים; פלוני חדש פרוש יפה, וימסו ר' חבר לחברו, והברו לחברו, ואף לפני הרב הרצו את הפרושים החדש, ואם זכה שישכים הרב על ידו אשרו, מובן, שكونטרוסים נתפתחו בישיבות שונות, קבלו צורות מיוחדות ואף שונה, כהשתנות התוכנות הקבועות הטויחדות אשר לכל ישיבה. ותלמידים הרכיבו תמיד קונטרוסים שונים, אם יכלו רק להשיגם בשעת העתקה. ויש אשר נתחברו קונטרוסים, לטומים, לקבוצת קונטרוסין¹⁾.

לנו קשה להבין היום את תוכנת אותה העבודה האנוגנית; איך זה השקעה בעבודת דורות מבלי להקרא בשם, איך זה היה כל מחבר במעתיק וכל מעתיק במחבר. אולם, כאמור, הדורות הראשונים, שתורתם היהת תורה סופרים ולא תורה ספרים, בשקבעו דברים בכתב לא עשו ואת לשם ספרות, כי אם לשם שימוש למודי. אדם העתיק קונטרוס כמו שנגלה לעצמו פרושים בעל פה, מבלי לשים לב לזכור מקורם, ואחרים העתיקו קונטרוסיו, אף הם לא הבחינו בדבר. וזה היה המעבר מתורת ספרים לתורת ספרים, שהלא נמשך דורות רבים, וייה או הכנין הספרותי כקניון רבים.

בדורו של ר' גרשום כבר היה קונטרוס לכל התלמוד או לרובו, בישיבה במגנצא, ובימי תלמידיו הניע העתק ממנו לר' נתן בן יהיא ברומי, ונשתמש בו בספרו "הערוך", ויזכרו לרוב מסכות התלמוד את "פרש מגנצא", פרוש חכמי מגנצא, בני מגנצא, חסידי מגנצא, רבני מגנצא, תלמיד חכם מגנצא²⁾. ידע ר' נתן הייטב את תוכנת העבודה הקבועית של אותו קונטרוס, ידע שלא בימי רב אחד נשלם, ועל כן הזכיר את "מורה של

1) שבת קט"ז: ואולי נסדרו קבוצות כאלה בישיבות להוות מוכנים לתלמידי מעתיק. ועי במחברתו של ר' א' בילינר, "ביתראנע".

2) ע' בערך חשלט בהקדמת ר' א' קוהט רשותה מפורשת ומראי מקומות. והשתמשתי בחוברת של ר' אברם אפשטיין, "על פרוש מגנצא" בכל הנוגע לكونטרוס מגנצא.

מנציא, רב של הכמי מנציא, תלמידי מנציא מפני המורה", ולא כנה בשם. ואף על פי כן קרא את הקונטראם לפעמים בשם ר' גרשום, אשר בישיבתו נתהווה, ואשר ביום תלמידיו קבלו. רוב הדברים שהביא ר' נתן בשם נמצאו בקונטראם מנציא¹⁾ שלפנינו, שהוסיף להפתחה ונחתם בדור מאוחר. ואין ספק שקונטראם זה היה לפניו, אם גם בנוסח קדום.

אין הדבר צריך ראייה שלא יצא קונטראם וזה מיד ר' גרשום. בערוך הביא דברים בשם "תלמיד מנציא", וכי מאור הנולת הוא התלמיד. ושם גדול מנדולי צרפת ואשכנז, מרשי ועד ר' מרדיין בן הילל, לא הזכיר את פרוש ר' גרשום. רש"י ברר גרסות מספר כתוב ידו של ר' גרשום²⁾. פרושים, מצא בתשובות ר' גרשום³⁾, את קונטראם ר' גרשום לא הזכיר, סימן שלא היה במציאות. ויש למציאות בין פרושים וגרסות של ר' גרשום ובין קונטראם מנציא⁴⁾⁵⁾. בעורך הביא מקונטראם מנציא: "ואמר רב כי משומך רב האי נאון"⁶⁾. ואפשר אמן לדמות שכתבי רב האי, שהניחו לידיו רבו. על כרחנו, תלמיד ר' גרשום או תלמיד אפשר שהניחו לידיו רבו. סגנוו של תלמידו הוא שמספר דבריו רב האי נאון בשם מרו. סגנוו של ר' גרשום הצטיין בדיקונו וביעו, נדolute אדם בעל מעשים גדולים הסתמנה בסגנוו, ודרכו להכريع ולהתלית דבריו ואין דרכו להביא תדריר שמות רבותיו – כל אלה סגולות מצויות בכתביו ר' גרשום האמתאים והפוציכין בקונטראם מנציא. ולפעמים ישנים בקונטראם מנציא פרושים תמהווים, שאינם ראויים לנודול

1) כך אקרא לפירוש שנדרפס בominator בשם "פרש ר' גרשום" בדפוס וילנה מפני שיש זה, "קונטראם מנציא" מתחאים יותר לאמת. ואשתמש בראשי התיבות ק"ט.

2) סוכה מ. אלמל חולין ד. "יש מפרש..." ולאו מלטה היא הפרושה בק"ט, ורש"י דוחה באופן כוה.

3) ביצה כד: קדושין לט. בן השיב ר' גרשום בר יהודה".

4) חולין ל"ז בתום. "ו/or' גרשום היה מפרש דאייל מג דחיל וע' בק"ט שם. ע' ב"ב מ. דשב"ס ד"ה האומני ובק"ט. וע' תום' מנחות ע. בשם ר' חם ובק"ט שם.

5) רש"י הביא רוטס בשם ר' גרשום, ומה שכותב... שבוש שהרי בספר ישועות של ר' גרשום כתוב כן... (שיטת מקובלת כתובות פ. בשם מהדורא קמא וע' תום' שם) ובקונטראם מנציא (בבא בתרא לו), הגוטא שאומר עליה רש"י שהוא משובשת.

6) ערך הילק.

שכמתו¹⁾, ²⁾, ונזכר שם ר' יצחק בן מנחם שהיה מתלמידיו תלמידיו של ר' גרשום³⁾. אחר כל אלה אין הדבר צריך לפנים שאפשר לראות את ר' גרשום באחד המספקים חמר ולבנים לבני הנבנה מלאיו, ועובדות דורו משוקעת בקונטראם, שלא גפסקה השתלשותו⁴⁾, אבל בשום אופן אין לראותו בתורה המתהבר. רשמי הדור הסמוך, דור ר' אליעזר הנדול, אינם נברים בקונטראם מננצא. אבל בודאי שלא נפסקה העבודה בדורו ומקופלת היה בעבודת הדורות⁵⁾.

שבבת ר' יצחק בן יהודה בראש ישיבת מננצא, אחרי ר' אליעזר, הלך הקונטראם הלוין והשתלים. רשי הזכיר את "לשון תלמידיו"⁶⁾ בקונטראוסיהם. אולי רשי קרא גם בשם "יסוד מורו" ופירושו⁷⁾, ⁸⁾. ואפשר אמנם שקרא קונטראוי תלמידיו בשם

1) בכורות י"ח. ק"ט ד"ה דמחייב במתנות. אין הדברים בפרש מובנים שלא לכאורה סתם משנה שתואר ר' מאיר ורבי שניהם אליבא דר"ע ור"ת ולד"ה השני יראה עד שישתאב וע' העית המגיה שם. ועוד ע' בריתות ז'. ק"ט ד"ה מפרישין מהקדש וע' ברשי' כאן וברשי' שכבות י' שרש' פרש פרוש אחר שהוא עיקר.

2) ושב"ם כתב (ב"ב ק"ד), "ולשונות אחרים יש ... והבל הוא ודברים דיקיט", והארסא והפרוש שהרשכ"ם מהביל ישנים לפניו בקונטראם מננצא וכי יעלה על הרעת שכיך יכולות רשב"ם על פרוש ר' גרשום. וראית נצחת היא זו.

3) ק"ט בכורות ל. לד. בריתות ז.

4) א"ז א' תל"ג, א' ג"ה, וע' ק"ט חולין ג"ח. קי"ג. נזכר אכן כאן קונטראם חולין על שם ר' גרשום, ואפשר שקונטראם זה קדום הוא וגחתה סמוך לדור ר' גרשום, ועוד סימן נסוף לקרמו, שאין "המוראה" הסתמי נזכר בו הרבה. אולי אפשר גם שבמקרה קבל ר' יצחק היושב בזונא כתוב יד מאיטליה. אבל קונטראם חולין בין כך ובין כך קדום הוא.

5) רשי הזכיר דברים "מפי ר' אליעזר ובתשובתו לשון אחר" (בכורות טו) מה שמכיר משמו, גם כן לא שמע מפי, אלא מצא באיזה קונטראם, ותשובה זו שמצאה בתשובה נמצאה בקונטראם מננצא. ונהפוך מה שorthה בקונטראם איינו היום, ומן התשובה נכנס לקונטראם.

6) שבת נ"ט: "לשון תלמידי ר' יצחק ובתלמידיו רבנו הלו' מצאתה". דראשונים תלמידי ר' יצחק בן יהודה. ואף לשון זה, "מצאתה בס' ר' יצחק בן יהודה" (שבת לג), מכוען למה שמצו באיזה קונטראוי תלמידי.

7) בזמנ החותם השתמשו הגרפותים במלחה יסוד במקום המלה חברו שנתחדרה בין הספרדים.

8) ובפירוש של מורי ר' יצחק בר יהודה ראייתי ולא שמעתיה", (ראש השנה כ"ה. לב). אך ראוי בפרש בכא קמא של רבנו יצחק ברבי יהודה" (ברכות לט) "וכן מפורש בכאורי ברכות ר' יצחק בן יהודה" (מ"ז ג"ג);

הרבות, אולם מפשיטות הדברים נראה שבעצמו ערך ר' יצחק בן יהודה קונטראס לכמה מסכות זו. גדול כמותו בערכו קונטראום בזודאי לא היה סתם מעתיק, ויטבע את חותמו האישי על החומר הבהיר במספרת שנשתמש בו. ואפשר שاثן קונטראס ערך בימי בחרותו, בשנותיו לפסנתרו רבתו, ואחר כך הניחו לתלמידיו להעתיקו ולפתחו. עבדתו זו נשקעה בתוך קונטראוסי מגנץ, כמו שנשקעה תורה שבעל פה בקונטראוטין הללו. «המוראה» סתם שנזכר שם הרבה הוא בזודאי הרבה פעמים ר' יצחק בן יהודה¹⁾. דברים ראשונים שהשארו דורו של ר' יצחק בן יהודה בקונטראום מגנץ, נוהג הדבר בספרות פנוי שוה הוא דור אחד לפניו חתום. נוהג הדבר בהשתלשות, שלא דור החתום הוא הנזכר בה הרבה, אלא דוקא דור הקודם²⁾. כך מצאנו גם במשנה שנחיתה בימי רבבי, והתנאים שבדור הקודם נוכרו שם יותר מאשר כל הדורות. וכן הדבר גם בקונטראום מגנץ שנחתם בדור תלמידי ר' יצחק בן יהודה.

תכונת למודם נותרת שאף כוורמיוז גערץ ונפתח קונטראום בידי מורים ותלמידים. לפניו רשי היה «קונטראום», כתוב ידו של רבנו מובהך ר' יעקב בר יקר שפרש לפניו המואר הנdag ר'

1) בראש קונטראום מגנץ למסכת בכורות מצאו חרוזים שבראשם יצחק, אפשר שהוא שמו, אולם לבני מהסס בדבר, ואפשר שהוא ר' יצחק אחר או שהוא שם מעתיק. ולוי יהוה זה השם בראשית התורות, או קונטראום הוא וזה שיצא מתוך ידו או שנגמר בימיו, אם גם שמתוספת ונרען לא נקה אף הוא שהרי דוקא במסכת זו נזכר, «ומאר לנו רבוי דאמור משמה דר' יצחק האורולני» (בכורות ל.). דבר האוטר בדברים בשם בן דורי יכול להיות רק או ר' יצחק בן יהורה או תלמידו, ובכן תלמידו או תלמיד תלמידו כתוב את הורבים.

2) רשי הזכיר דברים «מפני המורה» (מנחות מה) ונמצאו בקונטראום מגנץ (שם) מבלי שנזכרשמו עליהם.

3) בקונטראום מגנץ: «ומאר לנו רבוי משום רב האי גאון» (עריך ערך חלק קרוב הדבר שהרב האומר בדברים בשם רב האי הוא ר' יצחק בן יהודה, כי אף רשי הביא «ובשם ר' יצחק בן יהודה מצאתי שאמר משם רב האי גאון» (שבת צ"ב). וכן נוגה להרצאות סברות אהירים לפני תלמידיו, ורשי הזכיר דברים שאמר «בשם רבנו יעקב» (שבת כ"ג).

4) אולם לעיתים בזודאי נתקף חותמו מעל הקונטראום במקום שהיה טבוע מוקדם, מצאו דברים משם שניים בקונטראום מגנץ שלפנינו. ע' בבא בתרא תומ' ד"ה מרעפו של עולם וע' ק"ט שם.

5) נתין פ"א: «קונטראום ר' יעקב בר' ימר».

נרשום"¹⁾. אולם מלבד זה היו בודאי גם קונטראוסי תלמידיו במציאות, אף על פי שלא הוכרים.

לא כן ר' יצחק הליוי שהורה תורה אחריו בורמיוא, לקונטרוסי תלמידיו יש זכר. רשי' הזכיר מה, "שמצא בתלמידי ר' יצחק הליוי"²⁾. עוד בדור תלמידי רשי' היו קונטרוסי וורמיוא בידיהם שמצואנום מפרשים דבר בשם ר' יצחק הליוי³⁾. קונטרוסי ורמיוא אבדו מأتינו וחבל על שלא נוכל לברר את השפעתם על רשי'. מפרioso אפשר אולי לברר מקומות שהביא בהם פירוש רבוותיו שבורמיוא, אבל אין מניין לנו כמה עובי הطיה שmeta רשי' על הדברים ממשו.

מלבד היישובות המרכזיות היו בודאי גם עוד יישיבות. תלמידים שעשו לעירם תפשו ישיבה והורו תלמוד, וגם שם נתייצר קונטרוס או שנעתק קונטרוס אחת היישובות הנדלות, ונפתחה שם באופן מיוחד תחת השפעת מורים. כך נראה שתפש ר' יצחק בן מנחם הנדול ישיבה באורלייאנס⁴⁾. הוא למד תורה מפי ר' אליעזר הנדול, נישב לצרפת נישב באורלייאנס. כשהשב לעירו לא נתק הקשר ביןו ובין מגנצא. רבים כתבו אליו בראשתו: "אל אהוב למעלה ונחמת למטה, בן תורה נאה ובן אבות נאה, ואשריו רבו שלמדו תורה, ואני אהבתינו באחבה נעימה ומופלאה, וגלויז צורי כי אני כמחליק לשון"⁵⁾, ועל שלא יפקדו לעתים קרובות באגרותיו, "היטיב חרה לו". קונטרוסים שנערכו על ידו או על ידי תלמידיו, בודאי שהניעו למגנצא, ובקיןטרוס מגנצא נזכרו דברים, "ט שם ר' יצחק שרבנן ג'", שיטה מקובצת א. בשם תוספי הרא"ש, בשם הרשב"ם; ועל ברחנו מתוק קונטרוס.

1) מ"ג, רמ"ה "זה הופר לפניו רבני".

2) שבת י'. ג"ט: גתן לר'.

3) רבנן ג'. שיטה מקובצת א. בשם תוספי הרא"ש, בשם הרשב"ם; או ר' יצחק מתקון קונטרוס.

4) או"ז א' שפין. ועי' מרדכי ב"מ ג' ש"ב.

5) תחצ"ל ס"ג.

6) ק"ט בכורות לך, "עינן אחר מפרש ר' יצחק" (ק"ט בריתות ג'!), "אטם אחר מפי ר' יצחק" (בריתות ז').

7) שבת ס"ז. ב"ט ב"ג:

8) גדרה ס"ז: "בספרו של ר' יצחק בר' פנהם הנדול לא נרט", ועוד מוכחה מ-

אליו פנים אל פניהם).

אף שבימי רשי כבר לא היו צרפת ואיטליה כמדינה אחת לכל צבון תרבותם כבראשונה, טרם נתקו הקשרים כליל, וקונטראוסים שהיו שם הגינו לצרפת, בשם שהגינו קונטראוס מגנץ' לרומי. ²⁾ (קונטראוס רומי?) היה לפני רשי, וכינחו בשם "פרוש רומיים" ³⁾ מה שמכוח שמו קונטראס זה היה יצירה קבוצית.

מדור לדור נסתעפה ונפתחה כМОבן התפתחות, כל תלמיד עשה בקונטראס כחפזו, מוחק וכותב, מוסף ונורע, וכרובות מספר התלמידים, שידיהם טמשמשות בקונטראס, בן נסתעפו הנוסחות והטופסים. וקרוב שאף בישיבות היהת ההתפתחות מהירה יותר מדי, ואפשר לדמות, שבהעתיק איש קונטראס לעצמו ובאחד המרכזים התלמודיים לא ישב, נתישן קונטראסו לאחר זמן מועט. והיתה אז הסנה קרובה, שככל ההשתלשות הזאת תפסק ותחום מלאיה.

בהתגבר כח היצירה, באיזה מקצוע רוחני באיזו תקופה, דנילה לבוא עיפות בתקופה של אחריות. אולם העיפות הוו אינה הכרחית. היא TABOA לרגע התישן המקצוע שבמה דורות מצאו בו ספק לכח יצירתם, ואין עוד מקום לבעלי כשרונות כבירים לחדש חידושים תדי'. וחרותות היוצרים תועים בשדות הרוח לבקש מקצוע רוחני חדש, להשקי בו כח יצירתם. ועד המצא להם מיד ימצאו דרך חדרה, להפנות שמה את יצירתם, אולם אם ייעוב המקצוע הישן, אולם במקצוע החדש יאחו בהתלהבות. סכנה של עיפות החיה מודגשת בעולם הרוח. אולם אם יהתר, שהייתה מפכה או בעצם תקפה. אולם אורי התגבר כח היצירה בימי רבותי של רשי, היהת הסנה קרובה שהרוחות היוצרים שבדור יפנו למקצוע אחר, והקונטראס יעצב בידי הנחלים, ונשתת בידיהם, ונפסקת התפתחותם, ונשאר בתמנתו הארעית, והמקראה היהת המסדר קונטראיס תלמידים שננים להוישם לדורות. חתימה אדרית בזו נחתם קונטראס מגנץ' בישיבה באשפיאר

1) חמורה ד. "ולא מפני מורי אלא מפני ר' יצחק ברבי מנהם". אלא שאין הלשן ההוא: " מפני" ראה מכתת, כי יש שפירושו מה כתוב בקונטראס, " מפני".

2) תענית כ"א.

3) בריתות כ"ה: יד. וע'DKDOKI טפירים, ועוד שם ה, פרוש רומי".

בשבת ר' אליקום בראש. ואלملא לא בא רשיי, ויחבר את קונטראטו לכל תלמוד, ויקבע צורה לעבודת הדורות, יibrר את כל החומר שנתגנגל מדור לדור ברור אחר ברור, אלמלא הוא, כי אז לא הורישה לנו תקופה נדולה זו, אלא את קונטרוס מגנزا בסדרו הארעי.

ר' אליקום בן משולם למד תורה מפי רבתו של רשיי אף הוא. אין להזכיר, אם ידעו איש את חברו פנים אל פנים, אפשר שנפנסו בישיבותם רבותיהם. נдол בדורו היה ופסקינו בהלכה נכברו בעני הbabim¹⁾. הוא ישב בראש בישיבת אשפרא²⁾, ובחרב בו בפרק הישיבות הנגדות העתיקות, נתרבה ישיבתו בתורה ובתלמידים, וקונטרוס מגנزا נתגנול לתוך ישיבתו, ובצורה שקיבן שם נחם. כבר פנו הרוחות ויעבו את הקונטרוס, וכבר התайлלה יצירות התוספות מבצתת. וכשם שהחנינו של רשיי היו מבורי התוספות הראשונים, כן אף חתנו של ר' אליקום ריב'א הלוי מאשפרא. מלבד מסבאות ההתחפתחות ההן, הנה אף המעביר שהעבironו את קונטרוס מגנزا מישיבה לישיבה, היה גורם להפסקתו. בהעקר הקונטרוס ממוקם נдолו, ובהתלול במקומות החדש, לא מצא את תנאי ההתחפתחות ההם שביהם נשתלשל.. לטעון יוסוף הקונטרוס להתחפתה, דרוש שהتلמידים יתיחסו אליו. יחש חפשי, ושהקונטרוס לא יהיה בעיניהם כירושת העבר, בדבר שמהווין לאישותם, כי אם הם הלק של הבריה הקבוצית היוצרתו, והוא הלק מעולם הרוחני. במקומות מטעו החדרש חופף כבוד בית צמיחתו על הקונטרוס, ויהי בעני ה תלמידים כירושת העבר הנדול במגנزا ולא העיו שוב לתקן בו הרבה ותחתם השתלשות בדור ההוא.

זה גורל יצירה שנוצרה בהקהל ובהתלשות, כמו אותה הדרות הבאים שכבר נשתכח מהם אף היצירה הקבוצית, ידרשו מחוסר הבנה, אחרי המחבר. בשבקשו בדור מאוחר מחבר לקונטרוס מגנزا, תלוחו באיטליה בר' גרשום, ובצורת יחסותו לר' אליקום, שביישיבתו ובדורו נחתם³⁾ וכל הקדמנונים הוכרו

1) פרודס רציה, טחוור וייטרי רט"א ועוד.

2) רוקח שייז.

3) רשות תשובה כ"ט. ר' אליקום הלוי קיבל עם רשיי מרבותיו וכן פרש ארבעה סדרים כתומו".

דברים ממש קונטראם ר' אליקים, ויש שנמצאו הדברים בקונטרוס
מנצא שלפנינו¹⁾. ואף בדפוס נתיחם קונטראם מנצא לטסכת
אחד-כריות-על פי "יש אמורים" לר' אליקים מאשפירה.

אחרי השתכח קונטראם מנצא שנות מאות לפני מאור
קונטרוס של רשי, נצלה שאירית פלטה ממנו ונתרפס בדפוס
בイトנו לחש מסוכן²⁾, ושני שרידים קטנים שנשקרו בפרש
רשי³⁾, ובכתב יד יש קונטראם מנצא למסכת יומא שיחסו
המעתיק לר' אליקים מאשפירה⁴⁾. וזה הכל אשר שרד אֵינו
תקונטראם מנצא.

תובנתו המציניתו ביותר היא השתלשלותו. סימני התהוותו
הקבוצית והארעית לא נמהו מעל פניו. ידי הזרות שטפלו בו
השיארו רשמייהם; ואם גם דרך אחד למחוק רשמי הדור
שלפניו, הנה לא עבר איש על הקונטראם מסדר ומחליק כבמצעך
את פניו. כל דור הכנס את דעות "המוראה" לתוך הקונטראם,
וرنילים בו הבטויים כפ"ה – כך פרש המורה⁵⁾, מפי המורה⁶⁾,
כך הורה המורה⁷⁾, ואמר המורה⁸⁾, ותמה המורה⁹⁾, וכך אמר
המוראה משום רבו¹⁰⁾. לעיתים דבר בקונטראם מנצא בלשון
רביהם¹¹⁾. רק לעיתים רחוקות ידבר המעתיק בלשון מדבר בעדו:
"אמר לי רבבי"¹²⁾, "זה קשתי לרבי והשיב לי"¹³⁾, "כך קיבלתי אני"

1) הגהות מיטוגיות, אשות, י' ט'. אור וועז בחרבה מקומות. הרא"ש
בתשובות כלל י' ח. וע' ק"ט ב"ב ק"ה.

2) בדפוס רום בוילנא. תענית, בכא בתרא, מנהות בכורות, ערין,
כריות, מעילה תмир, חולין.

3) בסוף מסכת מכות נשלה דף אחד מקונטראם מנצא, ואף במסכת גדרים
חסרו ארבעה דפים מפרק רשי למעתיק וייעטים מפרק מנצא. (כ"ב – כ"ה).

4) בדקוקי סופרים ד' תאר כתוב יד זה ומלא דבריו באופן משובח ר' אברם אפשטיין במאמרו היפה.

5) ק"ט ב"ב י"א:

6) מעילה ג.

7) תענית י"ח.

8) ב"ב ז' א:

9) שם.

10) ב"ב קע"ו.

11) אמר לנו המורה" (ב"ב ז', צ"א). אמר לנו רב"י (מנחות מ"ה).

12) בכורות ט"ז;

13) ב"ב י"ד :

מרבי, אבל חבירו הבינו בוה העניין¹⁾. שנים שישבו לפני רبه, לא כאחת שמעו, וכל אחד הכנים הפרש דק לתוך דבריו רבו. פרושים אחדים לדבר אחד אינם שכיחים הרבה בקונטרוס מגנץא, תלמיד המעתיק לעצמו ברה לו את היפה בעינויו ואת שאר הפרושים שמצוא השם. אולי לפעמים יש שם פרוש גוסף על הפרוש הראשון²⁾, אבל לא העיו המעתיק בנפשו עצמו, יש להרנייש שקשה בעוני תלמיד לומר, שמסתבר בפרש לא כהרייע. בשיש הכרעה, היא ברובה שם רבוב³⁾, וכשיש הכרעתה עצמו, יש להרנייש שקשה בעוני תלמיד לומר, שמסתבר בפרש שאינו מפי המורה⁴⁾. במקום "שלא פרש המורה"⁵⁾, הודיעו, "למה לא מפי המורה"⁶⁾, ויצין בוה מה חדש או שטעם מפי אחר. חדש עצמו הם כאן יוצא מן הכלל.

בקונטרוס מגנץא למסכת יומא שבכתב יד, שנורים גם כן כל אותם הហטויים הרגילים בשאר הקונטרוסין, אלא שם עוד ישנים אצל כמה דבריהם ראשיתבות שונים, כמו ראה שמות תלמידים, ומנהג הדור היה שנקראו תלמידים בראשי תבות, וקרוב שלצורך זה נתחדש המנהג, כדי לתקל הוכרת דברים בשם אומרייהם בכתביהם. ועוד הזכיר הקונטרוס זה את, "ח'ע – חכמי עירו" ואת, "ח'ט – חכמי מגנץא". המעתיק לא היה כבר במגנץא, כי אם באשפירה. בוה הצטין הקונטרוס הזה, שנזכר שם המורה בשמו, "מ'צ – מורה צדק", הלא זה ר' יצחק בן יהודה. אף לאחר שנחתמו הקונטרוסין לא נמנעו מליחסוף בדור מאוחר. בכתב יד זה נסמננו נספות בת' (תוספת) ואף בקונטרוסי מגנץא שלפנינו יש בודאי תוספות לאחר חותמו⁷⁾. דרך התהווותו נותנת שאין לדבר כלל על תוכנות קונטרוס מגנץא בדברנו על תוכנות קונטרוס רשי. הרי אין זה חבר אחדותו של מחבר אחד, אף צורתו החיצונית כפי שהוא לא

1) ב"ב י"ב;

2) "אית דאמרין" (מנחות ז), "לשנא אהירינה" (מנחות ט, ג"ת, ס"ז), ט"א – טעם אחר" (בריתות ח, י"ג, י"ג).

3) ב"ב י"ג ה, אמר לנו רבי דליינא קמא מסתבר טפי".

4) ב"ב י"א:

5) תענית ט.

6) בכל מקום בקונטרוס מגנץא, וע' עורך ערך איזא שטמש תתרבר קריאת ראש תבות אלה.

7) בעלי תוספות הביאו שם פרושים אחדים ונמצא בקונטרוס מגנץא געראה שנוסף שם בזמן מאוחר, ב"ב כ"א ד"ה סופר מטה, בתוספות ובק"מ.

יצאה מיד אחת, כמה קצרן הוא מעתיק זה, ובמה ארכן השני לעוטתו. וכן יש גם בקונטראנס מגנץ א קטעים שהאריכו בהם זקטעים שקצרו ביותר. רק עד כמה שהתקנות הן תכונות הדור יש לבקשן ולמצאן בקונטראנס מגנץ. בכלל אין הדברים מכוירים בו, הסגנון וההרצתה מעורבים, ובלתי מוסברים. יש שערב שני פרושים שונים¹⁾. רשי בפרשו בשני אופנים תקן את הנרטא אף לפי "לשון אחר"²⁾, לא כן בקונטראנס מגנץ, שמצאננו שלאorchesh לתקן את הנרטא לפי פרישו. הרבה פעמים מצאננו שקצר נלא הספיק לפרש כל צרכו³⁾, אף על פי שהאריך בדברים הטעות. ראות לאמתות פרושיהם הובאו בקונטראנס מגנץ פחות הרבה ממה שבפרושי רשי. נבדלו קונטראנס מגנץ אלה מלה ונדבלו אף מרשי, בשימוש ה"כלומר". בקונטראנס מגנץ למסכת חולין, שהוא אחד הקונטראנס הקדמוניים, שמשה מלה זו בתחילת כל דבר⁴⁾. בקונטראנס الآחרים נתמעם שימוש ה"כלומר" בתחילת הדבר, אבל אין זו עדין מלה מלאות מטסיית כמו אצל רשי, שעשה מלה זו לאחד כל שימוש הפרשניים. בקונטראנס מגנץ ליום שכתב יד, שימוש "כלומר" דומה כמעט לשימושו אצל רשי. אף בקונטראנס מגנץ נתרגם, פה ושם, אוו מלים בלעו הרצפתן שבו דברו היהודים בירתם ולותר. אפשר למצא מילים גרמניות אחדות, אבל אין להבריע אם נוספו על ידי מעתיקים יודעי גרמנית או שתתאורחו המלים האלה בתוך הלעו היהודית הרצפתית⁵⁾. בעיקר יצינו קונטראנס מגנץ במדרונות ההתחפות של המיתודה הפרשנית. אלא שזה דורש ברור לעצמו, ובדברנו על התקנות הפרשניות של רשי, גברר אף את המדרוגה המתודולוגיות שנתנו בקונטראנס מגנץ.

1) בבא בתרא כ"א. ד"ה אספו ליה כתורה. בקונטראנס מגנץ שרכב פרוש של תורה בעל שלג נבי שור, בפרש שני כמו שאוכסין את השור, וע' פרוש רשי שבר פרוש ראשון לבדו. ועוד במקומות שרשי ברר את הלשונות.

2) מנותות מ. ד"ה ולבדוקה רשי ובק"ט.

3) מנותות ליט' ד"ה חותי צמר פוטריין ק"ט, ורשי תקצרן האריך בדבר גודלו.

4) למשל חולין ז, ודיילמא מתקומט אחר. כלומר שהוא היה במדינה אתרת גזtan ששור לשcz לתחריר עליה זו שבדינה זו. לא נחשדו חברים לתהום שלא מן דמיוף. כלומר לא נחשדו... וביבל דף ודף.

5) שרבין ג. עיפא בלעט, הראא בלש.

ט.

מהדרות.

התיחסותו אל קונטראס. שלש מהדרות. מהדרה ראשונה. פרוש ערבו פסחים. תחלת מהדרה ראשונה בוטמייא. פרושים בשם ר' שניין. גמר מהדרה במנג'א. פרשו לטענית, למועד קטן, למעילה. פרשי מכות, ניר, בא בתרא. מהדרה שנייה. מהדרה שלישיית השפעת צרכי הזראה. חתימת רשי'.

шибדל קונטרום רשי' מן האחרים בתכונות עיקריות, לוזה גרמה הרבה התיחסותו של רשי' אל קונטרום, שנברלה מהתייחסות הדורות הקודמים אל קונטרוסיהם. בעלי קונטרוסין שלפנינו; ראו בקונטרום ספר שימושי חשוב להם ולאחרים, אבל רק כל זמן שבכל נדרשו להם ספרי עור למדוד התלמוד, אם אחר רוב למדוד נדל האיש נשכח קונטרום בקרן ווית. הם ראו ורשותם לעשות להם קונטרום לעצם, ואף על פי כן לא השבוחו לחברים העצמי, שחי רוח משוקעים בו. במדומה שנים מרבותיו של רשי' ערכו קונטרום בעצם, בימי בחרותם, אולם כשהתבונת בראש בישיבותיהם, עזבו קונטרוסם ביד תלמידיהם להגניה ולשנותם בו כחפים. לו היה זה את עבודת ימי נדולתם, ונגדלתם נותנתה. אותן עבותה בעבודה זו, כי או לא נשקעה בעבודת הצבור.

עבדות הקונטרום, הייתה עבודה לתלמידים. לגודלים לא הייתה זאת עבודה ראוייה. הם הורו לתלמידים, פסקו הלכה, חדשו פרושים שתלמידיהם הכניסו לתוך קונטרוסיהם, אולם לא החשבו את הקונטרום לעשותו לעבודת חייהם. זאת עשה רשי', הוא נתן את נפשו לקונטרום, ואת רוחו השקיע בו כל ימו. נפשו העונתנית לא ידעה בגנדולתה, ולא חשב שעליו להתנהג במנהנים המקובלים לגודלים. ערכו קונטרוסיו הראשונים, אולי מדם חשב שהוא תעודה חייו, וכי עניינו בשאר התלמידים המעתיקים ועורכיהם קונטרוסים לעצם, אולם לאט השתנתה התיחסותו אל הקונטרום, והכיר בעלי מפעלו.

כחתפה יחס רשי' אל קונטרוסו, כך נפתחה יצירת הקונטרום שנמשכה כל ימו. כל הימים תקן והגניה ויעש מהדרות לקונטרום. הקדמוניות מסרו לנו ידועה, שרשי' ערך שלט

מהדורות לקונטראנס¹⁾). ובעליו תוספות ידעו „פרושים ראשונים“ ו„מהדורא אחרונה“ ו„פרושים אחרים“²⁾ של רשי³⁾. וממהדורא למהדורא נתבלטו יותר ויותר הסגולות האופיות אשר לפירושו. בכא רשי⁴⁾ לבית מדרש רבותיו, היהה בודאי ראשית עבדתו לעורך קונטרום לעצמו; ובחבור מהדורא הראשונה התחיל בשנותיו לפני רבותיו בורמיוא ויגמור במנגנא. בלמדו מפי רבותיו, כתוב לו בקונטרום את פרוש חמסכת הנלמתה. למסכות אחרות שלא שמען מפיהם על כrhoו ערך אף הוא את קונטראנס לפני קונטרומים ישנים. מובן, שהוא השפיע על מקוריות קונטראנס, שנגלה היה יותר בקונטרום שהברא מורי זלא על פי כתבים. קרובה שם תכונת הקונטרוסין גרמה, שלגביה קונטרום אחד היה חופשי יותר, ולגביה משועבד יותר. אם גם השתמש בקונטרוסין אחרים, מלבד הקונטרום שביבשות רבותיו, אבלليسוד קונטרום לא שעם. את מהדורא הראשונה של הקונטרום חבר רשי⁵⁾, בכלל, על פי הוראת רבבו באותו שעה, או על פי קונטרום שלפננו. ובהוכירו אחר כך פרושים שקבלו במסכת אחרת, אמר: „כך קיבלתי בתמורה“⁶⁾, „כך שמעתי בסדר יומא“⁷⁾, „לשון מורי בכבא קמא וכאן שמעתי...“⁸⁾; את רבבו שבאותה שעה קרא סתם „רבי“, „מורי“ ואף זאת רק בשעה שמספר דעתה חילקה⁹⁾. כמה פעמים יש למצא סתיירות בין פרושי רשי¹⁰⁾ למסכות אחרות¹¹⁾. במקומות כאלה טרם נמחקו רשמי מהדורא

1) שהג בערכו.

2) עז ס"א. ד"ה המטהר. ועוד שם ס"ב: ס"ד: ס"ה. ועוד הוכר בתוספות „גמצע בפרושים אחרים“ (עז ג"ח); „פרש רשי בפרושים אחרים“. (ע"ז מ"ה), „ובפרש רשי אחרים מצאתי“ (עדובין ס"ה). שיש פרושים אחרים של רשי¹²⁾ (יומא כ).

3) ר' בצלאל אשכני בשיטותיו הוכיח הרבה מהדורות רשי¹³⁾, ואף זו דראה על מציאותן, שהרי היו בידו מהדורות מהדורות, אולם מה שקרה הוא מהדורא ראשונה ואחרונה, לות, כמובן, אין אלא ערך של השערה. ע' שם ברורות ל"ט. עריכן ט.

4) זבחים ל:

5) זבחים פו: ושם ט: „כך שמעתי במנחות“.

6) בכורות נ:

7) סנהדרין ד' „בן למדנו ר' יעקב בר יקר, אבל מורי גרם“.

8) את הבתו „אדם דאית ליה מולא“ פרש רשי¹⁴⁾ בכא קמא ב; „אדם שיש לו דעת“ ובסחת נג: „מ"אך שלו. מליין עליו“ את הבתו „סורי רע“ פרש

הראשונה, שנערכה על פי מקורות שונים. ולהן הוגשו התריף את מוחותיהם, לפחות סתריות אלה. רשי לא חש למחות כלל סיטני מהדורא הראשונה. בהרבה מקומות הוסיף רשי את הפרוש שקבל במסכת אחרת בתורה, "לשון אחר", שלא ידע להזכיר בין שני פירושים איזה יכול; ואוטו פרוש הוא, "לשון ראשון" במקומות אחד, ו"לשון אחרון" במקומות שני.

לפרק העשורי של מסכת פסחים, יש לפניו פרוש הרשב"ם ופרש קצר של רשי. אותו פרוש הוא קונטרוס מהדורא הראשונה, ויצטין בקצרו, שיש אשר לא יספיק לפרש את כל הצורך שלא כדרך רשי; אף ראיות לא הביא לדבריו, כאשר קבל מפי רבו לא קיבל את הדברים בראיות, והוא במהדורא הראשונה לא הספיק להוסיף ראיות משלו. גם "לשון אחר" נמצא שם רק בשנים שלשה מקומות. כהוסיף רשי לתקן ולהניאת ולעשות מהדורות. לפירושיו, כן הוסיף פרושים שמצא ומשמעו ושתדש, אולם בקונטרוס זה שנצל בצורתו הקדומה אין שני לשונות אלא במקומות מועטים, ואף אלה אפשר לקבל מריבו²⁾. את קונטרוס זה ערך רשי מפי ר' יעקב בן יקר. על דברים שלא הזכיר עליהם שם מרו, כתוב רשב"ם: "לשון קצר ששמע רבנו מר' יעקב בן יקר רבבו"³⁾. מובן, שבכל לא הזכיר את מרו בקונטרוס שערך לפניו, כי הן הוא יודע לפניו מי למד אותה מסכת. רק בשחוצך לכך, לשמור דברים, מפי מורה המקרא והגמרא אשר שמע מפי רבבו⁴⁾ — לשון התלמיד הצעיר היא זו — ואף שם לא הזכירו בשם, אבל רשב"ם כתוב: "כך שמע רבנו מרבו, ורבו מפי ר' נרשום"⁴⁾. ידע רשב"ם שקונטרוס קצר זה גנרטיב לפניו ר' יעקב בר יקר⁵⁾. לפניו רשב"ם היתה, בגראה, מהדורא זו עם

בשלשה אפנים. בסנהדרין צ"ב: "סרו גאותך". קידושין פ"ב. סоро מנהגו רע... ובחרויות י"ג. "סרו מך שלחם, יציר הארץ". והרבה כוה כגון סנהדרין לה: ובחמות ד"ה לחיק יצאת ע' חותם ותמצא סתריה. פסחים ס"ב וערובין ט"א ד"ה תרוכון. חולין ע' ומוחות ל"ח: ושבת: ד"ה אריקון. ברוכות ל"ג: ד"ה בריחבא ופסחים ג"ב: לשון שני שטנו בברכות.

2) אף לפניו רשב"ם היו שני הלשונות, שני לשונות אלה פרש רבנו⁶⁾ (ק"ט) ובמקומות שני, הלשונות אף ברשב"ם (ק"א. ד"ה ולא אמרן שם ק"ג).

3) שם ק"ט:

4) שם ק"א. 4) שם.

5) שם קה: ברשב"ם. כך מפרש ר' שלמה ותלמידיו ר' יצחק כתוב. יצא אחד משני רבתו של רשי ששם יצחק ותראיות הראשונות מוכחות שר' יעקב בר יקר הוא זה.

תקונים רבים. דרכו לארה בכל מקום חדש דבר מדעתו¹⁾, ואף על פי כן מצאנו כמה דבריהם שאינם ברשי', ויש שהאריך וסננו רשי' בפיו. אולם רשי' ערך בכל מסכת פסחים מהדורא אחרונה ולא הספיק לגמירה ויחתמנה רשב'ם.

ובודאי אף מסכות אחרות למד רשי' מפי ר' יעקב בן יקר, אלא שאין מהדורות ראשונות לפניו, ואין לבירר את הדבר. ידענו רק, "שבמסכת ערובין שמע מר' יעקב"²⁾. וכן, "כב' טמן במסכת יבמות"³⁾. ושבמסכת גיטין פרש, "עיקרה של סוניא שלא שמעה אלאocabורה בקונטרוס מورو הוקן"⁴⁾, שהיא איפוא לעינו. אף מפי ר' יצחק הלוי קיבל כמה מסכות ואף קונטראוסי תלמידיו היו לפניו, ידענו שאת מסכת חולין למד לפניו⁵⁾ ובמקומות אחרים הזכיר את "לשון מоро בשחיטת חולין"⁶⁾. אצל דבר אחד אפשר לנו לבירר דבריו שני רבותיו אלה, בטסכת בבא קמא פרש רשי': "התוקע לחברו – הטבחו כנגד אונו, לשון מורי; לשון אחר תקעה ממש"⁷⁾. לשון ראשון הוא לשון מоро שבtab במהדורא ראשונה, וכמשמעותו אחר כך מפי רבו שני במסכת אחרת לשון הופיע כאן בקצרה. ושם במסכת בכורות⁸⁾ יאמר: "התוקע – המכחה את חבריו באונו, לשון מורי בבבא קמא; ובaan שטתי, תוקע ממש, שתקע בפו באונו. וראהו ללשון מורי בבבא קמא, אל תהי בתוקע כף, שטכין בכם על כף חבריהם להיות ערבים בשבייל אחרים". ובמקום שלישי נלה לנו אילו הם שני מוריו אלה: "התוקע לחברו – באונו לשון רבנו הלוי – ורבנו הוקן למדנו שהכחו אצל האוזן"⁹⁾. מכאן יתרבר לנו שאת מסכת בבא קמא למד ראשונה מפי ר' יעקב בן יקר, ואת מסכת בכורות לפני רבו הלוי ראשונה.

1) כך נראה בעוני קיה, שם.

2) שבת יט:

3) מנחות י"ב, ועוד בשבת פ. "בן לשון מורי הוקן מפי אביו שטע מפי ר' שמושן ורבותיו מפרשים".

4) גיטין פ"א.

5) פרדים ל"ג:

6) בכורות מ"א. ב"ק פ"ג, כך שטתייה בחולין".

7) ב"ק לה צ.

8) נ:

9) קירושין י"א:

בערכו מהדורא ראשונה, בתוך חבריו ישב לפני רבו ורבותיו,
ואף הם ערכו קונטרוסין ותדרשו פרושים, ורש"י שמע פירושיהם
ויש שקבל ווש שדחה מה „שמפרשים אותו התלמידים... ולא
היא“¹⁾. בلمוד רשי בדורותיה היה שם אחד נזולי התלמידים
ר' שלמה בן שמשון ששמש לפניו ר' יעקב בן יקר ולפניו ר'
 יצחק הלו²⁾ משמו ממש ר' שעוזן היבא רשי דברים בפרשויו,
שנמחקו במהדורות אחרות אבל היו במהדורא ראשונה, שהיתה
לפניו ר' יצחק מווינה שהוברים ב„אור ורוע“³⁾.

במנציא לפניו ר' יצחק בן יהודה המשיך בודאי את
עריכת מהדורותיה הראשונה ושם גمراה. גם שם ערך בודאי איזה
קונטרוסים על פי הוראת רבו, אבל אין לברר את הדבר. לא
בן בקונטרוסים שערך על פי קונטרוס מגנץ וביתוד שקונטרוס
מנציא נמצא. נורמים בלתי ידועים לנו פעלנו שבמקרים
אחד כמעט שהיה רק במשמעותו, בעוד שבמקרה אחר היה יותר
הפשי. והקונטרוס לבמה מסכונות נשאר במהדורא ראשונה זו
שערך על פי קונטרוס מגנץ.

פרש רשי לתענית, הוא אחד הקונטרוסים שנשאר לפניו
במהדורא ראשונה שערכה במנציא מפני רבו ועל פי קונטרוס
מנציא⁴⁾. בשבייל שמהדורא ראשונה היא זו, נמצאו בו מתרות
לשאך פרושי רשי יותר מכפי הרגיל, במהדורות האחרונות
השווה רשי את מדרתו. ואולם מצד אחד רבים מאד הפרושים
בקונטרוס זה, הדומים מליה במליה לפרושי רשי במסכנות אחרות⁵⁾.

1) שבת נ"ט.

2) תשובהותיו בתחום מ"ג-נ"ז.

3) או"ז א' ק"א, וע' בחוברתו של ר' אברם ברלינר „בייטרגע“.

4) המחלוקת ישנה על מסכת תענית, וע' שהג' בערכו והגהות ר' צבי
חיות בסוף המסכת, ומאמר ר' יפתחן, ומאמיר מאת ב. צומבר „על אדרות פרוש
רש"י לתענית ולמודע קטן“. ובസפרו של ר' אה זווים „תולדות רש"י“. ואף ר' א.
אפשטיין חווה דעתו בחלוקת זו. ורוכם גוטמן לשול פרוש תענית מרשי.
והאחרונים החלטו שקונטרוס מגנץ הוא זה. ואני לפי שיטתו בחורתי לי דרך
לעטמי, ודעתו גוטמן ליחס את כל הפרושים המופיעים לרשי, אם נס שמהדורא
ראשונה הם, וחלהה בהם יד התלמידים. ובלי להחtopic ראיות משלימות מקטנן
בדינאת הפנים, ומקטנן בהערות. והשתמשתי בדברי כלם.

5) כגון תענית ה' ד"ה חתן, כלשונו ממש בברכות נ"ט: שם ז': ד"ה
ציה, כלשונו ממש בשבת ל"ב.

Ճמיוון רב בין פרוש רשי למסכת זו ובין קונטראם מגנץא ביחס
בגדים הראשוניים¹⁾. אולם רשי הוסיף ראיות והאריך בהן
והטעים את הדברים בדרכו, מה שאין כן בקונטראם מגנץא שלל
שי רוב לא נתפרש בו אלא מלים קשות. אף הסימן המציין ברוב
קונטראם מגנץא „כלומר“ בחתלה הדבר המתפרש²⁾, אינו ברשי.
הלשון שראשי רנויל בו „בך שמעתי“ נמצוא אף כאן בפירושו³⁾.
וחרביה פעמים פרשו סותר לפירוש שבקונטראם מגנץא⁴⁾. ואפשר
שכמה פרושים קבל מרבו על פה⁵⁾, ומכאן דמיוןם לקונטראם
מגנץא. פרוש רשי למסכת תענית כבר היה לפניו הקדרמוניים
אויקראותו בשם⁶⁾. ואפשר שהויתה כהדרואה מתוקנת בעולם ואבדה⁷⁾.

1) ברכשים המאוחרים ימעט הדמיון, ונדרך לדון על פיהם.

2) וגם בק"ט לתענית בנון שם י. תר.

3) שם י"ז כמעט בכל דברו ואינו בק"ט.

4) שם תה ד"ה אבל אם לחסיד. כי ד"ה בראותם לא נאמר. י. ד"ה כדי שנייע
זה אחרון, כ"ב. ד"ה סוכא צידיא. — אף ברשותיו שונות לפעים מגרסת שבקונטראם
מגנץא כי: ד"ה כי היה אשיתא רעהה וד"ה חינכטו. ויש שנראה אין הריכיב רשי
את הפרוש שבקונטראם מגנץא ועוד פרוש ולא הספיק לתקון הלשון בטהדורא ראשונה.
ית"ט. ד"ה אקוון בק"ט: „גראה לסת תקנה“. ברשי: „שעלו בקנה שנתקנו“. הריכיב
שני פרושים, אكون מלשון תקינה ומלהון קנה. רשי בדרכו פיש מקרא הגמציא בתלמוד,
תחילה לפני דרשת התלמוד, ואחר כך לפני פשוטו בטקומו. י"א: ד"ה נקרא חסיד.

5) כמה דברים שהם גם בפירושו וגם בקונטראם מגנץא, הביא בשם רבו.
ג. נראה לרבי דהרי נסיגין. י"ט: ד"ה בשיפיכתא „שוב אמר רביה“. במקומות אחד
מצאו בפירושו שני לשונות, לשון אחד שישנו גם בקונטראם מגנץא, ולשון אחד
ששומו מפני רבו. „מפני מורי לשון אחר“ (ו) ד"ה חתן לקראת כללה. י"ט ד"ה
בחרא אנדר בזורתא) ולא נכנס אותו לשון לكونטראם מגנץא.

6) בתוספת למסכת אחרת ע"ז ליר. ד"ה ר"ע, העתקו דבריהם מפירוש
זה כלשהו על שם רשי. רשב"א תשובה שפ"ז, הנהות מימוניות תענית א' כ'.
מניד משנה א' ה' ב' ו' י"א. או"ז ת"ד בהלכות תענית. והלכות החרת הנשך
שע"ט. ואף בתוספות למסכת תענית הובאו דברי הקונטראם והם דברי הפרוש
זהו י"ד. ד"ה תעני חרוא), אולם חזי התוספות ההן העתקו מתק פרוש זה לרשי,
לפעמים בתוספת באוגר ולפעמים בדיקן (ג. ד"ה עשר גיטויות). נראה שבתקן
תוספות אלה נשקעו תוספות עתיקות, שרוכן פרוש ולא פלפול, ושוערכן העתיק
ליבצמו מפירוש רשי כמו דברים שישו בעינוי, ואולי היה מתלהמו שקרואו
„מורי שי“ (ה. ד"ה ומי), ואפשר שהויתה מהדרואה מתוקנת לפני בעל התוספות
ובכמה דברים בו משם רשי שאינם לפניו. כד. ד"ה בכל. ז"ב: י"ג).

7) מלבד בתוספות (ע' בהערה הקודמת) החביאו קדרמוניים אחרים נ"כ דבריהם
משם פרוש רשי שאינם לפניו (או"ז הלכות תענית תנגו הלכות נשיאת כפים ח' ז)
זוזה מוכיה רק שהויתה מהדרואה שנייה בעולם.

ובקונטרוס זה בודאי נוספו כמה תוספות של תלמידים שהשחיתו את פניו¹.

אף הפרוש למסכת מועד קטן הוא מהדורא ראשונה, שנערכה על פי קונטרוס מגנץ. היה אף מהדורא מאוחרת במציאות. בעל „עין יעקב“ בסדרו את ספרו השתמש בכתב יד מתוקנים של קונטרוס רשי², ולמסכת מועד קטן היה לפניו פרוש שונה מפרשנו וממנו העתיק את הפרוש לכל דברי אנחת, והעורך את קзор רשי לאלפסי העתיק מן הפרוש ההוא את כל דברי ההלכה. ושניהם חציו אם כן את מהדורא האורת ברובה³. הלשון שבמהדורא השנייה מדוקת וمتוקנת יותר. אף מהדורא הראשונה אייננה העתק משועבד לكونטרוס מגנץ. מסר שם רשי דברים „מפי מورو הוקן“⁴, וסגנו האישי נכר לפעמים⁵, אבל אין ספק שקונטרוס מגנץ היה לפניו בשעת עיריכת מהדורא הראשונה⁶.

פרוש אחד שבפרושים, למסכת מעילה, הרחו כמעט⁷ העתק נאמן לكونטרוס מגנץ, וקשה לחשוב שרשי יעורך בעצמו העתק משועבד מבלי להוסיף ממשו ובבלוי לתקן את הלשון הבלתי מדוקת ואין זה פרוש רשי. לפני בעל „עין יעקב“ היה פרוש אחר למסכת מעילה, שהותם סגנון רשי עליון. אמן לרוגלי

1) במקומות אחד מצוינה הוספה כו במללה „תוספת“. ט"ז. והקשהתוספת מאן דהו. המלה תוספת נשתרבהה לתוך הדברים קושיא זו אינה מן המקור... ושם יה' ברשי ראייה מתרגמים כתובים שלא היה בפני רשי ותוספה הוא זו שתרוי בתוספות העתיקו דברו זה ואין שם הראייה. ותוספות אחרות אין מוכחות כללום. 2) בתוספות הובאו כמה דברים שהם רק ברשי שבאלפסי.อลם נם בפצע רבעיטש שאט ברשי אטלאגיאו, ייש. ראי' שאטו רבעיטש. ייז' ראי' בתבלין. נ' ד"ה איזבו. כ"ב: ד"ה ולשנתה מריעית אלם יש נם שהובאו בתוספות דברים שאין בשני הנוטחות כדי: ד"ה ואין.

3) מוק' ג.

4) לסטור פרוש „יש אומרים“ שעיל פו לא דרך רב באמרו: „וקשה בעני לומר שר רב יוציא דבר שקר מפני“. (שם כ') ודברים בהם ישנם נם בפרשנו פסחים ד: פרשו זה החתום אם כן בחותמו.

5) מלבד שהוא יוצא מכל אפיו של הפרוש, כמודמתו שרשי הוביל בעיננו זה, וזה הוא סברתי, אבל בהעתך מצאתי... ואנו אומר כי טעות סופר הוא... (יט:) במדורא האורת נמצאה רק סברתו ורבו הבהיר נמקו למורם.

6) יש בו אמונה הטעות מועטת. מעילה טז: „ענין אחר אמר לנו רביבי...“. יג. אמר לי רביבי. יג. „ושמעתי“. יג. „נאמה לנו רביבי“. וכל אלה אין בק"^ט. אלא שאלה דוקא מסימני קט.

עבדתו לא העתיק אלא כדף אחד מן הפרוש, אבל אפשר לשפט ממן שאין אלה כל פרוש אחד¹⁾. מובן שלפני ר' יעקב בן חביב היה לא רק הדף זהה, כי אם פרוש אחר כל המסתכת, וחייב על אבדה זו.

מהדורא ראשונה ערך רשי בודאי לכל התלמוד. קרוב שאף שאר תלמידים לא שבו מן הישיבה טרם היו קונטראם שלם בידם. אף למסכות שאין לנו פרשו היה מהדורא ראשונה בטוצאות. אבל את מהדורא הראשונה הזאת לא החשיבו, בהחשה כמעט להעתק מקובל, ותלמידיו השקיעו בפרושיםם ותאביד מפניהם.

למסכת מכות פרוש רשי לפניו עד דף י"ט, אולם ר' יהודה בן נון, המשלים את הפרוש, השתמש "בנומי רבו"²⁾ לכל המסכת, וזכור את "לשון חמיו הרב"³⁾, אף הבהיר בין המהדורא הראשונה שהיא מתקבלת רבותיו, ובין התקונים שהוסיף אחר כך או שמסר לו בעל פה⁴⁾. וכמה דברים כאן כלשונם ממש בפרשוי רשי الآחרים, מפני שהרבנן העתיק דברי רשי באמונה⁵⁾. ואפשר שלפני הקדמונים עוד הייתה מהדורא ונשל רשי⁶⁾.

1) בדף אחד זה ישנו כמה דברים שאינם כלל בפרש רשי שבתלמוד י"ו. ד"ה א"ב לא עשו מלאכה. ד"ה א"ב ימולו בניהם. ד"ח יבא חנס. ד"ת אשכח הוא גורמא. והל שונן שוננה כלו מתחילה ועד סוף. וע' ביהור ד"ה אמר להם ר' יוסי. וד"ה על בברתא דקיסר. ואף במקום שהפרש דומה שוננה בעצם, Yosh להזכיר שלא מקור אחד לשני הפרושים ע' ד"ה עקם פיו שהוא פרש החוזר פניו וזה שנה קולו. וכל השינויים ההם בדף אחר.

2) מכות כ"ג:

3) "ח'ה – חמיו הרב" (כ"א). "בן נראה בעני רבינו ויעקר" (יט): "בן נראה לרבי" (כ"ב): "בן עיקר מורי" (כ"ג): "מרבי" (כ"ג).

4) "כך קיבל רבי מעיקרו ולא נהרג ולשון אחר מפני רביו" (כ"ב): "בן נראה לרבי ובלשון אחר קיבל רביו" (כ"ג). "כך קיבל רבי מעיקרו" (כ"ג): "בן קיבל רבי מה"ע – מהחכמי עירו" (כ"ד) אין שום ספק שפרש הבטים בהם שמהדורא ראשונה לפניו שידוע לו שהוא מתקבל רבותיו.

5) ריבנן יט: ד"ה ואין שאות ורשוי פסחים לו: ד"ה שאטו, כ"א ד"ה ר"פ וע' כתובות ס"א: ואין ספק שלא ריבנן לקט את הדברים ממקומם, אלא שהיה לפניו בפרש רשי. וע' מכות י. על אדות مثل הקדמוני מכוון לרשי – שמות כ"א י"ז.

6) בתוספות הובא דבריהם ממש הקונטרם שאין בפרש גרבנן. כא בתוספות ד"ה החורש, כא: ד"ה לעיל.

אף הפרש למסכת נייר נתיחס בכתב יד לריבין¹⁾. בודאי היהה אף למסכת זו מהדורא ראשונה במציאות, שהיתה לפני הקדמוניות²⁾, וקרוב שנשקעה בפרש זה, בהוספת דברים ששמעו התלמידים מפיו³⁾. ב"ען יעקב" העתק פרוש זה עצמו, אלא שהנרוון רב בו עד כדי החצי, ונראה שנוסחת קצר כות היה לפני ר' יעקבaben חביב, ואפשר שזו הייתה מהדורא ראשונה. אף לנדרים היה קונטראם רשי לפניו הקדמוניות⁴⁾, והיתה אם כן מהדורא ראשונה בעולם, אלא בשבייל שלא גלמה מסכת נדרים הרבה, לא וכלה הקונטראם מהדורא שנייה ולהעתקים רבים, ונשקע בנוסחות תלמידים⁵⁾, ותוספות רביה על העיקר⁶⁾, וכן לפניו קונטראם שנחתם חתימה ארעית בודאי המעתיקים.

במסכת מנחות לפניו בדפוס שני נוסחות לאربעה פרקים, נוסח ראשון שנדף מכבר ונוסח שני מבית יד. הנוסח הראשון הוא קונטראם שנערך על ידי תלמידים מפי רשי⁷⁾, והנוסח השני קונט וס רשי⁸⁾. מה שהובא בתוספות בשם הקונטראם, ישנו בנוסח שני⁹⁾, בנוסח שני ישנים כמה לשונות שאינן

1) נדפס בדפוס רום בוילנא "נופחת ריבין".

2) או"ז א. כ"ט.

3) "ובן שמענו כאן מפי המורה" (נדירים ט), "אמר לנו רבי" (ז), "והיטין" (ז) ... ואף המורה חור לחרות בדברוי הימין" (יד); "ובלשן זה דן ר' אליעזר בר יצחק הלי לפניו רבני", (כ), "ולא מפי המורה" (טו).

4) ר' יצחק מזינה הובי, אור זרוע הלכות ק"ש כ"ב, והתוספות הוביין פרוש רשי לנדרים שלוש פעמים בשם. (כ"ט; מ"ט; פ"ו):

5) ועל כן רבבו יותר הסתירות שבינו ובין שאור פרושי רשי לה: ד"ה ר'יא שכך כותב לה אחריות וע' ב"ט ק"ד; וע' ד. ד"ה הלב ע' סמטה טו. ד"ה חמאת; מ"ט. ד"ה מצלנן וע' ברכות כב; מא. ד"ה תליסר וע' ברכות ב.

6) "ותרויהו גרים המורה" (כו) "המורה לא פרש" (ט). "והפרש לא פרש הכל" (ט)

7) בנוסח ראשון ישנים הבטויים מ"ר — מפי רבי (עד) מ"ה — מפי הרב (ע'ח) והשני נ"ר (ע'ח) והואתו לשון שני בנוסח שני.

8) מנחות ע'ז: תומ' ד"ה והקריב ממנו; ע'ז: תומ' ד"ה כל המנתות; עלה: תור"ה חביצה; ע'ח. תור"ה הימנו; תוסר"ה אין הנכון; פ: ד"ג; אל לוי לרבי; פג: תומ' ד"ה כל קרבנות. רק במקרים אחד שתוספות כתובות, יש פרושי רשי כתוב בהם ... ובמדויקים מצאתי" (פ"א: תומ' ד"ה תורה וע' ש"ט) בנוסח ראשון הנresa המדויקת, ודוקא בנוסח שני הנresa המשונש; אולם וראי שתקנו את הנresa בדפוס לפי תוספות, ואין ראייה לכך. ויש להעיר

בנוסח ראשון¹⁾, אף יש למצא שניי נرسות בין שני הנוסחות²⁾. נראה שמשמעות סבה בלהי יודעה לנו נכון בזמנם קדום נסוח זה של קונטראם תלמידים לתוכ פרוש רשי וודהה את המהדורא הקדומה של הקונטרום לפרק אללה מפרש רשי³⁾, וכן נתפסת. אף למסכת בבא בתרא חסר פרוש רשי מדף כ"ט ואילך; ונשלם על ידי ר' שמואל בן מאיר, שלפניו בנו ראה הייתה מהדורא ראשונה מיד רשי שבה, מצא הנחת זקנו אבי אמו⁴⁾ ופרושים, "בשם ר' יעקב בן יקר"⁵⁾. ונזכרה מהדורא זו על ידי קדרונים⁶⁾. את המהדורא הראשונה חסר רשי על יסוד קבלת רבותיו וקונטרוסיהם, וייש אשר לא קנה את הקונטרום הקודם, אלא בשינוי הסגנון. אולם סגנון הלשון וסגנון הדברים וסדר ההרצאה זו התופפת שהopsis רשי משלו, חדרו את פניו הדברים ואף העניין המתפרש נתאחד בעתו. רעיון, שפתותיו הדקים נחbarsו בסגנון המוטשטש של הקונטרום הקודם, יצא מלוטש ומלוון מתחוק קולמוס רשי.

ואם בmahdora ראשונה נגלה אישיותו בסגנוןנו ובברירות החומר שלפניו, הנה בmahdorot האחרונות גאנוניות ממצבצת מתחוק כל הפרוש ומתוך כל פרט ופרט. מיד כשנוגראה מהדורא ראשונה, התחיל חברו מהדורא שנייה והוא עוזרו במנגניזא, ויגמר בביתו בטורויש. מהדורא—זהו סך הכל של עבודה אטויות

בתוספות שלפני הפרק האלה ושאר הרים הובאו דבריו הקונטרום כל שוגם בפרש רשי שלפניו. צו, ד"ה והאייא בויכין; ק. ד"ה בלילה; ע: ד"ה מא קודם לעומר; ע: ד"ה אתי לאם להם.

1) ביחס לשונות אחרים, ע"ה: ד"ה היה עומד שני הלשונות בתוספות ובברכות ל"ז: לשון ראשון. ע"ז. ד"ה בעיטה. ולהפק יש דוקא שמשני לשונות שישנן בנוסח שני ריק הלשון השני בנוסחה ראשון, ע"ז. שריבת במדת חלון. התלמיד שמע מפי רשי רק את הלשון שמצוין חן בעיניו אחר כך.

2) בנוסח שני כתוב "בספר מגוה שליל לא גרסני", ע"ת. וע' בתום ד"ה אמר רב יצחק שהביא לשון זה, בעוד שבנוסח הראשון פרש דקה לפי הנוסח הנטושה.

3) ב"עין יעקב" ישנו כמה דפים מן הנוסח הראשון לפרק אללה, אלא שנם כמו דבריהם מנוסח שני נוספו בו ואף דבריהם שאינם בשוני הנוסחות, אולם בודאי היה לפני בנוסח שני. פ"ג. ד"ה זוק, הניר, ד"ה חקיש, ד"ה שנגהן ברחבן.

4) ב"ב, פ:

5) צמ" ובודאי העתיק מקונטרום מהדורא ראשונה שנכתב מפי ר' יעקב.

6) ר' תם בספר היושר תמ"ד תמ"ה.

מרובה. תקוניו נמשכו כל ימו, וכל פרוש ששמע ונתחדש לנו, הכניס לתוך קונטראסו. ר' יצחק מויננא מסר לנו את צורת תקוניו: "וכך אני מדקדק מתוך פרוש רשי", כי ראוי בפרושים שכותב בכתב ידו הקדשה, שלכתהלה כתוב כך... ומחק... וכתב למללה ועשה ציון וכותב על הנLIN... ועוד היהת תיבה אחת בתובה ומחקה ולא יכולתי לראות מהו¹⁾. ובתוספות נזכרו, הגחות מכתב ידו של רשי²⁾, "שהור בו בעצמו והגינה"³⁾. והוא עצמו הודיע, "שנהה"⁴⁾. מענין הוא היחס שבין קונטרוס מגנץ ואין המהדורא השניה. כבאו למגנץ ויכמצאו שם קונטרוסים לכל התלמוד, במובן ראה צרך לעבור על קונטרוסיו היישנים ולהכנים אל תוכם את כל החדרושים הנראים בעינו, בתור, "לשון אחר"; ויש שבמהדורא מאוחרת היה זה ללשון ראשון. ובكونטרוס כזה לשון אחר שבפרק רשי, הוא על הרדר הלשון היחיד שבكونטרוס מגנץ⁵⁾. כבר נתרבר לנו⁶⁾ שאת הקונטרוס למסכת בא קמא ערך ראשונה בורמיוא, ואפשר להכיר שאחר כך הגיע לידי קונטרוס מגנץ ויבנים, "לשונות אחרים" לתוך קונטרוסו היישן⁷⁾. במובן שמן בלמדו מסכת לפני רבו الآخر, הכניס את כל החדשוי פרושים ששמע

1) או"ז א' ס"א.

2) קידושין ב"ז: ערובין ג: חולין קל"ז:

3) שבת ק"ז: ע"ז ט: אלום על ההגנה האהרונית העיר ר' תם בספר היישר, "מעות סופר הוא ושותם שום תלמיד הניה שלא מדעתו", בגדה ל"ב: העירו תוספות, "שהור בו רשי" מנרסא זו" ולבסוף לא נמצא שהור בו מפירושו ומנרסא זו.

4) ב"מ קה: סוכה מ"ב:

5) מנחות מ, ד"ה ר' אליעזר אדיבת שמאי; ד"ה ולברקו; מ"ב: ד"ה גROL; מ"ג. ד"ה שעברו מ' יוס; ד"ה משומ זונה; מ"ג ד"ה כיוון דעתחיב במצוות; מ"ד. ד"ה זול טפי, ד"ה בשמונה עשה; בריתות י"ב, ד"ה מודדים חכמים.

6) ע' באותו פרק עצמו לעיל 68.

7) ב"ק קט"ז: פרש, "דורטסKEN פرون"ש בלטו לשון מורי, לשון אחר אדרופ"ש בלטו ועשב הוא הנאבל בשלוקות קדרה. אלום ברבות ל"ט, פרש, "דורטסKEN אף הם שלוקות מעשב שקורין אקרלשייט כך ראוי בפרש בבא קמא של ר' יצחק ברבי יהודה, אבל כאן פרש פrown"ש וכן שטעתי אני כאן ובב"ק". הוא שמע בברכות ובבבא קמא טהורו הקדרוטים את הלוע פרוניש וכך פרש אף קונטרוס מגנץ בברכות, אלום מקונטרוס מגנץ לבבא קמא הזקיא את הפרישת השני. נראה מזה שקונטרוס זה שקראתו על שם ר' יצחק היה מחולק בפרושים.

לתוכן קונטראסço הקודם, ויסמן מה שמצא בקונטראסço „בְּמַצָּאתִי“ ואות מה שקבל מפי מוריו „בְּךָ שְׁמַעְתִּי“¹⁾. ויעשרו את קונטראסço בפרשוי „יש אומרים“²⁾, „יש מפרשים“³⁾, וויספֿף, „לשון אחר“, „ענין אחר“, „טעם אחר“, „פנים אחרים“. ויש אשר לרגלי הפרש החדש בטל את הפרש הראשוני, ולבו מגנמן במה ששמע⁴⁾. אולם יש גם שחדש „ופרש מלובו“⁵⁾, „ונראה לו“⁶⁾, ולא שמעה אכן היה עיקר⁷⁾, אף על פי, „שרבותיו מפרשים אחרית“⁸⁾. על פי רוב הכריע בין שני הלשונות, או „שהלשן הראשון עיקר“, ואות הלשון השני דחלה מפני „שאינו נראה לאו“⁹⁾. או „שהלשן האחרון עיקר“, „ולשון הגון הוא“¹⁰⁾ ייבוא לו ראיות¹¹⁾. וכשנאנספֿף באפניהם כאלה הרבה חומר חדש בגולוון קונטראסço, ערך את המהדורא השניה בהעתיקו שנית את הקונטראסço, בתקנו את הלשון, במקומו את הציריך להתקן, ובכחכינסו את כל החומר החדש לתוך הפנים¹²⁾. הדבר היה רגיל בימים ההם שמחברים ערכו מהדורות מוגנות לחבוריהם, בומננו הציריך בשוק הספרים מכריע, ובזמנם הציריך המדעי הכריע. ישנם בודאי אף לפניו בין פרושי רשי כמה קונטראסços שנשארו באוטה מהדורא שנייה, אלא שאין לומר את הדבר. אם נשאל לסדר חברו הקונטראסços: ציראלו גערכו בראשונה ואלו באחרונה? יש להסביר שאין לקבוע כלל את הדברים, כי ככל נתחברו

1) מנהות ל"א: פסחים ל"ג; ועוד הרבה „ולשון אחר לשון מורי“

„יבמות ק"ד. ד"ה פרט לסנדרל.“

2) ב"ב כ"ב, ד"ה דלא הו בסימנא.

3) ב"ב כ"א: ד"ה משום קליא.

4) מכות ג. חנינה ב"ז. לשון אחר... והראשון שמעתי“. בבא קמא כ'.

5) גנין ל"ג.

6) לשון אחר מתחילה ב"ל, נראה יש הרבה: שבת י. ד"ה תנא, ל"ג:

ז"ה תקון ל"ט. נ"ד. ד"ה בשילוחה. ס"ז; בר"ה שקרא. ע"ז. ד"ה ב"ש. ע"ז;

ר"ה מתי תכלחה. „ואני אומר“. שבת ל"ו: ד"ה גנוי נשים.

7) שבועות כ"ד: יומא ל"ה: חולין כ"א: „בְּךָ גָּרָה בְּעֵינִי וְאַנִּי שְׁמַעְתִּי גָּקַשָּׂה לֵי“,

8) חנינה ט"ו.

9) חולין ט"ז.

10) חולין ט:

11) בין שמעתי ובן הוא שהרי שניינו חולין י"ג.

12) בקונטראסços שמשות ערך מהדורא שנייה במנגزا בוראי עשה זאת בשעת

תגרות המורה את המסתכת.

בדאשונה וככלם באחרוננה, והעבדה לא שבתת כל ימי חייו, ומיד נצאת מהדורא שנייה של קונטראס מתחת ידו, התחילה מתחות המהדורא השלישי.

את המהדורא השלישית חבר רשי' בהורותו תורה לתלמידים, ועל כן רק בה הגע למרום התפתחותו. בתוך החיים וההוראה שבישיבות נולד וינדל הקונטרוס, ומתווך ההורה עלה לנרגס המעלות, מובן מאליו שנולדו חדושים בשעת הוראה, ורשי' באחת תשובותיו ספר עיל הנגה שהנעה בשעת למוד בקונטרוסו: מכל מקום אני טעתני באותו פרוש ועתה עסקתי בה עם אחינו שמעיה והנהתיה¹). וקרוב שרבו מאד החדושים שנתחדשו מתוך פלפול התלמידים, אולם חשוב מזה הוא שההוראה הולדה צרכיהם הדשים. הצורך הפרשני, הוא אבי הפרוש. וכל עוד לא ירניש אדם בצריכים הרגשיה מלאה, לא יוכל למלאות הסרונם. בהורותו לתלמידים הרגש רשי' יותר ויוטר ארכי התלמיד ותווך ההוראה נולדה המהדורא השלישי. ובקונטרוס קרב הלוך וקרוב אל תכליות האידיאלית, למלאות ללומד מקום מורה.

МОבן שהלמוד בישיבתו גרם להתחותות המהדורות אף במובן זה. קונטרוס למסכת, שלא עסכו בה הרבה בישיבה, לא זכה למהדורות מהר. ועוד זאת, שקונטרוסין שלא נלמדו הרבה, אף אחר כך לא הונחו היטב על ידי התלמידים. בודאי כהודה ישיבת רשי' נמשכו רבים לישיבתו אף לשמע קונטרוסיו, ומיד נפיצו קונטרוסיו בmahדורותיהם הראשונות ואפשר שבמסכות כאלה נשכחה מהדורא אחרונה מפני רב המהדורות הראשונות, שנפיצו בחיה רשי'. ועל בן רבו ביהود הג严肃ות השונות במסכות שלא נלמדו הרבה, כגון במסכות אחדות של סדר קדשים. ר' בצלאל אשכני, בשיטותיו, ואף שאר קדמוניים הביאו גרסות חלוקות לקונטרוסין אלה, אולם אין להחליט שאלה אמתיות ואלה אינן אמתיות, אפשר ששתייה גרסות אמתיות ממשי מהדורות²). אפשר כי למסכות אלה, מהדורא שלא נגמרה

¹) במלוא חפניהם.

²) בשיטת מקובצת הובאו גרסות רשי' דהה אותן במקומות אחר, ובתוספות הביאו ממש רבותיו של רשי'. בכורות ג: ד"ה שבאות הדינין, שיטה נ', והום, וע' רשי' קדשין י"א ובהנחה שם. נראה אם כן שלפני בעל שיטה מקובצת הייתה נרסה מהדורא ראשונה. אף בעין יעקב במסכת ערבי שנגות הגרסות מאד מושג' שבס' פ.

לפנינו, הינו קונטראם שבשוליו גליונותו נאסף כל החומר החדש, ולא המשפטיק רשי לעורך את מהדורא השלישית, ועל כן הערובות המוגמר שבקצת מקומות.

בכל גראה שמהדורא אחרונה לפנינו לרוב מסכות, אלא שהורכבו בה קצת דברים, ממהדורות ראשונות ו¹⁾.

מהדורא למהדורא נתבלט יותר חותם רוחו הזוכה, ותו אפיו הבהיר נתקיים במהדורות. ובהטיביו חותם רוחו הנאנונית על הקונטרוס, נתן לו צורה אישה, צורת חברו של יהוד, ובזה הפסיק את האדריות, הנוהגת עד אז בעבודת הקונטרוסין. השתלשות הקונטרוס בעצמה הביאה על ידי פריה המעליה שהצמיחה, להפסק האירועות שבפרשנות. הרנושו בני הדור שאי אפשר להתייחס אל קונטרוס רשי כחותיהם אל הקונטרוס הקודם. קונטרוסו הסתמן באישיות שעליון, מאשר אילו איזה מישחו, למחות את פימי רוחו של רשי מעליון, ולקבע בו את אותן. קונטרוסו של רשי לא יכול להחשב מהו הווה והלאה חתרה, אשר כל התפקיד ילבון ממנו לבנים, כי הבניין נבנה ונשתכלל בתכליות השכלול, ומכל תאיו ווויותיו פועלות האידיכל. הגאון נשקפת.

אתרי התברר כל תלדות הפתחות הקונטרוס הקודם לרשוי, ואיך נמשכו חוטי הפתחות ויעברו אל רשוי, ועוזם נברים באריגוי, אפשר שכעת יאמר: אם אין כאן רבין רשוי, אלא עבודה סתמית של יהודים רבים החיים זה אחר זה. או שיבאו אחרים, כדי להציג אישיותו ההיסטורית של רשוי, לכפור בעיקר הפתחות. ובאמת הניעו כמה חוקרים למסקנא תמורה בויצא בה, לספקנות ביהם אל רוב פרושי רשוי. יש להזכיר מאותה צרות ההשכה. "אין כאן רשוי" – עד כמה שאון בכלל גודלים, בשבי שלם פעולו כל גדול הם בבחינת מה סך הכל של

1) במקומות שהובאו בתוספות דברים מהדורא אחרונה, הדברים בפירוש רשוי שלפנינו. (ע"ז ס"א, ד"ה המטור). גווש פרושים שמוגה בהם. (עורビן ס"ה: ד"ה אוקלען, ואך זה בפירוש רשוי שלפנינו). אולם כמה פעמים ישנים דברים בתוספות משם הקונטרוס שאננו לפנינו ואפשר שהם מהדורא אחרית (ובחיס ס"ח. ס"ט. צ"ב ובהגנות על הנלוון). ובמקומות אחד הובאו בתוספות שלשה פרושים "ויש פרוש כתוב..." אך בפרש שלפני מצאתי כתוב ופרש... ובפרושים ישנים (תגינה כ: ד"ה מאי שנא). שני הפרושים לפנינו בפרש רשוי ותראסון. עיקר לו, אפשר שכאן רשמי שלוש מהדורות לפנינו.

מפעלי דורות. טעות היה אם נחשוב, שבשביל שكونטראטי רשי
הם פרי התפתחות ארכיה, נפתחה מנדולתו כלום. דוק א
התפתחות ארכיה ומפוצלת, תדרוש חתימת גאון,
ונגאון הבא בשעתו. עברה שעתו, כל ומן שהיא בתקופת
התפתחות כל ומן שהיא נמשכת והולכת, כל ומן שהיא בתקופת
הגדול והחיות, הרי היא פרה ורבה בנטיעה. התפתחות זו
בשיטפה, תשאיר אחריה אוצר של גנותות וחרסין.ומי ימצא
דרך בתוך השברים, עד שלבסוף ישתקעו מפעלי דורות, מבלי
להת כלום לדורות הבאים. ואם גדולות המפעל לא תתנהו
להשתכלה, יירשו הדורות הבאים אחריהם אוצר כלום ומעורבבו;
וכל הבא למתן מאוצר זה, עליו לבונן דרך ושביל בתחום הערוביה.
גם הקונטרוס ונם, "התוספות" הבאות לאחריו, הם פרי התפתחות
ארוכה, אלא שהקונטרוס מצא לו מהבר מסדר ותוTEM כרשי
ולא כן התוספות. ועוד דוגמא קרובה מזה לפנינו: קונטרוס
מנציא שלא נחתם ונסדר, אלא המקרה סדרו, ולעומתן קונטרוס
ראשי שיצא מתוך ידו החוקה. אולם למען הכריר את ההבדל
העומק שבין שני הקונטרוסים הללו, علينا להזכיר תוכנות פרוש
ראשי, ודרך הוראתו הפרשנית, למען נדע להעריכו מול קונטרוסים
אפרושים אחרים.

•

המיתודה הפרשנית.

הנודרת הפרוש. המיתודה הפרשנית. אינדורקציון ודירוקציון
דרך הפרשנית הספרדית. הפרוש המרצח. הדרך הפרשנית
הארפתית. הפרוש הטבעי. סבות ההבדל המיתודולוגי. התפתחות
הפרוש הטבעי. הפרוש המפרט. המיתודה של ראשי. יצירה
חוורת ומספרשנו. ראשי בתור מפרש. העגול הפרשני. הדורות
הסבירות. נאגניותו של המפרש. החוש התלמודי. אובייקטיביות
הפרוש.

למען העורך את ראשי המפרש לא לפי ראות עינינו, אלא
לפי קנה-מידה מדעי, علينا לברא לנו ראשונה קנה-מידה זה;
למען העורך פרושים ומפרשים, علينا לדעת מעה פרוש איזו

ודרך בה יגיע המפרש אל תכליות, אידאילו הכהונות, אשר יכשירו אותו ביחיד להניע לידיו מעלה רמה בפירוש. אף להכיר סגולות אפיו וטיבו של פרוש לא נוכל, כל עוד לא ברנו לעצמו, מה הן תוכנות הפרש בכלל. רק הנדרה שלמה של הפרש שכי שתרחף לננד עיני כל מפרש מדעת ושלא מדעת, בתוך השלמות היה, שהניע אליה כל שאיפתג, רק הנדרה כזו תוכל לשמש לקנה מידה למז בז מעשה מפרשים.

על הפרוש לקרב את הלומד אל הדברים המתפרשים עד הבינו אותם, כאשר שמעם מפני האומר הראשון, אותה הבנה מלאה, שעל בן סביבתו של אומרים להבינים בכל גווניהם הדקים, כדי שעלו במחשבתו של אומרים ממש; מה שאין הוא עצמו יכול לעשות בכוון. הוא אמר מה שחייב לומר מראת, אולם אין יכול ואינו צריך לפרש מה שצפונו בדברים, את הרגשות המתלולים עליהם שלא מדעת, וטורניים לו ולבני סביבתו גם כן שלא מדעת. הפרוש אם כן אינו רק תרגום דברים ללשון המובנת לנו, כי אם תרגום עולם אחר ורות אחרת לרווחנו אנו. על פרוש התלמוד להושיבנו על ידי קפיצת הום בתוך בתיהם מדרשיהם של חכמי התלמוד, ולהעבירנו בדורות הוציאים נלהבינו אותם ואת דבריהם, כאשר התבוננו בעפר רגליהם.

„זה עבדת ההנוון האנושי בשעת הבארה, או שיכניס את העובדים שעלייך להכיר אל תוך גדרי הכרות שכבר, או שירחיב הכרות קודמות על תכנן חדש הדומה להן“¹⁾. ועלינו עוד להוסיף, שלפעמים על המפרש עולם רוחני רחוק ליוצר הנדרות ומושנים שאינם עדין בהכרתנו, באספו יסודות ישנים, מכל פנות הכרתנו, ובסדרו אותם סדור חדש, ובבחינת מה חדש המפרש בכל רגע את תוכן הכרתנו, בתתו צורה מחודשת למושנים ישנים, בהרחיבו את הצרים, בהגדירו את פני ובעהשרו את המוגבלים. ויש אשר על המפרש לנאות את פני הלוות מעל המצווי מכבר בנפשנו, אלא שהוא סמי מעنين, אם רק נתבטאו במתפרש רעיונות ומושנים המגמנים תחת בך ההכרה.

בתקום שעל המפרש רק להכניס את העובדים המתפרשים,

1) וואגנרט מהדורא ב' כרך ב' 81.

אל תוך נדרי הכרות שטכבר, ונדרי מושנים כיווץ בהם מוכנים ומומנים בהכרה, ואין צורך אלא לرمם עליהם ולקרא בשם, הרי זו עכודה קלה למפרש, מין שעשוע של פרוש. קשה מזה עכודות המפרש, אם ישנם לפניו אוצר של מושנים הדורשים, אלא שהם בלומים ואטומים, ועליו לפתחם ולשפרם, "להרחב את ההכרות שטכבר"; הלבוש היישן דורש תקון והשלמה, עד שהילום את התכן החדש. במדעה ידועה הרוי זה בגודל הגניעת ששתלה הגנן במתע טוב. אולם ענקית ולמעלה מכח אדם היה עכודת המפרש, כאשר מושנים מן המקצע המתפרש מוכנים בהכרת הלומדים, ועליו ליזור יצירה חדשה, לאסוף שברי חומר, לעקם מסביבתם היישנה, לנבל ולצור בהם צורת המושנים הדורשים, אולי תעלת בידו; והן גוניהם היישנים של המושנים הלקוחים מעולם אחר לא יאבדו, וננתנו טעם לפנים במיניהם החדש.

כל מפרש שאינו נטול מעולם הלומדים שבשבילים נעדר פרשו, יכוון מדעת ושלא מדעת את פרושיו למעמד רוחותיהם, ובידינו לבחין את תוכנות עולמותיהם שמתוכם צמחו.

בישיבות בבבל בימי הנגונים היו המושנים התלמודיים, חיים וערבים; לכל היותר דרשה מלא יהדות נשנתכח תרגום, ומושג שנטשטש הגדרה ופרוש. בני הישיבות היו במדעה ידועה בבחינת חכמי התלמוד עצם. אולם ברוח ההתונאים לא היו כלל מושנים מוכנים להבנת התלמוד, לא היה פוטרוט שאפשר לצרפו לדונרי-מושנים, ושום מפרש לא יכול לנשור נשר בין שני העולמות. ברוח החכמים לא היה שום הפרש בין נדרי המושנים שבתלמוד ובין מושניםיהם הם, ועל כן אין ביכולתם להושיטם לאחרים; דינרין רוחניים נדולים לא יכולים לחקרטם. רוח התלמודים בבבל פנתה ביחוד לברור התכן ומצו הדין, וההתאמה שבין החיים וההלכה, וזהי העבודה הנגדלה שעבדה תקופת הנגונים בבבל. מה שלא נסו לעשות נאוני בבבל, נסו לעשות חכמי הספרדים, לקרב את התלמוד אל העם, ועוד נראה עד כמה עליה בידם נסיוון זה. המצב דומה במדעת מה למצב הדברים בבבל, חכמים גדולים בתלמוד מוה, והמן זו לו מוה; אולם התהום לא היה גדול כל כך, הם היו סוף סוף בני סביבה אחת מתחלה. וחכמי ספריד אף הם, כבר קיבלו את התלמוד מבלי שני. אך בצרפת היה המצב נוח באמת להתחווות הפרוש, חכמי צרפת נסו לקרב את העם אל התלמוד, ותבראו

שם ספירה רוחנית המרווה בתלמוד. עוד נראה מתוך הנדרת הפרוש, שאי אפשר לו לאדם מעולם אחר לפרש לנו את עולמו, וככזב זה שאיןו יכול לצאת מלבשו, לא יוכל לצאת מעולמו; אי אפשר לו לדעת איזו קבוצות מושנים מוכנים ברוחנו, שוכן להחלייפם במושניו. על המפרש, לדור שני עולמות במת אחת, הסביבה הרוחנית בצרפת נתנה למפרש את האפשרות, לדודר ארונות התלמוד מבוי לצאת מסביבתו, להיות בן סביבתו בלבד, לנוכח את עולם התלמוד; בעוד שהמפרש הספרדי היה לעתים, כתליי בין שני עולמות.

נזכרנו עד הנה בעיקר על עבודות המפרש כלפי חוץ, בהרצותו את הפרוש. אולי השובה מזו היא דרך התהווות הפרוש מבנים בתחום רוחו. על המפרש לעוזר לומד מחדש שיחד ברוחו את אותו הפרוש מחדש, בהתחוותו את הדרך, אשר בה הניע הוא להבנת היבטים. זו התהווות הפרוש היא שתסמן אם כן את המיתודה הפרשנית בעצמותה.

דרך החקירה הפרשנית מה? האם אינדוקטיבית או אידוקטיבית? המיתודה הפרשנית ת策טין בויה שהיה בכל המשכה גם אינדוקטיבית גם אידוקטיבית, בעברה בכל רגע מן הפרט אל הכלל, ובחרורה שוב מן הכלל אל הפרט וחזר חלילה, למען השאר לבסוף אצל הפרטים, בסקרה תמידית על הכלל. הכלל כלוחות נובאים כשלא ימלואו פרטם; הפרטים מתפוררים לככל עבר כשלא נתכללו בכלל. למשל: סוניא עומדת לחתפה, וכל פרט מפרטיה אינו מובן אלא מתוך ההמשך, מתוך הכלל; אבל הכלל זה יתיצר על ידי כניסה כל הפרטים. והחפץ להבין כל סוניא, עליו לחזור שוב לרוח התלמוד, למען הבינה מתוך סקרה על דרך התלמוד ועל כלליו, אבל גם השקפה כללית על התלמוד היא מסקנה של ידיעה עמוקה בסוגיות רבות. אי אפשר לכל בלי הבנת הפרטים, אבל את הפרטים אין להבין אלא בתור אברי הכלל. על המפרש לברר כל פרט באופן שייששה לאבן גזית בבניון הנבנה במוח הלומד אף הוא; ויש אשר עליו להביא חמר ולבנים טרחהקים, ויש אשר עליו להסתכל בבניינים היוצאים בו, למען החלים אברים חסרים על פי האומדן וההשערה. אין כאן אם כן אידוקציה שלמה ואני כאן אינדוקציה שלמה, כי אם מזינה שתי המיתודות, עבור שתי הצורות ההגינויות, לאוצרה שלישית הכוללת שתיהן. למען הבין את הדברים לעומקם,

עלינו להשיקף את הבדל התכונות שבין המיתודה הפרשנית הזרפתית והספרדית שמכאן יגלה לנו במלואו. תחולת עבודת הספרדים הייתה המשך "ההוראה" הבבלית ואחריו עבודת דורות נתיצר ברוחותיהם חוש סדרני עצום. ומולבד זה הרגל הפסיק לחדרו לעצם העניים, בהונתו את צורתם שהיא טפלה.

וזה פסקה הסדרן משל במפרש שביהם, וככאמם אחר כך לפרש את התלמוד והמשנה נהנו להרצות את העניין לפני הלומד, ואת הלשון ואת הדברים היחידים על פי רוב לא פרשו כלל. בפירושים הזרפתים נוהג הדבר להפוך, שהמפרש יפרש כל דבר ודברו לעצמו, ואגב הסוניא מתפרשת. אף הקדמוניים כבר ראו את ההבדל שבין המיתודה הפרשנית הזרפתית שהגיעה לידי השתלמותה אצל רשי, ובין המיתודה הפרשנית הספרדית שהגיעה לידי צורתה הטופסית בפירושי ר' חננאל ובפירוש המשנה להרמב"ם. דרך הרמב"ם בסוגיות פרשו לעשויות עיקרים וככלים למשנה, ולכל לו עניינה ולהברה, וממנה נובין כונת המשנה, ולא זו היא דרך רשי וסוניינו, שפרש על סדר המשנה אחת לאחרת, ולהקלה להקלים ולדברים קצרים, ופרשו נחפט על המקרה ועל הנראה¹⁾. ודע לך כי מנהג רשי לאחוזה מלאה או מלהות ולפרש אותן²⁾.

המפרשים הספרדים בעלי הפרוש המרציה לא הלבכו כלל בדרך פרשנית, הם רק בנסו את הפרטים לעשותם כלל. בואה נתנו רק אותה סקירה ראשונה הנחוצה לולמה, למען יוכל להבין את הפרטים מתוך המשכם, ובואה העטסו על הלומד לעמודה הנגדולה מכח רוב הלומדים. על דרך האמת עליהם להיות מפרשים לעצם, למצא פרוש מתאים לכל מלאה ודבר לפי העניין. ועוד כמה שהבנת הפרטים אינה שלמה, אף הציור של כלל הסונייא שיולד במתה, מטופשש הנזה, כי אחר כך על הלומד לכינוס שוב את הפרטים לציור כללי במתה, למען השיב באמצעות את הדברים; ואם לא יגיע כלל לזה, עליו רק לקבל באמונת את ציור הכלל של המפרש.

¹⁾ תוספות י"ט בהקדמה.

²⁾ רדב"ז.

אולם בשימנו לב אל רשי, שבו השתכלה המיתודה הזרפתית של הפרוש הטבעי שככל שאין למעלה הימנו, נראה שכאן מיתודה פרשנית אמתית לפנינו. את העבודה הראונה, את הסקירה הכללית יגלו המפרשים הזרפתים מעלה חלומד, בחתם את באור הפרטים, ובכל פרט יפרשו את אותו رسיס הכלל הצפוני בו, והכלל מעצמו יצפיר בטוח הלומדים.

מתוך תלדותות הפרושים תתרחש המיתודה הנבדלת. אי אפשר להסביר שהוראותו ועובדותיו של אלפסי היו כשי זרמים הזרמיים יחד ואינם נוגעים זה בזה, ושבבית המדרש באילסונא, הורה הוא, הטרוד כל ימי בחבоро הענק, למורים אחרים לתלמידיו — הרי זה דבר שאין הדעת סובלתו. בישיבות הספרדים הورو רבותיהם לתלמידים שהניעו לכך את מצוי ההלכה, שקל וטרו מה מסקנת ההלכה מבלי לשחות הרבה בפרשיהם סוגיות, בפרשיהם מלים וניבים; ולא בשビルם נועדו הפרושים, אלא בשוביל החמון הלומדים. הפרושים לא נולדו בהקחן, כי אם חכמים חברו פושע בשוביל לומדים מתוך הספר. אין תלמיד יושב לפני המפרש שירגש בהבנתו, שיקרא מתוךתו פניו עד כמה הבין, אין קשר רוחני חיו בין מלמד לומד. כשהחרבה את כל התכן באופן פשוט ונגה יותר, קרב את דבריו התלמוד ללומד. כל המיתודה הזרפתית הזאת נשתכללה בידי מחברים בתוך חבוריהם, בעוד שהמיתודה הזרפתית בתוך ההוראה לתלמידים ומותכה נתפתחה. הרי זו דרך טבעית להוראה לקרוא ולפרש את הקראו; רב-הוראה לתלמיד, ומתחלה יקרא התלמיד במסכת שלפניו, ויש אשר אין צורך בכך, ויש אשר יפרש מלה במלה, והתלמיד איןנו צריך שיצרו עוד את תכן הספרニア לפניו, מה שלא פרש הרבי ילמד מתוך קפולי דבריו, וכן נולדה המיתודה הזאת.

אף כמוות תלמידויהם גרמה להבדל שבתיותודה. בשבייל מעוטר-תלמוד, עיקר הקושי הדורש פרוש הוא המשא ומתן התלמוד; ולתלמידים בלתי רגילים בדרך התלמוד נועדו פרושים הספרדים, ואת צרכיהם אמרו להספיק, ויקרבו ויפרשו את המשא; ומתן לשכל הלומדים הבלתי מנוסים; בעוד שפרשיהם הזרפתים דרשו מן הלומד להבין את המשא ומתן מעצמן. המשא ומתן היה להם דבר שלא ניתן להתרשם, דבר שאינו מתרגם. אולם דרך ההוראה הזאת, הוא גם שהגביר את תלמידויהם. בעוד שפרשיהם לא נתנו ליום, אלא תרגום דברי התלמוד, תרגום

מעצם התלמיד לתוכך אף מתחשבותיו של הלווטר, ולא התרגיל זה
לעולם לחשוב מתחשבות התלמיד, ללימוד את אף הייצירה התלמידית,
גפשו לא נתנסחה בטופס תלמודי; הנה לא כן הזרפתים שפרושיהם
ארובותיהם רק נחלום, אבל הם עצם התפתחו עם התלמיד את
כל התפתחותם הרווחנית לחשוב מתחשבותיו כהויתן; הפרוש הקטן
את ההבנה, אבל לא משכם מלאה בזעם. תלמידיות שנדרלה
הייתה, היא שנרגמה להתהווות המיתודת הזרפתית, והמיתודה
חיה שהגנירה את תלמידיהם. היא אב והיא תולדה, כי מן
החיים צמחה ובתוכו החיים נדרלה.

עוד זאת בין הבאור המרצאה, ובין הבאור הטבעי הזרפתני.
על בעל הפרוש המרצאה לדעת ראשונה, למי מדורו יכוון את
הbaar, אם לנדרלים שכמותו, כי או כמובן לא יכול לשים לב
לפרש דברים קלי הבנה, כי אם לחת יצירה הוותה הבאה אחרי
התלמיד, לפסק ספקותיו, לבירר ודאותיו ולהגדיר מושגנו. מעין
זהם ספרי ההלכות, על סדר התלמיד. ואם להמן הלומדים
בזון המכאר, או על כרכחו עלייו לרדת אליהם, ומכיון שהתאים
את באורו לרוח פשוטי הלומדים, לא יכול שוב לפרנס ספקום
של גדרלים מהם. ואף הלומד בעצמו בשנותו ובעשלאו סוניא, לא
יוכל להתעלות בהבנתו, הסוניא חתוכה וחוטמה, וחוטמה הדרך
לעטקה. הבאור המרצאה אין בו יותר מטה שהנניה בו מחברוי,
ושתיחותו נקבעת במוח. לא כן הבאים הזרפתים. אף הנרווע
שבהם, לא ייחסום את הדרך בפני הלומדים, להעטיק בסוניא
בכל אשר נמצא ידם. רשי, הנדרל שביהם, ילווה את הלומד
מצעדיו הראשונים בשדות התלמיד, עד עלותו ברום הרין. את
הוא לקטני התלמידים, ות婢 לנדולי החכמים.

המיתודה הטבעית נולדה בצרפת, בהתפתחות ארוכה.
בקונטרוס מגנצה, שלא עברו עלייו ידי מסדר, נוכל למצא את
כל מדרגות ההתפתחות. במדרגה היותר נמוכה שבמיתודה זו
בפרוש המפרק, התפרנסה או תתרגם רק מילים בודדות
זרות וקשות. כנראה, שבמדרגה נמוכה זו נשאר „קונטרוס רומי“.}
ועל כן נולד שם הרעיון בmouth ר' נתן בן יהואל לחבר את
הערוך. פרוש מפרק הוא כמעט על סדר המ██ות וקרובה אז
המחשבה, לחשוך עבודה זומן ולסדר את הפרוש על סדר אלף־
בית. אף בצרפת, בתחלת ההשתלשלות, נתחבר חבר דומה לעורך
על ידי ר' מכירathy ר' גרשום. בצרפת הילך הפרוש הלווע

אהשתלים, ויכירו שפירוש מילים בודדות אינו מספיק, יותר ויותר נתפרשו מילים תמציתיות, מילים שבهن כלול העניין, שאין קשין בשבייל ורותן, אלא שהן דורשות פירוש בהמשך הסוגיא. ובקונטראנס מנגaza נמצא לפעמים טפוס זה, מלבד המלים הקשות נתפרשו קצת דבריהם תמציתיים פירוש ארוך, ושאר הדברים גונחו. רק במקומות מסוימים בקונטראנס מנגaza הגעה המיתודה הפרשנית לידי המדרגה הנבואה של רשי¹.

דווקא הנanon לא יבקש אפני עבודה חדשים, למען בלוט בכחו בחפש ובניסיונות, בשעה שהישנים טובים ומוכנים לפניו, אם דורשים הם תkon יתקנם, אבל לא יברא מיתודה חדשה שלא לצורך². ודווקא הנanon ישיג מיד את מסЛОת ההפתחות וחקיה, יידע להניע אל תכלייתה. רשי הביא את המיתודה הצרפתית לידיו השתלמהה. הוא פרש כל דבר לעצמו, ושם דבר הדורש פרוש לא נונה ולא נעוב. וצרוף הפרטים לכלל, שהשair אמן לலומד, נעשה לו מה שעשוע. הוא פרש את העניין בתוך הפרטים, ואת כל פרט בתוך חלק של הכלל, והסוגיא תctrף כמעט מלאיה במוח הלומד, המתנהל על ידו לדבר, והוא הבנה באלו מעצמו באה לו, וננהנה הנאת החדשנות ותענוג החיצירה, בהרנוישו את התהווות ההשנה ברוחו: לפני רגע טרם נשיג, ואחר כך התבورو הדברים יותר, רשי פרש לו מלא זההענין נתחוור, ועליו להמשיך למודו והדברים יתבהרו, עד להתפרש הסוגיא והוא נגולה כשמלה לפניו. וכשם שבנטף מים מן הים כל תוכנות חיים, כך ידע רשי למסור ללמד את ההרגשה שבכל מלאה של התלמיד כל תוכנותיו³.

ובחצורך רשי לבר� דבר שלא במקומו, אז גראהו מפרש אוכל סוגיא שלמה בקוצר ובשוני לשון, מבלי הכם לפרטים, ימשתמש במיתודה הספרדיות בשלמותה⁴.

ואולם במיתודה הטבעית יש גם סכנה עצומה. מפרש אשר לא ירכוש השקפה על הכלל ודבק כלו בפרטים, אמן מפרש הוא, אלא שבמקום כנום הפרטים יגروم לפוורים, והקשה על

1) מעין דברים אלה נזכרים לי מתוך כתבי Goethe.

2) בהניע אצלנו חכם לחבר מיתודולוגיא של הפירוש למען להיות לביטים יעבדה פרשנית עתירה, אליו להקוור ורבבה ורבתה ברשי⁵.

3) יש כוה בכל דת, ועי' לדוגמא פסחים פג'. דה' עדין היא מחלוקת, אף על פי שאנו מפרש, אלא כל יש אשר שלב פירוש פרטם בתוך הכלל.

הלומד את צורף האותיות הבודדות לכלי אחד. ובאמת לא נצדך בעלי קונטרוס מגנץ לפעמים מן הפניות הללו.

אף בבל התייחס פרוש להפתחה בסוף ימי הנאוונים, בטיחודה הטבעית, ותקסק במדרגתה הנמוכה של פרוש מפרקט – פרוש רב האי גאון על סדר תחרות לפניינו, הרי זה לכארה פרוש טבעי, אולם אף גאון שכמותו לא מצא את הדרך וירеш מילים בודדות, שכולם לא יתנו לפוד. לכל היותר הם עור למפרש-חוקר¹⁾.

למצוא אותה הנקודה האמצעית בין אינדוקצין ודידוקצין, שלא לבאר כללים, ושלא לבאר אך פרטם, לזה דרישים תנאים: רבים כל כך, ודרישה אמןות נדולה כל כך, שבאמת נוכן להתחפר במפרשינו, ואין ספרות אשר בה הפתחה הפרוש כבספרותנו. הדבר מובן, שהרי רק אצלנו הרגע שיקרא העם כלו בספרות עתיקה כמו שהיה, ולא הספיקו ספרי עזר לחכמים וקצורים בשביב העם – פרוש נדרש. יש ספרות ותקופות בספרות, שבahn גדול המפרש שעשה עבודתו כלל, ויבאו אחריו המחבר לחזור ולעשות מה שכבר עשה, לתת תמצית עבודות. המחבר בעבודה חדשה ובסדר חדש, ונתרכזו המאמרים ו'המסות', ההש侃ות והמקירות על הספרות העתיקה, אוropa היום בתקופה זו והיצירה החזרות פורהת. ויש אשר הפרוטרוט מתרבה בפירושים וכל הפירושים הערות בודדות, ועל הלומד לעבד עבודה רבה עד הגיעו להבנת הדברים, ליצור את הכלל בעצם ולהכנים.

1) דור דור ודורשו ד' 85. בדבר החליטו שrok הפרוש המprt ייביא לוי חבר השוויך, הנה היא נסמכת ע"ז שאף בבל שנם שם נתחברו בסקף ימי הנאוונים פרושים מפרטם נתחבר ערוץ. אולם בפרט שבלל רוחם הפתח לספרונות, ומולנים למקרא נתחברו שם, לא נתחבר ערוץ תלטורי, כי הבהיר המרצה לא נתן כלל למחשבה זו שתולד, בהיות פרושי המשא ומתן העיקר בפירושי תלמוד ומורה ערוץ ולה. וכן אף המדינה המשכללה של פרושי צורתו כשתפקידו הענינים בתוך המלים לא תכשיר ביוזר חולדה רעין זה. רק בשעת הפרוש הפרט יתבשל רעיון לחברו מלוני, ועל כן השורה מיזוגת זו שהערוך מעד על קונטרוס רומי שהיה פרוש מפרט. כאמור שעור גומדים זו, וכן שגונש שם עד פרושים זה הוא קורא להשואה ורומי. העורך לא הגיע בימיו של רשי' לצורתה. שבת יג' נזכר השוויך, אולם אין זה לשון רשי' ונשתרכב מתנהה שבגליל פנים הפרוש, ואיננו בחטשה מקומות שם פריש רשי' פרוש זה, והודיע התירן הנadol בפירוש רשי' ר' אברהム ברלינר, שא' בלטבי ייד איגנו. ובבל ארצת הפרוש הטבעי התייחס תחילה בפירוש המprt, בא' נראה נ'כ כך.

את הפרטים בתוכו. ובתקופות כאלה מלונים וספרי כללים מתרבים בכל חכמה, ועבודת הלומד תרבה עוד יותר, להתאים את הערכיים שבמלון לפטריו שעליו להבין. ואם בספרות פרחה היום באירופה הייצור החומרית, נתרבה במדוע הפרוש המפרט, המلون והכלבו; אבל המפרש העומד באמצע, המוכר לומד עולם אחר, איןנו.

ואם בספרותינו רשי גדוֹל מנדולים, היחיד הוא בספרות העולם בתור מפרש נאון.

אולם האם בכלל המפרש הוא נאון? האם אין הפרוש מעשה לקט של מלקטום בעלי מלאכה זו? ומה הם כחות הנפש אשר יכשירו את האדם להיות מפרש? כבר דרבנו על היחס המזוהה שבין פרט וככל בתוך הפרוש; את כל דבר אוין להבין אלא מתוך המשך הסוגניה, ואת המשך הסוגניה אין לדעת אלא אחר צروف כל הדברים — זהו הענול הפרשני, שאין מוצא מתוכו אלא על ידי המציאות, ואחריו על ידי התקראות באחת יד על ידי חדש אינטואיטיבי, ואחריו על ידי השערת נתר אלא אמית וחדגנית אל מנמת הפרוש — זהו המוצא מתוך הענול ההוא שבין תנאי הפרוש ובין תכליתו. השערה נאותה תוכל להיות נובנה, אלא שעליה אף או לעבור כמה מדגרות. השערה קדומה שהיא כליה כמיין נבואה קטנה ושותזר לפעים שלא מדעת, השערה קדומה על המשך הסוגניה ותבנה בכלל, על קשורת במאחרות וקדמות תעוזר ראשונה להבין את פרטיו הסוגניים ולקרה בדוחק — אנו עסוקין בסוגניה שאין פרישה ידוע לנו כלל — ולפעמים דרוש לחזר ולקרה פסק שכביר נקרא, מלה לא הובנה, ודרוש לברך אותה מלה בתחום המשך הפסק והסוגניה, ויש אשר יוכrho לחשair טלה בצריך עיון, עד התברר המשך הסוגניה. כשהובנו הפרטים תחוקן ההשערה הקדומה מילא, בהתמלאותה פרטיהם, ויש אשר יסחו באפן אחר, יתקנו תקון חלקי; אולם יש אשר אחר הבנת הפרטים יתברר בטולה, ואין להגיע על יסוד השערה קדומה זו אף להבנת פסק ראשון בצורתו, ודרוש להחליפה באחרת. ושוב תחול הבנת כל הדברים והמלים על יסוד ההשערה הכללית שהיא מתחילה רק השערה תלך הלוך והתברא. ונמשכה הדרכנת הסברות הוא עד התאים כל הדברים והמלים עם המשך הסוגניה, ועד להיות המשך הסוגניה בכלל כל הדברים.

כשיש מסורת פרוש אצל סונייא, או כלל יותר ישנה השערת קדומה, אבל כל הדרגת הסברות היא עצמה אצל סונייא זו כמו אצל סונייא בלתיה ידועה כלל.

כמובן שבמקרים של מדרגות הפרוצס ההণוני המורכב הזה הן רק על יסוד השערות והמציאות ותדושים, על כרחנו עליינו להודות שטפרש נאון הוא אף אדם גאון, שהרי זה אחד מסתמי הגאנוגות שתחדש דברים שאיןם מסקנא של היקשים פשוטים. ואם יлокטו לאחד אחר כל הפרטים העוורים לפירוש מסקום אחר, הנה הפרוש לעצמו, הוא תמיד ניצוץ של גאנוגות המבריק לפטע פתאים.

נשים נא עוד לב להנדרה היה שהגדרנו מוקדם את הפרוש. על המפרש לפרש את הדברים מתוך עולם, שמתוכו נבעו, עליו לבנות את בניית העולם העתיק והוא בנפשו מחדש, למען הכיר את הדברים בקשריהם הטבעיים ובקשריהם שב��ביבתם הרוחנית. לנבי ים התלמוד, וזה תעודת ענקית, ואף כאן שוב אותו הענול הפרשני, שבין הרגשות רוח התלמוד ובין הבנת הסוגיות שהן הן כל תלמוד. רק גאנוגות משפטת מיוחדת, רק קונגניאליות מצוינה תכשיר את האדם לרדת לעמקי רוחות ולפרשם. ואף על פי שהחידות הנפשית תבדיל בין אדם לאדם, ועל אחת כמה וכמה שתבדיל בין תקופה לתקופה, הנה אחדות הלך הנפש האנושית ואחדות חקיה, — אין שיבدل הוכן — תכשיר את הנדולים דקי הרגשה, להבין אישיות ורוה בפיזות את כל הנפש הורה בהרגשות הנדולה. אולם לא סתם הרגשה דרושא כאן, כי אם הרגשה פרשנית מיוונית. גאנוגות פרשנית אין להולידה על ידי חנוך ולמוד; החנוך והלמוד יוכל ורק לפגל לאדם, שנחן בה מלידה, את הטופס הפרשני, את התכונות העליות של המפרש.

והגאנוגות הפרשניות איננה רק הרגשה גאנוגית; הרגש הפרשני ישאף לאכזר את האמת. הגאנוגות הפרשניות היא הרמוניא מיוחדת שבין כל כחות הנפש, בין הכוחות השכליים והרגשיים. אם הסברה הראשונה היא אצל המפרש פרי גאנוגתו הפרשנית ופרי חשו התלמידי — דבר שעוז נדבר עליו —, הנה עד צאת פרוש זה מן הכל אל הפעל, עד היהת לו צורה ברורה, יlowה השכל בנהותו ובבקרטו את הפרוש המתהווה, עד היהת לו תמונה מוחשית, ועד התבאר הסונייא כל צרכה; ואו נחוץ לראות

אם אין סתורה ממוקם אחר. ויש אשר בפרש כח אחד מכريع, או שחריפות שכליות תוליכו שלו, לפреш פרושים לשם חריפות, או שהרנשה יתרה תשلط בו בעלי להشمיע לשכל ותבנה מנדלים פורחים באוויר. ברוב מפרשיו התלמוד שאחריו רשי הבריע השכל והחריפות, וברוב מפרשיו המקרא הרנש הכריע. הרמוניא שלמה שאין למללה הימנה מצאנו אך אצל רשי, זהה ההרמוניא שעשתהו למפרש נאון לים התלמוד, לקברנית לכל האניות המפליגות בו.

הרנשה המיוונית היא הנרעין אשר ממנו יצמחו כשרונות הפרשן, אולם תנאים מיוחדדים דרושים ונחוצים, למען יהיה בעל הרנשה זהה למפרש נאון לעולם התלמוד. הספירה הרוחנית שביה יתיה האדם, המרכז הרוחני שבhippo יגדל, בצווף עם כל השתלשלותו הרוחנית תבראננה את עולמו הרוחני. והעולם הזה חי באדם הוא המברך והמניח את כל המתוֹסָף¹⁾. ספירתו הרוחנית של רשי והשתלשלותו הרוחנית המיוונית, החמיר הלמודי הרבה המרhop באוויר, הנמרט מדור לדור ונῆקה לרביהם, השתלשלת הפרשנית, ההשתקעות הנמורה בתלמוד — כל אלה נתנו את העולם התלמודי בלבבו, שככלו את חושו הפרשני והקנו לו הרנשה תלמודית דקה. הרנשה סתמית על ברחונו עורת היא בעולם התלמוד ואין קנה מידה בה עצמה. רק אחרי התמלאת הרוח הנגוני בתכון כל העולם המתפרש, יזכיר סברות נוכנות והשערות אמתיות כמיין המתגבר, והסכמת הרוח לסבירה היא עצמה קנה מידה למד בה את אמתותה.

ברוחו התלמודי של מפרש התלמוד כרשי כבר נתפרש בבחינות-מה כל הטעניות למפרע. בבקש אדם בין גל של אנזויים אנו מסומן, הנה ישוה את האגוזים, המדרדרים לנגד עיני, עם אותו הסימן شبוכרונו, עד המכזאו והנה שני הציורים שבתוכו ושבמציאות מכובנים. אולם יש אשר ידע שהיה סימן לאגוז, אולם לא ידע מהו, ובקש למכזאו, וכבראות הסימן האמתי לנגד עיניו, יאמר הנהו המבוקש. וזה אפרצפציון בין שני צירום, האחד בלתי ברור ומשנהו מבוקש. במצבים אלה נמצא המפרש תמיד, בכקשו את פרוש חסוניא או את הדמיון לסוניא. ברוחו ירchap מין ציר של סוניא זו, מין פרוש כך וכך, והדברים יסתפסכו

1) עי פבואה לחתמת הלשון של חיים שטינטל הפרק על האפרצפציון.

לעלות, אבל קשה לברורם, ו אף הפטון אשר עליו שיבת סוניא זו יתיצב לנגד עיניו ; בציור של סוניא זו ישנים אברים מפוקרים זוחליות חסרות ומסורסות, והשלים את החסריהם, ותכר את המפוקרים, וישר את המטוטמים, והנה ציור הסוניא כולל בהדרן לפניו . והתלמיד ברוחו, נעה ממן המשל שלפנוי זה, איןנו כנ"ל של אנזים, כי אם כנוף שלם בעל חתוך אברים, והאידיאה של התלמיד היא הרוח החיים בקומה שלמה זו.

על המפרש ליצאת מומנו ומסביבתו ולהשתקע כלו בנפש המתפרש, — ובאן יבואו הספקנים ויאמרו שדבר זה אי אפשר شيisha לעולם, ושאין לנו שם ערובה שהণיע להבנת המחבר ממש. המפרשים שבכל דור ישתדרו להתפשט את אישיותם בכל האפשר, להסיר כל פגיעה ועכוב מצד "אני" שלהם החוץ, ישתדרו להיות אובייקטיבים כליל ; אלום דוקא בקרירות זו יתרחקו מן העולם המתפרש. ושוב יבואו הספקנים והכחישו באפשרות אובייקטיביות שלמה ועל פיהם נגעלו שעריו הפרוש וההבנה לפניו¹⁾. המפרש יזון במכשורי הבקרות, יברא לו קריטיריות אשר על פיהם יבחן אמתות פרושים, אבל כל זה טרם יועיל לבטל ספקותיהם של מספקים, כל זמן שהמפרש יבא בטענת אובייקטיביות.

באישורו הפרשנית של רשי נתאפשר הנודד הזה, באפן הכירגעללה, בהודוג מיתודה היכיר-אובייקטיבית והאיש היכיר-אובייקטיבי. המיתודה הפרשנית שהוריישתו ההשתלשלות הצרפתיות הייתה מעיקרה אובייקטיבית. במיתודה של הפרוש המרצה יש יסוד אישי גדול. מיתודה זו על ברחה היא סובייקטיבית, כי דרי הפרוש הוא יצירה חדשה בבחינת-מה, גרווע או משובחת, כפי גודלה המפרש הוה, והפרוש הוא בציעף המועל את התלמיד ; לא בן בדרך הפרשנית של הצרפתיות, אשר בה יוכיל המפרש את הלומד ולא ילק בשבילו את הדרך ולא יתן לו את תבן הסוניא כל עורך. אלום מצד אחר תועיל המיתוגה של הפרוש הטרבי הצרפתי רק לחגנץ מהשפעת אישיותו של המפרש על הלומד. יוכל הלומד להכנים את סובייקטיבותו במקום סובייקטיבותו של המפרש והוא ייצר לעצמו כללות הסוניא בראות עינו הבלתי

1) מחוק השקפה כו' הניעו כמה מחקרו הטעע ליוול בכל קירות בלשנית וספרותית, כגון אוטואולד. ואן באן המקום להטפל בדבר,

תלמודיות. במדרגות נמוכות של המיתודה הטבעית, בפרש חםפרט, באמת תמסר יצירת הכלל לומד וכשזה איננו בן בית התלמיד יצא לו ציור כללי מסורם ומשובש. רשי שאצלו הנעה המיתודה הטבעית לשיטותה, הוא נס שחרימה לאובייקטיביות שאין כמותה, והוא השאיר אמנים ללומד לסדר לעצמו ברוחו את כלל הסונייא, אולם כלל לפניו רק את הדרך האחת הנכונה, ויסך בעדו את השבילים המעויקים. והרי יהו כמורה היושב בראש ומפרש מלה מותך קרייה ולא יטעה בשום פעם לחשוב, שהטובן לו כבר ידוע אף לומדים. ודוקא מותך שהרגניש את כלל הסונייא בכל פתוחה הדרקים, יוכל למסרה כליה כמותה שהיא, דברו לא געדר ולא נתעווות.

ואישיותו הסובייקטיבית, שכלה תלמודית, עוד עורה לאובייקטיביות של הדרך הפרשנית. הא יש רשי אישינו אובייקטיבי. רשי לא התפשט את אישותו ולא היה צריך לכך, כי כל אישותו הייתה תלמודית, כלל רוחו קשמה באוויר הרווחני של התלמיד, מבון זה היה רשי סובייקטיבי, בשבייל שרות התלמיד שפעה בסביבתו ותמלאהו. ודוקא סובייקטיבותו התלמודית וסביבתו הרווחנית ביצירתה הן הן הערובה לבתיות פרשו. הוא לא הכנס דעות ורות אל התלמיד, כי לא היו בו. אישותו לא הייתה חזצת ביןו ובין התלמיד.

אמנים מין אישיות כזו, לא תברא אלא פעם אחת. רק באוטה סביבה, רק אחר כל אותה ההתחפות, יכול מקום רשי ולתת לנו את פרושן. וההשתלשות הנעה במננו ממש לאוותה נקודה שבה היה דרוש המפרש הנואן, לאוותה נבה שיכל לשמש לו בתור כסיס. ההתחפות אוצרה בשביילו את החומר הרב של ימי נבהה, וטרם פסקה חיותו של החומר הזה, חוות המסורת ההתחפותה. ולפי כן אפשר אמנים שבפרטם התקדם הכרתנו לתלמודית, אבל כל התלמיד כלו אי-אפשר שיתפרק שנית, כי ההתחפות של מאות שנים לא תחוור כסדרה עוד פעם.

.יא.

המיתודה הפרשנית.

(המשך).

כמויות ההבנה וaicותה. פרגוניותו. כל המכשירים הפרשניים: המסורת, דרך התלמיד, הרטוי, הגנות, בקורת השואה. מקורותיו.

הרנשתו הפרשנית הדקה של רשי' הziיתנו מכל הפתחים המוכנים למפרש. על המפרש – כבר אמרנו ואת – להכיר בבחינות מה יותר מן המחבר, אף מה שמתבקשת להכרה ברווח האומר והשומעים. אולי כאן סכנה שתנדל במות הבנתו יותר מידי, ושיבנים מה שאין שם באמת. זהה טין גואה של מפרש, לסור דוקא מפירושי הקודמים. רשי' לא נכשל בותם פעמיים, רוחו הרמוניית היצילתו מחרירות של הבל. אולי עימיק ככל הצרך. רוחו התלמודית שמרה את רשי' משתחווות: אולי בעל כרחו השאיר כאן מקום לדורות הבאים לחדרו ולהעמיד. אולי משך כמה פעמים במבנה ידו מעתקות זו, שאין מקומה בפרש. אבל עד כמה שמעטם הכותות יכול להביא לידי שנייה האיבות, לשכובן הבהנה, הנה עוד נראה אחר כך את נצני הפלפול בפירושו. כמו כן, שאף על מפרש נאון שכמותו אי אפשר לומר, כי במה שנגע לaicות הבהנה, לא נכשל בשום מקום. ולא תפחית מוגדלותו כלום אם ימצא לעתים רחוקות פרוש דחוק בפירושיו; ואפשר אמן למצא את הסבה שהביאו לפреш כך¹).

או שרכי מבשריו ומקורותיו בגנו בו.

הפרדיגן יקלה ברשי' בסדרו את הקל ואת הכבד, תחלתו יפרש את הקל והשארו את הכבד שיתפרש לבסוף על בסיס הידיעות שכבר מסר ראשונה²). אף המיתודה הטבעית, כשהיא עצמה, היא פרגונית. אותן ההפסקות המודרגנות שמשו אנב «لتן

1) בתוך אילוסטרציה ע' פסחים ע"ח; ד"ה اي משבci הני ותוספות.

2) בדברנו על אף התבкар המשנה בפירושו יבואו משלים.

דיווח להתבונן בין עניין לעניין¹⁰.

כלי מבשריו מפרשים, שאף רשי' השתמש בהם ויהיו לג' לכור מבחן לבחן בהם את פרושיו, הם חמשה: המסתורת, דרך התלמוד, הדמי, הנחות, בקרת החשואה.

המסטורת נתנה לו לרשי' את אותה ההשערה הקדומה, הנוגנת את האפשרות להכננס בהבנת העניין, אבל לא משכתו מכל עכודת המפרש. בקרת המסתורת הפרשנית תקה מקומה בראשו, בעבודת כל מפרש, ורשי' נמצא — כפי שראינו — בורם של מסורות חייה, השופע בכל סביבתו, — ועל כן קלט את המסורת במלואה. ויש אשר לקח מפרשנים מקובלים רק יסודותיהם. יונסחים באפן אחר, ויש אשר הריכיב פרושים ישנים וההרכבתה עלתה יפה.

מתוך דעתך התלמיד, ייחדש המפרש את סברתו הקדומה ואת סברותיו האחרונות, שככל אחת מהן מבוססת יותר מן הקורמת לה, שהרי השלילות היוצאות מבקורת הראשות תנדרנה את הסברה הבאה אחראית. עוד נראה את הכללים הרבים, שככל לו רשאי לשפט על פיהם מתיי' דרך התלמוד ולordon על נכונות פרושיו. אולם השובה מזה היא הרגשתו שהרגיש את דרכ התלמוד, וכל הדברים שאמרנו על חשו התלמודי מקומם אף כאן.

הדרומי הוא בעיקר פועלות קשובי הרעינות והאפרצפציון, וכחו על פי רוב בכח סברה נוכנה, והוא שיתן סמכין לפרשנים ולהשערות. דברי תלמוד עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, יש שהובאה כאן בריתא שעיקרה במקום אחר, והמפרש סונייא בתלמוד עליו לראות כל חוטיה הגנתיים בינה ובין שאר סוגיות. רשי' נתן לומד את כל הדרוש להבנת הסוגניה, אולם על פי רוב, לא הראה לנו גלמי' עכודתו. מובן, שלמפרש התלמוד כמו שהוא נדרשה השקפה מקפת את כל התלמוד, למצא את הדמיון הנכון, שלא לקשר את שאיןו מינו במינו. כל ימי נשתכלל פרשו במקצע זה, כבר ראיינו שמהדורותיו נצטינו בהבאת ראיות ובהתרבותן ממחדורה למהדורא.

הנתוח יבא לנתח את כלל הסוגניה ולראות עד כמה פרטי הפרוש הם מסקנתה הישרה, ועוד כמה יכול הכל' את

¹⁰ ויקרא א' א'.

הפרטים. הנתוח לא יעוז על פי רוב את גדרי הסוניא, ולעתה ילעוה את הפרוש מדעת ושלא מדעת בכלל הדרגת הסברות, עד צאתו כולל בהדרו.

בקורת החשואת תברך את הפרוש המקביל ואת הסברת מהתוודשת, בכלל כיון של השכל. היא תברך על פי רוב את הפרטים והכללי ימוט בחמות אשיותו, וזה המבדילה מן הנתוח. בקורס הפרטים היא על ברחה בקורס ממשית, וכל תלמיד בית נשקה, ומגמתה להניע לידי וראות מכח ראיות חייצניות, והוא על נקל תעבור את גדרי הפרוש, להיות פלפל של הלכה; וזה בינה ובין הדמי, שהוא תביא וראות פרשנית בהיקשים הנזוניים, בעוד שהדמיו יביא רק בטיחות נפשית מכח סברה נכון. ואם בדמיו ובנתוח עשה רשי' את כל מה שדרש פרוש התלמוד, הנה בקורס השair מקומ לבני התוספות להתנדר בו. מוכן, שבשימוש המכשירים אין לטעם תחומיין, והטריש בכלל המשך התפרשנות, ישמש בכלם ובבאת אחת, ואין זו אלא הפשטה לצרך הסקירה המדעית.

כל הספרות וכל החצים שמשו בתור מקורות לרשי', כל מה שיכלו לתת לפרשו נטול מהם¹⁾. המקורות הספרותיים שנעור בהם רשי' הם, על דרך האמת, חלק של המסורת, ואף הדמיו הוא במידה ידועה רק מסורת שלא במקומה. וקשה בכלל לסכם את סך הכל של מקורותינו, ולמה יגרע ערכו של איזה טישווא שembr לופרושים, מערכץ איזה גודל שהזיכרו פעמי אחת ואפשר עוד שזויה עדות מפי עד.

המקור היותר קרוב לשאוב מתוכו הארה על התלמוד, הם שאר הספרות התלמודית בת תקופתו של התלמוד. בדורות שלפני רשי', עוד היה אפשר שלא ילמד אחד הנזולים מסכת אחת של תלמיד בבבלי. בימיו של רשי' נתרחב חוג הראות ואין להעלות כואת על הדעת, ושוב נתרחב האפק התלמודי בימי בעלי התוספות. מקור כמה דברים שבתלמוד הוא במדרשי הילכות, וכמה הלכות גדולות תתרשנה רק על פי דרשת המקראות שבהם. רשי' לקח מהם כל הנדרש לפרשו. מלבד

¹⁾ רגילם כתבי חולדות אצלם לרשום את כל הספרים והספרים שנכתבו בכתביו גושא התולדת. רשמה כזו היה הוא חסר היסטורי השוב אם גם לחקרות אחרות. בתולדות רשי' לזכונן ולוייט, בהקדמת "הארה" לד"ש בובר, במבוא מחוז ויטרי יש רשימות כלה לנבי רשי'.

מודשי הלכה שבידינו, היה בידו "ספריו של פנים שניי"¹⁾. אף בתוספתא השתמש הרבה, לתקון גרסות ולדמוי פרשנוי²⁾. גם בתלמוד ירושלמי, "מצא פרושים ונראו בעיניו"³⁾. אולם בודאי לא היה שנו רפיו, "כתלמוד בבלי שלנו"⁴⁾. "מנגת תענית המצויה אצלנו"⁵⁾, הייתה בידו. וגם בתרגומים הארמיים השתמש⁶⁾, ובספרות המדעית⁷⁾. עד כמה שהיתה ספרות הנאננים בידו השתמש בה⁸⁾. אולם הקשיים הרפים שבין צרפת ובל, לא נתנו לו את כל החומר שהכינה תקופת הנאננים, ובעיקר הנה רוב תורה הנאננים הייתה הוראת פיהם, שהנעה על ידי צנורות שונים לכל הארץ, שהייתה חונם התרבות.

יב.

פרשו על התלמוד.

רוש המЛОת. דמי מקראי ותלמודי. מילים מלכותיות.
גיהול הלומד. סדרו החומר.

ראינו את כשרונותיו וככל מכשיריו של רשי, עליינו לראות אף מה שעשה בהם, איך מלא דרישות הפרוש לחילוקתו. החלוקה הנראית בסקירה ראשונה היא החלוקה בין פרושי המLOTOT בין פרושי העניות. נשים לב ראשונה לפרש המלים, שהרי הבנתן היא יסוד כל הבנה. אולם יש להעיר מיד, שרק הפרשתה היא זו לשם חקירה, שהרי סבוכים ומעוררים כל מיני הפרושים זה בזה. פרוש כל מלה מותנה מן העניין, ויש למלה צבין וגנון

1) ויקרא י"ט. "בריתא דספריו ולא ספריו שלנו", סנהדרין כ"ט.

2) כגון שבת נ"א: פסחים לי>.

3) סוטה ט"ז. וברשי' תמורה, "לשון ירושלמי" הינו גנות ירושלמי בתלמודנו, ע' דtap טבוא מ"ה.

4) בראשית מ"ז ח', ושבת צ"ב. הבא מה שאמר רבו משה גאון, שמספרש בש"ס ירושלמי".

5) תענית י"ז; וע' ר"ה י"ט.

6) גם ברבינו על פרוש התלמוד ועל פרוש המקרא נזכר על זה בפרוטות.

7) ושור נצטך לשום לב לזה ברבינו על פרוש האגדות.

8) הוכיר "הלכות נדלות" (ברכות ב"ט. ל"ג). "שאלנות דבר אלהי נאות" (ביבה ב"ז) ועוד שמות גאננים אודים ותשובותיהם.

מיוחד בכל סוגיה. אף כאן יראה הענוול הפרשני. בפירוש המלצות בכלל באור כל התמונה החיצונית, עד כמה שהוא באור הלשון נרידא. הבנה דקדוקית ולשונית זו, אינה מובדלת מכל הדעת הפרשנית. לא עברית וארכמית סתם על מפרש התלמוד לדעת, כי אם את העברית והארמית של התלמוד, כי אין תקיפהגדולה שלא תחדש את פני הלשון.

צורך לשים לב באיזוה אפן פרש רשי מלים; לא עקט הרביה תבות ויבואר את המלה באור מספיק. המפרשים הכהדרים בבאם לפרש מילים יהודיות, לא אגב הרצאתם, און להם ההסתגלות הדרושה. בפירוש המרצה, אין מקום לפירוש המלצות. קשה להפסיק את העניין, ולבאר מלה במשמעות. על פי רוב הפישו בעלי הפרשן המרצה את פירוש המלות לאחריו הסוגニア, או שהקדומו לה, ומה צנום התרגום הקצר שתרגמו את המלים. אומנם על פי רוב סמכו המפרשים הספרדים על באור המלים בהרצאת הפנים. אולם לא נתן הפרשן במקום שנצרך ולא במידה מספקת¹⁾.

הרבה פעמים הفرد רשי בין פירוש המלצות ובין פירוש התוכן, על פי רוב פרש תחילה את הדבר מצד עניינו²⁾, אחר כך פרש את המלה לעצמה³⁾. העברית והארמית שבתלמוד שתייחסו מושפעות זו מזו, בשימוש הלשון ואף באוצר מילahn. רשי שלט בשתי השפות במילואן, וחוג שילחת כל שפה ברוחו ינק מתחומי השפה האחרת. רשי הכיר באמנים בחבדל הלשון, שבין לשון המקרא ובין "לשון חכמים"⁴⁾. וגם הערות בדקדוק הלשון הארמית יש למצא בפירושו⁵⁾, מילים ארמיות ומילים עבריות קשות יש שתרגם במלות מהן⁶⁾, ויש שהאריך בפירושן⁷⁾. כי

1) גם לא הטעימו פירוש המלים ולא הביאו "חבר" ע' ביצה ב' ר'ית אוכלא דאפרת ברש"י, בתוספות ובר"ה.

2) בכל דף ורף וכogen שבועות מ"ז: ד"ה קרב לדהיינא ואידהן.

3) את פירוש המלות יתחייב, "משמע", "הוא" – אולם על פי הרבה, יתחייב פרשו בלי שם מלה מלאכותיות מיוודה.

4) (ברכות ג"ז. יבמות ק"ב), "לשון של משנה" (שבת כ"ז, מ"א), "לשון אנדרה" (שבת ק"נו), "ולשון התנאים הוא דוקא בלשון הקודש חוץ מלשון שטרות ותגשי בית דין" (תענית "א").

5) ב"מ ס"ת, אשთהי אשתקיל.

6) "עקיפין. עליות" (ב"ק קי"ג), "סנוקרת אוכפת של חמץ" (ב"ק ב"ז).

7) "ביבול. על ברחונו נאמר כך", כאלו אפשר לומר כן, וכן כל בכינול שבתלמודו" (יומא ג', מגלה כ"א); "טרפים. סלעים שאין עושים פרות כאשר לחה" (סוטה ל"ד), "צמד של עזים קרי נזקה מפני שאינו רק בשאר צמד". (מנחות ל"ג).

תרגום מלאים לא יספיק בכל מקום שדרוש לפרש בתוך ההמשך גלטסור לזכור את הגנון המזוהה שלמה בתוך הסוגיא. מלבד מסורת הפרוש למלים קשות, היה הדמיי בלי אומנותו העיקרי לפרש מילים סתוםות, ראיותיו יש שהן משלבות בתוך דבריו¹⁾. אולם על פי רוב הביאן בעין²⁾, ותועלתן לולמד רבבה, שיראה את קשר המלים במקומות אחר וירניש בכל גוניהן המזוהדים. מובן, שהדמיי מלשון המקרא קרובה יותר, ורבו הדמיים הינם בפרשו מادر³⁾, אולם יש שהעיר שאין כלשון המקרא לאיזו מלה⁴⁾ כמובן שעוזר יותר השתמש בדמינוות מלשון הטענה עצמה⁵⁾. אף לארמית שבתלמוד, בקש במובן, ראשית כל דמיונות מתוך התלמוד עצמו, ומtron הארכאית המקריאות⁶⁾, וכן גם מתוך התרגומים⁷⁾. והדמיי יתן הרבה בפרוש המלות, אבל לא את הכל. הדמיי יתן את הפרושים של מלה בגוניה השונות, אולם את פרוש המלה בתוך הסוגיא על המפרש לתוך מתוך

1) שבת פ"ה: „אל תקרי ידורון, אלא ידורון; ידורון משמע שם עצם ידורון, ידורון—מדין אחרים, והוא מלacci השרת מדרין אותם ומסיעים אותם להתקרב מעט מעת,庶乎 חלשים, כאשר המרדה את בנה בתחולת הלווי“. במשל האשת המדרה יש לדגמא מקום אחר.

2) „בונן“, „כמו“, „לשון“, „ובן“.

3) „הענגה. המאותרת, כמו להן התענגה: תאחרנה מלהנשא.“ (ב"ק, פ"ג). „אשר כמו אשורי חמוץ לשון חזק“ (ניטין לד). „צבת. כמו של חשלול לה מן הצבעים“ (עורビין צ"ז) „אבל אמרת, כמו אבל שרה אשתך“. (ערובין לה). אבל לא עבר רשיי את הגבול הגוכן ברומי לשון התלמוד לשון המקרא, שהרי סוף סוף לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמו⁸⁾.

4) „לשון גרויא, ייחיד על שם שהוא יחיד משוק ומופרש מן הכל ואין לאחרים סביביו ולשון ארמי הוא ואין דומה לו בפוקום. אבל גרויא ומפניו על גלרו לשון עברי ודומה לו בפסקוק ווקה לו חרט להתרדר בו בדרית ופירוש לשון החיטה שמחטף ונודר בסכין או בכל דבר. וגورو בריש לשון עברית כהו גוראר אדרם טפה, כסא ושלוחן וכן היה מגיר ויזוא“. (סנהדרין ק"ב).

5) „לי נראה בלוט לשון הטענה כמו פי בלאם נבי מומין של בכור שפיו סגור שאין יכול לפתחו אלא מעט ודגולו מבולמות“. (חולין ק"ז).

6) „אריבנא מנולתא. מתכן אני קלפים. אריבנא לשון תקון כראמר נמסכת סוכה אויך או לא אריך כלומר מותקן או אינו מותקן, ובמספר עורה כתוב וערות מלכיא לא אריך לא לא מתחזא“. (כתובות ק"ג).

7) פונטא. לשון ערום ויריה דמתרגם לעירום פחית בתרגום של נביים (ערビין י"ט). על בריו. כחרגומו שבכחו ולאיתנו הראשון. (כתובות ל"ג). טום. תרחש של סתום, כמו סתום פלשתים טומיגון פלשתאי. סיפיא. ועם, אדנים ועפים מתרגב נסיטין (יבמות פ"ג).

סבירה פרשנית, ובמקום שאין עדים מוכחים על פרוש מלאה הוכרה גם רישי לבארנה לפי שcole הדעת מתוך המשך. והיורתו בפרש המלות תראה בו ששלפערם נקד רשיי איזו מלאה כshedek בנקוד, אלא שבבדפוסים נשמו התגניות ¹⁾. יש מלים הזרחות והיראות יתרה מאת המפרש, שבבוחנת מה אין שיכות על פרוש המלות. מלים מלאכויות תדרוננה שימת. לב, שלא לפרש כפשוטן, בעוד שהן בטוי מלאכותי, ופרש מוטעה ישבש את ההשכה הכללית ואת פרוש כלבי התלמוד. רשיי פרש מלים באלה בכלל הראיי ²⁾.

אחד מכל אומנותו בפרש המלות הם הלעון, שתרגם כמה מלים קשות בלען, שקבל במשמעות מרבותיו ומקונטרוסין קודמים ושהדש גם מסברתו ³⁾. פרוש המלים, אף כשהוא מתוקן ביותר, טרם יקרה בשפה פרוש. תרגום הגנון הוא פרוש המלות מספיק, אולם אין זה פרוש מספיק. לו נכתב התלמוד כלו עברית, גם אז נדרש פרוש ליוודי עברית ⁴⁾.

תוכנות האשכליות, נפשו שהיתה פתוחה לכל זרמי סביבתו עשו את פרוש רשיי מרובה-צדדים. קונטרוסו הצעין במשמעות יפה בין פרושים המלות ופרש העניים, שאין אלה נדחים מפני אלה. הצעין רשיי אף בהזה איך שנאלת הלומה, להעיר שכאן סרה הסוגניא מן העניין למען שוב אחר כך לעניינה. דרכו של התלמוד היה מעלה מעלה, לא רק המסקנא נתן לנו, כי אם כל הדרך הוכחות; וכן יעלה הלומד בסולם זה שמעלה אחת נבנתה על דרישות הקודמת; ובעמדו עדיין במעלה ראשונה

1) ע' סנהדרין ד: ד"ה בחלב אמו.

2) "הובת הנוף. הינו אינטת תלויה בארץ, אינה מיטלת לא על הקרקע ולא על גදולי, אלא על גוףו של אדם, כגון שבת, תפין, עבודה ורה, מילת וכו' זאה בהם. הובת הקרקע. שטוחת על הקרקע או גדוולו כגון חלה לקט שכחה ופאה שביעות" (קדושים ד"ו). כל לשון קבר החחומים וטומאת התהום שבשיט' לשון ספק הוא בתחום שאין גלו"י" (סוכה כ"א). "תקון" נתינת מים להכשר לקבלה טומאה, כל הכשר שבשיט' לשון תקון (שבת יד). קץ המובח. בכנות. שוח למובח, כארם שטבוא בקנוח שעורה מני מתייה, וזה לשון קץ כדכתיב וחלם והקץ" (שבועות י"ב).

3) על ארונות הלעון אריך ברברי על פרוש המקרה ושם ארבה בראשית.

4) הבاطי בפרק זה הרבה דוגמאות לא לראיה, כי אם בשבי קורא בלהתיידנויות לדוגמא.

ידיעת השניה רק תבלבלחו. רשי נזהר מאד, לא דן על מעלה, שמא לא יוכל הלומד לעלות אותו. בתלמוד אין פסוק טעימים, אין סימני שאלה ואין סוף פסוק. רשי נה' את הלומד בכל עוקלי העניין; העיר, "בתמיה" להוחיר שלא ללימוד את הדברים בניחות, סתום במקום סימן השאלה, או גם להטעים את התמייה, במקום שישנה באמת¹⁾. בשיש ערבות חכמים מתחכמים בתלמוד, זה שואל וזה משיב, זה מקשה זה מתרץ, וקשה לפעמים לכובן. מי המקשה ומני המתרץ, וקשה הסתבכות העניין על הלומד הכלתי מנוסה. בכגן זה העיר רשי: "הקשה ר' פלוני", "תרץ ר' פלוני" ויתן בפקעת של שני ביד הלומד, להובילו בתוך הסביבים והה��פותלות שנחתפה בהם הסוגיא.

בפירוש הענינים, הנתלה במלים ובדברים, פרש רשי את העניין רק, עד כמה שפירושו נחוץ ללימוד באותו נקודה. לא הקדים מה שאפשר לאחר, ולא אחר מה שדרוש לתקדים, לא העמים על הלומד ידיעות שלא במקומן, לומר לו, הנה פרשתי ונΚוט כלל זה בידך²⁾. כסדרوش למד לדעת מה שכותב בתלמוד אחר כן, פרש בקצרה³⁾ או שהעיר שעתיד דברו זה להתרשם מתוך המשך בסמוך. בהתרפרש העניין ברוח הלומה, בן נתן לו בכל דבר, ממש אותה ידיעת הדורשת, לא פחות ולא יותר⁴⁾.

1) וכן העיר, "בניחותא" כשייש אפשרות לנצעות ולראות תמייה בדברים.

2) "לקמן פריך", "לקמן מפרש".

3) רשי יתפוש דבר תמייה או סתום דברו ויש שיתחיל, "היינו", "משמעות" יוש שיסמיך פירושו בעלי מלאכתית וייש שפירושו כעין המשך לדברי התלמוד וקשרו בהם.

י.ג.

פרש התלמוד.

(המשך).

צורות הבהיר: באור של כללים. הכלל וחכנו, כללים מקובלים ימחודשים. דרישת לעתיד. הבהיר ההיסטורי. שמרות הגון ההיסטורי. ידיעות תולדותיות ואריכיאולוגיות. הבהיר האיש. דרישת הבא. הבהיר הלטורי. באור העניין אצל רשי. התנשות הרוונות. חלוף הרוונות. "בלומר". הלטורי הלטורי. הדמי המשלים. "הפטחה". פרושי סודות. סודות נאנויות. פרוש המשניות בתוך פרוש התלמוד. פרוש האגדה. הבהיר האליגורי. פרוש דרישות. פסקים בפרשנו. נזני פלפל בפרשנו.

פרש העניין זה על כrhoחן חלוקה כוללת דברים הרבה, עשוי עליינו לחלק את פרוש העניינים לארבעה¹⁾. על פרוש העניינים להיות: א) באור למודג, לפרש את הוכחן, את המקצע הרוחני שידייעתו תכלית הלטוד; ב) באור אישי, לפרש את הלשון והענין מתוך תנאים הסובייקטיביים של המחבר, בעוד שפרש המלצות והבהיר הלטורי יתנו את הלשון והענין באובייקטיביותם לאו דוקא במצבם שבחברו המתפרש; ג) באור ההיסטורי, לבאר את התנאים האובייקטיביים של תקופת חברו ושל סביבתו, לא רק כפי שנתגלו באותו חבר, כי אם כפי שהוא בחיי התקופה החיה בכללה, אותן התנאים ההיסטוריים שבהם חי אותו מחבר ושםם צמה אותו חבר; ד) באור של כללים, להכיר ולפרש את הentication האידיאלית של אותו מקצע, כפי שנציגה ברוחו המתבר²⁾, את הכללים הלטודים שרחפו מדעת ושלא מדעת ברוח יוצריו.

¹⁾ הפילוגנים לא נתנו לחלק לארבעה, אלא שרובם עוסקים לפרושים דבורי פיטום. לרגלי נדוננו הוכרחנו לחסיפה את הבהיר הלטורי שהוא אכן עיקר. בבקשת להזכיר בתרミニום חדשנו.

²⁾ בסקרת ראשונה נולח שחקוקות הבהיר משלימות זו את זו. הבהיר הלטורי אובייקטיבי והבהיר האישני ימלא אחריו בסובייקטיביות, הבהיר ההיסטורי אובייקטיבי ובאור של כללים טובייקטיבי, כי לא את כליל המקצע בכלל עליו לפרש, לא כלוי משפטים, כי אם כלוי התלמוד, כלוי המקצע ברות מהחבר.

התלמוד. כפי שכבר אמרנו – החולקות האלה וכיוצא בהן, הן אך הגדרות פשוטות. חולקות הבא/or הן קבוצות הדרישות הפרשניות מנקודות ראות מיוחדות. עליינו לראות עד כמה ספק דרשי את דרישותיהן, ולצורך פירושי נקדמים את המאוחר, ואת הקודם נפרש אחריו.

בא/or של כללים אצל רשי, על ברחו איננו בא/or כללי התלמוד, כי אם בא/or שימוש הכללים בתוך החומר התלמודי. אבל טקצע שבעובדת הרוח, לכל יצירה ספרותית, יש צורה אידיאלית המרחפת מעל בראשי העובדים, ולהתקרב אליה שאיפת הדורות. זהה תכנית אידיאלית, אידיאל של שלמות, שאינו נראה מתחילה לפטרין, עד שיתברר לבסוף ונסתדר בכללים. כמה שכליים אלה כבר נתבררו בימי חכמת התלמוד, בודאי של המפרש להכרים, למען הבין את העניינים שנוצרו במסגרתו זו. אולם על המפרש אף לא פגש את האידיאל הסתום בכללים טפוריים, את אותה התכנית האידיאלית, שעל ברחת היא המפלסן נתיבות כל מצע רוחני. כללי התלמוד הם צורות התוכן התלמודי, צורת ההוויה התלמודית. אולם תננו כללים לאדם שלא רchas לו את התוכן התלמודי, ונתהム לו צורה ריקה, אנו נבוב. אבל הוריהם כללי הדקדוק לאדם שלא ידע את הלשון. רקימי שהחומר המסתדר בצורות הללו מוכן בקרבו, יוכל להשיגן בכל עמקן. הכללים ימשלו ברוח בהחפתם על החומר התלמודי. זיהעה על פה אינה מועלה, יש שידע אדם כללים, ולאו על דעתו הם בשעת הצורך. דרוש שיטנסלו לו האדם את הכלל על ידי שימוש מתמיד בדוגמאות רבות, עד שיינסהו הכללים את כל הדיריעת הנרכשה מכבר במופסיהם, ואו יפעלו אף שלא מדעתה. אולם רק ידיעה באמצעותו, תוכל לחפות על העולם בסופו. ובכן איך השימוש בכללים, הוא הדרך לknנות ידיעתם, ורבב זה אפשרذكر מהווק בא/or של כל ל'ים, שיפורש את הכללים בתוך החטמה לא את הצורות המפשטות, שעל דרך האמת לא היו בהפשתן טעולם, כי אם את הצורה מלאת התוכן כפי שנולדה מעיקרה. את כל זאת עשה רשי, בכל שעת הצורך הריצה את הכללים לפני הלומד והורה שימושם. ולא רק בכלים שככלו ראשונים, כי אם גם דרביה חדשים.

ראשונים במעלה הם הכללים, שחכמי התלמוד הכירום והשתמשו בהם, בנון המדרות שהתורה נדרשת בהן או שאר כללים

המפורשים בתלמוד או שנתקבלו מן הנගונים. על כן אל-העיר רשי בבל שעת הצרך¹⁾. חודשו שחדר המשנה שלשות מינים: א) באורים שבאר את המדרות המקובלות ואת שמוין²⁾; ב) כללים שהם כהפשטה צורות הסוגיות, דרך המשא ומתן והמלים האלאכתיות המשמשות למשא ומתן, ואלה הם הכללים הפרשניים בעצם³⁾. ג) כללים להנדרת התכון, בפסק הילכה ובדרבי מחלוקת החכמים, הדורושים לפעמיים להבנת דברי התלמוד⁴⁾. אם בעיקר עבודה זו היא קביעת דרך תלמוד בכללים, הנה לבסוף דרישה. עבדות דמי והשואה לא מעט, ומשמעות הכללים דרש גנות תוכוף של כל סוניא⁵⁾.

את מבוא התלמוד, את מערכת כללי התלמוד אמן לא נתנה לנו התקופה הצרפתית הפוריה, לכל הפחות ראשוני הצרפתים לא עסקו בסדור כללים, הרי זה חזע לשיטתם הלמודית. הספרדי הסדרן נסהacho בדבר, כבר מתחלה דרישתו התלמודית, ויסוד כל החקירה הוא הם „סדר תנאים ואמוראים“ ז „אנרת רב

1) קדושין י"א: כיון שלא פרש לא מסרו הבוחוב אלא לתוכים, קדושין י"ד. שנה עליו הכתוב לעכבר, סנהדרין י"ז. דרוש וקבב שבר. גם דרש רשי במנדריא ובונוטריקון, ע' ברכות ג"ג, סנהדרין ז', פסחים ה'.

2) כל שולש עשרה מרות אין דניון מהילכה" (שבת ק"ב). „סמכות המקראות קרא היקש“ (שבת ס"ג). כל העדר השווה שבמנדריא שבא פלמד חמץ ציריך שיזהה חמוץ" (סוטה כ"ט). אין כלות ופרטות בכך מרביו לשון, אלא ממשמעות המקרא" (ובחומי ח').

3) „דרך השם המשקן מהפרק ההברה כאן כדי שיקשה ובמקומ אחר מהפכה לפי הקושיא“ (שבת ק"ד). ב' אמרת הילכה ואין להחסם ולמנגט בדבר" (ב"ט ס'). כד אמר תניינא לא דתנו רבנן למדרינו שהבריאת הזאת עירק וסמכין עליה" (חנינה ב'). מ' שום פלוני לא שמעה מפיו" (חולין ק'ג). מכל מקום תויוכתא לא הו דאייא לשוני בדורא. בשינוי, והוינו דאייא בין קושיאו לתובתא" (סנהדרין ע"ב), גمرا. מצרת היא בידינו ואין טעם לדבר" (ב"ק פ"ב):

4) כל מחלוקת שנחלקו חכמים ואח"כ סתם לנו במשנתנו כאחד מהם, הילכה כמותו שלין שסתמה אחר מחלוקת שמע מגה ודקמו רבנן בטעמיו ומסתבראו דהאייך" (עבדה זורה ז'). כי פליוי ב' אמרואי כל חד אמר הכי מסתבר טעמא אין כאן שקר, כל חד ותדר סברה דידיה קאמר... ואיכא למימר זמין דשיך האי טעמא זמין דשיך האי טעמא. שהטעם מתחפק לפי שני הדברים בשינוי טעם" (כתובות ג"ז).

5) הירושה עם רצחה אמן יויע להתקדמות חיקורת הכללים ביחסו השיכים אל התכון או הילכה, והנה באממת צמחה בין הספרדים חיקורת הכללים. אולם, עיקד חובה באור של כללים לא יכול הפרוש המרצה למלאות, את שימוש הכללים, בתוך החמר לא יראה כל צרכו.

שורייא נאון" שנכתבה תשובה על שאלת חכמי ה-מערבה; אולם כל הארכדיכלים לא בנו על יסוד זה את הבניין הזהדר של מבוא התלמוד, שהייתה יצירה חזורת של התלמוד, כעין תומנת זעיר-אפים של כל מהותו – וזהו שאיפה לדור עתיד, לתקופה של פריחה תלמודית חדשה לבשנכה לה.

על הבאור היה מסתוori לפרש את הדברים המתפרשים, מזוק רוח תקופתם מתוך מסובטייהם התולדתיות ולפקק ללומד את כל הדיעות הנחוצות לו. אולם הדרישת העיקרית של הבאור ההיסטורי, היא לשמר על הצורה ההיסטורית, על אף התקופה שלא ימחה¹⁾. את הדרישת זו, מלא רשי בכל היקפה. המיתודה הפרשנית של הבאור הטבעי לא תנע כלל בצורה ההיסטורית, רק תלוינה בבלתו ותו. רשי לא חטא בשום פעם ננד רוח התקופה התלמודית, לא פרש דברים מן התלמוד באופן שלא יתכו בתקופתו. הוא ברור לעצמו את אפן הסתרות המשנה והבריותות והتلמוד²⁾, ובשאלות החשובות הטעים דבריו

1) הפרוש המרצח, כמובן, שלא יכול למלאות דרישות הבאור ההיסטורי ככל, כי הרוי זה עצם הפרוש המרצח לדחשת את הצורה ההיסטורית מן התכו ולתרגמו אל תוך צורה מוגנת יותר. רק הפרוש הטבעי יוכל לחזור לצורה ההיסטורית.

2) "המשנה מפרשת סתימת התורה" (תגניה י), רבוי סדר המשנה ובשראת דברי חכם וישרו בעיניו שנאמ סתם ולא הזכיר שם אונרכם עליהם, כדי שלא יהו שניין מפני יהיר, ונראין כאלו גשנו מפני המרוכבים ויושנו כמותם" (ביבה ב). "ושמשניות הרבה דיחידאה הן, לפיך אין מזמן מתחן משנה" (סוטה כ'ב. ברכות ה). "רבוי ור' נתן סוף משנה. סוף תנאים, אמרו איש את דבריו בבית המדרש, והוא תלמידים גמורים שמועה שכדה, ולא היו מסכמות סדרות, ודם כללו האמור בדורות שלפניהם וסדרו הمسابחות ואחריהם לא יוספו אלא מעט" (ב'ט פ'יו). "הבריותות סדרו ר' חייא ור' הושעה ודקדו ברבוי כל חכם לו מר כמה שאמור, אבל יש תנאים הרבה שמוסיפים על משנתם בדדמי" (חולין קמ"א : א'). "המשנה והבריותות אבוחון דהילכתא" (הוריות י'). "בריאות יש הרבה תלמידים שלא טנאוה" (שבת פ'א). מדרש קרוב למקרה כגון מכילתא וספרא וספריו שהם מדרשי המקראות" (ברכות י'א). "תנא דבי רב. קרא לבריאות קמיהה שתורית מהנים שנקרוא ספרא דבי רב לפי שהיה שור בבית המדרש בפי כלם, אבל בריאות דתנא דבי ר' ישמעאל לא הותה שונה אלא בפי תלמידיו" (חולין ס'). "טנתיתן דבי ר' ישמעאל היה שוננת ונסדרה בבית מדרשו וסדרו תנאים הרבה כמו שסדרו ר' חייא ור' אושעאי" (ובחים י'א). "רבי ר' יוחנן בן זכאי. בריאות שנסדרה בבית מדרשו" (ערובין כ). "גמורא. היינו סברת טעמי משנה וشبתוספה שניםואם חכמים במשנתנו" (חולין ב). "גמורא. היינו סברת טעמי משנה ותוריצי משניות היסטוריות זו את זו וחסורי מהסראי" (ברכות י'א). רב אש ורבינה סוף

בכתה מקומות¹⁾, ובכל מקום שם לבו לסדרי דורות התנאים והאמוראים²⁾, אף הגיה גרסות בשמותיהם³⁾. את ידיעותינו אלה שאב רשי⁴⁾ בעיקר מתוכה התלמוד; ועד כמה שאפשר לשaben טכאנן, ידיעותיו עשירות ובלתי מפוקפקות, אולם במקומות שדרוש להעוזר בספרים מן החוץ, הנה לא יכול להסתיע בטה שאין לו⁵⁾. על מפרש התלמוד לבאר מאורעות היסטוריים הרומיים בתלמוד. אין ספק, רשי⁶⁾ לא היה היסטורי. ימי הבינים לא היו נוחים כלל להבחנה היסטורית. אמנם יש להודות, שעל המבادر לא לנחות את שפוני ההיסטוריה בתוך התלמוד, רק לסייע את הלומד עד כמה שידיעות היסטוריות נחוצות לו, אבל אף כאן השair לנו מקום רב להתנדר בו⁶⁾.

הוראה. סוף כל האמוראים, עד ימיים לא יותר גמרא על הסדר, אלא כשחיתה שאלת נשאלת בטעם המשנה בבית המדרש, או שאלה על מעשה המאורע בדין טמון או אסור והותר, כל אחד ואחד אומר טumo, ורבashi ורבינה סדרו שמוות אמרואין שלפניהם, וקבעו על סדר המכבות, כל אחת ואחת אצל המשנה הרואה והשנויות לה, והקשו קושיות שיש להסביר, ופרקם שרואים לתרץ, והמאמוראים שעתם וקבעו הכל בגמרא. כגון איתיביה מתיibi, ורמג'הו, איבעיא לתה מה שייראו אותם שלפניהם" (ב"מ פ"ג). אמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת ונוחין זה להה ומישבען החטומים בעלי קושיות ופרקון" (ב"מ פ"ה).

1) ביהود השאלת אם נכתבו ספרי תורה שבבעל פה בשעתם – כל משנה זבריתא לא היו כתובין שאסור לכתבן" (שבת י"ג). שלא היה תורה שבבעל פה כתובה בימיהם אפילו אות אחת" (ערובין ס"ב). "מנלט טורים שהסתירהו מפני שלא נתנה להכתב, וכשהשומען דברי יהיד שאינן נשנין בבית המדרש וכוכבין אותוים שלא ישתכוו מסתרין המלה" (שבת ו: צ"ז). מכאן אתה למד שהتلמוד לא נתן לכתב אלא מפני שהتورה משתבחת" (גיטין ס:). "התחלו דורותינו לכתבו" (ב"מ ל"ג). ושאלה זו עדין במלוקת היא שנויות ודעת תומכ"ם שנכתבה וששבועה' ודעת דראיש שלא נכתבה, ודעת שד"ל שלא נכתבה ועת נבר שנכתבה ונחלקו כל האתרכנים, וראייתי שר' זאב יעבץ נחתבט בשאלת זו בחלוקת הששי של ספרו וכמודמה שרצה להוציא דברי רשי⁷⁾ מפושטם. ואין הספר תחת ידיبعث.

2) ר' יהודה הנשיא לאו היינו ר' יהודה סתם שהוא בן אליע, ר' יהודה הנשיא תלמידו של ר' שמואן בן יוחאי" (ביצה כ"ו). יידן ברבי. יידן שמו ונודל בדורו היה" (קדושים כ"א). ברבי קלומר אדם נודל וכן קורין לו בכינוי" (ע"ז מ"ג), ר' יהושע בן לוי אמרוא היה" (גדרה ג"ח).

3) "ה"ג אמר לך מרי זעיר לר宾א. זעיר סתם היה מן הראשונים ורבינה סוף הורה ולא ראו זה את זה" (תענית ז:).

4) מקורו בתולדות יושאיל "יסיפון" סדר עלים" (ע' ברכות מ"ג).

5) שבת ט"ז. "שלצין בימי שמואן בן שטח היה" וע' ב"ב י"א. מונבנ' גטפלך.

הבאור ההיסטורי ידרוש את פרוש שמות הכלים וצורותיהם, מנהני תקופות עברו, תכונות הארץ, כל אלה ידיעות ארציולוגיות שאין נקנות אלא בחקירה טרובה בהרבה מקורות זרים, ועל הארציולוגנים להכינם למפרש. בימי של רשי לא היתה, כטובן, חקירה ארציולוגית בעולם, ואת הדרישת המדעית הואת לא יכול למלאות במלואה, אף רוב הבאים הארציולוגיים הנמצאים בפרושיו הם רק עדות למצב הדברים בימי¹. אולם מצד אחר הנה אין תעודת מפרש לבירר את רשמי התרבות מן התלמוד, זה עסוקם של המומחים, והרבה פעמים ידיעות אלה אינן מעלות ואין מזרחות להבנת העניין. ולעתים עליה ביד רשי לברא באים נכוונים בארציאולוגיה תלמודית². אף עיקר כל שמוסח של הארכיאולוגים, הוא הדמי. ובקייםו המכפת של רשי עטדה לו, והמסורת העשירה תמכתו, למצא דמיים רבים נכוונים. בכלל אפן לא בלבול את הלומד, בהרבה ידיעות מזיפות. הוא לא יכול כלל להגניש סאה בבאים היסטוריים. הבהיר האיש, באור הדברים מתוך אישיותם של בעלי התלמוד בכלל בפירוש התלמוד בתוך הבהיר ההיסטורי. התלמודบทור יצירה קבוצית מתbaar מתוך הבנת אפייה של התקופה. והבנה זו נקנת מתוך התלמוד עצמו בהרוניה פרשנית חזורת. וכבר ראיינו שתפקיד זה נתמלא על ידי רשי.

מן אחר של באור איש, באור אישיותם של יוצרים התלמוד, התאור הכנוטם של כל אחד ואחד, איננו, בטובן, מהעוזתו של המפרש. זהוי יצירה חוררת געלת, שטקה לנגד עינינו את חכמי הדורות, מתוך חקירה מדעית ומתחוך "נכואה לשעבר" הטעפתה שתפקיד על ידי חכמתו בתולדות ספרות ישראל.

ה בא אור הלמודי, דרישותיו מרובות כל-כך, שמאך קשה למלאות אחריהן ולהביאן בערך שווי עם שאר הדרישות הבאיות ועם הצורה הפרשנית.

התלמוד, שהוא יצירה השתלשלותית, שכל עבודת הדורות שקוועה בו, הריווו כל-כך מהרבה מקצועות, וזו תכונתו, שכל

¹ בפרק ד' היה מספר דוגמאות.

² פרושי מנהגום: "המפרט בנביא במנחה בשבת. מצאי תחסובת הנאנים, שהוא גנילים לקורות בנביא בשבותם במנחה עשרה פסקות" (שבת ב"ה). "שלא הוא בתוי בנסיבות שלהם בישוב" (שבת כ"ד). "בלה. שבת שלפני הרגל, שחבל נאפסין לשמע על הלכות הרגל" (ברכות ז:).

מקצועתו אין בשבי לו אלא חטיבה אחת, כל אלה תורה הם, וכן קדשים גוטים לנויין, ומטחרות למדוד לורעים, כי הכל תורה אחת שאין בה תחומיין. וכך היה התלמוד אף לדרשי כלו רשות אחת, רשות התורה. ועל כן יכול רשי' לשאוב את ההאהרה העוברת מתקקה לתקקה, ואת כל מקצועות התלמוד באדר באמנות פרשנית אחת, ואין הבאור הלמודי לוקה בשום מקצע. הפרוש בכלל לא יכול להתגדר בנבולין בתוך התלמוד. יש אשר צורת סוגיא ממועד כזרת סוגיא מנשים, ועל המפרש תלמוד מכאן לבאן ולפרש את הצורה.

הפרוש המרצה, כפי שנתפתח בין הספרדים, הוא בעיקרו באור למודי, נזהה בו פרוש המLOT, נתקטו בו על הצורה היסטורית, בכדי לברא את התוכן הלמודי כל צרכו. אולם בפרש הטבעי הציגתי, יש מלבד הסכנה להשאר במדרגתו הנומכה של פרוש מפרקט, ושלא להגיע כלל אל באור הלמודים, מלבד סכנה זו עוד קשה באמת להთווות את הדרך הנכונה, ושלא לסגור ממנה, קשה מאי לחת לבאור הלמודי את מקומו המרכזוי הראוי, ושלא לקפה חלקיים של שאר חלוקות הבאור. זהה מתכוותו הפרשנית של רשי', שידע למלא את כל הדרישות ההן. באור הלמודי אין רבייה רוחנית לרוגני הפרש המרצה, אולם אצל רשי' לא יפְּנֵם שום גרעין למודי, כלם שמורים לומדים להפרותם ולהצטיחם.

בבאור בלמודי דרוש, במובן, לפרש את העניין, אף עד כמה שלא נתפרש כאן, והנקל בשביבו והלפרש שיצא מגדרו לעשות כל דבר למאמר שלו, ואת הפרוש לקבוצת עריכין בלתי מסודרים. רשי' לא נכשל בזה, בשום פעם. ואף על פי כן במקומות שפרש קצר לא יספיק, משום ורות העניין, האריך כל צרכו.

סכנה קרובת לתלמודי-מפרש, שככל אוצרות התלמוד גלוים לפניינו וכולם נזכרים בכל רגע, שלא להשפי עלי הלומד רוב טוביה. על כרחו כל דבר כולל, בשביב המפרש תבן מרובה, כל הדמיים שדמה דבר זה לאף שכמותו, כל המסורות השונות שקבל, כל החוטים שכל דבר קשור בהם אל כל קצוט התלמוד. הלא מכל דבר אפשר יצאת ולעלות אל הכלל שהוא כולל בו, ואת כל מושג אפשר לפרק לפרטיו. דרוש אם כן שתהא כאן ברירה, לחת לומד כעין קצור, להפוך המון רעיונות

אמוֹשָׁנִים וְצִיּוֹרִים לְשִׁיטַת צִיּוֹרִים מִצּוּמָצָת, שֶׁכֹּל הַצִּיּוֹרִים הַמִּהוֹתִים כָּלּוֹלִים בָּה, כִּאֵדָם המצְרָף מִיעוֹת בְּמִתְבֻּעָות זָהָב. זֶה הַתְּרִכּוֹת הַצִּיּוֹרִים, הַתְּגִבָּשׁוֹת הַרְעִיוֹנוֹת. עֲבוֹרָה גְּדוּלָה זוֹ עָבֵד דְּשֵׂא בְּכָל דָּבָר וּדְבָר, תְּמִיד נָתַן לְנוּ תְּמִיצָה שֶׁל מִקְعָדוֹת שְׁלֹטִים. אָמֵן הוּא בַּהֲתִנְבּוֹת הַרְעִיוֹנוֹת וּמִכְּאָן חֲבַת גְּדוּלִי הַרוֹחָ אֱלֹיו.

פָּרוֹצִים נְפָשִׁי אַחֲרָה הוּא חַלוֹף הַרְעִיוֹנוֹת, בְּשֶׁדְרֹושׁ לְהַרְצֹוֹת רְעִיוֹנוֹת רַבִּים שֶׁאִידָּאָפְשָׁר לְצִנְצָמָם, וְאִי-אָפְשָׁר לְהַרְצֹוֹת כָּלְם בְּלִי חָסָר, אוֹ אוֹ יוֹלֵד הַהְכָרָה לְהַחֲלִיפָם בְּצִיּוֹרִים אַחֲרִים, שָׁאָמַנְנוּ אֵין כָּל הַצִּיּוֹרִים וְהַמוֹּשָׁנִים כָּלּוֹלִים בָּהֶם, אָוְלָם כָּסִימָן וּרְמוֹן לְהַכְּרִיר אֶת כָּל מִעֲרָכַת הַרְעִיוֹנוֹת הַנְּרָמָות בָּהֶם, וְהוּא כְּחַלוֹף מִתְבֻּעָות בְּשְׁטוּרִי נִירִוּ; אֵין הַמִּתְבֻּעָות כָּלּוֹלִים בְּשְׁטוּרֹת, אָוְלָם אָפְשָׁר לְהַחֲלִיפָם שָׁוֹב בְּשָׁעַת הַצָּרָן. חַלוֹף הַרְעִיוֹנוֹת כְּשֶׁלָא יַעֲשֶׂה בַּהֲשִׁכל וּבַאֲמָנוֹת, הוּא סְכָנָה עֲצָומָה לְמִפְרָשׁ, שִׁיחָלִיף אֶת הַרְעִיוֹנוֹת בְּרָמוֹים הַמּוֹבָנִים רַק לוֹ וּלְנָדוֹלִים שְׁבָמוֹתוֹ. בְּמִקּוֹם שְׁהַתְּנִבּוֹת הַרְעִיוֹנוֹת דָּרוֹשָׁה, יִתְּן חַלוֹף הַרְעִיוֹנוֹת, וַיַּשְׁכַּח שָׁرָק בְּשְׁבִילוֹ כָּלּוֹל עַוְלָם מְלָא בָּרָמוֹ זֶה, שָׁוֹבֵן נָבוֹב לְאֶחָרִים שֶׁלָא הָגִיעוּ לְמִדרְגָּתוֹ. רְשֵׁי נָצֵל מָאָבֵן נָגָף זֶה, שָׁרוֹב גְּדוּלִי הַתְּלִמּוֹד נָכְשָׁלוּ בָוֹ. לְפָעָמִים אָמַנְנוּ הַוּכָרָה אֶפְתָּה הוּא לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּהַלּוֹת הַרְעִיוֹנוֹת, אָוְלָם אוֹ לֹא שְׁבָח נֶם, שֶׁלָא נָעוֹד פָּרוֹשָׁוּ רַק לְנָדוֹלִי הַתְּלִמּוֹדִים, וַיַּבְאֶר אֶת הַרְמָז, וּכְלִי שְׁמוֹשׁ טִוּחָד בָּרָא לוֹ לְצָרָן זֶה. אֶת הַמְלָה, בְּלֹוּמָרּ, שְׁנַתְּפִתְחָה בְּהַוּרָאתָה עִם הַתְּפִתְחָות הַקּוֹנְטָרוֹם, לִקְחָ רְשֵׁי נַיְעַשְׁךָ לְכָלִי שְׁמוֹשׁ לְחַלוֹף הַרְעִיוֹנוֹת. בְּמִקּוֹם שָׁאֵין לְהַקְלֵט מִלְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּמַלְהָה שָׁרָק לְיוֹדָעִי תְּלִמּוֹד כָּלּוֹל בָּהֶם עַנְּן שָׁלֵם, הַשְׁתַּמֵּשׁ בְּמַלְהָה קַשָּׁה כֹּוֹן, אָוְלָם הַוּסִיף אֶחָר כֵּן „כְּלוּמָר...“ וַיַּפְרַשְׁנָה בְּקַצְוֹר. וְחַלוֹף הַרְעִיוֹנוֹת יַעֲשֶׂה לְפָעָמִים, בְּהַבָּאת דּוֹגָמָא אַחֲת בְּמִקּוֹם רַבִּים; וַיֵּשׁ כְּמוֹתוֹ גַּם בְּתַלְמוֹד, וַיֵּשׁ כָּאן מָקוֹם לְהַקְשָׁות וּלְפַלְפַלְלָה, וְאֶפְתָּה הַשְׁתַּמֵּשׁ בְּכְלוּמָרּ בְּתַחְלַת הַדָּבָר, וַיִּסְטוּם בָּזָה פִּרְצָה עַבְנִין.

„כְּלוּמָר“ בְּרְשֵׁי הִיה אַחֲרָ כֵּן לְמַלְלָה, שְׁבָעֵלי פְּלִפּוֹל הַפָּנוֹ אָלֵיו אֶת פְּלִפּוֹלֵיהם. הֵם, חֲרִיפִי הַתְּלִמּוֹד, לֹא יָכֹלוּ לְהַשִּׁיג לִמְהָרֵשׁ עַנְּנִים קְلִי הַהְבָנָה, וְלֹא הַרְגִּישׁוּ שְׁקָלִים הַם אֵךְ לָהֶם. אֶפְתָּה זֶה נָתַן לְהֶם מָקוֹם לְפַלְפַלְלָה, שָׁהָרִי עַל כְּרוֹחָו לֹא פְרָשׁ אֶת כָּל הַיְקָפָה הַמוֹשָׁנִים, וַיְהִי כָּאן מָקוֹם לְכָא אַתְּרִי רְשֵׁי לְתִמּוֹת עַל גְּסָרוֹן וּלְהַשְׁלִים מְגֻרְעָוִתָּיו.

כמובן, שאחד מכך אומנתו העיקריים של המפרש הוא בבואר הלטוני הוא הדמי, שלעתים קרובות יכינסהו המפרש אף לתוך פרשו, למען תח לומד את האפשרות לפרש בעצמו על יסוד הדמי. אולם אין להעלות על הדעת, שרש"י הרצה בפירושו את כל דמיינו הענין שהם יסוד פרשו¹⁾. לעיתים נגידים רשמי הדמי, שעליו יסד פרשו²⁾. במקומות שהביא ראות לפרשו, הן באות להטעים ללומד את הגנון המוחך שלדברים; יותר ממה שיוכל לבראר המפרש, עליו לckettוד מעצמו מהו הדמיים. ווש שקבל רש"י פרוש ישן, אולם לא את טומו, ועליו להטעים את הוררים בראיותיו החדשנות, הנוגנות טעם לשבח אף בעצם הפרוש. וכך עבד רש"י עבודה גדומה כל ימי חייו, בשכלול המסורות³⁾. ויש שהבאת הראות, תבליתה לסתור פרוש אחר, שלא הזכירן, אלא סתרו בהטעיהם ראיותיו הוא. אם גם לא יביא הדמי את הוצאות המדעית, הנה אין מהם מוסף הבנת העניין ובתיחות פרשנית. בהזיווון ראיותיו ממוקם אחר, יש שלא פרש את המקום⁴⁾, ווש שהזכיר את שם המשכת או את שם הפרק, אשר "למד משם פרשו"⁵⁾. אף העתקת ספרים בכתב בומנו, לא נתנו את האפשרות להביא טראים מקומות מדויקים מלאה.

יש מין דמי שהוא מיוחד למפרש התלמוד, — הדמי המשלים. ההרצאה המסובכת, דרך התלמוד להמשך אחריו קשרו רעיונות תגרומנה שדבריו התלמוד ענים במקום אחד ועירים במקום אחר, אולם העשירות הו הרוי היא אוצר טמון ליום מתחיל. ועל המפרש לפרש לפני הלומד את כל הדברים שנרכמו כאן ועיקרם במקום אחד, את כל חצאי הדברים ואת

1) יש שהאריך במסכת שלמה שענינה זו ליותרם, כגון בערביין.

2) ע' לנוגמא פסחים מ: כיוון שמת געשה חפשי מן המצוות וע' שבת ל. — ע' ר"ה ד: ע"כ נאמר והוא לבשר אחד יצאו בהמה ועף שאיןם נעשים בשער אחד וע' סנהדרין ג"ה. — ע' ברכות י: בהודiphah וע' יוושלמי ברכות ב' ב'. ור' גסים במקומו. וכיוצא בו בכל דף.

3) כבר ראינו לעיל שמהדורותיו הראשונות היו מתוסרי ראות ובאחרונות הוסיף ראות. פרושים שקבלו מן המסורות בלבד ראות הן לא יכול לעטר וכאלם חמץיאם.

4) "בראמרינו", "וילפין התם".

5) "למדתי פרושה ממשכת ברורות" (פסחים צ"ה). "ובענין זה מפורש דבר זה במקצת נזיר (שבועות י"ג).

כל קצורי העניינים, ובזה אי אפשר ללווד לסמוּך על המפרש. הוא לא יבין את הסוגיא כל עוד שלא נתמלאו כל פגימותיה. אחד הקדמונים ר' נסימ מקירואן, חיבר את "המפתח", פרוש ממין מיוחד, בסדרו על סדר התלמוד את כל הדברים שנרגמו בו ונתרפשו בנקום אחר. מלבד מה שהגביל מאד את תחומי פרושו, בהרצותו רק את הדברים שנרגמו בפרש, הנה אין זה אלא חומר נאכורה, ודורש את כל העובודה הפרשנית למען השתמש בו; אין זה דמי, כי אם חומר לדמי, שעל הלומד בעצמו לקשרו בציור הסוגיא. ואין פלא שלא הספיק מין זה של פרוש, ושנתකבל אצל הספרדים הפרוש המרצה, שככל אמן טוב הוא ממנו. לנבי היבאת ראיות ופרש סתום אמן אין הפרוש המרצה מפלא את כל הדרישות; כשדרשו להוסיף ראייה ממוקם אחר, עליו או להוסיף באמצע ההרצאה והברור לוכה, או שעליו להפיש את התוספת לאחרי ההרצאה והפרוש לוכה. לא כן הפרוש הטבעי הצרפתית שיכל לפרש כל דבר ממש בדברו הדורש אותו מראה מקום. כבר אמרנו לעלה, שבמקרים כאלה נראה את רשי' משתמש במתודה של הפרוש המרצה, בהרצתו סוגיא שלא במקומה בהרצאה כולה, אולי אף על פי בן נובל לראות אף שם הפרש בין דרכו ובין דרך הספרדים. רשי' قادر את לשון התלמיד ויישלבו את פרוש הדברים, בעוד שהספרדים דרכם להறיח את הדברים למען פרשם. את כל מה שעשה ר' נסימ בפרש, עשה גם רשי', אבל הוא לא רק צבר את החמר, אלא גם עבדן, וופרש ליום את כל הסודות שנתרפשו במקום אחר¹⁾. תמיד חקר אחר מקור אותן הבריות והشمועות שנרכזו שלא במקומן, וכשהם נמצאו לו המקור²⁾ העיר על זה. כך הנית רשי' את היסוד ל"מסורת הש"ס" במידה ידועה, אלא שהוא עשה זאת רק כדי צרך פרשו. בן השתרל לפреш גם סדר העניינים וטעם דברי התלמוד³⁾.

אולם ישנים סודות בתלמוד שלא נתרפשו בשום מקום.

1) יש בכל דף בחלקו כגון זה ועל כן לא הרביתי ראיות. וע' ברכות ר' ג. ד"ה ערבות כונה, שם י"ד. ד"ה ימים שהחיד נומר בהן את הallel, י"ט. ד"ה התקטו חוליות, ב. ד"ה האשעה שכובשת ייך בקדורה.

2) "ולא אתרפיש לו עיקר מלטה דתנאי דרבת בר אבוח הוכא איתמר, זבכמה מקומות מיתה לה בנרא" (פסחים ע' ג').

3) ע' מכות ת' חרבן אין גהיגין. שם ב. ד"ה השוחט.

אנדרות ומשלוות, הידועים בימיהם לפל, והזכרתם אגב הספיקה, איש שטונייא שלמה תהיה לנו בספר החתום בהעדת הידיעה הוו. רק המסתור נתנה לו לרשי' את פרושי סודותם כאלה, ויש שטרה לטצאמם בתשובות הגאנונים ובספריו אנדרה, ואלטלא לא פרשם לנו הוא, נסתמו לנו עולמית¹⁾.

אולם בבאור הלמודי, עוד יותר מאשר בשאר העבודות הפרשניות, אין הדמי וഫסרת מסתיקים, וכל גאוניות המפרש תנלה כאן, וכל כל הנסיבות הפרשניות ירו נפלאות בצדו של רשי'. סברות מבירוקות מתוך שקו' הדעת התלמודית, יעדנו על גאונותו²⁾.

ראינו את צורות הבואר השונות המשותפות לכל הפרושים והשתדלנו לשפוט עד כמה מלא רשי' אחר דיזוטיהן. אולם בכל מצע תבראננה דרישות וצורות באוריוט מיוודות, המציגנות בשטונן; או שהן מעורבות מן הצורות הרגיניות או שהן תזואותיהן. פרוש המשנה בתוך המשך פרוש התלמוד כלולים או נלווים במשנה והבנת התלמוד מתחחת בתוך משא וממן. בעלי הפרוש המרצה נתחו את המשנה נתחים וופרשוה יחד עם דברי התלמוד, נזה מוכחה היה על פי המיתודה של ההרצאה, כי בהרצותם את תכנ המשנה, עליהם אף להרצות דברי התלמוד. רשי' פרש את המשנה במקומה רק כדי צרך הילומד, שתוכל המשנה להעשות לו לבסיס לדבריו התלמוד שאחר זה³⁾; וכמה פעמים פרש את המשנה לא על עצמה, כי אם כפרשה בסקירה ראשונה, שנתקפר אחר כך בהמשך המשא וממן, כי רק באפנזה יובנו דבריו המקשן שהקשה על יסוד הבנה זו המופרכת⁴⁾.

1) חוליה ובור תעניתה. וע' בתום' שם ובערך שהאריך. מעשה רב אפפה, פבחים קי"ב; וע' ברכות ה; וכנראה שלו היו דברים לפני רשי'. מעשה דנתן צויתא שבת ג'; וסבדרין ל"א, מעשה דומיכס סנחרין ט"ז; וע' ירושתי, שענינה וע' הנחות הנרייב', משנות שולימים, סנחרין, ל"ז.

2) ע' שבת י"ג. ריה מעשרין ה' וע' ברכות י"ט; אסור אמכוונא דטמון כל מאסורה. יבמות ק"ג: אסור מטומאה לא גרטין דכל הלאות טומאה והודש הוא. פבחים ב. בודקין שלא יעבור בבל יראה. והמן דוגנות בכל רף בצל מקום שתלו המפליגלים פלפוליהם.

3) במשנה קער: "בגמרא מפרש לה", "התאמץ מתריש בגמרא".

4) "זרכו של רשי' לפреш המשנה כס"ד בגמרא ולא לפני הפבקנה". גטו"ט נדה ב. פאה ב. וע' לעיל בפסק פרק י"ב.

זכחתחוור הדברים בתלמוד יתפרשו דברי המשנה אף לומד.uschaupt רשי נדלה בפרש המשנה. הבואר המריצה של הרמב"ם לא הספיק, בשביל מיוודה שלו, וכל מפרשיה המשנה שאפו לצאת בעקבות¹ רשי, ולהוציאו מפרש כל מה שיוכל تحت לפירוש המשנה. אולם אף אחד מן הפרושים לא נתكب' בכל תפוזות ישראל בהתקבל פרוש רשי על התלמוד, ותפקידו של מפרש המשנה קשה ביותר בשビル שהזורה של פרוש תפרק לרנלי. רבוי הוכח שמצוות תלמוד בתוך המשנה.

החלק האנדוי שבתלמוד ידרוש לעיתים את הבואר האליגורי. בכל ספרות ישנו לעיתים דברי משל הטובנים לירודים בני זמנו ודורים פרוש לדורות הבאים, ויש מועת דומו על הסמליות בתוך העניין, או שהדברים מוכיחים שאר אפשר לאדם בעל דעת לדבר כך. אולם במקום שאין מסורת על הנמשל, על-כרכחו לא יצא הבואר האליגורי מounder ההשערה לעולם. חווו התלמודי של רשי שמרו מלפוף בפהם המוכנים כאן לטפרש. דרכו הפרשנית לפרש כל דבר לעצמו הבהירתודק לפרש את הרמיות שבבדורים ואת המלצות וההשאלות האנדויות², ועל כרכחו לא פרשן ממשמען; אבל את כל האנדה עוב להבנת הלומד. יש אנדה תלמודית שנתפלגה לכמה צורות ועיקרת נתקיים באיזה טדרש, או שאבדה צורתה המקורית ועל המפרש לפרש מתחום שבריה. כאן עמדה לו לרשוי יודיעתו הרבה שידע את האנדה שבמדרשים, שנשתיער בהם לפרש האנדה התלמודית³. רוחו של רשי קרובת היהת לאנדה התלמודית ולהסתכלותה בעולם, וכמה דברים הרים לעומדים מחוץ, אין בהם שום וorth לגאנמן ביתו של התלמוד, והרגשטו תאן לו את קמדת הנכונה, שלא לקרים ושלא לטשטש

1) ר' עבריה ברטנורא חבר בשビル וזה פרשו על המשנה" הקדמת תוציאט.

2) ייכא בעל הכרם: הקב"ה, כי כרם ה' נבאות בית ישראל". (ב"ט פ"ג), "הנותן בכום עינו כל העולם ומה עליו כמשור. אהבת שבורות מון אחים דומה לו יותר" (ומא ע"ה). "אדלא איבידנא בחוישנא. אחר שלא אבד טמני אני טפשש, טרוב זונגה אני חולך שחוח ומגעגע ונגראה כמו שטבקש דינר הנאכדר לו", (שבת ק"ב), "בתרא מחתא מחתינהו: וכי באונה אחת ארנת כלם. תקון דברו קרו לארינה שטפדר את דבריו". (ברכות כ"ד. חולין ג"ה).

3) ע' שבת נ"ה: ד"ה חללה וונחומה לאות פסוק ורשי בראשות י"ט. ועל פי רוב לא הביא רשי ראיותיו בוה.

את הדברים, ולא הרניש צרכ' להוציא את הדברים מפשוטם. באנדרה התלמודית צפיפותים לפרש שאין הרשטו תלמודית לא ימלט שלא יכנים את דעותיו הוא לתוכן דברי התלמוד, ואף אובייקטיביות יתרה לא תצלחו, כי אם תנדור בעדו ותעשה לו רור בהיכלי הפלאות של האנדה, שرك תמים ברשי' יכנסו בשעריה מבלי חרום ופרוץ גדריה.

אולם עיקר האנדה התלמודית היא דרשת המקראות באפן סטלי, אף ההלכה מבוססת על מדרשי מקראות ובאן ג'לה רשי' בעל המקרה בפרש התלמוד. בעיקר דרוש להבין את המקרה לדעת הדור ש', מה הפרוש שפרשו; והאמנות הנדולה הנדרשת לוה לדודת לסוף דעת חכמי התלמוד היהת בו¹⁾ במדה מרובה. ולא שחייב שפשו של מקרה כך, שהרי בפרש המקרה לא פרש כן²⁾, אלא שפרש את הכתוב לדעת דורשו. גם ראיות הביא לדרשת החכמים מלשון המקרה³⁾, וטרח לפреш את המדה אשר על פיה נדרש הפסוק⁴⁾. מן התרגומים השתדל לברר הבנת דור התלמוד את הפסוקים⁵⁾. לעיתים שם לב לפреш את הכתוב הנדרש בהמשך הפרשה⁶⁾. וכמה פעמים נקבעו הפסוקים.

1) סותה. לשון הסטה שהיון מפית את השכורי (כתובות קי"א). אל תקרא עלי עין אלא עלי עין. עלי העין ואין העין עליה עלייהם" (סוטה לו). וירוח לו השם. משמע המשמש שהיון לו כבר, שבא בשביו כבר" (סנהדרין צ"ה). את זהב בסופה. הכי דרש לה. ספר מלחות, מלחמה שעיל ידי ספר, אהבה יש בסופה" (קדושים ט).

2) סוטה ל"ז: ויפנו כמו וופזו שהוין והצד"י מתחלפיין. ע' בראשית מ"ט. וכך. וכבר מכאן שפרש את הפסוק לשיטותם ובפרש המקרה הביא פרושים ויוקף עליהם את טשונו של מקרה, אלה וכחש פרצו. כמו וכן יפרוץ, מולידין בניהם" (קדושים י"ג) וע' הושע ד' ב'.

3) "פועה: צועת, כמו; ביולדת אפעה" (סוטה י"א).

4) נקן: זה שקנה הכמה. לשון נשוריקן דבר הכתוב" (קדושים ל'ב).

5) "תתרגומו שבעו מווי השכינה כללו אכלו ושות" (ברכות י"ז). "אשר עשו בחון. דשעבידו לאורייתא וקרי לה עשייה" (סנהדרין צ"ז). "ומתרגמו דשעבידו לאורייתא" (ע"ז ט).

6) "צען דמרדו כי מלכא. מצרים שנאמר כי היו בצען שרוי. על מלכי ישראל הכתוב מדבר שמרדו בהקב"ה וסמכו על מלכי מצרים, ותמיד היו שלוחיהם ושריהם מצוין בצען שלוחים ימלך מצרים וمبיאין תשרה". (כתובות ק"ב).

ניש שדוקא בחלקים הקטוע מובסת הדורשת, בכנון זה העיר
סמה שכתוב למעלה מזה", ובמי נאמרו הדברים?), וקשה להכיר
בקטעי הפסוקים לאיזה מקרה נתבן התלמוד וידוע את טرأ
המקומות. אולם יש אשר אחורי פרשו את המקרה לדעת דורשנו,
פרש אף את פשטו²).

הבאור הלאורי ביא נקל לפסק הלכה בתוך הפרוש.
הפרש המרצח שתוא רק באור למודי הביא את המתפרשים
הסתדרים להכניס פסוקים בתוך פרושיםם כמעט בכל מקום. רשי
ברשו את הסוגニア בדבורה, לא יצא מגדר המפרש. פסוקים
בתוך הפרוש הם על ברחם בדברי נבואת, שהרי אי אפשר
למפרש לצרף הסוגיות ולמצות הלכה ולברך ולהעריך, וכל זה
בתוך פרוש. רק באקראי מצאו בתור יוצאת מן הכלל פסוקים
בפירוש רשי, ולא קשה למצא מה הצדיכו ליצאת מגדרו במקומות
זהם. כשהסוגニア תלמודית מובסת על הלכה פסוקה, שהיתה
ברורה לעיל הסוגニア,פרש את ההלכה³). לפעמים היה הפרוש
לצורך הפרוש, בנן בשעה פסק יוצא מדיוק המלים ועומק המשפטים
לוקה בלעדיו זה⁴). יש גם בדברים מהם מן החיים המשפטים
ופשטה הלכה בהמוני ישראל שלא בסוגニア הנלמדת, אויה ההלכה
הרוחות מעכבותה بعد הבנת הסוגニア, בשבייל שהרי ידוע לומד
שמנגן פשוט להפץ, ודעתו נוטה להזיא הדברים מפשוטם או
לשਬש הנרטות. בכנון זה העיר רשי על המנהג ועל טעם חלוף
המנגן⁵). במקומות מועטים, יש אמנים פסוקים שלא לצורך פרוש.
במדומה שרשמי מהתורות לפניינו כאן. רוב הפסוקים הם בעניינים
שהיו נדונים בהם חכמי דורו ושנשאלו לפני רשי, ועם לחשיב

¹⁾ "ישלחו מעמק חברון. ביסוף משטי קרא בשלהו יעקב והוא
תלהת סכת יוזית ישראל למצרים" (סotta י"א).

²⁾ גירוא. مثل בני אדם מיהו יתרו לא עשרי יהוה" (סנהדרין צ"ד).
כל ברכה שבמקרה לשון רבוי, דבר המרבה ומגוי בו שובע" (סotta י).

³⁾ ההלכה כו סמן בכתביו "דקימא ל", אולם אין לקבוע מסמורות בכלל זה.

⁴⁾ ע' ע"ז מ. ד"ה כל שעוברין אותה וע' ערובין ט"ז, הלה ברכה בר
מייעיל קנים. בשבייל שכל מקום באור זאת התלמוד ורק כאן נשמט זה לצריך
פרש. וע' ב"מ מג: ד"ה ורבע, סנהדרין כ"ה ד"ה ח'ג.

⁵⁾ "על ברחנו אנו מברכין על אכילת מעה בראשונה" (פתחים ק"ט).
ובדורותינו במלו הראותנו שבועה ואורתא לפי שענשה נдол ותקנו לנוור עליון
ארור בעשרה" (שבועות ל"ח). ומתקן שאין אנו בקיאין... אין עף נאכל אלא
במיטות" (תולין ס"ב).

תשובה או לברר ההלכה, ואפשר שבה בשעה העיר בשולי הקונטראנס לוכרין לעצמו, וכן שציגים בפרשו¹⁾. ובחות ערב תשובתו באסור והיתר, אף פסקיים אלה רובם באסור והיתר, ויש שעדרין רשמי התשובות ורשמי פסקי רבותיו וחכמי דורו, שנחלקו בדבר, נקירים בפסקיהם אלה²⁾, ואפשר שકצת הפסקים בהם שקו תלמידיו בთוך פרשו מתחן תשובתו³⁾.

מפרש התלמיד על כrho מוכחה הוא להשתמש בפלפול, ולהראות את הלמד, במלחתה של תורה כדי לעמוד על בוריה ועל עיקרה⁴⁾, רוחו של רשי לא משכחו לפולפל, "ורד אל עטקי תחום שאין אפשר להעמידו"⁵⁾, ואל "פרוש משיבש מ אדם חריף ומפולפל"⁶⁾. אבל אין זה אלאنبي, אדם מפולפל שלא למדר הרבהה⁷⁾, אבל כבר את האדם שלמד הרבה, חריף וסביר ועמוק בשאלותיו⁸⁾, "חכם ומחודד לחתך ההלכה כברזול"⁹⁾. בימיו כבר הchallenge ההשתפתחות הפלפולית של יצירות התוספות ותלמידיו גדולי בעלי התוספות, אולם רק נצני פולפל אפשר למצא בקצת מקומות בפרשו. פולפו הוא על פי רוב פולפל של נתות, ותכליתו לברר עד כמה הפרוש מתאים לסוגיא; בעוד שפלפול של בעלי התוספות הוא על פי רוב פולפל של בקרת ההשואה ותכליתו להביא וזראות מדעית בפרש ובזרור ההלכה. ועל כן פולפליו של רשי אינם מסובכים, ולא יראו מנובל הסוגיא, ואין דרכו להקשות נטזם אחר, ולהרבות בהקדמות. הנתוון אינו

¹⁾ ע' שבת כ': על אותם שינויים מנתנות כהונגה בזמן זהה וע' בתשובה בסוף הפרודם. וע' ביצה כ"ד. לעניין הנזרדים בי"ט ראשון וע' החצזיל י"א. וע' במבוא ברשימות.

²⁾ "מעשה בא לידי ושאלתי את פי ר' יעקב בר יקר והתירה לי ושא Sorin והוא אמר לי טעם וטעמת" (חולין מ"ז). "שמעתי מפני מורי הוקן שנחלה זו בה נдол הדור ולא פרש לי דעתו" (שם מ"ז). "ועל ידי היה מעשה והורה לי ר' יעקב בר יקר לאסורי" (שם ז). ואפשר שכמה פסקיים הנקנים מתחילה לחקיקות היו מפניהם שיטמעם בשעת הוראה מפני רבותיו וכדי שלא ישתכחו.

³⁾ (פסחים ז"ה), ע' תשובה רבנו לעניין בעל התוספות לא היה דברים בפרש, כי אם בתשובה. ע' ש בתום.

⁴⁾ סנהדרין ט"ב.

⁵⁾ פסחים י"ט.

⁶⁾ חולין פ"א.

⁷⁾ סנהדרין מ"ו.

⁸⁾ ערובין ס"ז.

⁹⁾ מנחות צ"ג:

מווציאו מנדרי הטעניה, ואף אם תמצא בקורת ההשואה, בפרשור אינה מफולפתה. על פי רוב יפרק וירוק במקומו ואין לו צורך לסבך פלפלו בהקדמות, שהרי לא סתירות בין הטעניות עליו להעכבר, כי אם להנן על פרושו את הטעניה; בעוד שמדובר לשם ברור הלכה המפוזרת בהרבה מקומות וווצאת לכמה עניינים, על כrho ירבה בהקדמות שמסקנתן תפשר בין חלוקי הלבתו. רשי נמשך לפלפול כשהוחצרך לתרץ קושי שאפשר להקשות לפירושו¹⁾. או לסתור פרוש אחר. ואפשר שלפעמים רשמי מהדורות לפניו, שפירוש שנראה לו בראשונה נדחה מכח איזה קושי ופרש מזוקן בא במקומו, ונשאי המשא ומתן בפרש. פלפלו מכל מקום הוא לצריך פרוש והוא המעביר פלפלו, לפול פול בעלי התוספות, שמתלה היה אף הוא אך לשם פרוש, בקורת הפרושים וההכרעה ביניהם. הקדמוניים כבר אמרו שפלפול בעלי התוספות מקופל בתוך דבריו רשי, ואם רבוי הלוחמים עליו, כלוי זינו עליו ותשובתו מתוך דבריו, כלם נכחים למבין, ובטלה אחת יכלול תוצאות של חבילי קושיות²⁾. והאחרונים חשבו שככל קושיא שאפשר להקשות לדברי רשי, כבר חש לה רשי, ופרקיה מסותר בתוך קופוי דבריו³⁾. קשה להחלהית עד כמה נתכוון רשי לדקדוקים כאלה ואפשר שודוק לשונו וצלילות מחשבתו שמדוברו מלהת מקום להקשות עליו. ואם יש פגעים פלפול הנראה שלא לצריך פרוש, אפשר שהוכן ננד פרוש מתננד בלתי ידוע לנו, ואפשר גם שתלמידיו הכניסו קצת פלפולים⁴⁾ לתוך פרושו. אלא שאין זו סבה להתיחס בפקוק לכל הפלפולים שרוכם מעוריים בפרשורי ומוכרחים במקומם. את הפלפול של רשי אין להגביל בשום צורה מצוראות הבואר, כלל חלוקות הפרוש שמש בתור כלוי שימוש. אולם בכלל הפלפול עדיין כדי

1) אם תאמר מי הוקינו למפרש כך... ואי קשה... ואין למפרש כך דקשה... כך שטעי וקשה... ואין למפרש דקשה... וע' פסחים נ"א ד"ה אין כיווץ בהן בירוק.

2) חמארוי בבית הבהיר אצל א. ניביוואר וע' שהג' בשמו.

3) בכל חטפרושים יש לטען דקדוקים כאלה וע' בית חלמוד א' אמר דקדוקי רשי לר' נידימאן ז' בתולדות רשי לראייה וויס הערכה ט"ה. וע' מכות ב. ד"ה רטמ... שפזרים הכתוב מדין הומר, ונתריצה בזה קושית התוספות ד"ה טעידין, והאחרונים החבו שאצל "כלומו" יש חמיד פלפול מסותר שבאה להוציאו מלבד הטענה, וזאת "כלומר" בתחילת דברו הרבה פעמים נכוון הדבר.

4) ע' ביצה ב. ד"ה מי גורין זע' פסחים צ'ב: ד"ה רגנ. וע' הערת המניה.

שיטוש טפל בפרש רשי, על כן אין זה מעניינו כאן לחלק את הפלפול לחולוקותיו ולמדותיו¹⁾.

. יד.

חותם הקונטרוס.

העתקה מ:מת. העתקה חותמת. הגנת תלמודו. העתקה משלמת. רשב"ם. ריב"ן. ר' שמעיה. התוספות. ייחם בעלי התוספות אלו. חקופת המ עבר. בקרת הפרוש. השתלשות התוספות וחותמן דאי. התקבלות הפרוש לדורות.

שלש מהדורות ערך רשי לדרוב פרושו, ולתלמידיו המתעניינים את קונטרוסו ערכו בבחינת מה מהדורא רביעית, לא שהנינו בפרש רכם, אלא שיהו ממדת המעטיק התחכם שישנאפ' לבירר את הנוסח האידייאלי, לא נפי שיצא מיד המתברר, אלא בכפי שעלה במחשבה להבראות. כגון, כשהתגלו בכתב יד המחבר טעות מוצקת מתווך אשגרת הלשון או פלטת הקולמוס, מי ידרוש להעתיק שבושים כאלה, והרי כאן כבר השאייה לנוסח האידייאלי. וקונטרוס רשי היה כל ימיו במצב של נזילה תמידית, ומהדורות זה והנהנות לא פסקו כל ימיו, ולא געשה החתום אלא על ידי תלמידיו מעתיקי קונטרוסיו. והמהדורות השונות לפני המעטיקים, וקשה לאדם להעמיד את עצמו מלҳכנים לתוכן העתקו אף מה שחק הרבה, והרי זו תוספת מתווך חבה. ועל כן קשה כל-כך לקבוע תחומיין בין מהדורות. מפני אחריתה העובודה בكونטרוסין שלא נגמרה בהם מהדורא שנייה או שלישיית וחתון הגהית בשולי הנילון, והבא להעתיק על ברחו עליו לנסתן ולהשקיין בתוך ההמשך. במובן זה הייתה העתקת תלמידי רשי העתקה חותמת וכמהדורא רביעית לكونטרוס.

כפי שד-אינו כבר לא הניה רשי הנוסח בתוך כתב יד התלמוד כי אם בתוך פרשו או בשולי הספר. אולם תלמידיו שווימיו "הנינוי" את גוף התלמוד על פי גרסותיו שאף הן היו לפעמים על פי כתבי יד עתיקים. ואף על פי כן נראה

1) ע' במאמריו המשובח "הפלפול" של יורי "התוספות" ב"השלוח" יט.

ישעשו את הדבר בוחרות יתרה ושקבעו להם כללים בהנחות רבים. במדומה שבמקרים שהניה רשי' במהדורא ראשונה, ורבו לא הסכימים על ידו לא השקיעו הנחתו בתלמוד. וכן גם במקרים שהפקפוק נperf בלשונו, או שהניה מtopic סברה, או שרק נסח את לשון התלמוד מבלי גנו בעניין, — בכונון אלה, כנראה, לא הניהו¹⁾. ואף על פי כן, אין לקבוע מסמורות בכללים אלה.

כמובן, שבהעתקת תלמידיו, שמו לב בעיקר לעצם כתוב יד הקונטראום ועוד בדרך מאוחר תרוו אחר (פירוש רשי' בכתיבת ידו²⁾): ובכל והירותם הוסיף Katz ("תוספות" בתוך הפרוש אולי Katz פסקים ופלפולים, ויש שסמננו אמנים את הופכותיהם ונשמטה המלה "תוספה"³⁾ ונשקרו בתחום דבוריו. אולם אין לנו בהשפעת תקוני תלמידיו.

במסכת שיצא הקונטראום מיד רשי' במהדורא שלישית מתוקנת דרש העתקה מן התלמידים זהירות והכרעה בין מהדורות, אולם במסוכות המעתות שלא הגיע הקונטראום אף לידי מהדורא שנייה היו לשוטפים בעבודתו, וכפי שכבר ראיינו ערכו למסוכות אחדות מהדורא חדשה על יסוד מהדורא הריאשונה של רשי'. זו הייתה מין העתקה משלמת. התלמידים שנשאו עדין בבית מדרשו הרגישו צורך לחתום ולהשלים עכודות רבים, כי היה הדור צריך לכך⁴⁾.

רשב'ם, שি�שב, כנראה, בראש בישיבת רשי' אחורי פטירתו, ערך מהדורא משלמת לפך האחרון של מסכת פסחים לרוב בבא בתרא ואלה לפניו בדפוס, ונראה שהשלים גם את הקונטראום למסכת מכות⁵⁾, אלא שלא נתקבל פרשו, וכן גם

1) ע' בנהדרין צ"ה: ד"ה ה"ג דבר אחר. ברבות כ"ב. ד"ה היה. מכות ה"ג נשפטו. ברבות כ"ג ה"ג אי חכמי.

2) ערובין י"ז תומ' ד"ה קורתינו או לחייו וע' שבת קט"ג בתום'. ותומ' כתובות ע"ז וע' ספר היישר תקפו.

3) חנינה י"א. מגלה כ"ו. יש אשר בפרש רשי' כתוב "שלא נחרבש" ואח"כ בגוסף פרוש הרבו. ע' כתובות י"ג. ד"ה טורטיסן.

4) לעיל בפרק "מהדורות" דברתי על כל אלה הקונטראונים עד כמה שנגע הדבר לרשי' וכן עד כמה שהדבר גוגע לתלמידיו ערכוי מהדורא המשלמת, געין שם.

5) והווער פרושו בתוספות מכות ב"א. תומ' ד"ה במלקט.

העיר הערוֹת למסכת עבודת זורה¹⁾. מפרש פסחים — אשר שם גם קונטראנס רשי' בידינו — נוכל להעריך את עבודתו ואף עבדות الآחרים במהדרא המשלמת. רשב"ם הסתפק בכמה דפים להיות כמעט מעתיק, אולם בכלל הארוך ווסף הרבה מדעתו וגם מה שטענו מפי "רבנו זקננו" בעל פה²⁾ ואף את סברתו שהרצאה לפני רבו והסכים על ידו "שאותו לשון עיקר"³⁾ ומה שמצא בתשובותיו⁴⁾. אולם גם הרבה פעמים סתר דעת זקנו⁵⁾, ובכמה מקומות פרשו בעין מעבר אל דרך התוספות. אישיותו של הרשב"ם נתבלטה בקונטרוסין הלו, והטייה, שטפל על היסודות השנויות רשי', נרם לשוני הטופס והסגןן. הוא, היושב בראש, עמד בראשות עצמו יותר מן الآחרים. אפשר שנרגם לזה שהוא לא קבל כל תורתו מרשי', ודאי שבגעוריו למד מאביו מר' מאיר, שהיה תלמיד חבר לרשי', וייתר חבר מתלמידיו ורוב תורתו מוקני יותר.

ר' יהודה בן נתן, חתנו של רשי', ערך מהדורא משלמת למסכת מכות מדף י"ט ואילך, וכנראה שאף הפרוש למסכת נויר נתנסה על ידו. ריב"ן בטל אישיותו לנכבי קונטרוס רשי'... אמן הקונטרוס לא קיבל פנים מאירות על ידי כדורי, כי השair את החמר בערבובו שנמצא בו במהדרא ראשונה, עם הנחות רובות בנגליון. הוא רק הוסיף מה שטענו מפי רבו, ומה שטענו אחרים. מפיו, והרבה מה שלמד מkontrousoi الآחרים, מבלתי קמתות חותמו של רשי' מעל דבריו.

אף ר' שמעיה תלמיד רשי' ערך פרוש למסכת מדות, אשר פתר לפני רבנו. כמדומה שהשתמש ר' שמעיה בפרש

¹⁾ ע' המת ישרים תמים דעים ק"ג ק"ה קמ"ו, ע' בחולדות רשב"ם להחכם רובין שהביא, ואין בידי לעין שם ומוספקני אם זה פרוש או תוספות ונקרווא בשם פרוש. ונכננו כמה מהעתויו לתוך פרוש רשי' ובמוקם אחד שהזכיר את "אבא מורי מנוחתו בכבוד". (ע"ז ע"ה).

²⁾ "רובנו שלמה היה אומר" (פסחים רשב"ם קי"ז), "ומרביו זקנינו שמעת" (כ"ב רשב"ם ס"ו), "כך שמעתי מרובנו זקנינו בבבא מציעא". (שם צ"ו).

³⁾ פסחים רשב"ם ק"ט.

⁴⁾ בבא בתרא רשב"ם קל"ב.

⁵⁾ "כך פרש ר' שלמה וקשה לי", (פסחים רשב"ם ק"ה). "כך פרש ר' שלמה ולא נהירא" (שם ק"ה). "כך נראה בעיני שיטתם וגעקורתם ור' שלמה זקנינו פרשה בן..." (שם ק"ז).

קצר או בהערות בודדות מיד רשי". דבריו נוכרו הרבה בפרק זה¹). בכתב יד נמצא עוד פרוש של ר' שמעיה לטענת תמייד²), סגנון ר' שמעיה דומה לסגנון רשי, אף בסדר הרצאותו ידמתה אליו; אחרות הפשטות הצלולות של רשי עברו אליו³. אף בתור מעתיק לקונטראesi רשי האחרים נתפרנס⁴).

המהדורא המשלטת, שנערכה על ידי תלמידיו לשש או שבע מסכונות, נערכה ברוח רשי, ורב היה החمر שהורישם, ושנש��ע בكونטרוסין הללו, עד שנוכל להשכם במידה ידועה למשעה עצמו,—ואף על פי בן תורנו סקירה ראשונה שאין זה רשי⁵). זהו מיסימני הנאננות, שאישיותו יהידה במינה, ואין

למלאות מקומה על ידי עובודה שקדוה של מורים.

תלמידי רשי הראשונים עסקועדין בפרש התלמוד, ולהשלים עבודת רבם מנגמתם. צעירים תלמידיו כבר נתנו את רוחם למצע רוחני אחר, והם בכנים הראשונים. עוד ביוםיו של רשי התחלת התפתחות התוספות שהנעה לידי פריחה, ביום תלמידיו ותלמידיו תלמידיו. את רשי אפשר לראות כיפוף, שעליו בנו בעלי התוספות את בנייניהם, כיתר שעליו תלו את אריגותם, וכל השלשת תלויה בו.

התוכנה המצינית והמחתית ביותר, ביחסם של בעלי התוספות אלה, היא, שהכירו שהקונטרוס נחתם, ושהדרוי מלhaybeit על הקונטרוס בעל חברו שאין לו בעליים, שככל החפץ יכול לחדש פניו. ומכאן ואילך לא השקיעו את הדושים בתוך הקונטרוס שבידם, כי אם עשוו "תוספת" לעלי. ר' מאיר חתן רשי

1) "בך הגיה רבי" (מדות ל"ו), "פרש רבנו זכר לטוב יפה יפה במשכנות יהוקאל על המקרא" (שם ל"ו), "אף רבנו לא עמד במידה זו" (שם ל"ה), "בך השיב לי רבנו ולחברי" (שם ל"ה").

2) "לפנינו רבני" ע' ר' שמעיה" לר' אברהם אפשרין לכל עני ר' שמעיה של דרך האמת הוא גילה את מפעלו, וע' ר' אברהם ברלנרג בייטרכג.

3) "לא ידעתי לשונו, איני יודע לפרש, לבי מוגנן בלשוני" (מדות ל"ד ל"ה) אלה הלשונות השנויות אצל ר' שמעיה.

4) ר' חס הזכיר את פרושים ישנים של ר' שמעיה" (ספר היישר שנ"ה) וע' א"ז א' שע"ז. ע' ר"א אפשטיין.

5) גם למכתבת אבות ערובה של פרוש רשי מעיד עלי שלא יצא מסדר מהחת ידו, נמצא בו "אני משה בר מתתיה מצאת" וזה שסדר את החמר שנמצא לפניו מרשי ומאחריים, וזה היה תלמיד או תלמיד תלמידו.

ערך תוספותו ר' יצחק בן אשר חתן ר' אליקום מאשפרה אף הוא מראשו עלי התוספות. מתחילה, טרם היו קונטרוס רשיי, הקונטרוס" היחידי, לא היו התוספות דוקא תוספות על פרוש רשיי, כי אם על הקונטרוס שביד כל אחד. ואפשר שבס בתוספותינו נשקעו כמה תוספות עתיקות באלה, ובשביל זה לשוא נחפש את הדברים בקונטרוס רשיי. אפשר שגם מתחילה בהתרם עוד לעצם להכינם דבריהם לתוך הקונטרוס, אף או בשינוי חדשיהם ארכויים או יוצאים מוגדר הפרוש כתובם העורות לעצם: "תוספות" לקונטרוס.

ואם בדור החוזה מוגמתם "להוסיפה על דבריו הרבה"²⁾, בדור מאוחר היהת המלה, "תוספות" נרדפת עם פלפול וחדוש, נאף חבירים ממן אחר לנMRI נקראו תוספות³⁾.

התוספות הן תוצאה ישירה של המיתודה הצרפתית הפרשנית, ורק דרך זו יכולה להביא לייצור התוספות. בפרש המרצה של הספרדים על ברחו נטשטשו הסימנים האפיים שלסוניות, הוא יכול לישר הדורים בתוכן, אבל כלל לא היה מסוגל להעתקה בו; בעוד שבספרוש הטבעי נתבלטו דוקא הפרטים המסתננים והמצינניים כל סוניא, ורק הוא הכשיר את בקרת הפרוש מתוך פרטיו, שהו עצם פלפולים של בעלי התוספות. ומתווך הפרוש הצרפתי, המפרש את הסוניא במליה ובדבורה, למדנו בעילוי התוספות

1) ר' חם הוכרים, ע' בש"ג בערך חומ'.

2) הראפריד בעל ספר "הקלח" שהוא בן דורו של בעלי התוספות הראשונים כתוב על רשיי ותלמידיו; וביצירת יצא אור גחל... ר' שלמה טרויעש... זאתרי קמו בני בתו... והם הם רבני נדולים מרביים מרביזים תורה... מצפת ומאלטניה וספראובינזיא באים לפניהם לשאות מימייהם. גם הם כתבו פרושים מסכתות והלכות להוסיפה על פרוש הרב הגדו ל'. ע' סדר הקבלה בספריו של ניבויאר). מפשיטות לשונו שהשתמש במלה "חותפה" נראית איך הבין הוא, בן דורו, את מלה תוספות. ידיעותינו שקיבלו ממרחחים אין ברורות כל כך ולא שמע את שמע שאור בעלי התוספות אשר לא מבני בנוו של רשיי.

3) אולי אין להביא מכאן ראייה על הוראות המלה מתחילה. ע' תוכנות ר' לראה וויס והטורה זהחים לר' נירימאן א' 29 שהביאו מראי מקומות בספרים מאוחרים שפרש המלה תוספות-פלפול, ופרשו שני החכמים את המלה תוספית: "תוספות על התלמוד". ואין להעלות על הרעת שענותינו אלה בעלי התוספות יכנו חדשיות כך לרמות אל התלמוד בו. וראיתם ספראי מקומות, שאף לפניו חותם קונטרוס רשיי נבראו תוספות, נדרתת טונך השקפתנו ששרי קונטרוס היה במציאות אף מקומות.

לשנות אצל כל דבר וניב, ולהעמיק בתוכן ולהזכיר בכל פתחיו וקשריו.

מתוך הפרוש הצרפתית יראו בעלי התוספות, ובמהלך ההתפתחות הניעו למקומות שם פסקו בעלי התלמוד. יראו מתי בקרת הפרוש וינוו לפלפול של הלכה, שהוא כהמשך פלפול התלמוד כתיחסת ה תלמוד בתוך נשומותיהם; אבל חورو הרבה רובי ורבינא את דרכי פלפולם מחיים בבית מדרשו של רבנותם. אולם להסביר לתביה את היוצרת התלמודית יכול רק על יסוד הפרוש הצרפתית שפתח להם את כל שעורי התלמוד, ואין הפרוש תרגום מפוך וחוץ בין התלמוד והלומד. הרי זה סימן טוב לדרך הפרשנית הצרפתית, שאליה תוצאותיה; סימן הוא אלה, עד כמה מכוננת היהתה לרות התלמוד.

ורק אחרי חותם הקונטראם על ידי מפרש ננון בראשי¹⁾, יכול להולד התוספות. אלטלא לא נחתם הפרוש, ואלו הצריכו ליצור Tosafotihם על יסוד חתימה ארעית, כגון חתימת קונטראם מנצעא, כי או הטרידים ברור פרושי הסוגיות יותר מדי, וכי או עליהם להתחיל לא בברית פרוש, כי אם בפרש עצמו. רק חותם ננון נתן להם את הבסיס ליצירה מזס פת ואחדותית²⁾. עבדותם הראשונה של בעלי התוספות הייתה בקורס פרושי ראש, אך ראיותיו חוטכות במקום שהביא ראייה לפרושונו ולגרסאותו, אם פרושיו מוכרים מתוכם ובמקומם, ואם אינם מופרדים ממקום אחר.

בהתרכז למוד התורה בימי ראשוני בעלי התוספות בעריהם, ותלמידים לאלופים נהרו שמה מבלה מדיניות צרפת ו אשכג, נקבעו שם אף כל מני קונטראם קודמים, ויזה זה לנורם להשואת ולבקרות, ויש אשר בכרו הם פרוש ישן של איה דבר על פרוש ראש, ואף במקום שסתורו הוא – במלוא ראיותיו, וישבו ויקבלו³⁾.

תקופת בעלי התוספות הצטינה אף בזה שנתרחבה חוג מבטם ותחדל אותה ההגבלה, שבתקופה הקודמת. בתקופת

1) ע' לדוגמא פשתנים נ"א ד"ה כל המפניות בראשי, בר"ח וכותי. ר"ח לא פרש מה המלה ועל יסוד פרוש לא יכול להולד הקושי. וזרבה כוה בכל פרק.

2) לדוגמא ע' יבמות קב"ב ד"ה של עיקה בראשי ותוספות. ע' בכרות לי"ד. ד"ה ורמינהו בגדוז בה. התוספות בחרוז בגרסת קונטראם מנצעא, בראשי, חשבה למשובצת.

הكونטראס היו נדררים בתחום ארצות התרבות הצרפתית, ולא ידעו כלל את הנעשה בארץות הספרדים. בדור עלי התוספות הניעו פרושי ר' חננאל לבתי מדרשיהם, אם מאספמיה דרך פרובינציא אם מאיטליה אין להכרע, אף שאר הבורים של מחברים ספרדים¹⁾, ונשemu פרושים שלאulo בטה אדים אצלם. פרושים רבים תלויים במסורת מיוחדת, שבאה להם לספרדים בירושה מן הנאוונים. ויש גם פרושים שיכלו להולך רק מתוך ההיסטוריה הפרשנית הספרדית. ההיסטוריה השונה הולידה, לעיתים פרושים חלוקים. התרבות, בלאם למזוד ועוזר ממלה למלה, הניעו בכל מה שנגע לצורה התלטוד ולדרך פלפלן למדרנה נבואה מאר. אבל אין לכך, שיש אשר בטה שנגע להרצאת התבנן דוקא בפרש הטרצה נגנו לפעים סתיות הצפנות בסוניא ונתיישרו כמה נבששות. בעלי התוספות שעבודתם היא מצד אחד הטשן העבודה הפרשנית – היא מצד אחר הפכה החמשלים אותה. הם שמו לב ביותר לבואר התבנן ולהעמקתו, לנガות את כל הספון בתלמוד, לזראות כל חוט שאין בו כדי אחיה לטאות ולהאריכו, כל קשר שאינו מהודק לחוקו החיטב היטב, להעשרה את התבנן, לבירר וללבן את כל המסובך, לפרק כל פרוק, ולתרץ כל קושי. מהיצנויות של התלמוד יצאו, לחדור אל פנימיותו, אל כל קמץ וקמץ שבתוכו. היה איפוא צד קרבנה, בין הספרדים ובין בעלי התוספות. ועל כן נראה את בעלי התוספות להוות אחורי פרושי הספרדים, ואת הטוביים שבהם השקיעו בתוספותיהם, והיה כאן מקום להברעה ביןם ובין רשי²⁾.

1) הרזאה של החכם ר' אברהם ברילינר על ר' תם. – בכל חבריו והמניתו את ר' חננאל סתם על הספרדים, כי בתקופה ההיא כבר היו ספרדי והמערבי לתרבות בארץ אחת ממש, וממצאי בספריו הקרטוניים שקרו את חכמי המערב ספרדים, ועוד גודלה מזו מצאתי שקרו את גאנני בבל "נולי הספרדים" בנונדו אל חכמי אשכנז וזרפת, ואין מראה מוקם תחת ידי.

2) הרבה פעמים נראה מתקשים ביחד במקום שפירושי ר' חננאל חלוקים שפירוש רשי, אם גם מסקנות שונה ספרות ר"ח. ולפעמים הקשו ויסתרו פרוש רשי לפנות מקום לפירוש ר"ה, ע' לדוגמא פחתים נ"ב ד"ה הכווש שלשה בבשים קושיות התוספות היא רק מפרש רשי וכו' פרשו כר"ח אין שם קשי ונתפללו לתרץ ולבסוף הביאו פרוש כפוץ ר"ח מנגנת טרויים של ר' נסים. וע"ש שרשי מקשרו הרבו בדברים הסטוכיים למד לפירוש כך וברור ר' גמליאל מוכחים כרבינו, ע"פ טולדבורי קשה, ע"ש. ואצלם מומנט והמזכיר ואצל רשי הערך הפרשני מבריע.

עכודת הראשונה של בעלי התוספות היא, אם כן, שככלו
עכודת רשי'; ואם בדור הראשון לפעמים חדש סאת הבקרת,
של אחריהם מחקו את הבקש, ובכך מקומות שראשוני בעלי
תוספות כתרו פרושי רשי', אתרוניים חورو ויסודות.

יצירת התוספות, שהתחילה ביוםיו של רשי', נמשכה כמו
דורות והתוספות שבידינו הם פרי השתלשות ספרותית זו.
הങזניות לא שלטה כמגדם, נהנו לקרא בשם בעלי החדשין,
אולם הארץ לא חלה והצורה הספרותית היה האקר.
בשם שבדור הקודם היה קונטראס של כל אדם קבע כל חדשין,
בך כתוב כל תלמיד בעת תוספות לעצמו; העתיק מתוספות רבו,
סדר והרכיב תוספות, ברר את כל הנאה בעיניו, והוסיף את
כל החדשין שחדר ושמע כל ימי. ובישיבות נתפתחו טופסים
מיוחדים, שנקרו על שם היישבות, "תוספות שאנץ", "תוספות
גורנץ", "תוספות טוך", ותהיינה עכודה קבועה ותקראנה גם על
שם התלמידים, "תוספות תלמידי ריביא", "תוספות תלמידי ר'
פרץ". ואף תוספות שנקרו על שם רבותיהם הם על פי רוב
תוספות שנכתבו, לפניו רבותיהם¹⁾). ובזמן רבותינו בעלי
התוספות כל אחד מן הנדולים כתוב תוספות²⁾). ותתפצל ותסתעף
ההתקפות יותר ויותר, עד שתקפו הצרות ורוח היזירה עיפה,
וחותם גאון לא קם, ונחתמו חותם עראי. כההפרנס בדורותיהם,
שבישיבה אחת הרבו לחדר במסכת אחת, נתפשו ונתבלו
תוספותיה למסכת זו ותוספות ישיבה אחרת למסכת אחרות.
והרבבה גרים המקירה בחותום זה, ועל כן אין צורת התוספות
אחדותית. לא נמצא חותם גאון שייחתום את כל התוספות, בשם
שהחתם רשי' את הקונטרום. התוספות היו בתחום השירות של
ההתקפות הקונטרום הקודמת, בהחטמן פסקה השתלשות
ධירה מדורות הראשונים.

כהתגש שאייפות של כמה דורות בחבור גודל ו עבר את
גבולי הונג התרבותי שנולד בו, ובא אל גבולות אחרים מזין
ומפסים, יעורר גnod בחדשו. ויש אשר דוקא הנדולים יחושו

1) תשובות ר"ח או"ז קכ"א. ריב"ט בתוספות בכא בתרא שפרש לפני
ר' חס. ר"ט מרטנברג שמות כ"ה ע"ג. "תוספות ר' יצחק בר מרדכי שפרש
לפני ר' יצחק בר אשר".

2) שה"ג ערך תוספות ושם מראי מקומות.

גנוד עצום לחברו זה הבא לטעטש את תוכנותיהם המיווחות. ולהפוך סדרי השתלשותם, ויצוו, "המשיגים" לבטל השפעתו עד כמה שאפשר. פרוש רשי נתקשת, בארץות החוג התרבותי הצרפתי, במהירות יתרה. לארצות הספרדים לא יצא ברعش ; כמוות הפרוש על ארבעת סדרים אולי גרם שארכיה התפשטו עד ולא זכה לנגנו המודין בהשנות. התייחסות בעלי התוספות אליו היא ההתייחסות הטבעית והחפשית של בני סביבתו, הם העריצוהו אבל הערצה טبيعית, שלא מונעת מלהתגnder לדבריו, ולא קבילה בקרתם צורת "השנות". בדורות שלאחריהם נתקבל פרוש רשי בכל תפוצות הנולת ונדו מפניו כל שאר פרושים, וכבר בדורות הספרדים נתפלאו על גدولים שנעלו מיהם דבריו רשי¹⁾. וברוב הימים היו פרוש רשי וחתלמוד לאחדים ברוח הלומדים.

טן,

פעילתו הפסיקנית.

פסק והוראה. המMESSות המשפטית וההוראה המפשטה, הוראה החותכה וההוראה מוטעתה. הקשר שבין המיתודה הפרשנית והפסיקנית מדרגתו הפסיקנית של רשי. אףיו והפסק. תשובותיו. פסקי בית דין. הוראות על פי מעשה. פסקים גדולים. המשך העברות הפסיקנית.

השתלשות רוחנית ארוכה עברה לעינינו, הנמשכת מאות שנים. ראיינו את הקונטרוס בחתפותו, את הכלים השונים שבראה החתפותות לעצמה, את הצורות שיצרה וশפסלה, שחדרה ושבירה, עד החתום הקונטרוס בידו האוניות של רשי. אף רשי, בתור פוסק ומורה הלכה, נתון בשלשלת רוחנית הנמשכת ממנו ולהלאה, ובבוחינת מה יחשב בין הפותחים בחתפותות פסקניות מוחדרת. מפעלו הפסיקני הוא כפקעת של שני, שמחותיה יטו הדורות שלשלת חדשה, שראתה כמה תקופות.

1) זדאב"ר כתב, "א שמעתי מי שקרמי בפרש הזה" תמה עליו הרמב"ן, דבריו בדבריו רשי ולא חסיף בהם כי אם השבח ששבחם. (לקותות ברכות, 3) ויש בוין ח tol דק.

של טוביה ושליטה, ושל העלם והסתור, עד הקבעה במסכת הарנ-
של ההתפתחות התולדותית בספרות ישראל; וכשלולית הנופלת-
לתוכם הים, כך שקעה עבורה רוחנית זו בהיקף גודל ממנה.
הפסיק והוראת הלכה הם מטען הדין והמשפט, מעצם
מהותו. הדיון הוא כהפטחה מכך, וכל מאורע דיני הבא לפני
הדין, הרחו בבחינת מה ייחידי, ואין שני מאורעות בעולם
השווים מכל וכל; וכל מאורע משפטו ידרוש טן הדין לדמותו
אל סעיפי ספר החוקים, ולהכריע אל תוך איווה דין יכנס הנדון.
כל מאורע ממשי ידרוש מן הדין בהתאם את הדין המפטח
אליו, וכך נעשה במידה ידועה כל דין שותף במשמעות החוק.
זהו הוראת הלכה, אף בספר חוקים לפני הדין המטודר
לסעיפים ולסעיפים סעיפים, אין UBודת ההוראה תמיד פשוטה.
אולם קשה על אחת שבע היא UBודת הדין והפסיק לנבי halacha
התלמודית, שעליו להורות הלכה מתוך התלמוד, למצויד דרך
בשביליו המפוזלים, ולמצאות מסקנת עשרי סוגיות ולהכריע ביניהן,
או להבחן הבדליין הדקים.

שני דרכם נסלו אל תוך התלמוד לדלות את החומר
הדין שבו, שני דרכם הנבדלים בתוכן ובצורה. בכל ספרי חוקים,
הדין המפטח קיים ועומד, ככל אשר בו יכנסו את המאורעות
המשמעותיים. אולם התלמוד אינו ספר חוקים מסודר לסימניות
ולסעיפים, כי אם ספרות שלמה ילידת דורות, ואספקלריא לחוי
דורות, זהה הממשות המשפטית. אף זהב ההפתשות הדיניות
עדין דבוק בחוץ החיים, והפסיק הוא המקדר בהרים לחזיב-
את הדין המזוקק, להיווטו מוכן להთאים שב אל המאורעות.
הפסיק עומד בתוך בין התלמוד ובין הדין המורה halacha. הפסיק
טמיין זה ימצא מן התלמוד את תוכנו הדין, מבלי שם לב
למקרים בודדים, שעלייהם להתכנס בתוך הדינים הללו. הוא מכנס
את הפרטים לכלי כללים, ויבליך את ההבדלים הרקם שבין
הסוגיות, ויקצע את המפרד ביןיהם וכל המעכב בעד יצירת
הכלל. זהו הדרך האחת שהלכו בה רוב הפסקים הספרדים.
ויש פוסק ממין אחר, שלא יכול את פרטיו הסוגיות לכליים,
ולא יברא הפשטות, כי אם כל מגמתו לשורר את ההוראה, את
המשמעות הדינית בלי אמצעי במשמעות התלמודית. מגמת הפסיק
טמיין זה לברר את המאורע הבא לפניו בבדידותו מתוך סוגיות
התלמוד, לקשר את ההוראה שבהם ישר אל halacha שבטלמוד.

בדרך השניה הוא הילכו מורי הוראה שבצורתם. ולשני דרכיהם אלה ביצירת החומר מקבילות שתי צורות בעבוד החומר. יש פוסקים אשר יישמו את הוראות התוכה לפני הדין, מוכנת לשימוש בעלי הרצאת טעמיה¹⁾. ויש פוסקים אחרים אשר החשיבו רק את ההוראה המוטעת אשר כל החומר כלול בה, לטען לא יהא הדיין אסור בכבלי ההפשטה הננתנת לפניו. ההוראה החתוכה תתן לדין את הפסק; וההוראה המוטעת תעוררו להרשות את הפסק על יסוד כל החומר שהוזכרה, לטען ישרם מעות הדין.

לחתפות זו השונה בין הספרדים והאשכנזים היו כמה גורמים. כל השתלשות תרבויות השונה התבטה כאן, ואף גורמים מדיניים גרמו "שאף חכם נдол שביהם – בארצות אדום – אינו בדינים, שאינם רגילים בהם, שאין הערלים מניחים אותם לדון, וכשיבא להם דין יאריכו בו, ויחפשו בו בתלמוד הרבה"²⁾. בארצות האישלאם לא גטלו מהם כלל שררה, ותקוף رسمي נתן לפסקי הדין, בעוד שבארצות הצרפתים תמכו על פי רוב רק על כח המוסרי, כתם המורדים. ואחרר כל זה דרשו להעיר שם כאן ונגם אצל הפרשנות לא התכונתי בדברי על דרך צרפתים וספרדים, אלא עד כמה שבכל אפשר לדבר על תכונות שבטים ותקופות, וויצוים מן הכלל מאשרים את הכלל. לאחרי הערה זו נוכל לשוב לסקירתנו.

כשימנו לב לדרכי הפסק בצרפת ובספרד, נראה בסקירה ראשונה את הדמיון שבין דרכי הפסקניות ובין דרכם הפרשנית. הצרפתים נשאו אף בהוראות תלמידים מפרשים, בעוד שהספרדים אף בפירושיהם היו פוסקים סדרנים.

הפרש המרצה צמה מתוך הסדרנות הספרידית מתוך רוחם הספרדיות, והוא שוב גرم להגברת את הפסק הספרדי. הפרוש המרצה, שהוא בעיקרו באור ליטוי, يولיד כמעט בעל כרחו את הפסק. בהרצותו את תבן הסוגיות, אף יכולם, יעשה את הפרשנים

¹⁾ אין להבהיר שיש מעלה לההוראה התוכה. בשעת הלכה למעשה אין לב הדיין מופנה לחקירה מרובה ואין באפשרותו אפילו לבקר אחריו הפסק ובלתי משוחזר מן המאורע הבודד נפסקה ההלכה. ועוד זאת, שלא ימפר הפסק לירוי כל דין, לא כי אדם יוכל לככל כראוי את החומר הכלול בהפרשנות הפסקים ואנו נושא הדיין מעות.

²⁾ בתשובות הרמב"ם. וע' במבוא חברי על צבון תרבויות השונה

ככל; וזהי אף עבדות הפסיק, וצעד אחד מכאן עד למסקנתה ההלכתה. אפשר לומר שהפרוש המרצה הוא באור דמקורות, בתורה חומר הלכתי. הפרוש הצלפתו, שלא הוניה את צורת הסוגיות, בארן אמנים באור מספיק, אולם למעשה מצות מסקנת ההלכה, דרוש להזכיר מבעוד לזרה אל התacen ההלכותי. הפרוש הצלפתו הוביל את הפרטימ, בעוד שהפסק ידרוש דוקא להוניה את צורותם המתוידים שלסוגיות ולמצות את הכלל המשתף והכוללים. בעלי התוספות השכilio למציא מוצא מן המבוכחה הזו, בבססם עבדותם דוקא על הפרטימ, לחדר את הטעמים האופיים של הסוגיות, להבלט את התכונות המבדילות כל סוגיא, לברר את ההרכבות השונות ואת כל התנאים השונים שכלי ההלכה מותנה בהם בכל סוגיא בלבד. בעלי התוספות הכירו שהפרוש רחוק עדין טליתות בסיס מספיק לפסק, ושאי אפשר לפסק ההלכה להיות תלוי בראות עיני המפרש. ויבקשו קriterיות לעשות את הפרוש לודאי יותר, וגם מצאום בדרך בקרותם, ושאייפתם לעשות את ה תלמוד כלו לספר החוקים שההוראה נובעת מתוכו לישראל בלבד בלי שם אמצעי.

בודאי שאחד מסימני האופיים של נפקק, הוא שהרוינו מן החיים. רק הפסיק ההלכה לשמה, בלבד שים לב למאורע כי, יוכל לראות את הדין בהפשתו, ואיןו משועבד כלל לטעשה שחיה, לטעשה ממשי. הסוגלה העיקרית הם אינה בפעולו הפסיקני של רשי. פסקייהם רק הוראות שהורה ההלכה מעשה, ואחיזותיהם דיים מביעבים בהוראתנו, ואין לכחש שהורה זו אינה מדרגת גבואה של פסק.

בתדר הוראותו יתגלה המפרש שבו, בכל פנה וננה. פסק ההלכה ידרוש, ראשית כל, את הוראות ההינויית של מופטים חזותיים. את אלה תוכל לתת, או בקרת פרשנית מעין יצירתם של בעלי התוספות, או כנום פסקי המכנים את הפרטימ ומבריע בין הסוגיות. כל תכונות רוחו של רשי לא הבהירו, להיות פסק מטופס של הספרדים. משפטם הדיני מותנה, בבחינת מה, מעצם ההלכות המסתדרות לטוניהן ברוחם הסודית, בעוד שרשוי המפרש נשא את כל הנסיבות התלמודית ברוחו. מدت הבדיקות הדרישה לפרש — קטנה ממדת הבדיקות הדרישה לפסק ההלכה, זאת שונה בתכונותיה האופיות. הפרוצס המדעי בפסק ההלכה הוא ברובו אינדוקטיבי, והפסק יעדמו באופן אובייקטיבי מול המסקנה

ואין ברירה. בודאי יש גם צדדים אישיים ודידוקטיביים בפסק הילכה, אולם התכונות האופיות האלה מכירעות בהוראות המפשטה והחתוכה של הספרדים. הזרך הוא לא חיתה מתאמת לא לסבירתו ולא לسنולות רוחו של רשיי. המפרש רנייל לדעת את הפרוש וכן את הילכה בסקרה ראשונה, והדידוקציון תפריע בעד האינדוקציון שלו יסודה ייחוץ הפסק. ההשערה האינטואית טיבiot, שהיא מנת חלקו של המפרש, תפריע בעד וDAOות הפסק. הסקירה הראשונה היא כבית יד אשר דרך דרך יאחו בסוגיות, והעבודה הפקנית תדרוש יחס ישר, בלתי אמצעי, אל גלמי עובודה וחיצת הסקירה הראשונה פוסלה בה משחו. כאמור לפני זה, פתרו בעלי התוספות את הסתירה הזאת, באופן היחיד האפשרי, בהמשיכם את הדרגת הסברות, את בקורס הפרוש, עד הנעם לידי וDAOות הגינוי. הם הרגשו בדרך הספרדים, האינדרוקציון והחברעה, תסכו רק לאלה עם מדרגותם הגינויית. עובודתו הפרשנית של רשיי הייתה רק בסיס ליצירת בעלי התוספות, ואולם אליה לא הגיע.

ההרגשה הרכה התומכת את המפרש, אינה עוזר לפוסק. בתשובות רשיי תורנש המית לכו; ודפק הלב החם אינו נגינה מלאה לפסק הילכה הדורש קיריות אובייקטיבית. פוסק כזה על כrhoו לא ימצאה את מסקנת הדיון עד קצה, לא תמיד יקוב הדיון את הריווי. הקלוונו והחמרתו של רשיי, שעלייהן כבר נדברנו, שופעות מתקנות האגושים, ולא היו אצלנו נטיה רוחנית של פוסק שהש��תו הפקנית הביאתו להקל ולהחמיר תדריך. חבתו את המנחה היתה על פי דעתינו מכרעת כמה פעמים בהוראותו של רשיי, וכמה פעמים בקש סיוע למנהג מקובל¹⁾.

ואף כל שפעת ענותו תגללה בפסקי הוראותו, והאיש אשר הענוה עקב לסליטהו, לא יוכל לשאת עטרת פוסק לראשו. הענוה תמנע מלפתח בעצמו את אותו המרץ והבטיחות הדורשים לפוסק. כל רבודתו של רשיי היו יראי הוראה, ויראת ההוראה מרחפת. בישיבות הענותנים הצרפתיים. בארץ ספרד, שם היה פסק ההוראה עיקר הפעולה הרכנית, לא יכולה להולד ויראת ההוראה כזו. שם יכולו להיות מחרירים גדולים, אלה שרום נטהה.

¹⁾ "ואני מקודם ששמעתי ראייה שנוהגין כאן יותר, וגם מיום הבניותי ברבבי תלמוד דבר נוטה אחרי המתירים" החצ'ל י"א.

להחמיר, אולם לבסוף מלהורות, נטיה זו לא יכולה להתחפה שם. הפסיק היה כל ימיה של יהדות התלמודית המעלת התלמודית-ڌיוותר גבורה, בשל האחריות המרובה התלויה בו. תכונות דוחו של רשי לא משכוו לצד הפסיק, ולא כה לקבע חותם דוחו על מפעל פסקי נדו.

עיקר פועלתו הפסקנית של רשי הן תשוביתי. התשובה היא על פי רוב — לכל הפתוח בימים ההם — הלכה למעשה, מאורע מסוים שקרה באמת. ועוד זאת, התשובה היא על ברחה הוראה מוטעתה בהסבירה טעמי ההייגר והאסור. השואל לא שאל על פי רוב איך הלכה, אלא להיכן הלכה גונטה ואף הוא הרצה טענותיו והסביר דעתו בראיות.

יש אשר בעלי דיןם בעיר אחרת נתערכו בדיןם ולא ציינו לדין תורה בערים, או שנחלקו אף חכמי העיר, ויקבלו עליהם דין אחד גדולי הדור, "ויסדרו איש איש דבריו הצעוק והנצעק זמסרום לידי איש אחד וימנוו נאמן", לשלחם הולם ולחשיב תשובה¹⁾. ויש שנשלח עבד מיוחד להרין את השאלה לפני רשי²⁾.

תשיבות השיב רשי רק לחכמים השוואלים. לבעלי דין עצם לא ענה — "שאין דרכנו להיות עושים עצמנו בעורכי הדיינים ולהшиб חרץ משפט לבעל הדין, שלא לעבור ולא תשא שמו שוא"³⁾.

בעוד שתשובות הגאנונים הילכו לטרחקים, לקצת הנולח, לא יצאו תשובות חכמי צרת וכאן תשובות רשי מנובל ארצם, ורוב שאלותיהם מצפת ולזר. רוב חכמי הדור שבמדינה ידעו זה את זה פנים אל פנים, או שנפנסו בישיבות רבותיהם או שהיו קרובי ומחותנים. וכן גם רוב תשובותיו של רשי, הן אל מודיעים. תלמידים, שחזרו מישיבתו הביתה, הקריבו אליו בכל דבר קשה, וכך הוא משב פעם אחת: את שאלת שיש

1) תחצ"ל כ"ב.

2) "תשובותיו ישלח לי על ידי עברי וזה כי אשלחנו דרומה". תחצ"ל ג.

3) תחצ"ל כ"ה. ובגדרון זה שהשואל הוא יתום ונגול על ידי יורים חפסנים יצא מגרדו "להחויק איש על שלו", אשר הורישו מן השטחים עד בא משפט וטענה לנבותו מיו, אין עירצת הדיינים בו. ועל כן אבוי מודיעים לך בקראה מה לעשות, ובית דין יעמינו אפומורופום عليك בקי וירעד להעך בטענות זוכך ויעשו מה שיראו מן השמים".

חולקין עליך... טעם החולקין לא פרשת, ונמ איני יכול להסביר מהיכן ראה זו בינויהם וכי מי הוחר והיכן הוחר... וחותולק על כך ואין ראה בידו אין רוח חכמים נוחה הימנו¹⁾. אולם לא נשא פנים לתלמידיו ולא גמנע מלהוחירם "שמכאן ואילך אל ינהגו בכך"²⁾.

טמבע-אגנות שטבע לו אדם או שקבל מסביבתו, אף הוא מעיד עליו. אף ביום גדלו כל תשובותיו מתחילות בדברי עונה³⁾, את המליצה, כמו שהראוני מן השמים" קבל תשובות קדמוניות, שכן היה נהוג מנהג זה. בסוף תשובותיו כתוב על פי דוב, וצורנו יאיר עניינו בתורתו⁴⁾, בתשובותיו הרצה קבלת רבויותו⁵⁾. ויביא ראה לדבורי מדברי הגאנונים⁶⁾. "בשלא פרש השואל את שאלתו" השיב תשובתו בתנאי, אם לעניין כך הוא שואל⁷⁾.

רוב תשובותיו הן בענייני אסור והיתר ודינן מועדות ומונחני ברכות, אף בהלכות אשות רבות התשובות. מעוטות, ברוך, הן התשובות בדיני טמוןות, אף על פי שדока תשובות כאלה נשמרו, ודוקא בטקום שיש סרך מבחן לא נושא דעת בעלי הדינין על נקל ונזקקו להוראת נдол. אלא מפני שבתי דין נין בארץ לא נטלו לעצם כח של בית דין מכין ועונשין תדרור ועל פי רוב היו מנהגיים עדתם בכם המוסרי, ולא היה מוצע דיני מTRANגנות עיקר בתורותם.

כל תלמיד חכם ביוםיהם ראה צרך בדבר, שתהיינה תשובות הנודלים מציאות בידיו, ורבו המעתיקים והמסדרים. וכן

1) האורה ב' קל"ח.

2) תחצ"ל ס"ז.

3) אני שלמה צער נאמנים ועכדים, שואל לשלום להם ומשיב דבר על אשר הרבתני ענותם להזקוני להשיבני כמו שהראוני טרומות" (תחצ"ל ל). "וְהנִנֵּי משוב עליה כפי עניות דעתך שהראוני" (שם כ"ט). "גראה בעני ודעתך גותה" (האורה ב' ז). "וְאת אשר עם לבך משיב". (הפרודם רמ"ב).

4) באמצעות תשובה על עניין חדש "ושאלתם" "ועל מה ששאלתם".

ובטקום שתשובה מתחילה כך כסדרה שנ��ע ראה. 5) "מקובלתי מרבותי" (תחצ"ל יט). "אני שמעתי מבית מדרשו של רבנו יעקב בר יקר" (האורה ב' ט).

6) "וכן הוא מפרש בהלכות נדולות" (האורה ב' ט). "ומדור הפסחה מסדר הגאנונים מצאתי כאן" (תחצ"ל יב). "ולא יתיר אני כי מצאתי כאן תשוכתת גאנונים, ועכשו אינה בידי ואחפונה ואניענה לירך" (שם יא).

7) האורה ב' ח. שם, אכן לצד שני.

גמצא שקבוצות תשובות הנאונים שונות כמעט בכל כתב יד, זכמעט תמיד גמצא נוסף על תשובות הנאונים גם תשובות גנולי ארצם, וכן נובל לדעת באיזו ארץ נסדרו התשובות ההן. אף תשבות רשי היו מסודרות באיזה קבע של, תשבות הנאונים¹⁾. כמו כן מה שבעבר מתחלה ימי נדולתו נסדרו תשבותיו לפי סדר הענינים²⁾. התשובות כפי שיצאו מתחת ידיו הין, כמובן, מעורבות בענייניהן, ומסדרי תשבות הפרידון להלכותיהן על פי רוב, ולא העתיקון כלשונן ויקזרו. ביתור הווצרכו לכך מסדרי פסקים שקבעו את התשובות והשיקען בפסקיהם ורק "שאלתם" או לשון הרב, הנכרת באמצעות, יעדו על תחלה תשובה³⁾.

תשבות רשי מפוזרות בכל פנות הספרות ההלכתית של בני צרפת, ומשוקעות בספריו הפסקים הנקראים על שמם⁴⁾. אולם פלמה נדולה ומשובחת נשarra לנו בכתב יד אחד של תשבות הנאונים, שמתוכו יוצאה הקבוצה, תשבות חכמי צרפת ולזר⁵⁾, שרוב התשובות אשר שם אין מקומות ותניינו אלינו בהעתקה נאמנה ובלתי משובשת. המסדר תשבות אלה שב מרישיות בחורי תלמידיו⁶⁾, ונראה שיושר ממחברותיהם שאב ושהיה סוכך לדורם. דרישת מדעת תשובה היא זו שתעריך קבוצה של כל תשבות רשי על ידי אחד המומחים לכך. לאחר חקירה ממושכת אפשר יהיה לקבוע אף סדר הזומנים של כמה מתשובותיו. אותן

1) שפרש בתשובות הנאונים". הגרות מימוניות, מאכלות אסורת.

2) שכן גמצא בספריו הפסקים תשבות אחדות מסודרות בו אחר א' ובסדר זה עצמו גם בשאר ספריו הפסקים. ע' לדוגמה תשבות רשי פרום רעל"ה, פ"ז תמ"ח. האורה ב' ב'.

3) האורה א' קיין תשובה באמצעות הפסק ונויר בה, מורי ר' יעקב.

4) רשי של תשבות רשי סדר ר' שלמה בוכר במכוא לספר "האורות".

5) יצא על ידו ר' יואיל מלך בהזאה משובחת. וע' בית האוצר א' שרל'.

6) ר' שמעיה (תחצול ב') חתום בין שני הפסקים שמעיה וקרוב שמו תשבות המאותירות מפדרו. ר' יוסף בן יתורה (שם ו') ר' עוריאל בן נתן (שם ע"ב) והוא לרשוי כי ר' יצחק בן יהודה התייר מין במינו בששים. ור' יתורה בן נתן או בן אברהם (שם ע"ב) ונראה שתשובות שאבדה זה אף הן לו. וכן לרשי כי גמצאו אף בספר האורה משמו. ושם בסימן פ"ב, בסוף הביא מסדר "בשור על גבי נחלים" ורבבי אמר לי יפה סדר המסדר וישראל כחו וגם אני כן היה בלבבי וזה נמשך על הספר הזה שהוא מצוי בישיבותיהם ולרביו, "סדר בשור על גבי נחלים" הורה רשי ואת מסדרו שבת סדר יפה, ולא את ההלטדי המסדר. וטעה חכם גדול בפירוש הדברים.

תשובה שהתhom בה עם חברו בבית דין), ובן תשוביתו אל רבותיו הן בודאי מתשוביתו הקדומות, תשוביתו שהקריאן לאחרים ושבהן התאונן על, תשות כה ורפיון ידים²⁾ הן מן האחרונות, פסקי תלמידיו מפיו הם מן האמצעיות. ועל ידי זה שישימו לב לבירר ולקבע איזה מן התלמידים הם מן הראשונים ואיזה מן האחרונים, יעלה בידינו לקבע איזה סדר אף בפסקים. פסקי בית דין יבדלו מן התשובה, שהם קרובים עד אל החיים ממנו. השאלה שבכתב כבר עברה דרך משקפים של חכם, שנבנה בכניםים משפטיים. אולם פסק בית דין נולד כתבאו את „איזה ראובן ושמעון לדון לפני רשי“³⁾. והتلמידים כתבו את הוראותו, או שבعلي הדין עצם דרש שיטסר להם פסק הלכה בכתב „ובית דין עיננו וחקרו בדבריהם“ „ומה שחייבו זוכו כתבו וחתמו“⁴⁾. אי לואת הפסק ושאלות חכם הם עצם המאורעות. בנוסף בכך עוד מאורע על הממשות הדינית, ואין שום הזכין בין הפסקי דין של רשי ובין הממשות התלמודית. הפסק אם כן לא יחשב על ההוראה המפשטה והחותכה, ואף על פי כן אין להשיבו גם על ההוראה המוטעת. הוא ההוראה מוטעת רק ליוודעים את הרמימות שבבו, להיכן טעמי גוטים. טעמים וראיות על פי רוב לא נתפרשו בו, ובכל זאת אין זאת ההוראה חתוכה, כי זהו מסימניה האופיינית של זו שהיא מובנת, כפי שהיא, אף בלבלתי מומחים, ולא רק ליוודעים ובקיים.

ובכן מآلינו, שאף שאלות חכם פשוטות, „נשאלו לפני רשי“, על אף חולבת שבחושו בה קדרה רותחת שלبشر⁵⁾, על כסוי קדרה של הלב⁶⁾, ותרנגולת שנמלגה⁷⁾ וכיווץ באלה. ואף לאלה שמו התלמידים לב לכתוב הוראות רבם וספריו הפסקים מלאים מהן. אף תלמידיו, „בשבא מעשה לידם שאלו את פי רבם“ ותשובתו הקצרה שהשיב רשמו לעצם⁸⁾. אף את חי רבם ידעו התלמידים לפרט לפסקי הלכה,

1) תחצ"ל כ"ח.

2) שם ט"ג. פרודם רמ"ב.

3) תחצ"ל מ'.

4) שם נ"ט.

5) ההוראה א' קי"ב. ב' צ'–ק'. תחצ"ל י"ח ס"ע–ג'ג.

6) „מעשה בא לידי ושלתי את פי רבנו והשיב רבנו דייעץ הן לכתלה לא“ (תחצ"ל ח) „בן פרשו מפני רבבי הלכה למעשה“ (ההוראה ב' קי"ה) „שאל בחור אתר

את טנהני רבם בחיים; בטוחים היו ברובם שחיו תורה, ומעשיו
כבבואה דגנית של ההלכה. אין פסוקיהם טופרשים מן החיים,
ומוביל משים יספרו מקריםichi רביים¹⁾. וידע הרב שהנזהר כיושב
בבית זוכית, ובנהוג רשי מנהג לעוני תלמידיו, ולבו מהסס
שמא יטעו בהוראת מנהנו, העירם על כך²⁾.

בספרי הפסוקים נמצאו גם פסוקים גדוילים שטופר שבראשם
שहם לרשי³⁾, ושלהלכות מסוודות בהם למקצועיהם. נראה לי
שכל הפסוקים הנדוילים אינם לרשי עצמו, רק לנדוילי תלמידיו.
אללא שבשעה שהכינויים אל ספרי הפסוקים, כבר נתבטל שם בעל
הפסוקים לנבי שם רבו, אף על פי שאלו ידעו עדין את שם
התלמידה, אלא שבומנם לא היה זה עכוב לקראמ על שם הרב
שרוב תורתו ממנה.

הוראות הפסוקיות של רשי לא הצטננה על הוראותם של
שאר המורים גדולי צרפת, ואף על פי כן פוליה פסקנית חשובה
יצאה מבית מדרשו.

בבחינה אחת יצירת התוספות היא המשך העבודה הפסוקית
הקדמתה, ככלה בן אלה שאבו את ההלכה מתוך עצם התלמוד.
אולם עלו בעלי התוספות על רבותיהם, לא רק במדרגת הودאות
המשפטית, כי אם גם בהריטם את ההורה למדע פסקני,
בחקרם את ההלכה בלי יחש אל הצרך הדיני. פסק הלכה,

את רבגו⁴⁾ (שם ק"א). "מי דרב ... ובאתי ודנתи לפניו ושאלתי לך, ועל המליקה
עצמה שאלתו והשנוי דבי" (תחז"ל פ"ב).

1) "וְנִתְהַגֵּן תְּהִלָּתְךָ" (הארה א' כ"ט קט). "ופעמים ראייתי את ההלכה מתוך עצם התלמוד
של פניו" (הארה א' כ"ט קט). או ביצים מטוננות ברכש, גוטל ומכרע שחכל, קודם שייבצע,
או בשר מבושים או ביצים זותרמן הפת, ונוהג לי לתן את ברכתני לשבח את
אומר לי, זה חביב בעני יותרמן הפת, שוב מעשה באחד שעשה ארוסין
גונשואין ביום אחד וכתבו את הכתובה והביאה לבית החנויות לפני הוקנים ... שמע
רבי ותקפיד ומתווך כך צוה למחוק חתימת העדרים" (הארה ב' יב).

2) "הכיאו לפי דבר רני קטנים לאחר שנתבשו", ומצא ביןיהם דג
טמא, והכשרם רבי ומתרם מן האסור והשליכו התחזקה. ואמר רבי, הויל ונטצא
ה אסור בעין ולא נשאר אלא טumo ובטל בששים כאשר טumo אסורין, אבל אם
לא נמצא האסור ווידען שנפל שם, אפילו ברבי ריבות לא בטל". (הארה א' קט).
3) ההלכות גודה, הארה ב' א'. מז' תע"ח תע"ט. פרדס ר"ע-רע"ג.
הלכות טרפו, פרדס ריז. ההלכות שתיטה, פרדס ר'. שימוש תפליין ועשיהם.
פרדס לי' לי'ה

הנפק רק בשעת הצורך, אינו מדו. הוראותם של בעלי התוספות
הייא למודיות לשם בירור ההלכה, ובזה התרומותה למדרנה מדעית
גבואה, אשר לא הגנו אליה בעלי ספרי הפסקים שבין תלמידי
רשי, שם הממשיכים את עבודתו הפסקנית.

טז.

ספריו הפסקים.

התוצאות ספרי הפסקים. עברות הקבוץ. ספרי הפסקים של ישיבת
טרויש. סדרורים. תכונות ספרי הפסקים. השפיטה הנאות והאלפת.
הסדר השיטתי והגוני. התפתחות הסדר המשמש. תלמידיו
בעלי הפסקים. ר' שמעיה ואחרים.

תלמיד הבא לישיבה, כשם שדאן להכין לו קונטרום, כך
שם לבו לרשותו לו פסקי דין, להיות מוכנים בידו להורות
מתוכם בהיותו מורה הוראה בעירו. וכל הנה היוצא מפי רבם
יה יקר בעיניהם, וכל מעשה בית דין יצא מיד, וכל תשובה
שהшиб, הכל כתבו לתלמידים מיד. ותלמיד הבא לישיבה,
בקש תשיבות ופסקים אצל התלמידים הקודמים להעתיקם אל
תיק מחברתו, ואי אפשר להניד מי היה הראשון. ותלמיד
הבא אחרון העתיק מתיק מחברתו של הקודם, ועוד בקשה נפשו
ומצא סוגנות נחרתו ונבנו מפי רבנו¹⁾. אף פסקים שפץ בעצמו,
השקייע בתוך ההעתק שערכן לו, ואף פסקי חברים; ואחריהם
העתיקום מבלי להבחן. ספרי הפסקים היו הכללו חעולה מטცב
דרישת ההלכה בישיבה. ספר פסקים כזה היה אוצר הספרים
ההילכוטי של אותו תלמיד, בו הכנים והשקייע כל מה ששמע
ושמצא.

אף להתפתחות המיוודה הוא של ספרי פסקים, גרטן, כМОן,
מכשריו הכתב בימייהם. אדם לא יכול להעתיק לעצמו בכתב
יד על הקלף ספרים שלמים, והוא אינו צרייך לכלם. די היה
לו שהוציא כל דבר יקר שמצא, וורשות כל הרואוי להזכיר

ולהשתمر. ומעני ה תלמיד ראויים היו בעיקר להזכיר רקי פסקי הלוות. ויש שאף לא חשו לסדר את ספרי רישומותיהם בסדר ארעי, אלא בספרי ערבותיא בלבד לא נעתקו על ידי אחרים, ולא עברו את גבול מקורות; וסתם ספרי, "אסופות", "קבוצות", "ספרי נער" ¹⁾ ישנים בכתבי אוצר הספרים הנדלים, ולפעמים הורישונו הרושים שרידים חשובים שלטטו רק שם.

לפסקוק דין, זו היתה עבודת ה עבודה לנודלים; סדור דינין, זו הייתה דזוקא עבודת לבנונים, שלא סמכו על עצמן לפסקוק בכל שעה מתרש. וזה מカリע בשנרצת לה עיריך את ערד הפסק הצרפתי, מול הפסק הספרדי. בעוד שאצל הספרדים נתאחזו הפעולה הפסקנית והסתדרנית באדם אחד ובחבור אחד, ותהי ואת עבודת מחברים, הורה הצרפתי הלכה למעשה, והקבוץ היה עבודת עצמה. הפרש זהפלול נחשבו בצרפת לבית חירותה ההלכה, בעוד שבספרד אף הסדר היה גורם חשוב במצוי מסקנת ההלכה. הצרפתים לא התורמתו לסדרנות נבואה, בעיקר כל ספרותם ממין זה נשאה תמיד עבודת קבוץ נרידא. אין הפתחות ספרי הפסקים אחידותית. ההתקדים היו שונים יותר מדי, למען תוצאה ההפתחות איזה חבור גדול, שמחבריו דורות. בהשתלשות הקונטרוס, היהת ההוראה של המורהancaן המכון ומיישר את מעלות ההפתחות, בעוד שפסקי הלכה לא הורה המורה באיזה סדר, הטערה הולידם והתקירות דבוקה בהם; ואף על פי כן, יש הרבה סתמי והרבבה קניין רבים בספרי הפסקים. גורם חשוב היה בדרכו, שבפסקוק הלכה נדולת הפסקה מכראת. פרושים ותוספות כל זוגם עליהם, ואיינם צריכים חזק בבעליים, אולם אצל הפסק הרבה סמכות בעליו עשה. פסק, שאין אדם יודע מי פסקו ואין טעמו אותו, על ברתו יאבד ערכו מהר, ככלא יקרה בשם גדוֹל וכל הפתחות בשם ישיבה גדולה או תקופה גדולה. ועוד זאת, הקונטרוס סדרו בו בעצמו, לא כן ספר הפסק שאדם חלק לו בתוך מה ברשות מספר דפים לכל מקצע וכל הימאים הקיימים כל מה שמצא, והפסק, שלו ושל אחרים שופע מכל הפנות, וכל פסק הוא מעשה לעצמו.

מושבת רשי הגינו אלינו שש ספרי פסקים. שלושة

1) שנקרו כך על שם שנכתבו על הניד.

בדפוס: האורה, הפרdam, ומחרור ייטרי, ושלשה בכתב יד: אסוד והיתר, סדור רשי וספר הסדרים.

תלמיד, שערכ והעתיק בישיבה ספר פסקים לעצמו, ידע רק בנדון החומר שהוסיף בעצמו מה מקורו, אולם את מקורות טקורותיו לא ידע אף הוא אצל כל פסק ופסק לחדוד. כהניע העתק כזה לידי אחר, על-כרכחו לא יכול לקרוא עליו שם, אלא שם היישיבה שנתגשם בשם רבבה. ושם ישיבת רשי עמד להעתיק כזה שימצא לו מעתיקים, ושיתנתחל לדורות. בני הדור היהודיים את אפני היירה בדורם, ידעו מה הוראת קריית השם על ספר פסקים – בהשתכח בדור מאוחר אפני היירה, החבו שהספרים הללו יצאו מתחת יד רשי ממש. יותר מה שיש לפניינו מספרי הפסקים האלה, היו בודאי במציאות בדורות הפטוכים לרשי. כל העתק שיצא מן היישיבה, היה במדעה ספר בפני עצמו.

ספריו הפסקים, הם פרי רוח ישבתו של רשי. רוחו שפעה בישיבת, יצא בז' יש אושׂ גבָּת לְקָרְבָּן הפסקים אל עצמו. התלמידים למדו תלמוד ברוחו, פסוקיהם עדין ברוכים הם אחרי פרושי הסוגיות, והלכך אף פסקי הלכות שלא שמעום מפיו כאלו שמעום. אלא שאין לשכות שום ספר מן הספרים ההם לא הניע אלינו בצורתו המקורית. כל היישיבות שבצראפת ולותר בעולם אחד היו, וקשה לתחם תחומיין. לפעמים היה ספר הפסקים המקורי בשלולית קטנה,שמי מעינותו רבו עליה ובטלות, ואף על פי כן שמה נקרא עליה. לא אישיותם של יהידים גרמה על פי רוב לצורותם של ספרי פסקים הללו, כי אם מסבות מאורעותיהם, בידי מי ובכמה ידיים עברו, אויה ספרי פסקים הרכבו בהם מתחלה, ואיזה יסודות נתוסףו אחר כך. את ספר „האורה“, ואסוד והיתר“ אפשר להשוו למספרי פסקים של בית המדרש בטרוייש, אם גם שמידי הרכבה לא נצלו אף הם, אולם לא נמזהה אפילו. ה„פרדס“ מעורבב מספרי פסקים של כל היישיבות שבצראפת ולותר. רק מחזר ויטרי הוא במדעה ידועה חבור של יחיד, אבל מתוספת לא נמלט גם הוא, וכמעט שרבבה התוספה על העיקר. אין הפק מצע הנון להרכבות, והרכבת פרוי ישיבות שהעשירה את הקונטראנס, הכניסה ערובה לתוכן ספרי הפסקים. ה„פרדס“ המורכב מכלם, הוא המעורבב מכלם. בתוך ערובה זו של ספרי פסקים, אין לגנבי תחומיין,

א' לרשי זוו אינה לרשי. ועל כן אי אפשר להטנע מדבר אדרותיהם, אף על פי שבטוח הדבר, שאינם אלא פרי השתלשלות ספרותית בישיבתו. עבדות מסדרי הפסקים, שהתחילה ביום רשי ונמשכה כל ימיו, נגירה בעיקר בדרך תלמידיו, בשבת רשביהם בראש בישיבה בצרויש, וכמה פעמים אולי הוא, "רבי" סתום שבספריו הפסקים¹⁾.

מצין הוא דבר זה שכמעט אין שני כתבי יד של ספרי הפסקים דומים זה לזו, אף מעתיק מאוחר הרשה לעצמו להוסיפו ולגרע בחפזו. את ספר הפסקים כתוב לשימושו, להשתמש בו בהוראות הוראה²⁾. דרושה זהירות יתרה בספריו פסקים, ו"רבי" וה הנבר שם שמא אחר הוא³⁾. דברים רבים יחורו בכל ספרי הפסקים וייש הלבות שלא נעדרו אף באחד מהם⁴⁾. והוא החמר הפתטי שנבע מרשימות ראשוני התלמידים ו עבר מהעתק להעתק. אבל אפשר גם למצא נודים לטכבוד, פסק מתנדז בדין אחד ושינויים בשיטם רשי. אי אפשר שהשתלשלות מעורבבה כזו תנצל מבנון זה⁵⁾.

ספר הפסקים לא היה בצרפת ספר שנתחכר לשימוש רבים. הסדרן אמנים נתחכר לפעמים לאיזה צבור, בשבייל קלהה אחת, כי לסדרי תפלה העטרכו הרבים. אולם על פי רוב נעשו גם הכה/or מתחלה רק בשבייל עצמו, אלא שעל ברחו עשו הכה/or שלם מתחלה, ואיד-אפשר שיעדר סדר חנ אחיד או דיני תפלה אחת. אולם בכלל היה אף זה למין אוצר רוחני, הסופג כל מה שמצא בעליו. ובסדרן היו כל הדינאים; ורק בהרחבת הנבולים נבדל הסדרן מספר פסקים, שאף תפלות ופיוטים נכנסו לתוכו, וועל ברחו נעשה מתחלה בריויתו על פי איזו תכנית. הארויות שלטה בו פחות מאשר בשאר ספרי פסקים. בתקופת

1) ע' בחלונות רשי. קראיה וזווים 49. פרום רע"ג, או"ה הל' גודה שפ"ג.

2) אף מעתקים מאוחרים הוסיפו משאר ספרים. ע' האורה אי' קכ"ז כללו יין נסך לר' אהרן הלוי בעל בדק הבית. והוספה שבגלין נשתרכבו לתוך הפנים. ע' האורה א' ס"ב ואם חל בכל השבת.

3) להרגלי עבדות השתלשתי בספריו הפסקים על ברוח וברבורי חרב הסתמי, אולם מדי ספק לא יצאת, במקומות שאין לי מופתים הותכים המתודים על הדבר.

4) ע' במבוא למחרוז ויטרי לר' שפטון הזרביז' רשותה גROLIA של דמיונאות.

5) ע' האורה פ' פרום רט"ח ועי' תמים דעתם ק"ח בשם רשי' לעניין נוי שוקן אבן לתוך חיות של ישראל.

זהיא דקדכו הרוכה בטנהני תפלה, וישאלו מפני חזנים ושליחי צבור בקיימים¹⁾, שקבלו איש מפני איש, אף שמו לב לראות מנהג רכם בתפלה, ואולי גם העתיקו סדור רכם, או סדור בית הכנסת. וכן נתבשרו הסדרורים הנקראים על שם רשי²⁾.

הפטוק הספרדי הרמב"ם לא הרצה מראי מקומות בתבורו, מתוך שיטתו הספרדית, שיטת ההוראה התתוכה שהמסקנה עיקר, והפרטנים יוכלו אך למשוך شيئا של הלומד לצדדים. בשנתפרנסם ביניהם ספרו, לעזה אחריו הוהדות הצרפתית, שבא לכפות עליהם הר בנינה. בעלי התוספות המתנדדים להוראה התוכה אמרו על בנין זה: "איש אל ישם יגעו בספרים כתותמים"³⁾. אולם אף בספריו הפסיקים הצרפתים הנכרים אין ראיות ומראי מקומות מכל צורך. כשנכתבו בשביב בעל הספר, סמך הלה על זכרונו שיזוכר את הפרוצם הרוחני שהביא לידי מסקנא זו, הראיותطمונות בקמטי ההרצאה. ואין זו הוראה התוכה, שאינן טובנים לשימוש רבים וגם הוראה מוטעת אין זו. סדרום המועלה של ספרי הספרדים מועיל אף להבנת ההלכה המדורה בהם. אולם פסק חותך, שאין סדור הגון עוזרו, על-כרכחו לא יתן הרבה. אף בצרפת עצמה לא יוכל להתקבל ספרי פסקים, שהאופי הוכחות הפרשני נטל מהם, ועל אחת כמה וכמה שלא יכול לכבוש את היהדות כליה.

העובדת הלקוטית שבספריו הפסיקים לא הטביעה חותמה על הדברים, שהлокוטים רק העתיקום סתם, ואין הרצאתם ומונוגם מעור אחד.

במקום שהפסק טפורש בתלמוד, ואין הפסק חסר אלא פרוש, העתיקו את מסקנת דברי התלמוד כלשונם, ודברי פרוש רשי משלבים בתוך הדברים, ובaan גדלה השפעת רשי⁴⁾ מפרש התלמוד על ספרי הפסיקים⁵⁾. וכך שהועתקו אולי תשובות לתוך הפרוש, כך העתיקו בתוך ספרי הפסיקים פסקי הלכה הנמצאים בקונטרוס⁶⁾.

1) רשי שמע מפני ר' מאיר שלוח צבור מ"ז שכ"א: ובמהווים מנהג טרייש שנתפרנס, יש הרבה ממש. אין הספר תחת ידי ווקמן הוכרז.

2) ר"ש משאנץ לר' מאיר הלי בתשובות רמת"ה.

3) ע' הקדמות ר"ש בוכר להארה ל"ז, רישיות מקומות שם הובא ב"שבוי הלקט" לשון רשי בפרשו. ובספריו הפסיקים של ישיבת רשי בכל מקום, להונמא מ"ז ת"ק מהלין ופערין.

4) תחצ"ל. י"ה. וכן העתק מנוקי מסכת שבת לרבענו שלמה".

כשנרצה למצא דרך בין ספרי הפסקים הללו, על כרחנו
צבקש איזה קרייטריות, להחליט על פיהם את ימי התפתחותם,
אם עיקרם מימי רשי' ואיזה חלקיים בהם עדין טדורו. קרייטריון
בזה הם המקורות אשר השפיעתם נכרת בפסקים. בפסקים
הראשונים השפעת ספרי הגאנונים "הכלות גדולות" ו"שאלות"
מכרעת. נוכל לדמות כי כבא הפסרים ההם לישיבות בצרפת
זה היה אולי בטרם הסתדר שם עדין פסקים בכלל — והדבר
עשה רשם גדול, ושם הגאנונים עמד להם. בפסקים שנתחברו
בדoor תלמידיו, אחרי פטירת רשי', נכרת השפעת ר' יצחק
אלפסי. חבורו לא הניע בימיו של רשי' לצרפת ולא ידעחו זה;
שניהם מתו בפרק אחד, והקשרים הספרותיים עדין רפואיים היו
בין צרפת וספרד. רק בדור תלמידיו ותלמידי תלמידיו כבר
הניע האלפסי מספרד לישיבות צרפת, ואת פרוש ר' חננאל
קבעו — אפשר דרך איטליה. ושני החברים, הבאים מעולם אחר,
עשו רשם כביר וינגרמו להשתכחות העבודה הרוחנית בישיבותיהם
של בעלי התוספות. ספר הלכות גדול כוה לא עליה כלל במחשבת
לפניהם, ואם דמוו לספרי הפסקים הדולים המתחלכים בישיבותיהם
חררי הפליאם בענקיותו. ועל כן כהניעו אליהם בדור תלמידיו,
אי אפשר היה להמנע מלקלח השפעתו. בהצרכם להעתיק דברי
התלמוד ולשלב פרוש קצר בתוך הדברים, מוכנים יותר ספרי
חספרדים לכך. אפשר להחליט שהחליט סדור כל הספרים ההם
זוכה בימי רשי', ועל כן בעיקר הספרים לא נברה מתחלה
השפעת אלפסי, אולם בסדור אחרון כבר נברה השפעתו והשפעת
ר' חננאל¹⁾.

בשים לב שצורת קבלת בומרן קדום את כל תורה הארץ
ישראל, יכולנו לקוות למצא בספרי הפסקים תשובות הארץ ישראל
בתור שיריד של תקופה השפעת הארץ ישראל. אמן רוחקה היהתה
מלפנות שמה בשאלות תדריך, ועוד זאת שבועל הפסקים קטעו
את התשובות והשミニטו שמות בעליהן, ואף על פי כן ברו

1) "קונטראם ר' חננאל" נקרא באחד מספרי הפסקים, בסדור רשי' מובא
ברשימת כ"ד במבוא האורה מצין הדבר שקרוואו קונגטראם, בהלכות גדה שחבר
ר' שמעית אין שום השפעה מהborו של אלפסי. על האורה ב' א'. וע' בכלל
בහערות ר"ש בובר הדיקון בהערותיו בדברי המקורות ועי' הערות ר"ש הורוביץ
במחזור וויטרי, ורוק ותמצא.

החוקרים תשובות ירושלמיות אחדות מספרי הפסקים¹⁾, ואחרי חקירות ואחרי קביעת סימנים, אפשר יהיה לברר עוד כללה והויה לנו לפולטה מחותמת ארץ ישראל בדורותיהם, שנשכעה.

תלמיד המסדר לו ספר לשימושו, על ברחו צרייך הוא לאויה-סדר. ובהעתקינו ספרי פסקים וכמצאו בהם סדר מקובל, לא הייתה סבה לשנותנו, וככה יתנהל הסדר. אמונם הוסיף כל אדם משלו ומשלח אחרים, וככה עתיק כמה מעתקים בויה אחר זה, נתחלף. הतכן, אולם הזרה הסודורית נשארה. וככה נקבע לעת לאט סדר קבוע, הסדר השםoshi של הזרפתים, הנבדל מן הסדר ההגוני של הספרדים.

הסדר השימושי, שהיה מכובן לצרכם של הזרפתים, הגטיאן בויה שהקדימו את הקודם בשימוש, תדייר תדייר קודם. הזרפתים שספרנו נולד ברוב ימים לסרוגין, שמשׁ לו הסדר גם לידיו כך שיזוכל להוסיף על נקל בכל פעם. ספרי ההלכות של הספרדים, הם תבורים שנולדו לצורך ספרותי, והמחבר סדר לו מתחלה את הסדר, כפי הגינום של הדברים. הסדר ההגוני, שהגע לידיו שככלו נפלא בחבороו של הרטבאים, נברא לאדם הלומד בספריה הלכות, עד שידעם, ואת סדרם הייטב, ואני נוח לשימוש. בעוד שהסדר השימושי נועד לספרי הפסקים, לאדם מעיין בהם בשעת הצורך באקראי, להיות סיוע לכרזון. הסדר השימושי הוא תיצוני איינו נבע מעצם ההלכות, מתוך מהותן, כי אם מתוך הדרנתם. הסדר ההגוני יוצא מתוך עצמן. ועל כן על ברחו תלוי הוא בהבנת האדם את היהדות, או את המקצוע ההלכתי שהוא נושא חברו. ועל כן אין מטבח של קבוע לסדר ההגוני, בעוד

1) "מפני ארויות יושבי ירושלים עיר הקודש" פרדס קפ"ח. ואחרי שבר החכם אפשטיין את התשובה הזאת מתוך הפרדס, מנא לה סמכין מרוייה בהלה שנמצאה בנסיבות ובנסיבות יובזר גם שמות המשיבים: "ואשר שאלתם נבוגנו מהו לומר והשאנו, חם ושלום שהיה בדבר זה חלק, שכן אנו גוזגים בשתי ישיבות, בישיבה בארץ ישראל ונחרדא בר"ה יו"ה"ב ... וכן הילכה ואין לשנות ... אליו הכהן הראשון הכהן". ויתה זו מעין נבואה קטנה של החכם אפשטיין וכמדומה לי שיש לעיין בתשובות הקודמות והמאוחרות לתשובה זו בהפרדס, שאף הן בארץ ישראל. ועוד בר ר' אפשטיין תשובה אחת פרדס ש", ו' מונטשריפט מ"ז. והגנון החמשי. וע' העותה ר' אברהם ברלינר בסוף מותו ויטרי תשובה "שאלו על קין הפלאות", במדומה לי שהיא מארץ ישראל. ואגב עיר על "הגנות טימוניות" ההלכות הפלין "בתב שבא מארץ ישראל". ובויבלט-פז גרען הביא פרלט תשובה מארץ ישראל קרומה.

שהסדר השטוח התילו בשימוש ההלכות בחיים, הוא בוטוי חיו הרור, שמננו נלמד את הדרגת החשיבות והשימוש של ההלכות בחיים. ועל כן הוליך הסדר השטוח ופתחה עם החיים¹⁾. ועל כן אנו למדים מן הסדר הרבה הרבה, ואפשר להשתמש בו, אם גם בזירות יתרה, בתורה קידורין לקבע תקופות בהשתלשלות ספרי הפסקים. אין זה סימן מובהק²⁾, אבל סימן ייחודי הנהו. מתחילה סדרו דיני נשים בתקנת ספרי הפסקים. ספר הפרדס כך נסדר³⁾. הלכות נשים נחשבו לגוף תורה בדורות הצניעות, ובחן באו הרבה שאלות לפני הרב, ולכן הקדימון. חלק שני של ספר „האורה“, שהוא ספר בפני עצמו, אף הוא כך נסדר. הלכות „אבן עור“ בתחתית, של „ארת חיים“ אחריו, של „ירוה דעת“ אחריו, ושל „חנן משפט“ בסוף. אלא שכבר הרינו שאין סדר זה מתאים, וחיקם של הלכות „אבן עור“, דיני נשות עד כמה שהם חלק של דיני ט�ונות, מסודרים בסוף בהלכות שלי ושלך. בספר, אסור והיתר, שהוא העתק נאמן של „האורה“ הלך שני, כבר נתפתה הסדר וכל הלכות נשים נסדרו בסוף הספר. במחוזר ויטרי נסדרו, כאמור, הלכות יום, דיני „ארת חיים“ בתחילת. הסדר והמוחזר דרכו על כרham סדר זה, ואפשר שבמחוזר נתיצר אותו הסדר השטוח המאותר, שעכבר אחר כך אל ספרי הפסקים. אולי אף במחוזר ויטרי נראה שבהלכות „אבן עור“ טרם נקבע הסדר. אחרי הלכות „ארת חיים“ מסודרות הלכות נשות, מפני שיש כאן ברכות שאינן תדיות, ונסדרו אחר הברכות והתפלות התדיות. ולאחר כך נסדרו הלכות „ירוה דעת“ שאין להן שכנות יתרה עם מהוזר. והלכות גמין לבסוף, במקום הלכות חנן משפט. אף כאן נחלקו אם כן הלכות נשים לשתיים, בעוד שבספר, אסור והיתר" כבר נסדרו כלן בסוף.

1) מצד אחר עלי הסדר השטוח להתחלק באחד, כשיתקבל ויתפשת ספר הלכות וסדרו ידוע לרבים, וכן נסדרו באשכנז בדרך מאוחר קבוצים גROLIM: על סדר ספרי ההלכות של אלפסי ושל הימוני.

2) אפשר שמשני ספרים שנולדו בפרק אחד, יהיה האחד בסדר מישן קדת והשני בסדר מחושך. ואפשר שהסדר יعتمد במקורה החת השפעת סדר קדום. אבל בכלל יש דורות שלא יעלה אף ברעת שטריך לשנתן מן הסדר המקובל.

3) סדר הפרדס שלפנינו נשתנה סדרו ברופוט התרש.

אבל בכל אופן علينا שלא לשבח שהסדר לא שלט בהם בתקיפות. לפעמים מקורותיהם נרמו, שלא תמיד חשו להפריד בין הדבקים לטען סדרם לעניינם. ולפעמים עלה בדיתו של המלקט, לכתוב לו דברים שאינם שיכים כלל וככל לספר פסקים¹⁾.

הסדר השימושי שנפתח ונקבע בדורותיהם נתנו על ידי ר' יעקב בעל "התורות" לספרד, ובו, שולחן ערוך²⁾ נזכתה צורה סדרונית זו את עולם ההלכה ונתקבלה לדורות. צורה סדרונית זו את עולם ההלכה ונתקבלה לדורות. אם לגבי הקונטראום היו תלמידיו רשוי כמעתיקים חכמים, הנה במקצע הפסק, הם שהציאו את עבדות רבם מכליה, ואלמלאם הם, אבד כל זכר לפועלותיו הפסקניות, ורק על ידם קיבל חלק רב ממפעלו הפסקנו צורה ספרותית; אלמלא לא רשמו מנהני רבם, לא היו אלה כלל למאורעות דיניים, כי אם נמהו כרשות רגשי אדם בחול המדבר.

בין תלמידיו בעלי הפסקים נציגין ר' שמעיה³⁾, חמיו של אחד מנכדי רשי. את פעולותיו בהגנה המשלמת של הקונטראום כבר ראינו לעלה. גודלה מזו היתה פעולתו הפסקנית. ברוך הרב ר' שמעיה⁴⁾ היה לפני רבונו שם. בספר פסקים שערכ אסף תשובה רשי, וגם קדר פסקים גדולים. יש שבתייר הタルמידים הרגינו צרך לעבד את הוראות רבם על פי מקצועותיהם, וכך נולדו הפסקים הנדולים שנקרו על שם רשי. יש מן הפסקים הנדולים שנקרו שם רשי עליהם ונתחררו על ידי ר' שמעיה⁵⁾. הוא ור' יהודה בן אברהם סדר ליל פסח, כפי ששמעו מפי הקדוש זכור לטוב⁶⁾. בהיותו אחד מתלמידיו הראשונים, וכגראה נשאר זמן רב בישיבה, עברו תשבות

1) "סדר רעמים" סימני רעמים ורעשים בספר האורה א' קכ"ד.

2) ע' במחברתו של ר' אברהם אפשטיין שנלה את רשמי פעולת ר' שמעיה, ושם הרבה פרטיהם.

3) ואחר שפרשטי נמצאת התשובה בפרק רב ר' שמעיה חמיו של רבונו אחיו... וזו אחד מן הנערים וויתקווה לך". הובא בספר היישר ע' ר' אברהם אפשטיין.

4) בהלכות נדה. דבריהם שנכוו שם "וכן ראיתי רבי גותג" נכוו בתוספות בשם ר' שמעיה כתובות ס"א האורה א'. ובפרדים,

5) "ואני שמעיה ור' יהודה ב"ז אברהם שמענים לאלה מפני הקדוש ומור לטוב וכבוד מגותתו" ע' דקדוקי סופרים סוף פסחים.

זפסקים ממהברתו אל כל שאר ספרי פסקים שנערכו אחר כך. אמנם הספר הזה בצורתו הראשונה אינו בידינו, אלא שככל החומר נשקע בשאר ספרי פסקים, והרבה מהוראות רשי' על פי מעשה ומנהני היו נבעו מתוך מחברת זו ראשונה, ונמ' נזכר שם ר' שמעיה הרבה על „מעשים“ ו„פסקים“ ו„תשבות“, שסדר ופרש בשם רשי'¹). בגראה שהלך נдол מן התשובות שנסדרו בתשבות הכמי צרת וлотר" הן מספר הפסקים של ר' שמעיה²). ועוד נראה אחר כך שסדר ספר „האורות“ ו„הפרדס“ ואף ר' שמעיה טויטרי במחוזרו שבאו מתוכו, ולא נקרו הדברים על שמו, משום שנתשבו לכאן רבים בישיבה, ומפרי רותו של רשי', שאין לבעל העתק זכות יתרה עליהם. כשוב ר' שמעיה לעירו גם כן קיבל תשבות מרשי'.

את אחת התשובות ההן כתב ר' יעקב בן שמשון, מפי רשי'³). ר' יהודה בן אברהם שנשחתף עם ר' שמעיה בסדרليل פסח אף הוא ערך פסקים⁴). תלמידיו רשי' שהשתתפו בעבודה הפסקנית יש להזכיר את ר' עורייאל בן נתן. ובCMDותה שאף לו היה ספר פסקים שהשפיע הרבה על שאר ספרי פסקים⁵). בסדור פסקים עסק אף ר' שטואל בן פריגנורום, אחד תלמידיו דבלתי ידועים⁶). על ר' שמעיה טויטרי נזכר בדברנו על מחוזרו ברוחבה.

מחברותיהם של התלמידים החים ושל תלמידים אחרים היו

1) "מעשה זה הוחתק מפסקי ר' שלמה שסדר ר' שמעיה לפניו" (אי⁷).
2) "כתב בתשובות ריאתי פעמי אחת את רבי ... והכתב הוא ר' שמעיה ורנו דיביגו רבנו שלמה" (אי⁸ א'). "תשבות של ר' שלמה שפרש ר' שמעיה" (ספר אסופות גחלת שד⁹). כתוב ר' שמעיה בשם רשי' (הגחות מימונות הל' חמץ ומצה ח') ועל מחברתו של ר' א".

3) נזכר שם על אחת התשובות (תחצ"ל כ') וחתום שם בין שני פסקים וקוריב שapk גם מה שאחר זה מספקו. וע' מחברת רא"א.

4) ע"ז מונאטהשריפט 1897, אורחות חיים ע"ד. מובה ע"ז רא"א. "כח דבר אליו רבנו טפיו וגנבי כתבתי על הספר בדי אני יעקב בר שמשון".

5) מובה לעיל. ותחצ"ל ע"ג.
6) שמו נזכר על שתי תשבות בתקנו"ל. ע"ב, וע' ב„האורות“ ב' ס"ה שהובא, והמ' בן אין זה לר' יצחק בן יהודה, כי אם לרשי'. וע' מה שכתב רא"א עוד שר' יצחק בן יהודה התר מין במינו בששים. וע' תחצ"ל ט'.

7) בכתביו יד נמסרו משמו דבריו הלהבה מפני רשי' ונלווה ר' אברהם ברלינר, ביידראגע 17.

המקורות של ספרי פסקיים, אשר אחר חלוף כמה צורות נתנהלו
אחדים מהם לדורות. אף הם בעלי המקורות הראשונים כבר קיבלו
מקורות שלפניהם, ואחרים קבלו את הנראת בעיניהם ממחברותיהם.

י. .

ספריו הפסקים.

(המ"ח).

„הפרדים“. „ליקוטי הפרדים“. „האורה“. החילק השני של ספר
„האורה“. „אסור והיורה“, סדרור רשי". „ספר הסדרים“. המשפעו
הפסקנית. דוגמא לזרמי ההשפעה: „תפלין של רשי".

ספר „הפרדים“ הוא הספר הראשון מכל ספרי הפסקים
שבא בדפוס¹⁾. בו נשענה ספרות שלמה של ספרי פסקיים, ואולי
זהו שגרם שהיה מספיק יותר מאשר ספרי פסקיים ושיתקים
ויתקבל יותר מהם, אולם בודאי שאף המקרה שבא בדפוס
גרם Katz.

בשם שבישיבת רשי נקבעו ספרי פסקיים, כך אף בישיבות
אחרות. ספר פסקיים כזה שנולד על ידי השתלשלות בישיבות
אשרנו הגדלות ונקרא „מנחות מגנزا“, „מנחני אשפירא“, או
סתם „מעשה נאונים“, נתנסה על ידי בני ר' מכיר מגנزا. אולם
רבעה בנים היו לו לר' מכיר שלמדו תורה מפני גדויל הדור
והחליפו שאלות ותשובות עם הגדולים, ר' נתן ור' מכיר, ור'
יקר, ור' נחמייה²⁾. האחים הכהן רשמו כל מה שמצאו ממש
גדויל הדור, וכך מספרי פסקיים וمسפרות הנאוניות העתיקות
ותשובות הינו אליהם אף מרשי³⁾ שנכנסו אל „מעשה

1) קיונשטייניגן תקמ"ז ושוב נדפס בומנו בורשה תר"ל. אם לפניו
המודפינים הראשונים היה כתוב יד מטוושטש ואף חרשו לעצם לשנות את הסדר
קצת, הנה המודפינים החדשניים שנו את הסדר הקром על פי סדר השולחן ערוך.
ע' רשותה כ"ח במבוא „האורה“. וכמה פסוקות נשמרו מחתמת חדשנות הרוסית...
2) רשותה במחברת ר' שמעיה לר' אפשטיין בעל ההלכת הוואת וע' במכוא „האורה“ ל"ד.

3) תחז"ז כ"ט וחופש מטמון א', פרדום לקוטום. אלוך שורק הנוטעת

המכוּרִיָּה) שהועתק על ידי אחרים, ואחר כך הורכב עם ספר פסקים טישיבת טרווייש. מספר פסקים זה השני עבר כל החומר הפתמי, כל דבריו רשי' הנוגרים שם בסתם אל-חַפְרֶדֶם". ספר הפסקים מטרוייש כבר היה מורכב ממקורות שונים, ואחד מקורותיו החשובים היה ספר הפסקים של ר' שמעיה³. חלק מן החומר נבע גם ממהברתו של ר' עוריאל בן שמעיה⁴. ונעם אחריו הרכבה זו של שני העתקים מורכבים עוד גוספו הוספות אחר כך, פסקים של ר' יוסף אבן פלאט⁵, מדרש תמורה, ועוד גוספות מאוחרות; וכל אלה יחד הם ספר "חַפְרֶדֶם" אשר לפנינו. וכשהՃפסו הוסיפו המדרשים הראשונים עוד פסקים בספר "האורה" שהיה בידם בכתב יד מוטושטש. היה ספר "חַפְרֶדֶם" מצוי במסות שונות בכתב יד, והביאו הקדמוניים כמה דברים שאין לפנינו⁶.

ספר "לקוטי הפרדס" אין לדעת מי מלקטו ומסדרין, אבל נראה שאחדים עסקו במלאת הסדרה⁷. הוא מסודר יותר מאשר "חַפְרֶדֶם" עצמו, והוא כובל שבשביל כל נסתדר, בשוויל שראו המלקטים את ערובבו ויסדרו את הקוצר הזה, ויתהשו ממנה את המיותר לספר הלכות הנועד בשבייל הרבים. ספרי הפסקים הקדמוניים הונעו לזרק בעליהם, המלקטים חפצו לעשות מספר פרטיא כזה, ספר הלכות לשפטו עם⁸). המלקטים סדרו מתוך כתבי-

בקרן בן שמן..., אשר ר' נתן בר מכיר בר מכיר, הנודע במקומו אמרת גודע לרוב ומימי אלו שותים, ופרי לחכנו מותק, והוא גוען לא החלף, לא סגנון עליון, לא המיר פרי, אוון שמעה אחריו, עין ראתה תעידתו, הולך גוטוב עם השם ואנשיים, בלול בכל במרקרא ומפנה תלמוד הגירה ופיטום..."). דברים שנמצאו בהפרדס נזכרו בשם "מעשה המכוּרִי" ו' רא"א אשר כתב יד של "מעשה המכוּרִי" היה לפניו.

(2) "מעשה שהודה בבית רבו ששאל את פיו באומה שעיה" (חצ'ל ע'). פרדס רכ'יו הביא, אוור זורע' בשם "מעשה שהועתק מפסקי ר' שלמה שפדר ר' שמעיה". ע' רא"א.

(3) תחצ'ל ע"ב החתום בשם פרדס רכ'ב. רא"א.

(4) הפרדס ל"ט-ג"ג.

(5) מבוא דאורה ל"ז. ו' ר' שמעיה" לרא"א 7.

(6) בחתולתו אמרו המלקטים. לפני דפוס ואלקוואדקט'ב.

(7) כדי שיוכלו למדוד וללמוד כל איש בעל נפש ולשמור ולעשות מה-אין לו השגת יד לעסוק ולירע בהלכות גדולות ועל כן כתבנו זה בלשון קטרה" בתחלת המספר וצ"ע.

יד¹), והוּרוֹ אַחֲרָ גְּנוּמֹת שָׁוֹנִים שֶׁל סְפִיר „הַפְּרָדִים“²). סְפִיר „הַאֲרוֹהָה“³) כְּמוֹת שַׁהְוא לְפָנֵינוּ בְּדִפְרָסָה הַוּרְכָב מִשְׁרֵי סְפִירִים. הַחַלְקָה הַרְאָשׁוֹן הוּא בָּאַמָּתָה סְפִיר „הַאֲרוֹהָה“ וְהַשְׁנִי הוּא סְפִיר פְּסִיקִים אַחֲרֵי⁴). סְפִיר „הַאֲרוֹהָה“ הַיְנוּ הַחַלְקָה הַרְאָשׁוֹן, הוּא סְפִיר פְּסִיקִים מִסּוּדָר, שְׁפִסְקִים גְּדוּלִים הַסְּדוּרִים כְּהַונָּן כְּלָלוּם בָּן הַתְּשׁוּבָה וּפְסִיקִי רְשִׁי מְשׁוֹלְבִים בְּהַמְשֻׁךְ הַדְּבָרִים. סְדוּרָה שְׁמַוְתִּי הַמְאָוחָר הַתְּחִילָה בְּהַלְכוֹת יּוֹם יוֹם וּגְנוּמִים בְּהַלְכוֹת נְשִׁים⁵). נִמְצָא מִן „הַאֲרוֹהָה“ הַיְנוּ כְּנֶרֶאָה גְּנוּמֹת שָׁוֹנִים⁶). אֵין לְדִעָת מֵי מִסְדָּרוֹ שֶׁל סְפִיר „הַאֲרוֹהָה“ וְאַיְלָוּ מִקְוּרוֹתָיו. וְדֹאי שְׁאָבָם מִמְּחַכְּרוֹתָיהם שֶׁל רַאשׁוֹנִי תַּלְמִידִים; מִתּוֹךְ הַכְּרָךְ שֶׁל רְשִׁי שְׁמַיעָה גְּבֻעוּ הַרְבָּה דְּבָרִים. מַעֲתִיקִים מְאוֹתָרִים אֶפְרַתִּים הַם הַוּסְטִפוֹ בּוֹ דְּבָרִים שֶׁהָיוּ חַשּׁוּבִים בְּעַיְנֵיהם⁷).

הַחַלְקָה הַשְׁנִי שֶׁל סְפִיר „הַאֲרוֹהָה“ הוּא סְפִיר פְּסִיקִים טְפּוֹסִי שִׁיבּוּל פְּסִיקִים קָצְרִים וְתְשׁוּבָה וּמְעָשֵׁי בֵּית דִין בְּלָתִי מְשׁוֹלְבִים.

1) כתבי יד שֶׁהָיוּ לְפָנֵינוּ הָיוּ גְּדוּלִים הַרְבָּה עַל הַפְּרָדִים שֶׁלְפָנֵינוּ וכְּמַה: דְּבָרִים גְּנוּמָה בְּקָזָר וְהַשְׁנִכְרָה שֶׁדָּם מִסְפָּר הַפְּרָדִים: אֵינָם לְפָנֵינוּ. ע' מִבְּאוֹרָה מ'.

2) שניִי גְּנוּמֹת גְּנוּמָה בְּסְפִיר „גְּנוּמָה אַחֲרָנָה“ לְקָטוּנָה הַפְּרָדִים י'ז'. 3) לכובָב תְּרִסְמָה, יֵצֵא עַל יְדֵי ר' שְׁלָמָה בּוּרָה וַיַּל עַם מִבְּאוֹר כְּלָל רְשִׁימּוֹת רְבוּת וְהַעֲרוּת וּמְרָאִי מִקּוֹמוֹת לְכָל הַפְּרָדִים.

4) ארבעה כתבי יד הָיוּ לְפָנֵי המִצְיאָה, וּמְהַם כָּלְלוּ שְׁלָשָׁה רְךָ אֶת הַתְּלִקָּה הַרְאָשׁוֹן הַנִּקְרָא סְפִיר „הַאֲרוֹהָה“ וּוק כתבי יד אֶחָד שֶׁלֹּא נִקְרָא שֶׁם הַסְּפִיר עַלְוָוָה כָּלְלָנוּ הַסְּפִירִים. נִמְצָא בְּזֶה שְׁהָיָה לְפָנֵי מִדְפִּיסִי הַפְּרָדִים בְּקוּשָׁתָא הַכִּיל רְקָא אֶת חַלְקָה רַאשׁוֹן, שָׁרָק מִתוּכָו העֲתִיקָה כִּמוֹ פְּסִיקִים, נִמְצָא הַקְּרָמִינִים הַמְבָיאִים אֶת סְפִיר הַאֲרוֹהָה הַבִּיאוּ רְךָ מִתּוֹךְ הַחַלְקָה הַרְאָשׁוֹן. ע' הקְרָמָת רְשִׁי י'ז'. שָׁרָק בְּתִמְפִּים דָּעִים וּכְפָתָור וּפָרָה הַזְּבָאוּ דְּבָרִים שָׁהָנָם בְּחַלְקָה שניִי, אֶלָּא ע' שֶׁ שִׁיט שָׁם עֲרָכְבּוּיאָה כְּכָלָל, וְאָוְלִי לֹא הַזְּבָאוּ הַדְּבָרִים בְּפִרְוּשׁ. סְפִיר אָסָרָה וְהַיְתָר הַגְּנָבָא, בְּכַתְבָבָ יְדָה הוּא כְּמַעַשׂ מִפְשָׁת הַחַלְקָה השְׁנִי שֶׁל סְפִיר הַאֲרוֹהָה, בְּשְׁנִי סְדָר קָטָת. אַוְלָם עַקְרָבָה הָיָה מִעֵץ הַסְּפִירִים שָׁוֹם שְׁנִי סְפִירִים שָׁוֹנִים לְכָל הַמְעִין בָּהֶם, וְנִשְׁנְנוּ דְּבָרִים וּבִים בְּשְׁנִי הַסְּפִירִים.

5) „הַלְלוֹת גְּדָה“ פְּסִיק אַרְוֹךְ וּמִסּוּדָר וְעַל פִּי טִיבוֹ שִׁיךְ לְסְפִיר רַאשׁוֹן, וּבָנָה הָיוּ נִמְצָא בְּשְׁנִי כתבי יד בְּסוּפָה סְפִיר „הַאֲרוֹהָה“, אֶלָּא שְׁהַמּוֹצִיאָה מִשְׁבָּצָה לְחַלְקָה שניִי, וְאַמְנָמָה נִמְצָא בְּאָסָרָה וְהַיְתָר הַוּעָטָק. הַפְּסִיק השְׁנִי שְׁבַתְחַלָּת חַלְקָה ב' הוּא טְנוּן הַזְּוּלָק השְׁנִי.

6) ע' בְּמִבְּאוֹר הַאֲרוֹהָה י'ז'. אֲרוֹחוֹת חַיִם וּכְפָתָור וּפָרָה שְׁהַבִּיאוּ דְּבָרִים מִשְׁם „הַאֲרוֹהָה“ שָׁאַיָּנָם לְפָנֵינוּ.

7) כָּלְלִי יְזִין גַּסְקָ לְרָאָבָד וּלְרָאָה הַלְלוּ בְּסִוִּים יְזִיר

זה בוחה ואף סדרם אינו תכווף ביותר. הסדר השमוני כאנ לפנינו בנוסחו הקדום, הלכות נשים בתחילת הספר. מבון שישנם כאן דברים שהן אף בספר „האורה“ חלק ראשון¹, כי הלא שני הספרים נולדו זה לבודו וזה לבודו. החלק השני נראה שהוא אחד מספרי הפסקים הקדומים שיצא מישיבת טרויש, ואולי היה אחד המתkorות לسفر פרקי פסקים מאוחרים.

ספר „אסור והיתר“ הנמצא בכתב יד²,一心 את כל תוכן החלק השני של ספר „האורה“, רק שהמעתיק שנה את הסדר, שסדר כל הלכות נשים בסוף הספר. יש קצת שינוי בין שני הספרים, אבל לא יותר מאשר הנרטות שבין כתבי יד של ספרי הפסקים. נוספו בו כמה דברים, אולם בעיקר נראה שספר אחד הם.

בין כל ספרי הפסקים אחד הוא „מהוחר ויטרי“ ששם מסדרו נקרא עליו. נאמנת עליינו עדותם של הקדמונים שר' שמחה מיטרי הוא בעל המחוור³. קרוב הדבר שהוא מתלמידיו רשי האחرونים. הרבה שמע מרשי, אולם יותר בקש ומצא במתברותיהם של התלמידים. הרבה חמר הנמצא אף בשאר ספרי פסקים יישנו אף כאן. בין מקורותיו היה בודאי אף מהברתו של ר' שמעיה⁴. מלבד זה שטשו לו בתור מקורות נם ספרי הגאנונים⁵. נראה שנחתם אחרי פטירת רשי⁶. מבון יותר שנתפסת הספר „והיה מצוי ברוב מקומות“⁷.

1) כגון הלכות פסח ועוד ועוד במכוא רשי^ב.

2) ע' במכוא האורה יט. ב'.

3) ר' יצחק הוקן כתב בתשובה „במחזר ויטרי שסדר זקני ר' שמחה שהיה מתלמידי רשי“. מרכז מודע קתן תוליה.

4) ר' יצחק אור ורועל הביא „מעשה שמעתק מפקדי ר' שלמה שסדר ר' שמעיה לפניו ומכטיבת הרב ר' שמחה מיטרי, וירודע שפרשו או הוא או ר' שמעיה לפני ר' שלמה“. (או"ז א' תע"א). ר' יצחק מוויא ידע בראה שכלה שישנו במחזר ויטרי או שמעטו ר' שמחה מפיו או שנגע מברך ר' שמעיה ורבנים שהובאו ממש ר' שמעיה נמצא במחזר ויטרי. ע' או"ז ב' הל' פסחים לר'ט; מ"ז הל' פסחים קב"ט. ועכ"ז אצל רא"א.

5) ר' חס כתוב על דבר „המחזר שתקן“ הנדיב ר' שמחה שיש בו הרבה דברים נסדר רב עמרם ולהלכות גROLות ור' שלמה ושאר גאנונים ומוציא ברוב מקומות⁸ ספר „היישר“, ועכ"ז ברא"א שהביא מ"ט למביבר.

6) אף ר' חנאנל ור' נברון שם גם בערך הספר ע' רישומות ר'ש. מורייבין במכוא.

7) עיל הערתה 5.

יותר נלקה בתוספת ושנויים. אדם שהעתיק מהוחר למשמו על־ברחו העתיק בו פיווטים הנחוגים בקהלתו, וכל הדבר הצריך לו, בדורו של ר' תם נמצא טניה לספר, והוא ר' יצחק בן דורבלו, שעבר בארצות צרפת, אשכנז, רוסיה, פולין וביהם וידע מנהיגים שונים, הוא הניה את כל מהחוור והוסיף את כל מה שראה להוסף ותוספותיו הנן במחזור¹⁾. ועוד הוספות ישnen בו מר' אברהם בן נתן הירחי בעל, המהינן וחותמות, אב"ז, ואף בדור אחר זה הוסיף בו מספר, "התרכותה". אפילו שם מהברו שנקרא עליו, וצורת חבור טסויים שהיתה לו, לא שמרתו מתוספת. אף במחזר ויטרי נמצאו נוסחות שונות²⁾.

סדור רשיי, שטרם יצא בדפוס, יכול כל הלכות תלות ושבות וטועדות והלכות טרפות בסוף. הסדור יצא, כנראת, מתחת יד אחד צעורי התלמידים ואת צורתו האחרונה קיבל בדור בעלי התוספות³⁾.

ספר הסדרים הנמצא אף בכתב יד, גם הוא אחד מספרי הפסקים של ישיבת טרויש, וכנראה שהוא רק בסדרו סדור רשיי. אולם על ברחו שנה בו הרבה המסדר, כפי ההבדל שינו בין ספר פסקים וסדרו⁴⁾. ובכלל החלק השני של, "האורה", "אסור והיתר", סדור רשיי, "ספר הסדרים" לא נשתנו הרבה מאד בתכנים, כלם ספרי פסקים טפויים, ותמר דומה סובב בארכעות.

עובודה פסקנית פוריה נעבדה בתחום ישיבת טרויש, ותתנהל לידורות בספרי הפסקים, ולאחר כל אלה כמעט שנשתתקעה, וספרי הפסקים בלו בכתב יד, ואף הנדרסים לא רכשו להם את ההשפעה הרואה לשם רשיי הנקרוא עליהם. ובין הפסקים נקבע הכלל, "רשיי מפרש ולא פוסק"⁵⁾. ובכל כבודו הרב בתופעות

1) תוספותיו מסומנות בת' שנשמטה לפעמים, ויש שתחלנה, "אני יצחק בן דורבלו". הוא היה תלמיד ר' תם ור' יצחק הלבן בפראג.

2) כמעט שאין שני כתבי יד דומים זה לזה וכשיצא בדפוס נדפס לפניו אחד כתבי היד ולא לפניו הטוב שבהו. על ידי חברתו, "מקizioni גולדטימן" עם העותות וטוראי מקומות של ר"ש הורוביץ והערות ר"א ברלינר בסוף.

3) נזכר בו ר' הוקן שנחשה לדoor שלו. ע' מבוא, "האורה" ב'ג'. ואנרכות שדי'.

4) מבוא, "האורה" לרשייב.

5) רדב"ז וב"ז אוית י'.

ישראל לא עמד לו שיטקbel בתור אחד נדולי חפוסקים. חשובותן אינן נתנו לנו הדברים, עד שתתאפשרה אותה החלטה: "רשי אין פסק".

כפי שכבר רأינו, הרגינו תלמידיו, שעבורות הפרוש נחתתמה בקונטרוס רשי, ואלה מזה פנו לסדור פסקים, ואלה מזה תחילו בעבודת התוספות. אלה התלמידים שהמשיכו את עבודתו הפסקנית הגינו בעיקר רק לידי בעבודת קבוע. אולם הם היו היהודים בדורם העוסקים בפסק. ביןיהם נדול מאד כבוד רשי. ברור תכווף לא נתחברו שום ספרי פסקים מלבד סדרי הפסקים של ישיבת טרויש, ואף ספרים ישנים נשקעו בספריהם הללו, והי ראייה שרשות כביר עשה רשי בתוגן ההוא של ספרי הפסקים וייחי למושל היהודי ברוחות. וכל אלה שהמשיכו את העבודה הפסקנית בצרפת אחר כך קבלו השפעה רבה מרשי. אלא שנ долי הדורות הם לא הפנו את רוחם לסדור פסקים, והתפתחות העבודה הו נעראה בדורותם העוסקים ביצירתה ("תוספות"). אולם רק נרדמת והנעה שב לפירית נדולה בדורות שאחריו תחתם התחללה הקופת ה-*"קבוצים"* באשכנז, אשר שמה נעתקה בין כך ובין כך התורה מצרפת. האשכנזים עמלו להסون את פרי עבודת הקונטרים, ו*"הקבוצים"* הנדולים היציגו עבודות דורות מבליהו). ועל כל העבודה הרבה זו גדרה השפעת רשי, והם שהנחילו לנו הרבה מתשובותיו זפסקי, ואפשר שטפני זה עצמו לא הצרנו לספרי הפסקים, מפני שהדברים החשובים שבהם עברו אל קובציים שהיו מצויים ביד כל. אולם לא זהו הנורם הראשי.

לפסקים-המסדרים כמו בצרפת מתהרים שנתגלו עליהם, והכלך שבתה העבודה בדורות הסטוקים עד הקבוע האשכנזי. גדויל תלמידי רשי הן המשיכו את העבודה הפרשנית. הזרה הפרשנית נשארה, אבל הertain היה בקרת ההלכה. רשי היה אף בתור פ██ק פ██ק-טפרש. בעלי התוספות היו מפרשים-פסקים. ובדור ההוא, שבקורת חריפה הייתה משוש חייהם ורק

1) או שהסמיכו את קבוציהם על ספרי פסקים טפוזטים (המרדי עלי האלפסי, הנחות מימוניות על משנה תורה), אף על פי שאלה תבורים עמודית ברשות עצם, או שסדרום בסדר מיזוח (האו ורועל וגדרו) וומרנתה בהם שאיפה להתקן קבוצים גוראה מוטעת וצורת הקבוצים מתפרקת לרוגני שאיפה זו אין צורות ממשימה.

לתוכאות עכודתם הייתה תקומה במקום שבעלִי תריסן מתנשחתה בהלכה, שפלה עבודת סדור הפסקים בזרפת, ועבודת הקבוץ של תלמידי רשי לא נחשה הרבה.

ובין כך ובין כך לא רפחה העבודה בארץות הספרדים, והענק הפסיק הרמביים קם ועובדת הזרפתים עדין לא הנעה אליהם, עד שבדור סטוך קרבה ההתקפות את שני הורמים הנפרדים ותחל ההתרומות התרבותית. אלה בעלי התוספות לקחו כל מה שיכלו לחתם המפרשים והפוסקים הספרדים. ואלה הספרדים התחילו לאוצר כל המטבחות שטבחו הזרפתים בפסק הלכה, והשולחנים הספרדיים לא הרצו לפניהם אלא את הייצור ההלכותית שיצרו בעלי התוספות, ובהמשך ההתקפות נתקיבלו בכל טלא רוחב העולם התלמודי המפרשים הזרפתים. והפוסקים הספרדיים נדחו כל שאר המפרשים ובעלי-התוספות הפרשניות רשי הפסיק משלו בעולם ההלכה¹⁾. את רשי הפסיק כמעט לא ידעו, אף לא התגנו לו, וכך נוצר הכלל הנזכר: "רשי אינו פוסק, כי אם מפרש". את ה"קבוץ" האשכנזי נצח לבסוף "שולחן הערוך" הספרדי; ז' "המפה" הפולנית (רמ"א) עוד הגבירה שליטה "שולחן ערוך" בעולם היישורי, וכהעתך המרכז התלמודי לפולין התחילו להספיק את כל חבריהם על "שולחן הערוך", ורוב ספרי ההלכות עד היום ערוכים על פי סעיפיו וסימניו. אולם הסדר הזה, שהנгин ר' יעקב בעל הטרויים, הוא הסדר השימושי שנתייצר בספריו הפסקים של ישיבת פרוייש, הכלל שנקבע לחוד והחיים לחוד. אין להזכיר שרשוי הפסיק לא השפיע על החיים כלל. הן ראיינו מה נדלת השפעתו על כל ספרי הפסקים הזרפתים ועל קבוצי הלכות באשכנז²⁾. ואף על פי שנתקבל "שולחן ערוך" בתור פוסק חותם, הנה על דרך האמת אין הלכה נפסקת בכל ארצות אשכנז,

1) בהוקרמת מהדרש לכבא קמא בשם הרא"ש. קבלה בידו שר' שם ור' הזרפתים היו נחולים בחכמתה ובמנין יותר מן הרמביים.

2) "ואנו שותים מיטו של רבנו שלמה", גונהין בדבריו וכסדר שפרש"ז אייז ב'.

אלא על פי הכרעת מפרשיו האשכנזים, והם השולטים בחיקם, והם שאבו מן הקבוציים האשכנזים וכן אפשר למצוא את הצנורות אשר בהם עברה השפעת רשי' אל חי היוזדות בארץינו גומימיו אנו שותים ונוהנים כדבריו", בהרבה נופי תורה.

עוד זוית מיוחדת הקזו להם האשכנזים, אשר בה לא נשמעו לזו הבא מן הפסוקים הספרדים, מצע המנהנים. כתנות התרבות בכלל, כן גם ורמו ורמי השפעה אלה. את כל סדרי תפליה וכל מנהגי החיים, שהם כמוצעים בין חי דת וחיה חול, קבלו האשכנזים מצרפת, וימסרו לאחיהם בני הצפון. אחרי תקופת ה"קבוצים" באשכנז, היה שם תקופה קצרה של ספרי "מנהנים", וכל שאיפתם הייתה לקבע ולצרכ' את מנהניהם המתוקבים. במננו של רשי' עדרין היו כמה מנהנים במצב של ניילה, ואפשר שכמה מנהנים נקבעו על פי מנהג שיצא מבירתו מדשו.

בתוך משל מופתי, שבו נוכל לראות את השפעת רשי', ואף את הליבות ההשפעה התרבותית. יוכל לטעש לנו סדר פרשיות של תפlein, שסדר הנחתה של רשי' פסול לדברי הנאוונים וד' תם וסדר הנחתה הנאוונים פסול לדברי רשי'¹). בני צreten קבלו את סדר פרשיות תפlein מארע ישראל מקור כל תרבותם, ומעשה רב שבני ארץ ישראל כלם והיראים במצוות תפlein ובסדר התורה בחרבו איש מפי איש²). וכן נהנו בארץ אדום ויושמעאל וגם שלחו כתוב מארע ישראל בסדרו רשי'³). המנהג המתוקב היה בסתריה עם מנהג הספרדים, שקיבלו מרבותיהם שקיבלו מן הנאוונים⁴). כסדר שסדרו רב שרירא ורב האי ורוי אלפס⁵). אף הרמב"ם "כך היה דעתו מקודם בדעתם, ותפlein שהיה לנו במערב כך הוא", וכשבא לארץ ישראל וראה שככל אנשי מורת

¹) מ"ן תקי"ב. "ולפי שנחלקו בדבר זה גאנני שעם ותפלין של אלו פסולין לאלו...." (רא"ש).

²) תשובה הרמב"ם לחכמי לניל.

³) הנחתת מיטמוני הלכות חפלין.

⁴) חכמי לניל בשאלת.

⁵) הנה"ט. וכן פרש ר' חננאל, וכן פרש רב האי והוא נתן סימן חיוט להודי. וכן פרש רב שרירא בגין וגונן סימן שני של קדש ושין של שמען אצל שניין של דפוס, וכן בתשובות הנאוונים שבtab (שהעתק) ר' יוסף טוב עלים. ר"א"ש.

וכל אנשי ארץ הצבי הקדמונים חולקים על דבר זה ; וחייב אחד, שבא מן המערב לארץ ישראל, היו תפליו כמו בני אנשי מקומו, וכשהראותו דברי הנאנים הקדמונים, השליך תפליו ועשה על הסדר¹⁾ – וישנה אף הוא דעתו בדבר ופסק מעתה ברשי". בחבתו שחביב רשי את המנהנים המקובלים הכריע לצד המנהן היישן. נבדו ר' תם בא אחריו לניצח את המנהן המתננד לדעת הנאנים ; אולם המנהן, אחורי שמאלו סמכון בדעת רשי, לא נדחה שוב. "ותפלין של רשי עיקר" בכל התפוצות, ואף כשבא סניף של קבלה, שמצואו מהונג התרבותית-הבלדי הספרדי, יוכיריע שוב את הכהן לסדר הספרדים, לא יכול לדחות את תפליין של רשי. והחסידות הבאה אחורי הקבלה תמהה על הדבר שטנהג ישראל הכריע נגד תורת המקובלים, ותפרש לעצמה שאישותו העונתנית של רשי גרמה, שתקבע ההלכה במתו. "תפלין של רשי עיקר, כי עבדתו של ר' תם הייתה רק בפני עצמו ועבדתו של רשי הייתה בפני כל נפש ונפש מישראל"²⁾. משל זה של סדר פרשיות תפליין הוא دونמא מופתית לתולדות זרמי התרבות וסורה תמיית דור המשכילים, שהיו מונחים את היהדות הרבנית, וכי האיך היו פרשיות תפליין מסודרות עד רשי ור' תם".

השפעה ממין מיוחד השפיע רשי על פסק ההלכה בתור מפרש התלמיד שהוא מקור ההלכה. אין לשער את גדל השפעתו האמצעית זו. על ידי כך הגיע בבחינת מה להשபיע אף על הפוסקים הקודמים לו. אלה הקדמונים נהנו על פי רוב לסדר דברי התלמוד בלשונם, והאחרונים הבינו את הדברים לפי הפרוש שננקו מרשי. וכך נסדר פרוש רשי – קוצר טפרשו – על הלכות ר' יצחק אלפסי³⁾. ואין לחתם תחומין להשפיעו זו שתדרה ותملא את כל העולם התלמודי. יש אשר נולדו סתריות

1) תשובה הרמב"ם וע' כ"ט הל"ח.

2) אמריו קדוש" לר' אורי מסטריליסק.

3) רשי לא לפס נדרפס ראשונה בשנת רפ"א. וחשוב שהשתמש לא ברשי שברופם, כי אם על פי כתבי יד הנוגנים, ואמנם העבורה כשהיא לעצמה לא נעשתה באמנות יתרת, יש אשר העתק יותר מן הצורך לאלפסי. גם ר' בן חביב סדר לעין יעקב פרוש רשי מכתיב י"ח, אלא שהוא לא שnat, רק העתק. ערשותיו מתוקנות יותר מרשי" שבס"ס. בעל "תוספות יומם טוב" סדר רשי להלכות הרא"ש באמנות נדולה.

בין דברי הקדמונים ודברי התלמוד, בשבי שआחרונים לא באו לעצם את התלמוד בדברי הקדמונים ההם. פרוש רשי' היה להלך מבשרם ודתם ולא הרנו שאפשר לפרש אחרת¹⁾.

ידג.

הקרא והדורש.

הורמים בפרש המקרא. סופרים ומקרים בארץ ישראל. הנודנים. הקרים. ספרי פתרונות. הדרשנים. התלמודאים העוסקים במקרא. המפרשים. ר' מנחם בר חלבו. ר' משה הדרשן מנרבוגא.

אם מפעל רשי' מפרש התלמוד הוא בטבע מסימת של שלשת רוחנית נדירה, אם פועלתו הפסקנית תעמוד בראש דרכיו התפתחות חדשה, הנה רשי' מפרש המקרא עומד בפרש דרכיהם של ההשתלשות הדרשניות; ומפעלי הקודמים לו נשקעו, וטפולי הבאים אחריו נשכחו והוא העומד בפוך נורם ומתהדר לדור דורים.

שני זרמים זרמו בדרישת המקרא בצרפת, אשר שנייהם שלטו באומה בשווה, לשניהם הוקזו מקצועותיהם, ושניהם נמסרו למומחים נושאיהם, וההשתלשות התולדותית אחדתם לבסוף. תחלה ההשתלשות היו לוטה בערפל קדומים. היהדות הצרפתית קבלה את יירועה המקרא מארץ ישראל מקור כל תרבותה. לו חפצנו להבין כהונן את התגלגולות הדברים, עלינו לשוב לאחר ולראות את „חסופרים והמרקין“ יודע מקרא ביציא בהם, אשר נברדו בארץ ישראל בבחינות מה משאר יודעי התורה, ובסדרות מיוודות של העם כלכלו את למוד המקרא, בגין מגע חכוף, עם גדויל התורה בעלי התלמוד; ושם נוצרה בהשתלשות ארכיה המסורת ונגמר אחר התאבקות

1) „הראכ"ד שהרגל על פרוש רשי'“ ומשום כך מעא במקומות אחד סתייה לדברי הרמב"ם ותחמו עליו, „אמו שהוא מתקבל כפרש רשי'“, מי שפרש אחרת דבר זה יאמר לו“. (כק' משנה הלכיה"ב י"ח).

זהשתדלות של דורות נקוד כתבי הקודש. אין זה מעניינו לחקור אחר גלגול המאורעות בארץ ישראל, אולם אף בתקופת רשי עדין לא נתקו הזרים כליל, "וקוראים הבאים מארץ ישראל" (ז) עדין לטעות הם בימי.

אף בINU נבדלו יודעי המקרא קצת לעצם, ויטפחו את חייהם הטוחדים להם. "הסופרים", "הנדינים", "הדיקנים", ששם מעיד עליהם שהוא מומחה לנקוד המקראות, התנדדו בכל הדרשיה המקראית בזמנם. את רובי תורתם סדרו בספרי הנקד"ז ובמסורות נדלות וקטנות. ואף אלה הספרים נולדו בסתריות, והיו בקניון רבים אשר בעלייהם העתיקות מספרי נקדנים שקדmons, וכל יטיהם הוסיפו כלכלית מסורה שמצוין בקובצים כיוצא בהם, ונמ מה שהבינו וערכו מעצם. הם היו המדקדים בזמנם, ובניהם צמה הדקדוק, אם גם במדרנה נמוכה, אולם התפתחותה היהת טבעיות ובלתי מושפעת מן החוץ. רוב ספרי המcosaורה שמקורם מצורפת נולדו בתקופה ההיא באופן כזה, בثور קובצים שערכו לעצם נקדנים מפורטים, ובצורה זו הארעית באו אלינו.

מן הנקדנים לא נבדלו הרבה ה"קראים", "בעלי המקרא" (ז), "היהודים בירושא ובקיאים בטטעמיה" (ז). והם היו מתחלה קוראי תורה בצעור (ז). לנו קשה הדבר קצת להבין, אולם עליינו

1) ברכות ס"ב, "וחכמים הבאים מארץ ישראל" עדין הביאו מדרשי מקראות בעל פה לצרפת ולאיטליה. במורש, "שלל טוב" בחקרמת ר' שלמה בוכר יש רשימת המקומות, שהובאו מדרשים שהם לפניו ברבה ובשאר מדרשים בשם חכמי ארץ ישראל. המחבר הוא בן זמנו של רשי ואיטלקוי, ועוד יתבארו הדברים. וכן רשי קרא ל"בראשית רביה", "אגדת ארץ ישראל", טרם הספיק רוב ימים להסביר מזאו, ע' בראשית פ"ז ב'.

(ז) פחתים ק"ז.

2) תאנית כ"ז פרוש רשי בכל אופן הוא עדות על זמנו ונחלי רבת החכמים בדבר. ר' שלמה יהודה רפאפרוט פרש קרא "עתק במקרא"; ניר: "קורא בתורה"; החכם ילינק: "פשטן" בגנוד לדרשן; ר' אברהם אפשרן היה דעתו שהקראים פרשו את הכתובים בצעור. לדעתו שיש כאן התפתחות לפניו, וככל צדק באינו תקופה ובאותה מובן. ויש לעיין במאמר ר"א אפשטיין ב"חוקך" שאנו תחת ידי כעת, וכבר פרש בעל קרבן עדה: "קורא בתורה בבית הכנסת" (ירושליש כתובות ר"ט עמ' והביאו רמ"ש).

3) וכן נקרא אצל המושלמים הקורא בקוריון. "קורא" ואצל הטימרגוניא הקורא בתורה – "קורא".

לידות, שלפני הנקד בספרים, נדרשה חכמת גדולה ומסורת ברורה, לטען קרא כהונן בצבור. ואף אחר שבקד הנקוד, גלמוד את הקריאה הנכונה גם בתוך ספרים בלתי מנוקדים, נשארו הרבירים עדין בתקפם, והקראים קראו עדיין תורה בצבור, והיו פקרים את התינוקות, והי, בעלי דברים טובים¹⁾ שהוו מקרא ברבים, נבאו את הכתובים לתלמידיהם, "העומדים לפנייהם ושותפי דבריהם"²⁾, אשר העתודה להיות קראים אף הם³⁾. ואלה הם, "הפוטרים" שרשוי נשא וננתן עליהם בפירוש מקראות⁴⁾, ואת ספר, "פתחונייהם" הזכיר. אף הספרים בהם היו אך רישיות שכתחבו לעצםם לאסוף בו כל פרוש שימושי לאיזה פסק ושמצא חן בעיניהם. כל קרא וכל אדם המתעסק בפירוש מקראות ערך ספר לעצמו על סדר המקראות אשר העתיק בו, את כל הנראה בעיניו מתוך ספרי הקודמים, ואת החירושים אשר חדש בעצמו. דיו לאדם שהעתיק לו כל פרוש טוב ואין פנאי ולאין דמי, להעתיק ספרים שלטמים, משום איזה גרגירים טובים שביהם.

במקום שנמסרה כל העבודה לחבל מומחים, גדולה על כרחה העמידה ברשות עצמו במה שנגע לפטרים, אף על פי שבנווגע לנטיות כלויות דזקא בין מומחים המסורת מנצחת. כל מעתיק היה מומחה ומחבר ונאה לו לחדש הרבה, ולא יכולה כאן להתקבל צורה קבועה.

הורם השני בדורות המקרא הייתה עבודה הדרשנים, אשר בנראה עברו ממוקם למקום וכל עסוק היה באגדה, והשפיעו מילאה בדורם, והם השפיעו אף לדורות. רוב המדרשים שביבינו, קבלו צורה וחתום בין הדרשנים שכיצפה ובארצות הסמכות. הדרשנים העתיקו מדروسות לעצם, להיות מוכנים

1) פסיקת ר' נחmittא לר' נחmittא אומר קחו עמכם דברים, קחו עמכם בעלי דברים קראים טובים ודרשנים טובים".

2) ר' יוסף קרא: "על פרשה זו היה ר' מנתח בר חלבו אחיABA מהיר את כל העמדים לפני ושותפי דבריו". מובא ע"י ר"א ואני זכר את מראה המקומות. ולפי דעתו, החכמון כאן לתלמידים.

3) ולבסוף, "עד נשאר התואר קרא לשוקרים על הבנת המקרא ובקיימות בפתחון הכתובים". שד"ל בבית האיזר ב' וקרובה דעתו להיות פרעת ש"ר.

4) "אין הבודרים מודים לי". נראה שהיה זה משא ומתן שבעל פה גאנדר יתבואר.

בידם לשימושם, ויקטעו בחפצם, ויישמשו דרישות חלוקות ובפולות). אף הוסיף לפעמים, וכמה מתוספותיהם נשקעו בתרשיים. שאיפה היהה ביניהם לאוסף את המדרשות מכל אשר תמצא ידם. שני הורמים ההם שטפו לבdam, עד הפגשם בקרע אחד אשר אחדם וימונם, ושם חדרו להיות מנת תלcum של כת. מומחים, והتابוקות ארכוה הילה בין התמירים השונים, עד התפרדים שוב ליסודותיהם.

אף מתחילה לא יכולו בעלי המקרא בצרפת להשרר בודדים ומופרשים מהטוני הלומדים בברית ישראל. במקורה היו אולים יודעי התורה היהודיים, באיזו קלה מצערה, ועליהם לספק כל הדרישות הרוחניות של העם. בצבור קטן אין מקום להתחלקות נפרזה של העבودה הרוחנית. וההתפתחותacha את השדרות התלמודיות והמקראיות, ואת שני סוגיו היידיים, ונגולוי התלמודים התחילה עוסקים במקרא. והتلמודים ספנו את ידיעותיהם מלאה ומלאה, מן הקרים ומן הדרשנים, וכאן נעתה המונה. מאת ר' לייאנטין נמסרו פרושי מקראות¹⁾ בקובצי פרושים, ותלמידו ר' גרשום עסך במקרא ובמסורת²⁾, ואת ר' יעקב בריריך קרא רשיי "מורה המקרא והנمرا". ואת מפעלו הפרשני של רשיי. הן נעה לנושא חקירתנו.

מעתה קמו בצרפת שורה של מפרשים, אשר לא כלם נחשבו על "הקרים והנקדנים", ויצירתם אינה יצירה קבוצית. סתמית, כי אם התפתחות ספרותית חשובה. רשיי קיבל את כל מה שיכלו לחת לו כל הנטיות הרוחניות. והצנורות אליו נלוים לפניו.

ר' מנחם בר חלבו הקריאה היה אולי מזקנינו דורו של רשיי. ובגעוריו עדין היה ר' מנחם. אולם וראי שלא ידוע רשיי פנימה אל פנים. תלמיד אחד היה לו לר' מנחם, שלם אתר בך-

¹⁾ Revue des études juives XLIX 231 אלא שאחר כך ראיות ש"ר אברהム אפשטיין

כתב במכ"ע הדרשי ופקק בדבר אם ר' לייאנטין שב-טעמי חוטש" הוא ר' לייאנטין הבודם, והוא דעתו שווה ר' יהודה החבץ. ואיך שיהיה, חשבים אצליים ספקתו של חכם זה. אבל לא מחייב את הדבר מן הפנים ע"פ שמאפקק הוא, משום שהכלל אמת, ואם לא נתאמת מכאן, יש לו סמכין מקום אחר. מונשכיפט אין בכת חתת יידי לציין מראה מקום.

²⁾ ע' במאמרו של ר' אברהם אפשטיין ב-הכרם של אטלאם, ואין כתת חתת יידי.

תורה לפני רשי', והוא בן אחיו ר' יוסף בן שמעון קרא. ר' יוסף זה, שהיה תלמיד מובהק לרי' מנחם, למד מפיו כל המקרא, וידשומ את פתרונו בקובצנו, והביא בפירושיו מה, שמצוּן בפתרונו¹⁾, בעודו רשי' הbia רק מה ששטע, בשם ר' מנחם הקרא"²⁾, שאמר לו ר' יוסף קרא משמו". הוא הרצה, לפני רבו החדש מה שטע מפי רבו ראשון הקרא המפורסם³⁾. דברי ר' מנחם היו כתובים אף בקבץ פתרונותיו של ר' יוסף קרא, ולא נמצאו בידי שום אדם ועל כן אך הוא הזכיר פרושים מן הכתב. פרושים רבים ישנים שהזכיר ר' יוסף קרא בשם ר' מנחם, והבאים רשי' בסתם, ובודאי לא שמעם מפיו. רק שנייהם מן האוצר הקדום שאבו, מאוצר הפרושים התקובלים ביד בעלי הפתرونנות⁴⁾.

כמו כן נלווי לפניו גם הקשר שבין רשי' ובין הדרשנים. את האחד והמיוחד שבהם את ר' משה הדרשן הזכיר רשי' הרבה. "ויסודה של ר' משה"⁵⁾ הוא אחד מקורותיו המדרשניים והפרשניים, ויש אשר חלק עלו⁶⁾ ויש אשר קיבל דרישותיו⁷⁾.

1) ר' יק בפירושו לרמה "ה", זכריה י"א ח'.

2) ש"א י"ט כ"ד. ישעה י"כ"ד. יוחאל י"ב נ' ; כ"ז י"א ; מ"ד כ'/ג'. ס"ה י"ז ; ט"ז י"ז. גמ"ע י"ג. ביצה א' ט"ז. מלacci נ' ב"ד. סותה ג"ג. 3) לספר יוחאל הbia רשי' דברים ממש ר' מנחם יותר מאשר לשאר כפרים (ע' בהערות הקורנות), משום שתפקיד יוחאל הניה בשעת למודר' יחד עם ר' יוסף קרא, שאף אותו הזכיר הרבה בפירוש ההוא.

4) כגון במדבר ל"ג נ"ה. וספריו "פתרונות" של סתמו "פוטרים" ומפרשים. היו בירו של רשי' .

5) כגון במדבר ז' י"ט ; כ"ז כ"ד.

6) במדבר כ"ז כ"ד.

7) ע' ר' משה הדרשן מנרבונא לר"א אפשטיין.

ימ.

درש ופשט.

אמת מדה היסטורית. באור משפטו-דרש, באור פרשנו-פשט, הבדליםם; דיווק והמשך. כמות באורית ואינטראקטיא משפטית. ההשערה הפרשנית וההראות המשפטית. המMESSות הדינית וקפיצת חומן. הבואר האנדי. התפתחות המשפטנות. הזרם המשפטני ביהדות ובנכירות. הזכאים בתור גורם. הגקרה האטען. פשט ומשמעות. הקוריטיות של המשפט. התפתחות אחרוי רשי". המיתודה המשפטנית בפרש השקרא. פרוש כלעה ופרש משלים. המושת המשפטנות. והמשפטניות. הדילמא ופרטנה. מיטודתו. יהוסו אל למדינו. הפרשה. התכלית והנתנאים. המסורת והתוהה. המשפטנות הספרדית והמשפטנות הצרפתית. התהווות פרושו. תוכנת פרושו. נסח השקרא שלפנינו. יהוסו למتنגי התלמוד ולנכירות. מקורותינו. תרגומים.

הצדק ההיסטורי ידרוש לשפט את גדויל העבר באמת מדה היסטורית, ולהעיריך את מפעלייהם לפי דרישות סביבתם, אלפי מצב הרוחות בשעתם, ועד כמה מלאו את תפקידם בדורם. ורק זהה הנוגנת רשות לחקור לשפט כתות ואנשים הרחוקים מונמו ומהשקבותיו¹⁾. אם דרישותיהם גם דרישותינו — מה טוב, ואם לאו — עליינו להתאמין לשכונה דרישותינו לרגע. בפרש השקרא הניעו כבר בוטן קדום להבחין הבחנה מיתודולוגית בין הדרש זה המשפט. ובדברנו על מפרשי השקרא, עליינו להעיריך ראשונה את יהוסם אל הדרש והמשפט, ומתחילה על ברתנו עליינו להבין את שנייהם. השתמשנו במלים עד ששבחנו לבירר מהותן. קדמונוינו השבו, שיש וכות הקioms לשנייהם, לדרש ולפשט, זה הצדקו? ומה יסוד השקפתם?

¹⁾ אין מענייני כאן להאריך בדבר זה, שהוא עיקר בכל תקירה ההיסטורית. גדמה נא, שרב ארכיהורי יכולות חולות האפיפיורים, באיזו אמת מדה עליו להעיריך גROLת האפיפיורים? יכול רק לשפטם לפי שמלאו תפקידם שקבעו עליהם. אך שות הדין יהיה זה אם יאמר: זה שמלא דרישות הנצרות בטלאן היה אDEM שפט, וזה שגרם בלהה לגנאי היה אDEM גנאי גנאל. אמרת אז לבלאי או גזיא אמשפטו על האפיפיורות בכלל יפהין ווילה. אולי את היהודים עליו לשפטות לא לפני השקפתן, כי אם כפי השקפותיהם, ושוד יהיה עליינו לדבר טה.

תורת ישראל, בתור חקת חיים ותורת משפט, על כרחה דרש אָפָּר באור משפט מלבך ה באור הפרשנִי הפשטן; לא רק בתור חברו הדורש פרוש עלייה להתרפרש, כי אם גם בתור מקור משפטו. והבדל רב בין הבואר המשפטני לבין הבואר הפרשנִי.

1) הבואר הפרשנִי ישים לב, בעיקר הצורה הלשונית. הרעיון מילא יובן לכל בן דעת. הבואר המשפטני יוניה את הצורה, לחדור בעדה אל התבן, אם גם שמצד אחר, דוקא הבואר המשפטני דבק בצורה. אודם המדבר לא ידייק במלוי, וכל הבא לדריש דבריו בדיקות ודקוק. ואף בדברים שבכתב משפטיים „ו אין דורשין דברי הדומות“. תלקה ההבנה, כשייעטפו את המלים בדקוקים, והבאור הפרשנִי לא יסבול סבל הדוקים, אשר לרוגם התפרדנה חמלים, ולא תהיינה לאחדים במתה הלומד, ופעולתם הכללית של הדברים מטשטשת. אולם הבואר המשפטני לא יוכל להתחבս על השערות. אין מכין ועונשן מהשערה. ועל בן יכול הנשפט, לדרש מן השופט, שלא ישפטו אלא מתוך דיווקם של דברים, וספרי חוקים לשם כך נכתבו, ואף תורה ישראל לשם תקה ותורה נכתבת. דיווקים ודקוקים הם מעצם מהותו של הבואר המשפטני המתדק במקורותיו.

הבאור הפרשנִי ישאף לחת לומד, את הדברים המתפרשים, בפי שהבינים בן זמנם, עם הרגשות והרעיגנות המתלוים עליהם. הבואר המשפטני על כרחו לא יסתפק במידעה, שהבין בן זמנם את הדברים, יש שעליו לפנים מסקנותיהם של הדברים, ואם כלל משפטי לפניו—עליו לפרטו לפרטיו, וכsharpט לפניו—עליו לעיתים לכיניו ולעשותו כלל פשוט. ההכללות שבספרי החוקים על כרחן תוכלנה אף את אלה הפרטיטים, שלא נאמרו בפרוש, אלא מכל נאמרו, ואף אלה שלא נכנסו כלל הכלל. בזמנם ונכנסו לאחר זמנם. בעוד שם כל זאת יעשה הבואר הפרשנִי, נאמר שהרבה לפרש יותר מדי, ואין לך חסרון גדול טוה לפירוש. כפי שכבר בארנו, כל דין געשה מפרש לחקים הסדריים לפניו,

2) דברינו כאן מתייסדים על מה שנתבאר כבר ברכבי המיוראה הפרשנית והפסקנית, ועל כרתי קרטוי כאן, ואף על פי כן יש שהגORTHAI להזכיר על כמה דברים ברמיה,

בשביל שאון הממשות הדינית דומה בכל להפרשנות שבמשפטים החוקים, והבאור המשפטני געשה בכל רגע. יש אשר שפטים ו/or לא היו עדין בעולם בום מון החוקים יולדו אחר כך. אולם אחר עיון מעט יתברר, עליך דרך האמת רק צורת השפטים נתחדשה, ובעיקרים כבר נפתרו בחוקים שמכבר. אולם איך שיחיה, והשפטים דורשים משפט, ועל השופט לראות היכן נרמו הדברים בחוקים, או היכן יש כיווץ בהם לדמותם וזה מול זה.

הבאור הפרשני ישאף כפי שכבר בארנו, לקפיצת הזמן להבינגנו את הדברים המתפרשים מתוך עולמים שבו נתהוו, ואם לא ישיג הפרשן תכליות זו אלא על יסוד הדייה גאנוניות לתוכם הדברים, ולתוכם רוח תקופתם, על יסוד השערות גאנוניות עליינו פמצא ספקנו בטין ידועה כו. ועל ברחנו עליינו להסתפק בביטחון הרגשית, בעוד שהבאור המשפטני ידרוש ודאות הינוניות. הבאור המשפטני ידרוש קביעות, ולא יסבול הטען מבארים, זה אומר בכח זהה אומר בכח, וההכרע תלוי בשкол הרגשיה. הוא ידרוש דברים שאינם נפרכים, ועל כן, אין קפיאות תקופות בדיין. ועל השאייפה לדרג על סדר הזמנים, ולפרש את הדברים באותו צבון שנאמרו בשעתם, עלogenous זה, יאמר הבאור המשפטני, אין אלה דברי נבואות ומכאן יولد שני עズום בין שני טיני הבאור.

לכל תורה שבכתב מקובלת תורה שבعل פה¹⁾, אותן ההבנה שיבינו הקהיל החיו על פיה את התורה הכתובה, אותן המשמשו, בחוקים שבכתב בתוך החיים, הם משות הדינית. ואין החיים נשפטים, אלא על פי תורה שבעל פה, ועל פי המשפטות הדינית. ונוהג הדבר בכל עם ולשון, שראוים איך נdone הדרנים עד היום, וזה מכריע. ואי אפשר לודאי מידי אלא על

1) שפט-קוסטליון. יסוד טדה זו הוא בהנחה שהיה על כרחם יסוד ההוראה: שככל מה שudit לתחדש ישנו בספר החוקים. ואנן להאריך.
2) השתמשתי כאן במליה תורה שבעל פה בשלוות, עסקי בכל הפרק הזה רק בטורש הלכה הוא הבאור המשפטני, ולא במסורת שהוא בעצמה מקור משפטי ונושא לדורש הלכה, ואין כאן מעוניין לרוב על אורות המסורת המשפטית. הלקחת מקום גROL' בתורת ישראל. במשמעות, שככל דברי נאמרו בכל החוויות הראיה להשעה חדשה, וכל חומר השערות נהוגין בהם, ואני בטහילת דברי אלה, העולמים לגניה או רדרש על כל מדרש ההלכה.

איסוד המשפטות הדינית. לו יאמר הדיין או הפסיק לשוב אל חחק שככtab, חק חדש יחק. על הנשך הרועע של השערת הבנתו לא יוכל לעמוד את התהום, שבינו ובין הדברים. ואין לחייב את הנשפט לסתור עלי השערתו של המפרש והוא אף גאון הנזונים — הבאור הפרשני לא יוכל לתת ודאי מודיע, על כן לא יוכל הדיין להתבسط עליו, ואין כאן ודאי משפטיא אלא בתורה שבעל פה. אפילו אצל אוטות העולם בומנו, שמהותם בין יושבים בלבכה וחיקים חדשים נחקרים בכל יום, רב התהום בין המשפטות הדינית ובין החוק שככtab, וודוקא בעיקרים ויטודות הדינונה. ומהוחקים יבואו בכל פעם לחיש דבריהם שככtab, ולהתאים למשפטות הדינית — ואין התאמה. ומהו הפרלמנט האנגלי לפי החוקים שהונחו בפסונו ומהו באמת? והעם האנגלי אינו דוחן לשנות חוקיו בכל רגע, ונוטן למשפטות הדינית שתפריד מן הדין בחיקים אלה ובויצא בהם, ודברים שככtab נדרשים להתאים אל המשפטות הדינית. ויש מקצועות גדולים לאוטו עם גדול, שלא נקבעו בחיקם כלל, ושאין בהם אלא המשפטות הדינית, כעון תורה שבעל פה.

יש שבתורה שככtab נכתבו דברים מוקדמים, תרוצים לשפטים שערין לא הנעה שעתם, על כרחם אין הדברים מובנים, אלא על יסוד הבנת זמנה, ורק אחר דור ודורות תגעו ההשתלשות לאותה הבנה אמתית, ואו הדברים מפורשים בכתב. כטומה שככבר יבין כל אדם, מה רב כאן הבהיר בין הבאור הפרשני והמשפטיא. הבאור הפרשני יש שאיפה תמידית לשחרור משעבוד החווה, בעוד שהבאור המשפטיא אין לו אלא המשפטות הדיניות בחווה. שהרי אי-אפשר לו לדין לפקד על הנשפטים, להסביר נגדי הזמן אחורינית, ולברא אותן המஸבות והמצבים שאינם, ולהרניש ולחשוב אחרת, ורק על מעשייהם הם ישבטו. ואי-אפשר לבא/or המשפטיא לסתור על פרושים שאולי נכונים הם, ושבודאי תלויים הם בהשערה.

אין עסקנו כאן בברור כל היכנס שבין הבא/or הפרשני — הפשט והבא/or המשפטיא — הדרש, ודברים טרם נחקרו מתווך השקפה זו. אולם ברור, שיש לנבי התורה וכות הקיום לדרש ולפשט גם יתרו), ואין זה עוקב את זה. התורה בטור

4) אם יפלא הדבר, דרוש רק לשים לב שלא רק אצל הבא/or המשפטיא

ספר חקי חיים על כרחה תדרוש את מדרש ההלכה. שהוא הוא הבואר המשפטי לכל סימני ומשפטיו. התפתחות הלכותית ארוכה של דורות עברה על מדרשי ההלכה, עד שנחטמה ונקבעה ההלכה לדורות. ובכל מקום שהתורה נשמרת ונעשית על ידי תמיי אמוני ישראל, לא פסקה להיות תורה שבعل פה. אולם התורה בתור יסוד חי הרוח בישראל דרשת את המשפט, למען היה מכך מפכה לאומה, ולטען לא יפסיק הקשר החי בין הלבבות ובין דבר ה'. הכנסייה הקתולית נסתה לפקד להבין את דברי המקרא רק לפי מדרשם, ותוכרכ לבסוף לאסור את הקריאות בהם. אולם בישראל לא בטל המשפט אם היו דורות שירדה מדרגותו, למען עלותשוב אחר כך, והכרה רותני היה שנבראה השניות הרוחנית – הדרש והמשפט.

אולם מלבד שתי אלה צורות הבואר שישנן אצל כל ספר חוקים, נוצרו אצלנו עוד הבואר האנדי. מלבד מה שהאנדרה העוסק ברובה בדברים שאין מדרש ההלכה חל עליהם, מלבד זה תקדול עוד בוה שהיא לא תשאף לשום ודואות כלל. האנדרה העיקרית, כפי שהיא מתחללה, תtabסם על בסיס המשפט, ותשתחטש בכל אומנותו, אבל תכלייתה בתכלית מדרש ההלכה, למא באירועים את הצפון בהם, באילן הצפון בתוך הנרעין, והאנדרה העיקרית לא תסור מן הפשט ביצירה את יצירותיה ברוח הכתוב, ואין דבריה אלא כפתוחות תויים מטופשים. אולם ברבות הימים הייתה האנדרה לייצירה חפשית לייצור אמנויות מיווחדת. וכשם שהפעלת האורפי יתייחס אל עולמו, וטמנו יכח סטמננו לברא עולם חדש בדמונו בצלמו, כך בעל האנדרה שהמקרא בשביבו מושות עולמית. בעל האנדרה יכח את המקראות לייצור יצירות חדשות, לייצור מקראות חדשים בהוציאו את היישנים מפשטם. ولבסוף השתמשה האנדרה בכל מזרחי של מדרש ההלכה, על יסוד ההשערה הפשתנית, מדעת ברורה שאין זו אלא השערה או פחות מהשערה, ובסبيل שנופה נוטה לכאן ולכאן, סבנה היא לשניהם. בשנדבר על האנדרה התלמידית אין לשכח, שם גוף פרושיה אף הפשטים, לכארה אינם לפני המשפט, רוחה קרוב לרוח המקרא. העולם האנדי אינו בפרוש

זהפרוני יש מקומות להימה זו. כמה שבודין מתרפים באופן אחר בפיטולניים ובפיזילניים, כל אחת מנkidת השקפה אידית

המקרא, אלא במשמעותו. מנהג הלשון לכלול מדרש הילכה ומדרש אנגדה בתוך המלה, "דרש", אף על פי שההבדל המתווי ביניהם רב יותר בין הדרש והפרש. שאיפת מדרש הלכה היא האמת, בעוד שahnגда היא יצירה חפשית, שנשתחררה אף מן הכתובים הנדרשים¹⁾.

כהתמונת בדור קדום שתי הגנטיות: הפשטנית והדרשנית, נבר החמור הדרשני במזינה, ועובדות המפרשים תראה לפניו, בשאיפה להשתחרר מן הדרש. לא דחיפה מן החוץ גרמה לכך, כי אם התפתחות טبيعית. בין בעלי מקרא ומלאדי תינוקות על בריחם לא חדל הפשט מיטיהם, ומבארך זו חפורה הדורות נתחדש הפשט תודיר. אף כאשרם מפרשים שאינם מבני השדרה הזאת, עדין לא נתק הקשר שבין למודי המקרא ובין מלמדיו אלה.

באותה תקופה עצמה התחליה אף בתחום הנזרות הזרפתית תנועה מקראית, שהביאה לייצירת כתות דתיות. הייש לדירוש סטוכין בין התנועות הללו, האם תקפה רוח הזמן את שתיהן זו וזו ש"א קבלו ישראל הסנגורים ומסוגרים בתחום עולם שום השפעה ישרה מן הנזרות. אבל מעןן לראות את ההבדל שבתוכאות. התנועה המקראית הביאה אצל הנזרות לנתק מוסרות העבר הקתולי, ואצל היהדות – לייצירה פשטנית חדשה. סימן הוא זה, שהמעבר התלמודי היישראלי לא היה בנגדו עם הפשט המתחדש באוטה תקופה. ולא עוד, אלא שמדוברים אנו להודות, שהשתלשות טبيعית, הנובעת מעצם מהותם התלמודית, הולידה את הפרש. לא על ידי קפיצה נולד הפרש, כי אם על ידי התפתחות הדרנית. והפרש התגבר, ווהפרשות מתחדשים בכל יום²⁾.

אפשר ש Katz נרמו להתפתחות הפרש הוכחות הדתיים. הנזרים היו להוטים אחרי כוחים דתיים, והיהודים הזרפתים עירין בני חורין היו באותה מידה, שלא נשמרו מכל כוח. וננד

1) יש להבדיל עוד בין שני מני אנגדה, בין אנגדה מרצון ושלא מרצון. אנגדה שלא מרצון היא זו כשבעליה נקבעו לפשת, ורק מה שנראה כפשוות של מקרא, נראה בעינינו כאגדה. מאגדה זו כטעת שאין להגצל, ומה שנחשב בעיניי דור אחר כפושות הכתובים, אפשר שיחשב בעיניי דור הבא כدرש שבדרש. אולם אף כאן לא נקבעו כל הגבולן, ודרבינו על מפרשים ופרושים בכלל צודקים גם כאן, והמקרא עצמו קנה-הטירה אשר בו ימדו פרושים.

2) רבב"ם וישב.

הנוצרים האומרים, שדבריו משה רבנו אליגוריא הם, נלומר
חידה ומשל ומצוין הדבר ממשמעתו לנMRI¹⁾, וננד דרזשיהם
נתבעו בני ישראל בפשמי הכתובים. כי משהכרו את הזכות
לדורש, הנה היהת זכות זו אף לנוצרים, לדרוש בדרךם וחפצם,
לא כן אם מהו בכך הפשט. כאן לא היה פתון פה לנוצרים,
לסרב למקבל תשובהיהם. אולם אם גרמה סבה זו להתקדמות
התנועה, לא השפיעה על מהותה, על עצמות השתלשותה
שנשאורה טבעית כמקדם.

ובאותה תקופה, שבה יצר רשי' את פרשו, הגעה
להשתלשות לידי נקודה בינוונית פשרנית. טרם נתקה
את מוסדות הדרש, אולם כבר הכירה בזכות הפשט. והדרך
הייתה סוללה לפני הפשט, אולם טרם נתרחק טם הדרך. ורשי'
מנקדת זו יצא.

הכללים התלמודיים: «הלא כה דברי כאשר נאום ה' וכפטיש
יפוץ סלע, מתחלק לכמה ניצוצות», «לבמה טעמים»²⁾; «אחד
דבר אלהים שתים זו שטעי ווסף דבר אין מקרה יוצא מידי
פשותו ומשמעו»³⁾ — הכללים ההם היו לבסיס לפשט אצל רשי'
ושאר מפרשים בצרפת. מכאן היה מקום להבדות של דרש
קרוב לפשט, ודרש רחוק מטנו, לפשו של מקרה ולעיקר
פשותו. ורשי' חתר אחרי הפשט ואחריו האגדות הקרובות לפשט,
ולא בא אלא לפשו של מקרה ולאנדה המישבת דברי המקרה,
דבר דבר על עצמו⁴⁾, «לישב המקראות על עצמם ועל
סדרם»⁵⁾, «לפי עניין שיטת המקרה»⁶⁾.

ומה היה היוזד השיטתי של השקפת רשי' על הדדי
והפשט?⁷⁾ הוא ושאר מפרשים בצרפת בראו להם מפתח מיוחד

1) ר' יוסף בכור שור בדברי י'ב ז'. וכן זה: «האתה היה דורך
הערלים האומרים כי כל התורה תירוט ומשלים, ככה כל הדברים שם בספר
בראשית נס כנה כל המצוות והחקים היישרים». ראב"ע.

2) שמות י' ט', בראשית ל"ג כ', פנהוריין ל"ד. «מה פטיש מתחלק
הסלע על ידו לבמה ניצוצות».

3) הקדמת שיר חזירם.

4) בראשית ג' ח'.

5) שמות ל"ג י"ג.

6) אחיה ג' כ'.

7) בעיקר יש בין ההשערה הפשטה בישראל ובין השקפתנו רק הבדל
מדרנית.

ל'חינת הנסיבות שבבנת חפרק. הוא הבדיל בין פשוטו ובין טשטומו של מקרה. משפטותם של מילים וכתחווים זהה אותן הינה הינה הקורמת לתבן המקרים, הוראתן הראשונה של חמליים. פשוטו של פסקו והו פירושו בהטשכו, הטעון במלים אלא המליים עצמן. ויש שההטעות חלוקה פשוטה, כגון אם מלייצה והשאלה לפניו במרקא, או אין הפשת בהוראתה, ועל ברחינו אף אנו לא נפרשנה במשמעותה, כי אם כטובנה בתוך ההמשך. רשי הבחן תמיד הבדיקה זו, ויש אשר, פשוטו כמשמעותו¹⁾, ואינו זו ממשתו²⁾. ויש אשר יתרחק הפשת קצר ממשעות המלים וצריך להטוט את "משמעותו של מקרה לפי פשוטו"³⁾. הבדיקה זו שהבחן רשי, על נקלה יכלת להיות פשוטו⁴⁾. הבדיקה זו שהבחן רשי, על נקלה יכלת להיות פשוטה להבנת הנסיבות שבדרך ופשט; כמו שיש אשר ממשתו של מקרה נבדל ממשתו, כך היהם בין דרש ופשט. הפשת במשמעותם של דברים, והדרש הפשת העליון.

רשי השתדל לפרש את המקרים על פי צחצוח פשוטם⁵⁾. יש מדרשי אנדרה הרבה, אלא שהוא בא לפרש לשון המקרה במשמעותו⁶⁾, ואמר לחתוף משמעות המקרים ליישב באורם על סדרם, והמדרשות יקבעם מדרש ומדרשם איש במקומו⁶⁾. שאיפתו הייתה לפרש את המקרים לפי משמעותם ומהשכם, עד כמה שאין זו המשמעות סותרת את בינת אדם ומושכלות הראשונים, ובנסיבות כאלה הפסוקים מתפרשים לפי ההמשך ולפי אותם מושכלות. יש מקרים שעיל כرحم הם אמורים דרישנו⁷⁾, ואנו צריכין בזה לדברי אנדרה⁸⁾, וההשkpות המקובלות ביהדות הן אצל מושכלות ראשוניים.

אחר כל האמור אין צורך להטעים ביחד שככל מקום הכיר רשי בוכות המדרש עם הפשת, והמקרים נדרשים בכמה

1) ויקרא כ"ה י"ד.

2) שמואל ב' י"ד.

3) "לפי פשוטו ממשתו". (שמואל ט"ז כ"ג). "לפי פשוטו והוא ממשתו" (דברים כ"ב כ"ג).

4) בראשית י' ג'.

5) איך א' א'.

6) הקדמת שיח"ש.

7) בראשית א' א'; כ"ה כ"ב.

8) בראשית א' ד'. יש בברבי תורה וקבלה משל ומלייצה דברי הכתבים מהידותם. תהלם קל"ג ב'.

פניהם הוננים¹⁾), ואף על פי כן מצא מקום לדוחות דרישות ולסרב מלקבין, והקריטריון הוא הפשט החתובים ומשמעותם לשונם. "יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל, אבל אין לשון המקרא מושב בהם על אפנוי"²⁾, "ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים... והאין הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לבן". וכך יתישב המקרא על אפנוי והדרישה תדרש³⁾, "בפניהם אחרים נדרש במדרשה, אבל אין סדר כל המקראות הללו מתישב עליהם"⁴⁾, "ומפרידין המקראות זה מזו"⁵⁾, "ואינו יכול לישב עליהם מקרא של אחרים"⁶⁾, "ואינו מושב על שיטת הדבר שסימן"⁷⁾.

ההתפתחות הפרשנית אחרי רשי הובילה את המפרשים לחזור אחרי משמעות החותמים באפן קיזוני. והניעו הדברים לידי כך, שאף כתובים שנוגעים מציאות תלויות בהם פרשו כמשמעותם, ולהפוך ראו מלייצה אף במקום שאינה⁸⁾. ויש שהפרש נדחת מפני המשמעות. כן נראה שהרשבים הארוכיתלטודים נסחף מן הורם, ופשטו הם לפעמים דרישות, מפני חפזו להיות נאמנים למשמעות. ויש אשר פשטו מבעית ועוקר את ההלכה, ובבנ"ז עוזרא כתוב נגדו את "אנרת השבת"⁹⁾.

בדבר המיתודה הפרשנית בפרשיות המקרא, אין להליך ולהבחן כאן בין מיתודות שונות. בפרש המקרא אין שום מיתודה מתחרה עם המיתודה הטבעית. בפרש המקרא עובדו אחריהם הדורות הראשונים את מדרשי החכמים, שמתחלתם היו פרוש לתורה, אם גם שעלה פى רוב נתנו רק לבואר משפטו, למדרשה הלכה. וביתיהם למדו תורה לתינוקות של בית רב על פי הפרושים הללו, ועל פיהם תרנמות לציבור. ההבדל שבין

1) קהילת ה' ט'.

2) שמות כי' ב'.

3) שמות ז' ט'.

4) קהילת ד' י"ב.

5) קהילת ז' ז'.

6) קהילת ז' כ"א.

7) קהילת ח' י"ד.

8) "نم מבני עמנו שמעתי שטפקין על תפלין ומוחות וככדי הום שאיו"ג פשוטי הדברים כפי הקבלה", ר"ז בכור שור.

9) ע' פרשו למקראות, יותי ערב יותי בקר, והוא לטופחות בין עניין¹⁰⁾ ואנרת השבת בכרכם חמץ ד'.

נמוד חכמים ולמוד רבים היה רק כמותי ולא איבוטי. ובמדרשי הכהנים נמסרה דרך הפרשנית, בפרש מלה מלא לבודה ובקשה את פרושיהם בכתביהם היחידים, ויש אשר בהניעם אל מלה וריה זבתו בלחתי רגוי תרגמוו ארמות, ממש בתרגם רשיי בלווען¹⁾. ודרך זו דרך מורה לא נתנה שחתפתה שום מיתודה אחרת, ואף בספרד שלטה מיתודה זו. ועוד זאת: בכל מקום למדו תורה לתינוקות, וכן מיתודה אחרת בלחתי אפשריות. ופרש המקרא צרייך שיהא עסק לא רק לחוקרים, כי אם גם עוזר למלמד תינוקות לעור לקוראים פשוטים. אפשר לומר שמיתודה זו שבפירוש התלמוד הנעה לשלמות אחריו התפתחות מובהה, קדומה להיות בפירוש המקרא, ובעלי הקונטראיסן סגולה לפירוש התלמוד.

תנאי הפרש ייקשו ביותר לבני המקרא. מצד אחד הרי הלשון מובנת ללימודים מתוך פירוש עברי. וכל בן ישראל חי בתוך אותו עולם מגנוויריו, ועל המפרש להתחשב עם אותה האראה שיקבלו המקראות מפנים מרוח הקורא. הפרש לא יוכל להיות פירוש מלווה, המפרש את הכל, כי אם פירוש משלים, המפרש רק את כל הדבר הקשה. ומצד אחר זהה הסכמה הכרוכה בעקב פירוש המקרא, שהרי עולמת הפנימי של הלומדים אינו עולם המקרא.

כל הפלפול ההלכוטי, שאיר-אפשר לבואר משפטו בלוועדו, אין לו מקום בפשט, אבל יש אשר תשמשה המדות שהתורה נדרשת בהן אף לפשט, אבל מבלי הגיע לידי פלפול. אף הפשט תוכראה לדוש במקומות שימושם של דברים חילוקת מפשוטם ואף הדרש ההלכוטי יסנוך על הפשט, וכן משימות המדות המשפטיות אף בפשט, והבאור המשפטיא ישאל מן הפשט את כליו שימושו, לשמש בהם שימוש רב. הדמי והגזרה שווה הם המדות הפרשניות הפשטניות בעצם, שלא תתקה אמן וודאות. מדעית, אבל הן הבסיס של ההשערה הפרשנית, והן תורנה הדרך אליה. את המדה „גורה שווה“ לכת מדרש ההלכה מן הפשט, אולים שם במדרש הייתה ברוב ימיים לכלי שימוש חיצוני, להסתמיך אסמכחות, עד שהונבלה, „ואין אדם דין גורה שווה מעצמו“, אלא אם כן קיבלה מרבו.

ברצוננו להעריך את רשיי מפרש המקרא, נעמוד לפניו-

1) ע' מבוא ר' מאיר איש שלום ע"ה למכילתא 75.

דילימא קשה, שמא צד אחד הרי רשי מקובל לרבים שאין כמותו, והמוני ישראל אך את מפרש התורה ידעו, זגדול פרטומו מפרשום מדרשי הכתמים. ומצד שני אין להבחיש שאין רשי בפרש המקרא אותו מפרש יהוד שאין אהינו מקום לפרוש כלל, בשם שהיה בפרש התלמוד. לטען יהיה רשי מקובל שאין כמותו, ליה הרבה מיתודה ג儒家. בטה שנגע למיתודה הוא אף כאן אותו מפרש נאנו, ואולי עוד יעלה כאן בופאות ובהסבירתו על קונטרוסו. והלא כבר ראיינו כמה מיתודה מתוקנת עשויה, ואין פרוש יפה בעולם שאין מיתודה מבולבלת יכולה לנולו.

הן ראיינו את תנאי הפרוש בבאור המקרא בתור פרוש ממשלים, שיתן לסטודנטים רק החסר להם. זאת גוננת, שرك מפרש שהוא כלו בן דורו, שהוא מרניש בשלמות מה יש ברוח הלומד ומה חסר לו, רק הוא יכול להיות מפרש מעולה למקרא. רשי ידע את רוח המשכיל הרבני הבינוני של דורו, המרוות השכלה תלמידיות אם גם לחצאיין, ובשבילו נועד פרשו. ובדורות הבאים, פרוש רשי עשה לו את نفس הקורא. הוא המשפיע לדורות הבאים את ההשכלה הבינונית, מי שנטעה על מדרגת עם הארץ קיבל השפעה מרשי. אם לדورو היה מכובן בשביב שהרגשו ממשלים, בדורות הבאים הוא שיצר לו את קוראו.

כבר ראיינו את ייחוסו של רשי אל הדרש והפרש, וזה מין פשרה מעולה בין שנייהם. לפניו הלכו מפרשים הנוטים מן הפרש, ואחריו באו מפרשים העוקבים את הדרש, והוא עומד בפקוד ביניהם. ואף זה שרם לו להתקבל על לבות הכלל כלו, אשר שאף לפשרה זו, בין שני עולמות החביבים לו שנייהם.

כל זה לנבי הצורה והדרך הפרשנית, אולם נעריך נא את רשי בטה שנגע להשנת התכליות הפרשנית, עד כמה עלה בידו לקרב את הלומד אל המקרא המתפרש על ידו. מכאן תראה לפניו הדילימא בכל תקפה, וככאן עתידה היא להתפרש. שני עולמות מתרוצצים לפניו מפרש המקרא: עולם המסורת, שאוצרה את המסורת והמקובל בפרש המקרא מדור דור, וועלמו שהוא תי בו, אשר אותו יכול לשים במקום המסורת. אנו מנוקדת מצבנו נחלוק על שנייהם, ונדרוש מן המפרש לצאת מן הווה, ולהשתחרר מן המסורת, ולהדור על עולם שלישי, אל עולם המקרא, ולפרשו מזוק עולמו. המפרשים הקדמונים לא ידעו את הדירישה הזאת, לכל הפחות לא ברורה לעצם. לפניהם

היו רק שני שבילים למכות בהם: או להדבק במסורת וברוח המסורת, או להשתחרר ממנה. ולפרש את המקרה לפי רוח זוגם. לנוכח את כל החוץים המעכבים ולחדר אל רוח תקופת המקרה, והי דרישת בלתי אפשרית לנבי דור רשי. אם נдин מנקודות השקפה זו, על כרחנו נודה שקרובה המסורת, הנשכנת והולכת מדרות קדומים, אל המקרה, מרוח התהוו. האגדה המסורתית היא טבעת אחיזונה בשלשות ההלכה ומשתלשת טימות התורה עד ימיה, וקרובה היא ברוחה בתומתה ובאמונתה לרוח המקרה ולעלמו. היא לא תצא מעולמה, כי לא עלה כלל על הדעת, שיש הפרש בין עלמה ובין עולם המקרה. ועוזת הדין הוא זה לשפטו את המפרשים הקדמוניים באמות המדעה שלו ידועה. ואם נעריך את רשי על פי דרישותינו ודרישות דורו בארץ — ורק וזה מדעה היסטורית — אז אין כנלו במפרשי המקרה. לעולם ישראלי, חי בחוץ המסורת היישראלית, הוא המפרש היחיד, שכמעט אין מקום לפירוש אחריו, כל מה שיכלה לתת המסורת לקט פוריה ויקבע ממשיכת נפלה. וזה סוד גדוותו של רשי. גאון היה לדשו, והוא עדיין קיים בין שלומי אמוני ישראלי.

אולי על פי הכרה נפשי אנו מעוותים את הדין, ונשפטו את המפרשים מתוך דרישותינו אנו, שלא כדין ונמוד את כל מפרש ונעריך נדו ^{לפי} שרבינו אל עצם תוכו של המקרה. ובמקרה נגענו אותן דרישות במחות אחדים מן המפרשים הספרדים, ובמהות הפשטנים הצרפתיים המאותרים.

ועל פי הדרישות המתלהות האלה לא יכול רשי להיות אותו מפרש היחיד למקרה שהוא לתלמיד. הוא היה מפרש גאון תלמיד, מפני שנפשו חיתה את חיי התלמיד ורוחו מלאה את רוחו, מסובות תלמידות נרמו שם סכיבתו הרוחנית הכהירתו לכך. לנבי התלמיד לא נזרשה לו כלל אובייקטיביות, עד כמה שאין אדם צוריך לאובייקטיביות יתרה למען הבין את סביבתו. ותביעתנו העיקרית מата המפרש, הוא אובייקטיביות, ואوها לא יכול רשי לחת לנו, מפני שלא הייתה מציאות בדורו. פשטונו של רשי בתלמיד, הוא פשטונו של התלמיד בעצמו. אולם פשטונו של רשי במרקא, הוא פשטונו של התלמיד במרקא. אף על פי שבפרמי פרושים מצא דרך לדוחות דרישות הכלמים, הנה דברנו כאן על האספקלוריא הכללית אשר דרך בה הבית על המקרה,

ועלינו לומר שהוא פרש את המקרא ברוח האנדה התלמודית, ועד כמה שזו קרובה לרוח המקרא, הרי רשיי קרוב לווחו. וכי יודע אם אין זו מדרגת הקروب היותר גדולה, שהיא אפשר. מי יודע אם נוכל להתקרב אל עולם המקרא, יותר ממה שקבעה אילו המסורת התלמודית הייתה המשכו הטבעי, היא הנשר הייחיד שנשאר תלי ועומד מעלה לתהום שבינינו ובין המקרא. מי יודע אם נוכל לנשור גשרים אחרים בקשר הנשר הייחיד הזה, ואם נعبر את הגשרים החדשניים אל עולם הפלאות של המקרא, או יובילנו אל ארץ תוהו ודמיון – מי יודע?

עוד ואת, טברש התלמוד מתרגן על ברחו בברור המשפטני, וככאו אחר כך לפרש את המקרא יערבב לפעמים דרש ופשט, זאין אדם יכול לשמש בשני כתרים אלה בבת אחת. ותלך לא

יבול רשיי להיות למקרא מה שהיה לתלמוד.

עוד ואת, לפי דרישותינו, הפשט נפתח תמיד עם השנה התהווה, ועל כן צריכים מתחדשים בכל דור. על הפשט להוציא מהבנת דורו, לראות כל מקום שהבנת ההווה חוצצת, ולקרוע את המ██נים המבדילים. וחדברים שהיו פשוטים וטובנים בזמנ אחד דורשים פרוש רחוב בזמנ אחר, שנתרחק מן ההבנה האמתית. ולפיכך יתחדש הפשט תמיד עם צרכיו, ולא נחתמה השתלשות ברשיי, ולא תחתם במפרש גאון אחר לעתיד.

בפרש המקרא יסתכם בכל דור סכום כל התנועות הרוחניות. ויתוסו של איזה דור למקרא, הוא כור המבחן לדור ההוא, כחוות הכל, שעיל ידיו יגלה עד כמה רחוק הוא ממוקור היהדות ועד כמה קרוב אליו. בדור ההוא נתפתח פרוש המקרא בצרפת ובספרד, ואם נעריך את יצירתם הפרשנית, נחות את רוחם.

בספרד יצא הפרשנות בין המשכילים. נדולי התורה מפורסמים היו מעל לעם, והמשכילים שבעם לא מצאו ספק לרווחם, ויבקשו וימצאו את החקירה בכתביהם הוננת להם, ומماו היו השיר והמליצה, הרדקוק וחקיר כתבי הקודש, למנה למשכילים שאינם בעלי תלמוד¹⁾. וכן התחלת הפשטות בספרד או בפריקת על, בהשתחררות מן המדרש, או בבריאות יש מאין.

1) הנודלים שבמרקאים היו בינוינו בתלמוד, וכל המון המשכילים עסקו בஹרים הרים. אליהם בפילוסופיה עסקו דוקא תלמודיות וייש קשר בין

צדרות העם אשר נאחו במקרא היו מרוים בהשכלה חיצונית
מכבר.

בצՐפת, כאמור, הייתה ההשתפות אמית וטבעית ונדוּי
התלמידים היו גם נדוּי המקראיים, ואין מלחמה ברוחם.
בצՐפתים הספרדים לא יצאו מתחום עולם למן עברו אל
המקרא. ככל הנראה דורך אספקלריה מנוגנת, אל תוך
פנימיות המקרא. אולם נשפץ הצרפתיים היהת מרווה בתלמיד
אובאנדה, ומתחוך מסורתם השקיפו על המקרא, ונפש הספרדים
הייתה מנוסחת על ידי ההשכלה הכללית, ואף על פי שבנטה
היהדות הספרדיות את בניין הדרקון יופרשו דקדוקי מילים ודריכי
הלשון, אף על פי כן סכת השכלה הפילוסופית בעידן מהדור
אל רוח המקרא, וקרובה רוח הצרפתיים אל המקרא מרוחם.
הרוח התלמודית הנסוכה על היהדות הצרפתית, אינה מסקע
טעboroּ אל המקרא. לא שהם חדרו מדעת אל עולם המקרא
זרוחו, אלא שהם קרוביים אל המקרא עד כמה שהتلמוד קרוב
אל המקרא מכל עולם אחר. ותמיות היהם ונפשם אף היא
קרבתם אל התמיות המקראיות.

חטיותם של הצרפתיים היא הייתה נתנת, שלא פחדו
להנර אוֹרי פשטוּו של מקרא. השקפתם התלמודית הייתה
מאוששה כל כך, שלא נשקפה לה שום סכנה מן הפשטנות. הם
צרפתיים לא הצרתו לשום לב לא לסתירות הפילוסופיה היהודית,
ולא לננווי קראיים-אנטיטלמודים, כאחיהם הספרדים. וזה תמיותם
שלא דרש מהם למצא במקרא אמתותיהם ממוקם אחר.

צרפתיים בתמיותם יכלו לקבַּל בלי פקפק את ההשकפה,
שפשת ודרש שנייהם מכובנים במקרא. בעוד שהספרדים הרגינו
שבpsiי השקפתם על המקרא מתוממים אם יכלו בעיניהם עצומות
אחר הפשט, ועליהם למצא תקופה צורה הנזונית לכל המתיצר
או על שניות הבונה. הם בעלי ההגנון רואו בסקרים המחוודה
סתירות במקומות שלא הכירו בתמיים הצרפתיים. ויש שאמרו
המפרשים הצרפתיים המאוחרים דברים מתמיים שאין דוגמתם
בפירושי הספרדים. בארץ מפרט, בפרובינציה, נמנגו בפירושי בני
קמחי הסגולות הטובות שכני זומי הפשט. הנobaּה הדרקוני

גרבנוט הפסדרית ובין הפילוסופיה. ע' בתקחת ספרו הנורא של החכם נימאראָך
אבל השכלה פילוסופית נפוצה בין חמשיכאים.

של הספרדים והרוח הפשטנית של הצרפתים נתנו שם, אַבְנָן
נִמְלָא עַל יָדֵי גָּנוֹנִים, והמונינו עלתה יפה.

לטוי חבר רשי את פרושו בעיקר קרוב, כי כשם שהחבר
מתחלה את הקונטרוס אך לעצמו ולশמו, וрок ברוב הימים.
נעשה פרוש לשטוח רבין, כך בודאי אף פרוש על המקרה...
מתחלה כתבו לנפשו, למען סדר לעצמו את פרוש המקרה. בכלל
אםنم ישא עליו פרוש המקרה יותר חותם של חבר מסויים
שנתהבר ביום העמידה בבת אחთ¹). אולם הרבה הוסיף כלמודו
תלמידיו לפניו²), בסוף ימיו. ובשביל תלמידיו פרסם את ספרו
במסרו אותו לשטוחם. הוא לא חבר את פרשו להיות ספר
מוסכבר להמוניים ולעטוי הארץות³), כי אם למשכילי דורו שיש
בهم רוח תורה.

יש לציין את הדבר, שביחוד בפרש המקרה לא נעלמה
מן הוכנה ההשערית של פרושים. וככה אמר בהקדמה לפרושו
על „גבות וכריה שסתומה היא עד מאד, כי יש בה מראות
דומות ל החלום הנtan לפתרון. ואין אנו יכולים לעטוד על אמתת
פתרונו, עד יבא מורה צדק, ולפ"י היכולת אתן לב לישב
המקראות, אחד אחד מן הਪתרונות הדומים לו, ואחר פתרונו
של יונתן“⁴).

בפרש המקרה נPsiותו מפכה יותר מאשר בפרש התלמיד,
אשר בו גדרה התפתחות את דרכו, אך פה ושם נגלה נפשו
בין השיטין; האדם שבו אין מסתור כאן בפני המפרש שלו,
ויש שדבר דברים חמימים בפרשו: „זה סוף הפרשה היא יקרה
מכל, על כן כל ימי נתתי לב עליה למלוד“⁵). „אין בנבואות.

¹) ע' שמות י"ט י"ג, וביצה ה': ותעניות כי'א: שיש להוציא מבאן
שפרוש התורה נתהבר לפניו מהדורות אחרות של הקונטרוס.

²) ע' שמות ט"ז ז' ו' ורשב"ס באוטו פסוק, ור' אברהם ברלינר בהקדמה
לפרש רשי על אורות השתפותו של הרשב"ס ור' שמעיה.

³) נראה משחטש במלחים ובטווים בפרש המקרה שבפרש התלמיד
בעצמו פרש וכאן לא חש להם ויביא דברי אנדרה בצורתם. ע' שמות א' ט"ז
וסותה י"א: , וב, וכבר לאברהם יש דוגמת זהה בכל דף. וגם מה שказר רשי⁶
לפעמים בסמכו שירע הקורא את שאר הדברים ממקומם, אף זה סימן שלא חברי
לעמץ ארץ. ע' דברים א' ג', א' י"ח, ג' כ"ג, ויש להבחין בין מה שקטע
בעצמו ובין מה שקטעו המעתיקים.

⁴) וכריה א'.

⁵) איוב כ"ח א'.

של הנביאים, נבואות עתידות ונחמות מחויקות טובות לקץ הגואלה, כנחתת ירמיה, ובנואה זו של ירמיה עתידה לבא בגאולה אחרונה¹⁾.

חיות הרצאתו ורוך נפשו נתנו חنم על כמה כתובים שנכנסו אל חי התינוק העברי והואיו לחק מנשו, וכל מי שלמד בחדר בתפוצות אשכנזים, יזכור הדברים שנטקו עמו, במח ולבי²⁾.

יש שנמצא ברשי' דברים נאים על ספרי המקרא ועל ערכיהם³⁾. אבל אין להעלות על הדעת שהטקרה היה אחוי פרובליות בשוביל רשי'. רוחו בכלל לא היתה פרובליותית, הכל פשוט לרווחו בתכליות הפשטאות, כל החידות נפתרות וכל הקושיות מתרצות טרם השאלן. ולא יכול כלל להעלות על הדעת שאפשר לשਬש ולהגיה בדברי המקרא, וכל המיחס כזאת לרשי' טוצה⁴⁾.

הדבר מובן מalone, שנופה כל המקרא שהיה לפניו רשי' הוא אותו נוסח עצמו שלפנינו היום בכל דיווקו. כל הספרים נשتبשו ודרשו הנחה בדורות הכתב, רק לא ספרי הקודש, מפני השמירה המעליה לשמורם ישראל. אם נמצא במקומות מסוימים,

1) ר' בחי' בכר הקמה בשם רשי' ואני מצוי בפרשיות, אבל בגראותה הייתה לפניו. ועוד הביא שם מקומות שלא יכולתי למצאים בפרשיות.

2) בראשית מ"ח ר' ואני באני מפן ואין הדברים צירום בשום מדרש נאול שאמם מקור קדום, שמות ג', ח-יב'. דברים י'ב א', ועוד.

3) יהושע א' א'. "ויהי אהדי מות משה מהוחר על סוף התורה המסתימת בפטורה משה וזה מהוחר לה". שופטים ה' ל"א. "ותשיקות הארץ ארבעים שנה, אין זה מדברי דברוה אלא מדברי כותב הספר". שופטים י"ו א' ב'. אף על פי שנכתבו ב' פרשיות הללו בסוף הספר, של מיכה ושל פילגש בגיןה בחלה השופטים היה". שופטים י"ו ג'. יש אומרים שאשה זאת היא דיללה וטעות היא בירם שהרבבה שניהם קרם מיכה לשמשון, אך הפרשיות נסמכו על הכהן שהוא כאן וכנסת של פורענות היו שניהם". וע' פסחים י', אין מוקדם ומאוחר בתורה" והרבה פעמים נשמש בכלל זה.

4) ע' "לעורתו הפרשנית של רשי'" לאברהם כהנא, השלוחות י"ח. ואגב חריפותו נשتبש וכל ראיותיו מוטעות שמות כ"ה ט' טעה בהבנה, ג' י"ט; ט'ו ה'; ג' ב'; פרושים ולא הנחות ואין לבקש תקוני נסחות במקומות שפרש במליה אחרות, הלא זהו מעצם הפריש, ויש לעין בכלל אותן המקומות בהערות ר' אברהם ברילינר שעשה גדוות בגינוי מCKERות רשי'. והרים ההכם התחמים הזה כל בנינו של אברהם כהנא לפרט. ובכל מקום שיש למצא פרובליות ברשי' מתוק דברי הคำים העברים לתוך פרשו.

שנוסף רשי נטה מנוסחנו, אין זה אלא כחליות המטולה שלא באה הכרעה עליהם עד היום¹⁾. ויש שפרש חליות המטולה ובכלל דקדק בכליה²⁾.

גולם חשוב להתקדמות הפשט בצרפת היה הדבר, שלא הייתה שום נתיחה לקריאות אנטידתלמודית שם. בארץ אשר בה הרגשה איוו נטיה לפסוח ולדין על המסורת, ולהזור אל דברים בכחכם, בארץ בו בהכרח היו המפרשים דוגמנים יותר ואדוקים בעיקרים המקובלים. בצרפת לא הצטרכו לעם את הכתובים, כדי להוציא מלבם של קראים-אנטידתלמודים. מפני השמעה אוי-شمטו שיש מתנגדים לתורה שבعل פה, ומצאו את רשי במקומות אחדים מן עלייה³⁾. אולם אפשר שמתוך התלמוד ידע את מתנגדיו. זאת טענותיהם.

הנזרות הכריחה על ידי הוכחים השכיחים בתקופה ההיא שתחשב אתה בפרש המקרא. אולם פעולה הכרת זה הייתה לטובה כי ננד, מהפכים טעמי תורה למדרש טעות ואילך⁴⁾ גתנברן בפשט. ביחסו שני רשי את "המשיות ומידחים מהעתפים כאלו הם אנשים צדיקים למען יקובלו מעשיהם", וטוב לאדם שיפגע בו דוב שכול ואל יפגע בו אחד מן היכסילים המשיטו לעבודה זורה⁵⁾. וננד המתוכחים בהם פנה לפעמים בפרשנו להזכיר על דבריהם⁶⁾. ויש אשר נטה בפרשנו מן

1) ע' שמואל א' י"ד ל"ב שלא היה הקרי ויעט לפני רשי. מלבים ב' י"ח כ"ז שלא היה הקרי מימי רגלהם לפני רשי.

2) יוחוקאל י"ט, ירמיה י"ב ג'. וע' שמואל א' נ' י"ג. תבקוק א י"ב. מלacci א' י"ג. במדבר י"א ט". דברים כ"ח ל'. על י"ח תיבות של תקון סופרים שננה הכתוב, "לכני ולתקון הלשון". וקשה להחמיר בונת דבריו של געלו משנוני גרסות בכאן ונחלקו הთוקרים. וע' בחדמות ר' אברם ברלינר.

3) מהרת השבת. מחרת יום טוב ראשון של פסח, שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יורע איזהו", וכל השנה מלאה שבות", צא ובדורך איזה שבת אלא בוראי يوم טוב הוא" (מנחות ס"ז ויקרא כ"ג י"א). "חלה וכל דם לא תأكلו ולא פרש איזה חלב אסור ואין לומר שכח הלב שבתון הבתמה ושולג נבי בתה אסור, שאם כן נמצאו אסור כל הבתמה כליה. ונתפרש איזה חלה אסור איזה חלה מותר בתורה שבעל פה שחכמים הונם בה יומם ולילה". ואין הבדל אם העביר פתגמים כאלה מתוך דבריו הו"ל שבחור בהם.

4) ברכות י"ב:

5) משלו י"ו י"ב. ט' ז'. אוזהה שאסור לדבר עם המשיות ואפיו להוכחה ולקרבם.

6) לחשובות החולקים האמורים... לדעתם יש להשיבם מהו מעתה ותלא

המדרש המקובל¹⁾, אשר בו נאחו המתווכים הנוצרים²⁾, ואף במקומות שלא פרש את הדבר יש לראות איך שהשפיעה שימתלבבו לדבר זה על פירושו³⁾.

בתור מקורות לפירוש המקרא, שמשו לרשי מלבך ספרי הפתرونנות, אשר עליהם כבר נדברנו, בעיקר אנד ספרים הנחשבים על הספרות התלמודית ובמدة ידועה יסוד פירושו מדרש אחד לאוטו חומר. את פרשו על התורה יסוד על מדרשי הלכות שטעיקרים היו פרושים. על „אנגדת ארץ ישראל“⁴⁾ בראשית רבה יסוד פירושו על ספר בראשית, ע. „המגילתא“ פרשו לספר שמות. יסוד פירושו לספר ויקרא היה „תורת כהנים-הספרא“, ופרשיו על ספר במדבר ועל ספר דברים נתיסר בעיקר על „ספריא“. אף „ספריא של פנים שניין“⁵⁾ היה לפניו והשתמש בו. בחומש אשר בו שם ספרים הללו ליסוד פירושיו נשתמש בהם כמעט בכל פסקוק ופסוק⁶⁾. אולם אין לחשב שהעתיק סתם את הדברים, אלא השתמש בהם בחכמת יתרה. לפרשיות אחדות השתמש בבריותות אחרות. מלאכת המשכן לא נתפרשה במדרשים, כדי שלא יהיה, פירוש המקראות פרקים פרקים וישנה הקורא בצרופם⁷⁾, אונתחברה בריאות מיוחדת לכך. רשי השתמש בבריאות דמלאלכת המשכן⁸⁾ וכן גם בבריאות דמי מדות⁹⁾ והציג כמה שרידיו בריותות שהוא שלמות לפניו, וקטעות לפניינו. נראה שלפנינו דשי היה אף „מדרש תנחותמא“ הקדום, שאבד אחרי התחלקו והתפלו נזק לכמה מדרשים¹⁰⁾. אין הדבר צריך להאמיר שהשתמש בשני התלמודים, ומכל פנות התלמוד ואף ממוקמות רוחקם

לא בא אותו טעות עד לסוף חמיש מאות שנה“. ישעה ט' ו'.

1) רבותינו פתרונו על מלך המשיח ונכון הדבר לפניו על דוד עצמו לתשוכת אחרים שדרשו“. תהילים כ"א ב'.

2) “בון דרך הנביא הזה מוכיר כל ישראל כאיש אחד “אל תירה עברו יעקב“, “אתה שמע עברי יעקב“ ישעה גג נ'.

3) בראשית כ"ז ב'.

4) וקדרא י"ט. „מצאי בבריאות דספרי ולא בספריו שלנו“ סנהדרין כ"ט, סוטה ט"ז.

5) דרוש רק לעין בהעות ב, “וכור לאברהם“ בבל דת, שעשה ממש גדוילות בחפש המקיינות הטמונה.

6) שמות כ"ה ל'. והשכיל לפרש את הטעם למזה נתחברה בריאות מיוחדת מלאכת המשכן.

7) בראשית ט"ח דרשתו בפרשא זו לא נמצאה בשום מדרש באותה

bijouter, ידע לקחת מה שנראתה לו¹⁾,ומי כמו כמותו מוכשר להוציאו מתחום הספרות התלמודית כל מה שתוכל לחתת לפשט²⁾.

אחד מקורותיו הראשיים הוא ה"תרגומים". בתרגומים שהוא פרי מסורת היה של דורות, ואשר נשקעה בו עבודה התרגומים ובעלי מקרה של תקופות הראשונים. בתרגומים שפונים אוצרות רבים המכילים לדוללה שידלם וישקם לרבים. ורשי דלה דלה את החבוי והטמן בתרגומים, ידיעתו התלמודית המורובת הכירתו לבך ביהود, מפני שטלבך ידיעת הלשון הארמית, שאין אדם רוכשה בדור ההוא אלא מתוך התלמוד, דרוש לדעת יסודות פרושים התרגומים בדברי חכמים, ולהבין מתחום תקופתם שבת נוצרו. וכמודמה שהוא הראשון בין הפוטרים הציגות השם לב ביהود לתרגומים לבך מתחם את הפשטים הטובים באפן סיסטימטי.

התרגומים נולדו מתחום התפתחות דומה במקצת לתולדות הפרוש בצרפת. אחרי עסוק דורות של מומחים תורגננים ומקרים בתרגומים נחתמו התרגומים בזרותם האחרון על ידי השתפות החכמים, אשר קבלו מן התרגננים את החמר היין ויעבדו. קרבה יתרה הייתה בין רשי ואונקלום בפרשרם שמצאו בין הפשט והדרש, אף על פי שהגינו אליה בדרכים שונות קצת. רשי רפה את אויקי הדרש בבררו את האגדה שלא תסתור ביותר את משמעויות המקראות. תרגום אונקלום השתדל לכוון תרגומו לדרשת חכמים, ביהود במקום הלכה, אבל בתור תרגום הרי שכורת היה לשים לב למשמעות הכתובים, שלא תסתור הדרשה את הוראת המלים, וכן עמד הוא ממש באותה נקודת אמצעית, שאף רשי הגיע אליה.

לא רק שפרש רשי כמה פרושים, "תרגומו" של אונקלום

שלמות. בראשות נ' ה'. המדרש השני הוא מתוחמא הקדום, כמו שנראת מליקות מכורי טשיי כ"ה. במדרשי תנומה לפניו איןנו, אלא ברומה לו במדרשים אחרים. ע' ב"זכיר לאברהם" בהערות שבנס ובסוף מה שהעלה בחקרתו המודעית. 1) ע' דבריהם ד' מ"ז ומגלה ט'. אך ברר פרוש מרשותו השניות בתרגום השבעים.

2) מצאנו סתירה ממקום למקום לפי מקורה השונה. במדובר י' כ"ט "שני שמות לתרז" לפי הספרוי, ובפרשיותיו "שבע שמות" לפי המכילתא. אולם דבר זה המצויך בקונגרס איננו שכיה כאן הרבה, וזה מתח העדר رسمي מחדירות.

בכל פרק ופרק, אלא אָנָא דקדק בו בחבה יתירה. ביחסו שם לב לכונן את משמעות המקראות, במקומות שאונקלוס תרגם ולא דקדק לפреш אחר העברי¹⁾, ולשון העברי נדרש לפי התרגום²⁾, ומקרה קצר הוא זה, והתרגומים מפרש קוצר העברי³⁾, ותוספת הדוא לא מלשון העברי שבמקרא⁴⁾, ואין לו תיבעה בפסקוק⁵⁾.

רשוי המפרש דקדק במשמעות הלשון קצר יותר מן המתרגם. הוא דקדק גם בגרסאותו של אונקלוס בכתביו יד והגיה בפירושיו, והמדפסים הניתנו לפיו את התרגומים בכתה מקומות. לפעמים פרש אף פירושי טליים בתוך לשון אונקלוס⁶⁾, בהביאו ראייה מן הארמית שבタルמוד⁷⁾ או שבמדרשי⁸⁾, או שפרש גם אטימולוגניה של מלחה ארמית⁹⁾. ויש שדרדק בשינוי תרגומו טליים באונקלוס¹⁰⁾, ויבדל בין שמות נרדפים בארמית ובין שמות משותפים בעברית על ידי כך. גם במקומות שאונקלוס "לקח לו שמה אחרת"¹¹⁾, פרש שיטתו וסוד שיטתו בדברי חכמים¹²⁾.

ובכל חכמו דחיה פעמים רבות את תרגומיו, טפנוי, שאין לישבו על לשון המקרא¹³⁾, וחותרנים בן טועה¹⁴⁾.

ויתר ממה שלמד מאונקלוס למד מתרגומים יונתן על הנביאים. מלבד מה שקיבל ממנו פירושים, שיש לתוכו מתרגםתו של יונתן¹⁵⁾, והוכשר בעינויו¹⁶⁾, טפנוי שהוא, מושב יפה על המקרא¹⁷⁾, מלבד זה הרבה השפעת יונתן עליו בכל דרך

1) שמות ט"ז י"ג. בראשית מ"ט ב'.

2) שמות כ"ג ב'.

3) שמות כ"ד י"ד.

4) בראשית מ"ט כ"ד.

5) שמות ט"ז י"ד.

6) במדרבר ה' ב'. שמות כ"ב טז.

7) בראשית, ל' ל"ח.

8) שמות י"ד כ"ז.

9) דברם י"ד ה'.

10) שמות י"ח כ"ו, ל' כ"ט. בראשית ל"ז כ"ז.

11) שמות כ"ד ג' וחדרב נגע להלכה.

12) בראשית מ"ט י"א. שמות כ"ה כ"ט.

13) בראשית כ"ה ב'.

14) בראשית ט"ז י"א. ל"ג א'.

15) שופטים ה' ד'.

16) מלאכי ב' טז,

17) נחום א' י"ב.

הפרש, וסגנון הרצאותיו לפעמים כלשון יונתן¹⁾. יונתן פשיטן הוא יותר מאונקלום, וכן גם רשי פשיטן יותר בנביאים מאשר בתורה, מפני שכאן אין הלכה נתלית במקראות. בפרש נביאים על ברחו על רשי להתעמק בהבנת מלצות לשונם, ובמקום שאין פשיטן ממשמען, סכנה קרובה להכשל ולהכניות כנות ורות לתוכן הדברים. כאן נתמך רשי על יונtan, ללמידה ממנו שאין מקרא כפשווטי²⁾, וכן נדלו של יונtan. בכתבובי לא געור רשי בתרגום, טשומ, "שאין תרגום בכתבובי" ³⁾ ידוע לו. ועל כן נשתמש אף שם בתרגום נביאים⁴⁾. ובמקומות מסוימים שהובא תרגום של כתובים בפרש, מעתקים שבו את פרשו. כן גם לא ידוע רשי את תרגום ירושלמי על התורה שלא הביאו בשום מקום, וטרם נחפט בימי⁵⁾.

ב.

פרשו על המקרה.

הפשט. פרוש המלה. הדמי והARIOות. פרוש הענין וההמשך. הדריך. הדרש. פרוש שיר השירים. השקפותו ומדרשי אנדרה. זהחתת הנשומות. הלען הערפתי. הלעון ברשי. פרוש דברי הימים. פרוש לפך אחרון של אובי. פרוש עורא ונחמה. תלמידיו: ר' שלמה. רשב"ם. ר' יוסף קרא. "בעל" התוספות". ר' יוסף בכור שור. היחס אל פרוש המקרה. השפעתו. פרוש בראשית רבה, הפיאות.

בפרש התלמוד הערכנו את פעולתו הפרשנית לפרטיה, על פי חלוקות הבادر, שהן מסקנות הדרישות הפרשניות המחלפות. אולם בפרש המקרה לא נעריך את רשי ב证实.

1) הווע ייד ה', "אומר הנביא לישראל כך אמרה לי רוח הקודש", וכך יונtan היה זו.

2) שופטים ד' ה'.

3) מגלה כ"א.

4) רות ד' א, וע' בספריו של ר' אברהם ברלינר, "בישראלג" 29, שזכה בראיות ברורות ברכבו.

5) ע' בספריו הנזכר של ר' אברהם ברלינר.

מדהה מחלוקת וועל בן נסכם נם את פרטיו פועלתו בקנה מדתנו
וועל פי חלוקותיו : הפשט והדרש.

רשי' היה מן הראשונים באוטה תקופה שהכיבו את
הזרישות הפשטנית, אולם לא הגיע עד מסקנתן האפשרית.
במה שנגע לדרישתו האחת לפרש את המקרה לפי המשך
הכתובים תמכתו הרגשותו, והוא לקריטירון פורה בידו לא רק
ביחסו אל הדרש, כי אם גם בהמצאת פרושים חדשניים. אולם
במה שנגע לדרישתו השנייה לחזור אחרי המשמעות, הנה לא
היתה נקודת מצבו הפרשנית מוכשרה לקרב אותו אל המשמעות
כל האפשר. רבים היו מושכלותיו הראשונים שטבעה המסורת,
שאי אפשר שתסתתר המשמעות, ולפיכך המקראות אומרים לו
מדעת ושלא מדעת : דרשנו. אבל מצד אחר נשמר גם, על ידי
הרגשותו הדקה, מפרש את משמעות הכתובים נגד בינת אדרט
ישראל, וגם לא הרחיק הוא לרכת בדרישת המשמעות – מה שעשו
לפעמים המפרשים הצרפתיים הבאים אחריו.

בפרש המקרה תלוי פרוש המלות בפרש העניין עוד הרבה
יותר מאשר בכל פרוש אחר. מלים פשוטות לא יפרש המפרש,
ורק מלים קשות, או מלים שעלו להטoton לפי פרוש העניין –
לפעמים יש סתירה בין המלים ובין תכנן המשפט. המלים
모בינות בשחן לעצמן, אלא שבתוך ההמשך לא תאמRNAה כלום,
או שלא תאמRNAה מה שדמיה למציא המפרש, ותמיד המלים
נדחות מפני ההמשך, מפני הפשט האמתי או המדומה. רשי'ין
בחרגשותו הדקה שהרניש את רוח שפת עבר, וشكלה את כל
החרט הלשוני שבמקרה ושמחוון למקרה, קרוב בפרש המלות
אל הפשט מאשר בפרש העניין, אף על פי שאמציעו כאן
משמעותם.

יש אשר לא יובן היטב מושג הצפון במלחה עבריות, מפני
שבשפה המדוברת בפיו מושג זה נחלה לכמה מלים, ולהפוך יש
מושג המתפרק לכמה מלים בשפת עבר ולא בלשון אחרת. רשי'
הבחן בין המושגים הדקים, בין מושג משאל של מלה ובין
הבנייה הפשוטה, וишתדר לקרבה אל השנת הלומד, שלא יתחלפּ
לו מושג במושג¹⁾. וишתדר לסתור הבניה בני דורו שהבינו איום

1) בראשית מ"ה ב'. נ' פ"ז. ישעה ל"ב ו'.

טלה שלא כפרושה הנכזנו¹⁾. יש גם שפרש התיצירותן של מילים זהוראותן על אמתן²⁾. טלה שחשבה למורכבות, פרש הרכבה, או שלב חלקה בפרושו³⁾. כשהפרש איזו טלה פירוש זו קצת, הרבה בריאות לטען «לא יתרמה הלומד, שהרביה מקומות יש כיווץ בוה...».

הdonegt מא והדמיו יטלו בבאורי המקרה מקום בראש, ומשמשים כאן לא רק למפרש מילים, כי אם גם למפרש העணין. זהוי הארה ממוקם אחר על המקרה המתפרש, וזהי אחת הדרכים היותר מוצלחות שבראה הפרשנות המקראית העברית. כליאומנות פרשני זה נתיצר ונשתכלה בישראל בזמנם קדום, ולהפך יש לראות הנבלת שימושו בזמן מאוחר. במדרשי הלכה הקדומים מתפרשים הפסוקים על ידי דמיו, כגון פרשת בכורים בהגדרה של פשת. בשנתרבה שימוש הדמיו יתר על הצרך, נולדה הדרישה המקראית מקרים רוחקים בורوع, והפסקוק נשקע בראיותו. רשי לא עבר את הגבול בהבאת ראיות. דיווקו של רשי במראי מקומות יתמייננו, ביהود בדעתנו שמדרשים גודלים אחרים טעו לפעמים בכנון זה אחרי זכרונם. יש שללב את הראייה בדבריו⁴⁾. כדי להסביר כל פקופק הביא ראייה מוכחת, פסקוק שהוא «אב לכוון»⁵⁾. רק כשאין לטלה «עד מוכיח במקרא»⁶⁾, «ואינו יודע לה דמיון»⁷⁾, או יפרש הטלה «לפי עיננה» או «שאין דמיון במקרא, אלא יש דוגמתו בלשון משנה»⁸⁾. יש שהביא ראייה לתזוקמן המשנה בצד ראיות מן המקרא⁹⁾, אף במקומות שיש קצת חלוף בין לשון המשנה והמקרא¹⁰⁾. ויש אשר מצא דוגמתו בלשון ארמית ופרש את הטלה העברית על פיה¹¹⁾.

בפירוש המקרה יש אשר יוכרת המפרש לפреш איזה דבר

1) שמות ט' ל'.

2) בראשית מ"ב ל"ד. מ"ג י"א. מ"ג כ'.

3) אירוב ג' ד'.

4) דברים ל"ב מ' וזכריה א'.

5) בראשות כ"ז א'.

6) דברים כ"ז י"ז.

7) ויקרא י"ט כ'.

8) רות ב' י"ד. ב' ט"ז. במדבר ו' ג'. דברים ל"ב ח'. איכה א' כ'.

9) במדבר ב' ז'.

10) שמות כ"ח כ"ב «לשפת-שרשת».

11) איכה א' י"ד. בראשית מ"ג כ'. שופטים כ' מ"ג.

פשוטו, אך מפני שנשתרש פרוש אחר מוטעה, והואויה אחת מתעדות הפשטן. בדורות החם, דורות הדרש, הוכרת רשי לפреш כמה דברים פשוטים, כדי להוציאו מן הורש התקובל¹⁾. פרוש כללים ופסוקים אינם עדיםין פרוש מספיק, ואף החמשץ צריך להתפרש לולמוד. רשי פרש את החמשץ במקום שראה אפשרות לטעות זייפרש איז "המקרא מוסב", ומוחבר למקרא שלמעלה הימנו²⁾, או, נמשך למקרא שלאחריו³⁾.

כשהרגיש רשי שאין דבריו מפורשים, הוסיף פרוש לפירושו, וכזה פתרונו... וישמש בטוי זה כעין כלומר שבקונטרוס.

יש שפרש רשי את מנהגי ימי המקרא כפי שהשניים מן חמקרא וטשר האספרות, ויש שהרגשו מזאה את הנכו⁴⁾. דברים שקשה להלטם ("צירר") וחרושים נשמטו מן הדפוס.

בין כל האומנות, אשר בהם יוצר הפשטן, השוב ביחד הדקדוק. על המפרש לא רק להכיר כי אם גם לפרש כמה פעמים את כל הדקדוק. ביחור בימים ההם אשר הדקדוק עדין לא היה מפודר, אך זה עתה התהילה יצירתון, הוכרת רשי לפרש כלים פשוטים, שלא היו פשוטים בחיוו, ואפשר לסדר דקדוק שלם מכללים המפוזרים בפירושו. המסתורה בראה כמה כלים בדקדוק, ביחוד במה שנגע לנקוד, אולי לא גסרו למדע מיוחד. את זאת עשו הספרדים, אף אם שnom הם מתחלה לא חשו לנקוד, ויחסבו, במידה ידועה, למקרה שהוא מהווים לתהומי הדקדוק, ומתבלה לא חדש הספרדים כלום, רק סדרו את הכללים היודיעים על פי סדר לכותם מן העربים. אבות הדקדוק ר' מנחם בן סרוק ור' دونש כתבו חבריהם עברית והניעו לצרפת. מתחמיים נשאל, מה נשתנו אלה מכל

1) כגון שמות י"ד כ"ה במצרים, אף על פי שבדבר אחר הביא לדרש.

2) ויקרא י"א ל"ד, שמות כ"ה מ'.

3) דברים ד' מ"ד.

4) בראשית ט"ז י". דברים כ"ט י".

5) מלכים א' ו' ל"א. רשב"ם בדבר ל"ב. ויש נס בתלמוד הרבה, פונה ונשטע הרבה.

היצירות הספרותיות, שלא עברו את גבולות ספרד ; וכמה מהן
שהסבבה היא שדרישת המקרא נמסרה לחבל מומחים, ואלה
בעלי המקצוע קבלו את החברים החדשניים מחבריהם שכארען
אחרת. כשהבאו ה, מהברת¹, של מנחם ו, השנות² דונש ל'צפת³,
עשוי בודאי רשם, אבל בלתי רגילים בסודו החדש של מלון.
לא קבלו מהם הרבה תועלת. רשי⁴ הוא שהריך מתוק כליהם
את כל מה שיכלו למתת, שהוציאו מתוך הערכין של ה, מהברת⁵
את הפרושים הטובים בעיניו וישבצם בפרשו על יד פסוקיהם.
ובכמה מקומות שלא הוכידם השתמש בדבריהם⁶. רשי⁷ עמד
על נקודת מזבם של ר' מנחם ור' דונש בדקוק. אולם אף
על פי שלמד מהם הרבה, אין לומר שהם למד את דקדוקו,
כי אם הם והוא למדו מן המסורות הדקדוקיות הקודמת, וכמו זה
כמוהם שאבו מבאר אחת. ואף על פי שרשי⁸ לא חקר את
הדקוק ביהود, אלא אגב פרשו באדר איזה כללים, הנה
במקצת עליה עליהם לא רק בהכרת השרשים על אמתם, אשר
בזה תמכתו הרגשות הלשונית, כי אם אף בהכרת כמה כללים
חשובים. הוא הכיר את חסרי פיז ונתי ליה, אשר מנחם ודונש
חשbowם לבעלי שתי אותיות⁹. ובכל הכבוד שרחש להם, הנה
כמה פעמים, לא הודה¹⁰ לדבריהם. אף בכללי דקדוק שברר
מן התלמוד השתמש¹¹.

המלים המתאבות הנזכרות לדקדוק לקח מן המסורה
ומחבריו מנחם ודונש. אולם לעיתים גرنש חוסר מילים מתאבות.
מתאימות אצלם, ושנראה איך מושן חסר לו, אף על פי
שכל טיננו ופרטיו בידו¹²) וחסרונו מלאה גורם לכך. המלים
המתאבות אשר לו אינן דומות ברובן לאוthon שנתקיימו בין
הספרדים המאוחרים ושנתקבלו אצלנו, וזה יקשה את ההבנה.

1) ע' בראשית ר' אברהם ברלינגר בסוף הספר וב佐ור לאברהם" בחרבה
מקומות.

2) שמות א, כ, ב, י.

3) שמות כ"א י"ג.

4) כגון "ה"א במקומות למ"ר" בהרבה מקומות וכנון שמות ט"ו כ"ג, ועיין
שמות ט"ו א' שנסה לברר כלל בשימוש המנמים מן האגדה.

5) כנון מושג "ההפטה" בראשית כ"ו י"ד. וע' שם דבר" שם כ"ה י"ז.

היום. אף שמות התנועות טרם נקבעו אז בשווה אצל כל ישראל¹⁾.

המפתח להבנה נכונה של הלשון העברית הוא שטוש הומניים, שהשנתו קשה למדוברים בשפה אירופית. וסימן טוב הוא להרנשתו הדרודוקיות של רשיי, שהרגניש בדבר ונראהו מתאבק עם אותו חמר קשה. הרבה חור על הכלל על אדוות, ההוות שפעמים שהוא מדבר בלשון עבר ולפעמים בלשון עתידי²⁾. ויבדל ממנו את „הhoa תמיד הרגיניל בך“³⁾, המשתנה לדבר בלשון עתידי ובלשון עבר, לפי שככל דבר ההוא תמיד כבר היה ועתידי יהיה⁴⁾. אף לבינוני „העומד“⁵⁾ שם לב לחקרו, ויבחן בין ביןוני נשלם ובلتוי נשלם⁶⁾. ככלים יפים המציא בשטוש הלשון⁷⁾, וישם לב לסדר המשפטים ויכלול כלל על „מרקאות קצרים“⁸⁾, המקרים לשונם וטמענים תיבת אחת⁹⁾, „שגומו ולא פרשו“¹⁰⁾, ועל „מרקאות מסורסים“¹¹⁾. הרבה למד רשיי מטעמי הנינהו ויש שהודה, „שאלמל לא לא ראה את הטעם לא היה יודע לפירוש, אבל הגוך למדד להבדיל את התיבות זו מזו“¹²⁾. והתאונן על „קראים טועים שפירושו גנד טפורה נגינה“¹³⁾.

1) רשיי קרא לקבוץ – שורק, לחולם – טלפות, לציגי – קמן קטן, לפנול – פטה קמן, לקטץ חטף – חטף קמן. ולפי דעת שדר קרא לשוא נת בשם שבא ולשווא נע בשם חטף, ע' דברים ד' מ'א. שמות נ' כ"ב.
2) ואף על פי שעלה בהברת השורות על دونש ומונחים יש שהשתנו הכרתו הדקדוקית הבלתי מספקת וייערכו גוזרות שונות. ע' שמות י"ד נ'. ישעה כ"ט ט"ז.

3) בראשית כ"ד מ"ה. במדבר ט' ט"ז. כ"ג כ"ג. שמואל ב' כ"ב ז'.

4) שמואל כ"ז ח'.

5) בראשית כ"ט ג'.

6) שמות ט' נ'.

7) במדבר לה' ל"ב, ג'ס. וזה הכרה השובה ביותר וביותר.

8) כגון ירמיה נ"א י"ב. שמות כ"ו ג'. כ"ז ב', בראשית ל"ח.

9) אשר בתוכםמנה גם את הגוף הסטמי שבפועל במדבר לה' כ"ה. שמות י' י"א. בראשית מ"ח א'.

10) בראשית א' א'.

11) שמות כ"ב כ"ב. שמואל ב' ה' מ'.

12) קהילת ט' ח'. י"א ה'.

13) יחוּקָאֵל א' י"א דברים י"א ל'.

14) יחוּקָאֵל מ"ז י"ט.

לענין עיניו היה הפשט: רק את המדרשים אשר חשבם לפשיטים קבע בפירושו. וזאת נמצאה ביחס אצל מדרשי הלכה אשר אותם חשב בהרבה מקומות לפשט, משומם שטדרש הלכה נשתרש בלבו ונעשה לו להכרה מוחשבת. ובמדרש הלכה גחתמה ההשתלשות בזמן קדום, ואין רשות לחדש ולדורש את הכתובים. עבדות רשי לא תוכל אם בן להיות כאן אלא בעבודת ברור, לברר את המדרשים, ל凱יבּ ולקבעם בפסוקיהם. והתלמודי הנanon רשי היה מוכשר ביחס לסקור את הפשטית המדרשית והתלמודית ולהוציא שם את כל הנזרך לו. אף בברור מדרשי הלכה היו המשך הכתובים ומשמעותם הקרייטריון ומדרשים חלוקים בחר במדרש קרוב למשמעות¹. בברור שיטות החכמים במדרשי הכתובים, נעשה פרושו על התורה במעט בעין פרוש אף לדבריהם, בהרצותו את הדברים לפי הבנתו ובהשתדרלו להთאים למשמעות הלשון². גם בשבחר בפשיט, יש שהטעים שנם הדרש, אינו יוצא מפשט³. מבלי שהתכוון לכך, יש שבוצעה דעתו בפסק הלכה, אף בפירושו על התורה⁴. אבל הרבה פעמים פרש כאחד החלוקים על מסקנת התלמוד. כשהדרש שונה מן הפשט, אבל מתאים להמשך הפרשה, יכול לשבצעו בכתובים, אולי בשנדראש פרוש כל המשך, אז באර ראשונה כל הפרשה כפושטה, ואחר כך לפי מדרשה⁵). כך נמצאו מפרש פרקים בפרושים, "שיר השירים" תחלה "דרכ פשט" ואחר זה "דרך דוגמא"⁶, וכך נראה כל מעלות

1) ותקרימו כשהביאו שניהם. שמות י"ג י"ת. י"ד ח'. ב"א כ"ח.

2) שמות י"ב י' ויש אשר פרש את המדרש, ויקרא כ"ה א', "ונראה לי שכך פרושה". אף במקום שמדרשים חלוקים לפני יש שהשתREL לבאר יסוד שניים. דברים ל"ב ב"ו.

3) ויקרא כ"ה ט"ז. ככלא מצא יסוד דבריהם הניד ואת. מיכה ה' ד'.

4) שמות י"ב מ"ג. ומורי שהתיאר מכאן שרעת רשי חלקה כאן מרעת הרמב"ם, וע' פסחים כ"י ד"ה בן נבר, זובחים כ"ב: בדברי המורה ודברים כ"ג ח', דיק רשי אצל מגני, מכל וכל ואצל אהדיי, "למרוי" וע' מה שכתב התשבי בערך נמי שיש הפרש בין הלשונות וברוגם הנרמוני של רשי שפרש שכןון רשי. כאן לפסק כתו שפסק הרא"ש בשם בעל "הלכות גドויות" שכומן זהה ארוטי ומואבי מותרין לבא מז בקהל, אבל מגני אף עתה אמר עד דור שלישי. ר' אברהם ב' זוכר לאברהם.

5) ויקרא כ"ו י"ז. כ"ז ט'.

6) שיר השירים ז' ה'.

רויתו, המדרשות החלוקים והמפוזרים יצאו מתחת ידו מאותדים, שיריה חדשה, שירות האגדה. פרוש רשי נתחבב על בני דורו, גם משום כך, כי להעתיק הרבה מדרשים היה קשה, וזהו פרשו בנדון זה מועט המוכיח את המרובה¹⁾.

רשי הבחן היטב בין מדרשי הלכה שחשבים לפשטי הכתובים, ובין מדרש אגדה²⁾. אף על פי שבתקופתו עמדו סבירו בעלי סוד הדורשים את הטקראות על פי תורת הסוד, ואף הוא מכבר את תורתם, לא גנרט אחריהם בפרשיו המקראות. נוכל לראות זאת בפרשיות החביבות ביותר על בעלי הסוד, כגון מהוה הצור, הש Kapoor בפרשיה זו וכיווץ בה השקפת האגדה התלמודית. האגדה בעיקר לא שמה לב להוית הדברים שלמעלה טשל האדם, כי אם למשמעותם טוביים בין בני האדם. כמה פרשיות האומרות הקורנו, ורשי עבר עליהן בהרצאה אגדית. רק חוש אגדי דק הכספי למשמש באגדה, לפרך ולהבר, לבירר ולסדר מבליל קרע את חוטי המשי של האגדה, ויש שנובה אגדי נגלה בפרשיו³⁾. לא הרבה אמנים באגדות שלא חשבן בעצמו לפשط, ואף על פי כן יש שהביא בהבנת אגדות יפות בטעמי מצוות ומוסריהם נאים⁴⁾. כשהמצאה אגדה חן בעיניו, הביאה, אף בשלא דרש הווא כמותה את הפסוק⁵⁾. יש שהרכיב אגדות ואין להכיר את התפר במקומם האחוי⁶⁾, ואטמנם אפשר שמתחלת חתיכה אחת הווא והוא קרב קרובים שנתרחקו. ויש שראה צורך למלא פניותיה של האגדה, ואו מבליל משים המשיך את הייצרה האגדית. וודורש ברוח דרכי חכמים,

1) הקדמת ר' אברהם ברלינגר לפרוש רשי.

2) במדבר י"ט כ"א.

3) "עבורי אלהי אביך אם אביך מת אלהו קים" בראשית ב' י"ז, תנומת בוגר שמות וטובה בספר האגדה של ביאליק.

4) שמות י"ב י"ז.. כ"א ז'. כשהמציא מקור אגדה מפורסת בפבוק, לא גמגע מלפרש. קהילת י"ב א'. "וכור את בוראן, את באך, את בוך, דע מאין אתה ולאן אתה הוולך ולפנוי מי אתה עוזיר לתזת דין וחשבון" ע"ש. וע' תנומת היא שרה שם מקור המדרש.

5) שמות י"ד כ"ז וע' מכילתא שדרשו ויונער לשון גערות. אף אגדות ששמע בעל פה מסר לנו. דברים כ"ט ג' .

6) בראשית א' ב'. כ"ח י"א. מלכים ב' ב"ה י"ט. ותקומים נחלקו יונגןן תרגם כדוש שליישי והוא אחת שלשות.

והאנדר יצאה כלולה והרמנונית מתחת ידו¹⁾.
כשהכתובים „מדמיין ומכניין את הקב"ה לבריותיו“²⁾ השתמש
רישי בכלל התלמודי: „לשבר את האון מה שהיא יכולה לשמש“,
נותן לבריאות סימן הנבר להם³⁾, „והכתב משמע את האון“,
כפי שהיא יכולה ורגילה לשמש כפי דרך הארץ⁴⁾, „שאין להבין
ולהאון ברוח נברות אלהינו, להשמע במתות שהוא“⁵⁾. וכי
הכל זהה לאמצעי בידו להרחיק את ההנשמה שבמליצות.
בקופה התלמודית כבר הרנישו צרך בכך וגוצר הכלל הזה,
ואחד מיסודות תרגום אונקלוס היא הרחקת הנשמות, ורישי
הכיר שאונקלוס הרבה פעמים, תקן דרך כבוד לבעל⁶⁾. ואף
על פי כן צרך להודות, שהרחקת ההנשמה לא לקחה אצלו אותו
מקום אשר אצל הספרדים. שם השתתפו פלוסופים וטפרשים
בהתאkopות עם המליצות המנישות, עד שהלויים הרמביים את
עבודה זו, וטסקנותיו עברו אל הפרושים. סביבתו של רישי לא
דרשה אותה הרחקה, העם הרניש את אותן הבטויים בהוראותם
המושאלת ותמיותם לא ראתה שום פתרה בין המלים ותכנן.

למען הקל על תלמיד, תרגם רישי המון מילים בפרש
התלמוד ובפרש המקרא „בלועז“. כך קראו את לשונם המdroברת
„לעוז שפת לשון אחר שאינו לשון הקודש“⁷⁾. ומעתיקי ספרדים
הייו רגילים לציוין בסימן את כל מלחה לוויות לפניה, למען לא
יתקשה בה הקורא בחשבו שלמה עברית היא זו, וכן נשתרבב
הסימן אל מעל המלה „בלועז“ ויחשבו האחרונים שנסתמנה בות
המלחה לראשי תיבות⁸⁾. באותו הלווי הזרפתி דברו היהודים אף

1) כגון בפרש התעור דרש מעצמו לקשר את האנדרות. שמות י"ג י"ט.
2) כמו י"ט י"ח.
3) י"ט י"ח את הכלל שנה קצר.
4) דברים ב"ט י"ט.
5) ישעה ס"ג א'.

6) שמות י"ט ר'.

7) תלים ק"יד א'. ישעה י"ט ל"ג. גטין י"ז.
8) וכמה פתרונות זרים המציגו „לשון עם נ"ר“, „לשון עבודה וריה“ – וכל
זה שבוש.

מעבר לגבולות צרפת, כשם שתתרחבה אחר כך הלשון האשכנזית- היהודית בארצאות הצפון בהתרחב תרבויות היהדות האשכנזיות. הלווע הצרפתי שדברו בו היהודים נתישן ותהיינה בו צורות לשוניות שכבר עברו בלשון עם הארץ, וקרוב היה יותר למקורו הרומי, וגם היה בollow מכל הסוגים של השפה הצרפתית, ומולדים עברים היו מעורבים בו. כל אלה היסטנסים המצוים בכל חוארגנים היהודים, שפות הננות הורות אשר התביעו ישראל רוחם עלייה¹⁾). ובין היהודים נברא מין מיוחד של מלונים, תרגום כל המלים הקשות על סדר המקראות. מלבדו תינוקות כתובם לעצם להוות עור להם בהוראות. הרבה העתקים נמצאו בכתב יד, החלוקים קצר זה מזה ואף על פי כן הרי הם כחבר אחד. תלמידים כתבו את הלועים כפי שקיבלו בעל פה, מהם מאחרים לקטו מהעתקים שונים, ונוסף עוד לעזים על הספר. אף ספר הלועין היה חבר סתמי, שנולד על ידי כמה מעתקים בוהה אחר זה.

ראשי ספר אף צריך זה בפירושו, וישاب מן המקור המקורי. מקובלות הלועין המקורי, ועל כן תרגומו מכונין בספר הלועין²⁾. בספר הלועין יש כשלשים אלף לעזין, ובספר רשי' שרדו בשלשת אלפיים, אשר הם חומר משובח לחוקרי הלשונות הרומיות.

1) את כל אלה היסטנסים קבלו החוארגנים תחת השפעת הנורמים הרומיות של חי הננות, החיים בינו גרכו להתיישנות השפה ושתחיל היהודית בכל אזור התפתחות מיוחדת נבדلت מלשון עם הארץ, הקרוב הנעמי והרתי שבין ישראל נרם להתרבות הריאלקטים, כי הם בטור מותרים עם גע וניד ערבעו את הריאלקטים. ומן יהודיהם היפוי מילים עבריות ושנו את שמו של הלוען. ציכבורי כל הנורמים תחדל החוארגנים ציויא של אותה שפה לאט לאט. הלוען הצרפתי בימי נתרח布 בחילך גודל של אשכנז ועד הונגריה, שאף שם היה יהודים מדברי לעז.

2) אף היהודים האיסטלקים והספרדים קראו לשלונים לעז, אבל לא מצאו שיקראי הספרדים לשכית לעז. אולי יש כאן מקום להשערה, שלשונם אחת היהת מתחילה וקיבלה עוד צורה מיוחדת עוד טרם הסתעף הלשונות הרומיות לגעמן, ולא מן הצרפטים קבלו ישראל את לשונם. כי אם התפתחות מקבילה בשתחילתה מן הזרמת העממית, כמו שפה הצרפטים בעצם.

3) מונטשרופט 50, 376 שמואל פוננסקי על ספר לעזין שיצא על ידי ליבורט וברנדיין, רשימה משובча של כל הלועין על התורה מר' אברהם ברלינר ב, וכור לארbam" בסוף הספר. בתורה והחיים" לר' משה נירימאן הערת ארוכת בהליך ראשון בסוף הספר. באלה השתמשתי בכל דבריו על הלועין.

רשי לא העלים שלמד מן „הפורטיב“¹⁾ כמה לעוים, ווישתמש בטליה שלמד מרבותיו בפרש התלמוד²⁾. אין הדבר צורך לפנים שידע אף את הזרפתית הנחונה בפי גוזלי העם³⁾. יש שתרגום מלה לעוית בשפת עבר⁴⁾, ויש שלמד מן הלען פרוש מלה זהה⁵⁾. הרבה יותר לעוים ממה שיש לפניינו הוא ברשי, מפני שבתקופות מאוחרות ככלא הבינו המעתיקים את הלען הזרפתני, נשמו רבים מן הלעויים ורוכם נשתבשו⁶⁾. אולם גם נוספו לעוים על ידו מעתיקים, וכך נוספו גם התרגומים המעתיקים הגרמניים והסלאביים שבפרושיו על ידי תלמידים מן הארץות ההן⁷⁾.

רשי עשה פרוש לכל המקרא, מלבד דבריו הימים. במדומה שפרש דבריו הימים יצא מבין תלמידיו ר' סעדיה. זה היה אדם נדול שחי בארץות הירינום⁸⁾. לפרש זה שמש הרבה חמר קדום, ואף חמר שיצא מישיבת רשי מידי תלמידיו⁹⁾. אף סוף איוב (מ' כ"ה) לא נתרש על ידי רשי והשלומו ה תלמידיו, ויש בו מעבודת רשבים ומעבודת ר' יוסף קרא ובתי מדרשו של רשי יצא¹⁰⁾.

במדומה שנם פרוש רשי לעורא ונחמה מעובד הוא על ידי תלמידים, ועל החמר הקדום של רשי, נוספו פרושים מבית מדרשו.

אף בפרש המקרא היו תלמידים לרשי שהמשיכו את מפעלו. אפשר שהורה למקצתם או לכלם מקרא בלבד, ובשותות.

1) ויקריא י"ד י"ד שבת י"ב „בליעך מצאתיך“.

2) בראשית ד"ז כ"ה.

3) את הobar היה הוכחה בארכיות ר' אברהם ברלינר בתוכrhoתו אין בליך אין דיא ניסטעסוערטשאט רשי"ס. שתרגומו נכונים ע' טאמר של עמנואל לעו בזבלשריפט ברלינר.

4) חולין ס"ז: „נדל מה רגלים קורין לו“.

5) יתוקאל ט"ז ס"א. ויש שהשתבס על ידי כך: ערובון מ"א ד"ה הפלינה.

6) ירמיה מ"ט ט. מנדרסון התחיל בתקון הליען בחומש שהוציא והדבר נגייע לד' שלמות על ידי ר' אברהם ברלינר.

7) מ"כדים א' ו' ז'. לשון רוסיא.

8) תוכפות יומא ט. ושוב מצאיyi כן בפרש דבריו הימים שפרשו תלמידי ר' סעדיה וע' ברה"י א' ח'.

9) ביחוד נשקו שם מפרש ר' יוקפ קרא.

10) ע' תולויות רשבים להחכם רוזין 16.

פרטיות עם תלמידיו נחקרו המקראות, ובהעתקים פרושים התוכחות
אתו ולפנוי¹⁾).

כל ההתפתחות הפרשנית נתבססה מעתה עליו. אמנים לא
נרתעו מלסתור דבריו, כבנים שהמשיכו את בניין אביהם,
ועליהם לתקן אף את היסודות. וכולם תלמידיו ותלמידי תלמידיו,
ואף בחתנוגם מתווך רוח סביבתו לא יצאו. זהה התנגדות טבעית
ולא "השנות" של משינויים.

בין תלמידיו במקרא יש לחשב את ר' שלמה בן מאיר
נכדו, "אבי הדיקנים", בעל מסורה ודקדוק, ונשתכח מפני שלא
הייה גדור בתלמוד באחיו ומפני שנתחלף לרבים ברשב"ם,
ובבודתו נשכח בהשתקע כל עבודת הריקנים הזרפתים מפני
המדקדקים הספרדים²⁾.

רש"י חתר אחר פשוטו של מקרא והקריטירות המשמעות
וההמשך. שני המפרשים שבתלמידיו הפנה ר' שמואל בן מאיר
את לבו לקריטריון האחד למשמעות הלשון, וינצח את העוכבים
שמנעו את רש"י מלහניע כאן לתכילת מבויקו. הוא הגיע לנגבה
ההשקפה של זכות הפשט והמשמעות אף בניגוד למדרש הכתמים,
ולא עצרו הדרש כלל מלשאוף, "לאמתת פשוותו" של מקרא על
פי משמעות הלשון. דרישתו אחרי המשמעות בקייזוניותה הביאו
לפרשיות זדים, ועודר לפעמים אף על הפשט בשביול המשמעות.
בן דורו הספרדי הראב"ע אף הוא שאף לפשוטו של מקרא בלי
משוא פניו כלל. אולם מה בין הרשב"ם ובין אבן-עוזרא. במקום
שהזרפתி לא רחה ולא פחד ויינלה דעתו מפני שהאמין בפתרונות
בפשט כפול, ותלמודיוו הנדולות לא נתערערה בכך, הנה
המפרש הפילוסוף הרגינש בסכנת הדברים, ויפחד לנפש הלומדים,
והליך את דעתו בסודותיו. אף להחזר "תשובה לMININ" שם
רשב"ם לבו והמשמעות עוזתו בך; כשהחוירו תשובה לנזירים
טבה משמעו של מקרא, לא יכלו אלה לסמוך. הרשב"ם המאריך
בפרש התלמוד, הוא מ慷慨 שאין כמותו בפרש המקרא. בגראות,
שאת פרשו כחבר הערות לעצמו ואולי בשולי הנליון
של פרוש רש"י בעין השלמה לפרש. ואולם כמה פעמים סתר

1) רשב"ם ישב.

2) ע' פסחים ק"ה: בתוספות זו אברהם ברליין מגוין ב' 45 גלויז אשר
השתכחו שנים רבות.

פירושיו¹). את רוב ספרי המקרא פרש ורק פירוש התורה נצל מתוך כתוב יד אחד²).

הפרש השני שבתלמייו ר' יוסוף קרא המשיך עכבוד רשי בפתחו ובחש, מו את שימוש הקריטריון השני בהמשך הכתובים. הוא כרוך אחרי המשך הכתובים – „החוור“. והקריטריון הזה לא מענהו מלהשאר בשביל הזחוב בין הדרש זו שט, טבלי לנצח הרבה טעמדו הפשרות של רשי. בהמשך הכתובים אولي עוד עליה קצת בוגר מועלות הפשט על רשי, וכמה פשטים מושכלים חדש. ר' יוסף, שהויה מתחלה תלמיד ר' מנחים הקרא, למד אחר כך בבית מדרשו של רשי ויהיו שם הבירם הוא ורשב"ם³) וילמדו שניהם מקרא לפנוי רשי, ומשינויים קבל כמה פשטים שהכניסם לתוך פירושו. פירוש פסוקים ונום כלל שככל הרשביים קבל רשי, וכשהיה מניען לפסוקים אלה היה קורא אותם פסוקי שמואל⁴), ומטר' יוסף קרא קבל פרושים ממש דודו ר' מנחים, ואף פירושו „הנואהו“⁵). ור' יוסף היה, כנראה, אחד מן המעתיקים שהעתיקו מכתב יד רשי את פירוש המקרא, ומתוך העתקו נבע נומת פירוש התורה כמו שהוא לפניינו וחרורות המעתיק יש שנש��עו בתחום דברי רשי⁶). ר' יוסף קרא לא פרש את התורה, מלבד החרורות הבודדות שהעיר על פירוש רשי. פירושו על נבאים וכותבים לקו מאד על ידי המעתיקים, עד שהנים לפניו נסחות נסחות. כנראה, שפירושו נפללו בידי קראים ומקרים, ואולי תלמידיו היו, שדור אחר דור העתיקום להשתמש בהם ויישו בהם כבשליהם⁷).

תלמיד אחר, שהעתיק פירוש רשי על התורה, היה ר' שמעיה ונם הוא העיר הערות וביניהן כאלה ששטע מפי רשי,

1) רשב"ם בראשית א' א' „וחמפרש... נם זה הכל“. מ"ט ט' „וחמפרש... לא ידע בשוטו של פטוק“. מ"ט טז „וחמפרשו לא ידע בעטוק פשטו של מקרא כלל“. ונתנוון למפרשי רשי.

2) ע' על הכל בספריו המשובח של ד"ר דוד רוזין רשב"ם.

3) רשב"ם בראשית ל"ז יג.

4) ר' אברהם ברלנץ בהקדמה לפירוש רשי.

5) ישעה ס"ד ג'.

6) ויש שתקן בתחום כתבי יד ומוסמגות בתורה „תוספת“ והוא מתוב ר"י חיינו ר' יוסף ועשוי מוה רשי ישן.

7) על אדרות ר' יוסף קרא ע' „פלמת ספריות“ לר' אברהם ברלנץ ומאמורי המשובח של ר"א אפשרין בחוקך, ובחיקמת „וכור לאברהם“.

ויש מהן שנשקרו בתחום הפרוש ואולי רשי' בעצמו השקיים בפירושו. בספר יחזקאל עסק רשי' עם ר' שמעיה ועם ר' יוסף קריא, והשפעת שנייהם נכרת בפירוש זה, "ופסוקים שפסק ר' שמעיה ומדעת רשי' כתבי", "והנהות שהנאה" בפירוש נשקרו בפירוש יחזקאל, ואולי אף בפירושו שאר נבאים¹⁾. אף נכדו ר' יעקב תם עסק בחקרות הלשון והמקראות, ויכתוב "הברעות" להכרייע בין מנהם ודונש, ורוחו הפלפולית נראית אף כאן.

יש עוד להזכיר את קובציו, "בעלי התוספות". אחרי התפרנסם פרוש רשי' בעולם, נתקבל אצל רוב העוסקים בדבר בתור עיקרי קים, וכל אחד ערך לו רק רשימה אրעית, "תוספות" על פרוש רשי'. היה מי שאסף רשימות פשיטים ודרשות כננית רוחו ולאלה, "בעלי התוספות" על התורה לא-הণיעו לידי שם חתום, לא טמשו בהם ידי רביהם, כדי שתהייה בעין חות דעת כלית, על ערך התוספות אלה מול אלה, ולא נתקבלו ברבים. המקרה גורם שקובציהם יהידים באו בדפוס, ואחריהם נשארו בכתב יד, והרבה חמר דומה בהם וערובוביא גדולה בכם, ואפילו העבודה הסתמית של הדורות ההם שלט בהם.

בין תלמידיו תלמידיו נдол היה ר' יוסף בכור שור, שהעמיק בעצם המאורעות שבמקרא, ואת התangelות המעשימים לא הסביר שום מבאר כמו זה; ואולי יוכל הוא ליהות חותם גאון לאוთה השלשת של המפרשים הצרפתיים, אלמוני שלא חסר את האחדות ההרמוניית ויפי הזרורה, ומפעלים הפרשני של הצרפתיים נשקע, וההמוניים לא נהנו לאורם, עד שבמינו הזרו ונתגלו, אולם אין התangelותם ותחיתם אלא תחיה היסטורית ותקורתית, בשבען העם לא שבו לתחיה – וחבל.

אם שאר המפרשים הצרפתיים הנברים והכלתי נזכרים נשבחו, הנה לhnיג' מה שהיה רשי' מפרש התורה להמוניים, אי אפשר למי שלא ידע זאת מן החיים. אולם היות אל רשי' נשתגה כמה פעמים בהתחלף הדורות. מתחילה היחס הטבעי בצרפת בדורות הסמוכים טרם כבוש רשי' מפרש התלמיד את כל הרוחות. בדורות הבאים יחס של גגון בארץות הפשטנים הספרדים. אותו גגון, שלא וכשה לו פרשו על התלטוד, זכה ל-

1) ע' בספר "ביוטראגע" לר' אברום ברלינגר שגלו.

במدة מועטת פרוש המקרה. אף הרמב"ן המכברדו, כי לו משפט בכורה ובדבריו יגהה תמי"ז¹⁾ היה בין "המשיגים" עליו²⁾. זיהם העריכה המוחלטת בארץות האשכנזים. ייחם של הערכת ייחוסית בדורות המקובלים שהעריצוו. אמונה אחרי הכנסם סודות לתוכו, ויחם של גנוד נמור בימי ההשכלה אל המפרש האנדי, נושא ייחם של הבנה והערכה נבונה בדורנו.

פרש רשי³⁾ מצא לו המון מעתקים וייחי מן הספרים הראשונים שבאו בדפוס, ומما נדפס פעמים אין ספורות בטעט עם כל הוצאות המקרה. אם רבוי ההעתיקות הוא מצד אחד מעלה לחברו שהרבבה עדים מעידים על גרסותיו, הגה מצד אחר רבוי המעתקים בעצמו גורם לרבי השבושים, והדפוס עוד דוסify עליהם. ואף הבדור הנוצרי הוסיף לשבש⁴⁾. אולם רשי זכה שנדרלי החכמים עסקו בו⁵⁾, והגינו בו בהשלל, ואף מוציאים כמו לו שהוציאו מהדורות מתוקנות, ואף ביטינו זכה למחרור מהודרה ומתוקנת שלא רבים מספרי ישראל זכו לה⁶⁾. ומפרשים רבים לפרש את דברי רשי. ויש להטעים שרוב מפרשיו לא סרו מן הדרך הנבונה. ויש ביניהם גдолין התורה, והדבר מובן, הכנסת ישראל לא נתרחקה מהלך רותו של רשי עידן ועידני⁷⁾.

אין דבר שיצין יותר את המעלת שנintel רשי בישראל

1) הקורתה הרמב"ן.

2) השנותיו רבות ויש שיאמר "וain בפרשיו טעם וריה" "ואלה דבריהם בטלים".

3) בנון מיבח ד' ה' עכו"ם במקום אדום. וע' על כל זה חומר רב בהקדמת ר' אברהם ברלינר.

4) ע' לדוגמא "מגיד משנה" הלכות אשות ותוספות י"ט שנתפללו שמלה בראשי מתוק אשנרת הלשון וצריך למחקה. מהרש"ל בים של שלמה בהקדמה ללבמות השתדל להזכיר גוסח בראשי על התורה. מהרש"א נתפלל כמה פעמים בנוסחות בראשי לבטלים או לקיטם.

5) ר' ש"ז ע" התורה" עם פרוש, זכר לארה"ם ומראיו מקומות קדר' אברהם ברלינר תרפסיה. והגעה הנגתו וחיקתו למדרגה שאין למעלתה הימנה, ובהעוטתו השתמשתי בכל מקום.

6) "אפרין" לר"ט טולדיינו רשימת פרושים על רשי יותר מחמש מאות. אחד גוזלי מפרשי ר' אליהו מורה העילו מהשנות הרמב"ן, "והיה מתעתק בכל יום על דברי המאור הנadol בפרש חותמש הנדרול והומופגן אשר אין שם דברו מדבוריינו שאנו צריך חקירה רכה ועין נפלא והוא כותב עליו פרוש מפולפל גמסודר" תשובות ראמ"ט.

פדרך זה שספריו הלכה דנים עליו ועל למודו, ונפסקה הלכה
שפטות לקרא סדר השבוע עם פרוש רשיי, במקומות שניהם מקרא
ואהחד תרגנות, ומועל יותר מהתרגנות¹⁾. ובלשון העם נרדף
שם רשיי עם מפרש סתם, ובמשמעות הרבות משלים בניוים
עליו²⁾. העם הרגש, שרשאי הוא באחיה של תורה והלמוד
שתיינוקות של בית רב וכל ישראלי אינם לומדים תורה ותלמוד
בלי פרושו³⁾. וכל ימי הבינים הלק' הפרוש על התורה הילך
והתרחב עד ימינו אלה, שלדאובננו נתמעטו קוראיו טשומ
שהמשכילים התלמידים נתמעטו בישראל.

עוד נתיחם לרשיי פרוש ג' בראשית רבה, אלום אחריו
היעין יתברר שאין שם יסוד לדבר, אין זה סגנוןנו, ופרושים
במקום אחר נסתרים בכך, אף ידע המפרש הזה רומיות וויננית
מה שאין כן רשיי. פרוש זה הרכיב על ידי המדרשים הראשונים⁴⁾,
משני פרושים שמצא. האחד מהם יצא מבית מדרשו של ר'
קלוניוס, ואחד המעתיקים השקיע בו הופפות מר' יוסף קרא,
ולתוך הופפות אלה נכנס אולי גם חמץ סתמי מבית מדרשו
של רשיי⁵⁾.

ראינו את פעולות רשיי במקצתו אשר היה לאחד הנורמים
החשובים בהתחלה, נראה עתה במקצע אשר בו לא השפייע
כלל, רק שחה עם הרים. רשיי חבר גם פיויטים ושלשה הגינו
אלינו⁶⁾. בכל רוח נפשו לא השמי בפיוטיו אף מליציה אחת

1) שולחן ערוך רפ"ה, וע' שולחן ערוך לבעל התניא באותו סימן ור' ג'.

2) יודיש שפריכו עטער להחכם ברונשטיין וונל בערך רשיי וברחל

בתוך הקטנה.

3) שיחות הר"ן מכרכלאב.

4) ווינציה שכ"ב (1562).

5) על עניין זה יה"ש, "ההלוין" י'. מנין י"א מאמר משובח על פרוש ב"ר
מאט ר' אברהם אפשטיין ושוב מאמר משובח מאטו בחחותך ר' יוסף קרא ופרוש
לבראשית רבה היוחם לרשיי". וצרף ולבן החכם הזה את כל העניין, שאין צריך
לבבורי אחריו.

6) "תנות צרות לא נוכל" שאחריו עבדה במחוז אשכנזים. או מרכז
גUTHEN, "ה' אלהי צבאות מ'יא בעלזניגס".

מקורית וחוקה. נס ר' גרשום מאור הנולח חרוי פיווטים, ואף על פי שלא היה פיט, נמצא בפיווטו בטויים חוקים המריעישים את הנפש; עוז נפש מנהיג העובר לפני העם השתקף בדבריו. גאון מנהיג ימצא מילים תקופות אף בפיווט, גאון סופר רק במקצתו יזריח את רוחו. רשי היה בעל אופי ספרותי ורוחו העונתנית לא מצאה אף בטויים חוקים. פיט לא היה מטבחו ולא יכול להשתחרר מן המדה המתלכחת בסגנון הרווחם וייש במתכונתה, הפיות היה או מקצע חשוב בהשכלה הדור¹⁾. רשי ידע את הפיותים ידיעה מעוללה והשתמש בהם ובഹנאות הכלולות בהן לזכר פרושיו וייש אשר באר "מה שידר הפיט"²⁾, ובמחזריהם כתבי יד נוכרשמו על פרושי פיווטים. בדמוננו את סגנוןנו הפשוט בכלIFI יפי צילוותו אל סגנוןנו הקשה בפיווטו נכיר את כת השפעת המסורת על הנדלים. הוא כתב בסגנון הנהוג ונפרש העדרינה לא נגלתה כאן ולא בראש סגנון חדש בפיווט.

סוף ימיו.

שני חייו של רשי לא היו "כלם שווים לטובה"³⁾. את מאורעיה ביהו אמנם לא גרע, אולץ אס ימי גנטיזה האוירית התורה בנגחה, וכדי היה מפלו לשמה איש ובתו. וכראותו בניו ותלמידיו ומעשי ידו מפרים את שדנות הרוח ראה בטובה. אבל בתחלת ז肯תו ראה נורות התנין, ותתקפותו צרות הכלל וצורותיו הפרטיות. "ישראל מרן נפש בגלות ונחרנים על קדושת השם"⁴⁾, בלילה כשאדם נער טשנתו דעתו מושבת ולבו חור עליו, אבל בלילה זה של גלות, תמיד העינים נדבקות כadam נרדם מאותם לב, והרוח נפעמה ואין הדבר כי"⁵⁾. רוחו של רשי מנהמת "ישראל מלומדין במכות ומכני ומזומני לשכר ובשמחה לא יתרוב זר"⁶⁾. סוף ימיו מעוננים, כחו תש ופין

1) איך א' י'.

2) מנין י"ד 180.

3) בראשית ב"ג א'.

4) משלי י"ד י'.

5) תהילים ע"ז ז'.

6) תהילים ל"ח י"ה, משלי י"ד י'.

בנאה מלספר תלאות העוברות עליו נל אחר נל, ועל כן רפtha
ידו מלבטו, ואת תשובתו לחייביו ורعيו קרא מפיו לאחד
מahoo תלמידיו והוא כותב¹⁾, והואណון ביסורי חולין ומומל
על ערשותיו ואולת ידו מלמשוך בשבט סופר²⁾. ובשנת ששים
וחמש למאה התשיעית של האלף החמישי (ד' חתס'ה) ובשנת
הששים וחמש לימי חייו, כבה נר רשי ויאסף אל עמיום³⁾.
ובכל המקצועות שהוא עובד בהם, הפעלה הרווחנית
מתגברת בהיו ואחריו מותו, כי עליו הושתנו כל היכלי הרות
ונביהם הוא חי וקיים ואור תורתו מאיר לדור דורים.

לכוב, ט' אדר חתס'ט.

1) תחצ"ל ט"ז.

2) פרום.

3) בסוף סדרו כתבי של שריל : "סיימון ששים וחמש שנה יהת אפרים
טעם", —